

**«Εκλέγειν και Εκλέγεσθαι:
Διερεύνηση και Καταγραφή Στάσεων, Αντιλήψεων και Πεποιθήσεων
για Θέματα Συμμετοχής και Εκπροσώπησης των Γυναικών σε Δομές
Λήψης Πολιτικών Αποφάσεων»**

Συγγραφείς:

Άννα Βουγιούκα, Επιστημονικά υπεύθυνη / συντονίστρια της έρευνας

Ματίνα Παπαγιαννοπούλου, Επιστημονικά υπεύθυνη της ποσοτικής έρευνας

Αθήνα, Ιούνιος 2019

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
Α' ΜΕΡΟΣ: Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	10
1. ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ	11
1.1 Διεθνείς τάσεις και ευρωπαϊκές εξελίξεις	11
1.2 Εθνικές πολιτικές-ορόσημα και νομοθετικές πρωτοβουλίες για την πολιτική παρουσία των γυναικών	18
2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ	29
3. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΚΥΡΙΟΤΕΡΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ & ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ	49
3.1 Σύγχρονες έρευνες για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική στην Ελλάδα	49
3.2 Σύγχρονες έρευνες για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική στην Ευρώπη	59
3.3 Στατιστικά δεδομένα για τη συμμετοχή των γυναικών σε δομές πολιτικής εξουσίας και κέντρα λήψης αποφάσεων	76
3.3.1 Κατά φύλο συμμετοχή στους κοινοβουλευτικούς θεσμούς εκπροσώπησης	76
i. Εθνικό Κοινοβούλιο	76
ii. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο	80
3.3.2 Κατά φύλο συμμετοχή στους θεσμούς τοπικής αυτοδιοίκησης	82
i. Τοπική αυτοδιοίκηση (αυτοδιοίκηση Α' βαθμού – δήμοι και κοινότητες)	82
ii. Περιφερειακή αυτοδιοίκηση (αυτοδιοίκηση Β' βαθμού)	87
Β' ΜΕΡΟΣ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	92
1. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	93
1.1 Φεμινιστικές ερευνητικές εστιάσεις και η διάσταση του φύλου	93
1.2 Το αντικείμενο και οι στόχοι της έρευνας	99
1.3 Θεματικές ενότητες και ερευνητικά ερωτήματα	102
1.4 Τα ερευνητικά εργαλεία	106
1.4.1 Ερευνητικό εργαλείο/Ερωτηματολόγιο της ποσοτικής έρευνας	106
1.4.2 Ερευνητικό εργαλείο/Οδηγός συνέντευξης της ποιοτικής έρευνας	107
1.5 Δειγματοληψία, μέθοδοι και τεχνικές	109

1.5.1 Το δείγμα και η μεθοδολογία της ποσοτικής έρευνας	109
1.5.2 Το δείγμα και η μεθοδολογία της ποιοτικής έρευνας	111
1.5.2.1 Ερευνητικές δυσχέρειες	115
2. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ, ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΣΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	117
2.1 Επεξεργασία και σχολιασμός των αποτελεσμάτων	117
2.1.1 Κοινωνιο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος	117
2.1.2 Συμμετοχή και εκπροσώπηση σε δομές λήψης αποφάσεων	121
2.1.3 Βαθμός εμπιστοσύνης σε πολιτικούς θεσμούς και σε πολιτικούς	128
2.1.4 Θετικές και αρνητικές κρίσεις για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική	134
2.1.5 Στήριξη σε γυναίκες υποψήφιες στις εκλογικές διαδικασίες	143
2.1.6 Εκτιμήσεις για τη θέση των γυναικών σε υψηλές θέσεις πολιτικής ευθύνης	146
2.1.7 Παράγοντες αρνητικής επιρροής στη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών	150
2.1.8 Εμπόδια για την εκλογή των γυναικών	151
2.1.9 Μέτρα για την αύξηση της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών στην πολιτική	152
2.1.10 Σύγκριση αποτελεσματικότητας ανδρών-γυναικών πολιτικών σε τομείς ενασχόλησης	155
2.1.11 Πρόθεση γυναικών για ενασχόληση με την πολιτική	157
2.1.12 Στάση ανδρών απέναντι στην πιθανή ενασχόληση των γυναικών με την πολιτική	161
2.1.13 Συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική και ζητήματα δημοκρατίας	164
2.1.14 Χαρακτηριστικά αποτελεσματικότητας των γυναικών πολιτικών	168
2.1.15 Σχόλια για την έρευνα ή/και για τη θέση των γυναικών στην πολιτική	169
2.2 Ερμηνεία και συζήτηση για τα ευρήματα της έρευνας	171
3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ, ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ	183
3.1 Κοινωνιο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος	183
3.2 Στάσεις και αντιλήψεις για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική	186
3.2.1 Γενικές αντιλήψεις για την πολιτική και το πολιτικό	186
3.2.2 Η παρουσία, το αποτύπωμα και η επίδραση των γυναικών στην πολιτική	191

i. Παρουσία και αποτύπωμα	192
ii. Γυναίκες ωσεί παρούσες στην πολιτική	194
iii. Διαδικασίες «αρρενοποίησης»	196
iv. Πανταχού παρών σεξισμός	197
v. Φεμινισμός, φεμινισμοί και επιδράσεις στην πολιτική	202
vi. Ατζέντα φύλου και λογοδοσία	205
3.3 Αποτίμηση της υφιστάμενης κατάστασης για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική	209
3.3.1Συνολικότερη αποτίμηση υφιστάμενης κατάστασης	209
3.3.2Κατακτήσεις και ανοιχτά αιτήματα	213
i. Ο ρόλος των ποσοστώσεων	214
ii. Η γυάλινη οροφή και το έμφυλο πρόσημο των χαρτοφυλακίων	218
iii. Έμφυλες διαστάσεις στην άσκηση της πολιτικής	223
iv. Ψήφος στις γυναίκες από τις γυναίκες	226
3.3.3 Αλλαγές ανά επίπεδο πολιτικής	227
i. Ευρωπαϊκό επίπεδο	228
ii. Κεντρικό/Εθνικό επίπεδο	229
iii. Περιφερειακό/Τοπικό επίπεδο	232
3.3.4 Ο ρόλος του γενικότερου περιβάλλοντος – κίνητρα και αντικίνητρα	234
i. Κοινωνικο-πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο	234
ii. Οικογένεια και στενό κοινωνικό περιβάλλον	237
iii. Συμμετοχή σε συλλόγους, σωματεία, κόμματα	238
3.4. Παράγοντες που παρεμποδίζουν τη συμμετοχή των γυναικών στην ενεργή πολιτική διαδικασία και συντείνουν στον αποκλεισμό τους από την πολιτική	240
3.4.1. Γενικές επισημάνσεις	240
3.4.2. Δομικοί και κοινωνικοί παράγοντες που παρεμποδίζουν την είσοδο και τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική	241
i. Η πολιτική ως αποκλειστικό πεδίο δράσης των ανδρών	241
ii. Έμφυλες ανισότητες και διακρίσεις	243
iii. Έμφυλα στερεότυπα και έμφυλοι ρόλοι	244
iv. Ανεπαρκείς δομές κοινωνικής φροντίδας και δυσκολίες στην εναρμόνιση του πολιτικού και προσωπικού/οικογενειακού βίου	247

3.4.3. Ο εγγενής ανδροκεντρισμός της πολιτικής διαδικασίας (<i>old boys' culture</i>)	247
3.4.4. Διαπαιδαγώγηση και κοινωνικοποίηση	250
3.5. Αποθησαυρίζοντας την προσωπική διαδρομή και εμπειρία	251
4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	255
4.1 Συμπεράσματα ποσοτικής έρευνας	255
4.2 Συμπεράσματα ποιοτικής έρευνας	264
5. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ	277
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	289
ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ	302

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αν και τα πολιτικά δικαιώματα των γυναικών στην Ελλάδα αρχίζουν να κατοχυρώνονται σταδιακά και περιορισμένα από τις αρχές της δεκαετίας του '30 (δικαίωμα εκλέγειν στις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές) και πιο ολοκληρωμένα από τις αρχές της δεκαετίας του '50 (δικαίωμα εκλέγειν και εκλέγεσθαι), 67 χρόνια μετά την κατοχύρωση του ενιαίου δικαιώματος της ψήφου, 66 χρόνια από την πρώτη φορά που εξελέγη γυναίκα βουλευτρια και 63 χρόνια από τις βουλευτικές εκλογές του 1956 στις οποίες οι Ελληνίδες ψήφισαν για πρώτη φορά, η διαπίστωση για το σοβαρό δημοκρατικό έλλειμμα που συνεπάγεται η μειωμένη συμμετοχή των γυναικών σε δομές και όργανα λήψης αποφάσεων, όπως και το διακύβευμα για ισόρροπη συμμετοχή και τη δημοκρατία της ισότητας (*parity democracy*), εξακολουθούν να παραμένουν επίκαιρα.

Το αίτημα για τη δημοκρατία της ισότητας συνεχίζει να αποτελεί ζητούμενο και στην Ευρώπη ως σύνολο. Παρά τις πολιτικές, τα θετικά μέτρα, τις ποσοστώσεις, τις πρωτοβουλίες και τις εκστρατείες ευαισθητοποίησης, το αίτημα που αναδείχθηκε για πρώτη φορά στην ατζέντα της Ευρωπαϊκής Κοινότητας στην 1^η Ευρωπαϊκή Σύνοδο Γυναικών σε Θέσεις Εξουσίας και ενσωματώθηκε στη Διακήρυξη της Αθήνας το Νοέμβριο του 1992 δεν έχει εκπληρωθεί. Όπως, επίσης, δεν έχουν εκπληρωθεί οι αρχές και οι κατευθύνσεις που τέθηκαν το 1996 στον «Χάρτη της Ρώμης - Οι γυναίκες για την ανανέωση της πολιτικής και της κοινωνίας», ο οποίος υπεγράφη από γυναίκες υπουργούς από 13 κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Στον Χάρτη διαπιστωνόταν ότι παρά τη γενική συνταγματική αναγνώριση των ίσων δικαιωμάτων, υπάρχει δημοκρατικό έλλειμμα και ανισότητα στα όργανα λήψης αποφάσεων στην πολιτική, στην οικονομική, κοινωνική και πολιτιστική ζωή, σε περιφερειακό/τοπικό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, ενώ επειδή η πολιτική ζωή και ο τομέας λήψης αποφάσεων κυριαρχούνται από άνδρες, μειώνεται η ποιότητα των διαδικασιών λήψης των αποφάσεων, αλλά και της δημοκρατίας καθεαυτής.

Το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ), επιδιώκοντας να συμβάλλει στη βαθύτερη κατανόηση της πολιτικής περιθωριοποίησης και της συνεχιζόμενης υποεκπροσώπησης των γυναικών σε όργανα λήψης πολιτικών αποφάσεων και δομές

πολιτικής εξουσίας (κοινοβούλιο, κυβέρνηση, τοπική και περιφερειακή αυτοδιοίκηση, συνδικαλιστικά όργανα, πολιτικά κόμματα κ.λπ.), πραγματοποίησε πανελλαδική έρευνα με τίτλο: «Διερεύνηση και καταγραφή στάσεων, αντιλήψεων και πεποιθήσεων για θέματα συμμετοχής και εκπροσώπησης γυναικών σε δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων». Στόχος της έρευνας ήταν να καταγραφεί και να εξεταστεί το σύνολο των παραγόντων και των παραμέτρων που καθορίζουν τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών, οδηγώντας στη μειωμένη παρουσία τους στο σύγχρονο πολιτικό πλαίσιο και θέτοντας παράλληλα σοβαρά ερωτήματα για τη λειτουργία της ίδιας της δημοκρατίας.

Η έρευνα του ΚΕΘΙ είχε δύο (2) εστιάσεις, μία ποσοτική και μία ποιοτική. Η ποσοτική ερευνητική εστίαση διενεργήθηκε τον Απρίλιο του 2019 σε 1.201 άτομα πανελλαδικά (52,8% γυναίκες και 47,2% άνδρες), με τη χρήση δομημένου ερωτηματολογίου και την αξιοποίηση μεικτής μεθοδολογίας (τηλεφωνικών και διαδικτυακών συνεντεύξεων), ενώ η ποιοτική εστίαση της έρευνας διεξήχθη τον Απρίλιο και τον Μάιο του 2019, μέσω είκοσι (20) συνεντεύξεων σε γυναίκες από διαφορετικούς πολιτικούς χώρους του δημοκρατικού φάσματος.

Στην ερευνητική ομάδα συμμετείχαν οι εξής: Άννα Βουγιούκα – επιστημονικά υπεύθυνη και συντονίστρια της έρευνας, Ματίνα Παπαγιαννοπούλου – επιστημονικά υπεύθυνη της ποσοτικής έρευνας και οι ερευνήτριες Ζέτα Μάζου και Ευγενία Μαργέτη που ήταν υπεύθυνες για την αρχική επεξεργασία των αποτελεσμάτων της ποιοτικής έρευνας.

Η τελική ενιαία έκθεση της ποιοτικής και της ποσοτικής έρευνας αποτελείται δύο (2) μέρη. Το Α' Μέρος, με τίτλο: «Η παρουσία των γυναικών στην πολιτική» περιλαμβάνει τρία (3) κεφάλαια. Στο 1^ο Κεφάλαιο εξετάζονται οι κυριότερες διεθνείς τάσεις και εξελίξεις, οι εθνικές πολιτικές-ορόσημα, καθώς και οι νομοθετικές πρωτοβουλίες για την πολιτική παρουσία των γυναικών στην Ελλάδα. Στο 2^ο Κεφάλαιο εξετάζονται βασικές κατευθύνσεις της φεμινιστικής πολιτολογικής προσέγγισης, ενώ στο 3^ο Κεφάλαιο περιλαμβάνεται βιβλιογραφική επισκόπηση των κυριότερων εθνικών και ευρωπαϊκών ερευνών, καθώς και στατιστικά δεδομένα για την κατά φύλο συμμετοχή σε δομές πολιτικής εξουσίας και κέντρα λήψης αποφάσεων σε εθνικό, ευρωπαϊκό και περιφερειακό/ τοπικό επίπεδο.

Το Β' Μέρος της έκθεσης με τίτλο: «Εμπειρική διερεύνηση και αποτελέσματα» περιλαμβάνει πέντε (5) κεφάλαια. Στο 1^ο Κεφάλαιο περιγράφεται διεξοδικά το μεθοδολογικό πλαίσιο της έρευνας, με ειδική αναφορά στις φεμινιστικές ερευνητικές εστιάσεις και στη διάσταση του φύλου, το αντικείμενο και οι στόχοι της έρευνας, οι επιμέρους θεματικές ενότητες που διερευνήθηκαν, όπως επίσης και τα ερευνητικά ερωτήματα που τέθηκαν. Επιπρόσθετα, ειδική αναφορά γίνεται στα ερευνητικά εργαλεία της ποσοτικής και της ποιοτικής έρευνας, στη δειγματοληψία, στις μέθόδους και στις τεχνικές των δύο ερευνητικών εστιάσεων, καθώς και στις αναμενόμενες ερευνητικές δυσχέρειες.

Στο 2^ο κεφάλαιο περιλαμβάνεται αναλυτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων της ποσοτικής έρευνας με σχετικό σχολιασμό και ερμηνεία των ευρημάτων, ενώ ειδικότερη αναφορά γίνεται στα κοινωνιο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος, στα στατιστικά δεδομένα για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών σε δομές λήψης αποφάσεων, στον βαθμό εμπιστοσύνης των πολιτών σε πολιτικούς θεσμούς και πολιτικούς, στις εκτιμήσεις για τη θέση των γυναικών σε υψηλές θέσεις ευθύνης κ.λπ.

Στο 3^ο κεφάλαιο περιλαμβάνεται αναλυτική παρουσίαση των αποτελεσμάτων της ποιοτικής έρευνας με σχολιασμό και ερμηνεία των ευρημάτων και ειδικότερη αναφορά γίνεται στα κοινωνιο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος, στις στάσεις και τις αντιλήψεις για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική, αλλά και στην αποτίμηση της υφιστάμενης κατάστασης (σε επίπεδο κατακτήσεων, αλλαγών ανά επίπεδο πολιτικής και του ρόλου που διαδραματίζει το γενικότερο περιβάλλον), καθώς και στους ποικίλους και εμμένοντες παράγοντες που παρεμποδίζουν τη συμμετοχή των γυναικών στην ενεργή πολιτική διαδικασία και συντείνουν στον αποκλεισμό τους από την πολιτική, ενώ το κεφάλαιο ολοκληρώνεται με αναφορά σε προσωπικές επισημάνσεις για τη διαδρομή και την εμπειρία των συμμετεχουσών στην έρευνα.

Στο 4^ο Κεφάλαιο παρουσιάζονται πιο συνοπτικά τα συνολικότερα και σημαντικότερα συμπεράσματα που προκύπτουν από τις δύο ερευνητικές εστιάσεις, ενώ στο 5^ο Κεφάλαιο συνοψίζονται βασικές προτάσεις πολιτικής για την αύξηση της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών σε δομές πολιτικής εξουσίας.

Ελπίζουμε πως στο πλαίσιο του δημόσιου διαλόγου και με την ευκαιρία των πολλαπλών εκλογικών αναμετρήσεων της φετινής χρονιάς, καθώς και της εφαρμογής της νέας ποσόστωσης (40% τουλάχιστον) στις υποψηφιότητες, θα υπάρξει ουσιαστική και ευρεία συζήτηση για την πολιτική ισότητα, προκειμένου ως κοινωνία και κυρίως ως πολιτική κοινότητα, να καταλήξουμε σε όσο το δυνατόν πιο ολοκληρωμένες προτάσεις για την ποσοτική αύξηση, αλλά κυρίως την ποιοτική αναβάθμιση της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών σε δομές πολιτικής εξουσίας, καθώς και την κατάκτηση της ουσιαστικής ισότητας των φύλων σε όλα τα επίπεδα πολιτικής. Κυρίως, όμως, ευελπιστούμε ότι στα χρόνια που έρχονται και με δεδομένο τον ιδιαίτερα δριμύ έμφυλο αντίκτυπο της δημοσιονομικής και οικονομικής κρίσης στη χώρα μας, θα ληφθούν θετικά μέτρα για την άρση των αρνητικών επιπτώσεων σε όλες τις πλευρές της ζωής των γυναικών και την ενδυνάμωσή τους, προκειμένου να παραμείνουν μαχητικά στην πολιτική και τη δημόσια ζωή ως ενεργά και δρώντα πολιτικά υποκείμενα.

Α' ΜΕΡΟΣ: Η ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

1. ΚΥΡΙΟΤΕΡΕΣ ΔΙΕΘΝΕΙΣ & ΕΥΡΩΠΑΪΚΕΣ ΤΑΣΕΙΣ ΚΑΙ ΕΘΝΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ¹

1.1. Διεθνείς τάσεις και ευρωπαϊκές εξελίξεις

Οι πολιτικές για την ενίσχυση της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών σε δομές και διαδικασίες λήψης αποφάσεων είναι αποτέλεσμα τόσο της επιστημονικής σκέψης -ιδίως της φεμινιστικής θεωρίας- και του πολιτικού στοχασμού όσο και των διεκδικήσεων των γυναικείων κινημάτων. Αν και σε όλες τις δημοκρατικές χώρες οι γυναίκες έχουν πλήρη δικαιώματα, ωστόσο η πολιτική εξουσία παραμένει κυρίαρχα ανδρική και παραμένει ζητούμενο να διερευνηθεί περαιτέρω κατά πόσον η αρχή της οικουμενικότητας της ιδιότητας του πολίτη διασφαλίζει την ισότιμη πρόσβαση όλων των υποκειμένων σε αυτή (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002). Η παρουσία των γυναικών στην πολιτική δεν αρκεί από μόνη της για την αλλαγή του έμφυλου περιεχομένου της πολιτικής και πολύ περισσότερο για τη ριζική μεταβολή της θέσης των γυναικών (Αθανασάτου, 2014). Το φύλο αποτελεί πλέον σημαντικό διακύβευμα τόσο στις διεθνείς όσο και στις ευρωπαϊκές πολιτικές, αν και παρατηρούνται σημαντικά πισωγυρίσματα στη διαδικασία εφαρμογής των μέτρων έμφυλης ισότητας (Παντελίδου-Μαλούτα, 2014).

Εξετάζοντας τους σταθμούς στις διεθνείς πολιτικές, η πρώτη σαφής αναφορά για την κατάργηση των έμφυλων διακρίσεων εντοπίζεται στην Οικουμενική Διακήρυξη των Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η οποία υιοθετήθηκε με την απόφαση 217 Α (III) της Γενικής Συνέλευσης του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών στις 10 Δεκεμβρίου 1948 και ορίζει ότι κάθε άτομο έχει το δικαίωμα να συμμετέχει στη διακυβέρνηση της χώρας του, άμεσα ή έμμεσα, με αντιπροσώπους ελεύθερα εκλεγμένους (Άρθρο 21) (Καραγεώργου & Παπαγιαννοπούλου, 2013).² Για την ενίσχυση αυτών των δικαιωμάτων, το 1979, ο ΟΗΕ υιοθέτησε τη Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών (CEDAW)³, όπου στο άρθρο 7

¹ Συγγραφή: Ματίνα Παπαγιαννοπούλου.

² Βλ. σχετικά: https://www.ohchr.org/EN/UDHR/Documents/UDHR_Translations/grk.pdf

³ Βλ. σχετικά: https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26233

αναφέρεται ότι τα κράτη-μέλη χρειάζεται να λάβουν όλα τα κατάλληλα μέτρα για να εξαλείψουν τις διακρίσεις κατά των γυναικών στην πολιτική και τη δημόσια ζωή της χώρας και, ιδιαίτερα, να εξασφαλίσουν σε αυτές, υπό ίσους όρους με τους άνδρες, το δικαίωμα: α) να ψηφίζουν σε όλες τις εκλογές και σε όλα τα δημόσια δημοψηφίσματα και να είναι εκλέξιμες σε όλους τους οργανισμούς που εκλέγονται δημόσια, β) να λαμβάνουν μέρος στην κατάστρωση της πολιτικής του κράτους και στην εκτέλεσή της, να καταλαμβάνουν δημόσιες θέσεις και να ασκούν όλα τα δημόσια καθήκοντα σε όλες τις βαθμίδες της κυβέρνησης, και γ) να συμμετέχουν στις μη κυβερνητικές οργανώσεις και ενώσεις που ασχολούνται με τη δημόσια και πολιτική ζωή της χώρας. Επίσης, στο άρθρο 8 τονίζεται ότι τα κράτη-μέλη χρειάζεται να λάβουν όλα τα κατάλληλα μέτρα, ώστε οι γυναίκες να έχουν, υπό ίσους όρους με τους άνδρες και χωρίς καμιά διάκριση, τη δυνατότητα να εκπροσωπούν τη χώρα τους σε διεθνή κλίμακα και να συμμετέχουν στις εργασίες των διεθνών οργανισμών.

Επιπρόσθετα, το 1995, ο ΟΗΕ στη Διακήρυξη και την Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου (UN, 1995), θέτει τη συμμετοχή των γυναικών στην εξουσία και στις διαδικασίες/δομές λήψης αποφάσεων, ως έναν από τους δώδεκα τομείς προτεραιότητας για την άρση των έμφυλων ανισοτήτων. Ακολουθώντας, ορίζει δύο στρατηγικούς στόχους για την ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στις δομές λήψης αποφάσεων: α) τη λήψη μέτρων που θα διασφαλίσουν την ίση πρόσβαση των γυναικών και την πλήρη συμμετοχή τους στις δομές εξουσίας και λήψης των αποφάσεων, και β) την ενίσχυση της ικανότητας των γυναικών, προκειμένου να συμμετέχουν σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων και ηγεσίας. Η δε πολιτική εξουσία μετρίεται με τρεις έμφυλους δείκτες που εξετάζουν ενδεικτικά τη συμμετοχή σε υπουργεία, στο κοινοβούλιο και σε περιφερειακές διοικήσεις (ή περιφερειακά συμβούλια αιρετών).

Τον Σεπτέμβριο του 2015, ο ΟΗΕ ενέκρινε την «2030 Ατζέντα για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη», περιλαμβάνοντας 17 Στόχους για τη Βιώσιμη Ανάπτυξη (ΣΒΑ)⁴ που αφορούν τη μελλοντική διεθνή ανάπτυξη και θα υλοποιηθούν από το 2015 έως το 2030. Η υποστήριξη της ενίσχυσης της θέσης των γυναικών στις δομές λήψης

⁴ Βλ. για περισσότερες πληροφορίες:

https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=36

αποφάσεων δηλώνεται στον στόχο 5.5, ο οποίος θέτει τη διασφάλιση της πλήρους και αποτελεσματικής συμμετοχής, καθώς και των ισότιμων ευκαιριών ανάληψης ηγετικού ρόλου των γυναικών σε όλα τα επίπεδα λήψης αποφάσεων στην πολιτική, στην οικονομική και τη δημόσια ζωή. Ο στόχος αυτός θα μετρηθεί με δείκτες σχετικά με το ποσοστό των εδρών που κατέχουν οι γυναίκες στα εθνικά κοινοβούλια και τις τοπικές κυβερνήσεις και το ποσοστό των γυναικών σε διευθυντικές θέσεις. Ο στόχος 5.5 συνδέεται άμεσα με τον στόχο 16.7, που θέτει τη διασφάλιση της υπεύθυνης, χωρίς αποκλεισμούς, συμμετοχικής και αντιπροσωπευτικής λήψης αποφάσεων σε όλα τα επίπεδα.

Από τη 2^η Διάσκεψη Κορυφής του Συμβουλίου της Ευρώπης (1997)⁵ στην οποία οι αρχηγοί κρατών και κυβερνήσεων τόνισαν τη σημασία μιας περισσότερο ισόρροπης αντιπροσώπευσης γυναικών και ανδρών σε όλους τους τομείς της κοινωνίας, περιλαμβανόμενης της πολιτικής ζωής και ζήτησαν μια συνεχή πρόοδο με σκοπό την επίτευξη της αποτελεσματικής ισότητας ευκαιριών ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες, το Συμβούλιο της Ευρώπης έχει εκδώσει μια σειρά από Ψηφίσματα και Συστάσεις για την ισόρροπη συμμετοχή των γυναικών στις δομές λήψης αποφάσεων [π.χ. Σύσταση 1413 (1999) για την ίση αντιπροσώπευση στην πολιτική ζωή, Ψήφισμα της 2ας Μαρτίου 2000 σχετικά με τις γυναίκες στη διαδικασία λήψης αποφάσεων, Σύσταση 2003 (3) για την ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών σε θέσεις λήψεως αποφάσεων της πολιτικής και δημόσιας ζωής», Ψήφισμα 1348 (2003) σχετικά με την ισόρροπη εκπροσώπηση ανδρών και γυναικών στην Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης, Σύσταση 1665 (2004) σχετικά με τη συμμετοχή των γυναικών στις εκλογές, Ψήφισμα 303 (2010) σχετικά με την επίτευξη βιώσιμης ισότητας ανδρών και γυναικών στην τοπική και περιφερειακή πολιτική ζωή, κ.ά.].

Επιπρόσθετα, το Κογκρέσο των Τοπικών και Περιφερειακών Αρχών του Συμβουλίου της Ευρώπης έχει εκδώσει τη Σύσταση 390 (2016) για την πολιτική συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, τη Σύσταση 288 (2010) για την επίτευξη της ουσιαστικής έμφυλης ισότητας στην περιφερειακή και τοπική πολιτική ζωή, τη Σύσταση 111 (2002) σχετικά με τα ατομικά

⁵ Βλ. σχετικά: <https://www.coe.int/en/web/genderequality/balanced-participation#%2216805331%22:1>}}

δικαιώματα της ψήφου των γυναικών και τις δημοκρατικές απαιτήσεις, καθώς και τη Σύσταση 68 (1999) σχετικά με τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική ζωή στις περιφέρειες της Ευρώπης. Η Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης έχει, επίσης, εκδώσει μια σειρά από Ψηφίσματα και Συστάσεις [π.χ. Ψήφισμα 1706 (2010) για την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική, μέσω του εκλογικού συστήματος, Σύσταση 1899 (2010) της Κοινοβουλευτικής Συνέλευσης του Συμβουλίου της Ευρώπης για την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική μέσω του εκλογικού συστήματος, Ψήφισμα 1898 (2012) για τα πολιτικά κόμματα και την πολιτική εκπροσώπηση των γυναικών, Ψήφισμα 2111 (2016) για την εκτίμηση του αντίκτυπου των μέτρων για τη βελτίωση της πολιτικής εκπροσώπησης των γυναικών].

Αυτό που έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι η υιοθέτηση από την Επιτροπή των Υπουργών της Σύστασης (1) 2019 για την πρόληψη και την καταπολέμηση του σεξισμού, καθώς αποτελεί το πρώτο διεθνές κείμενο που ορίζει τον σεξισμό και περιλαμβάνει κατευθυντήριες οδηγίες για την αντιμετώπισή του. Μεταξύ άλλων, προτείνει στις κυβερνήσεις των κρατών-μελών να ενισχύσουν και να εφαρμόσουν εσωτερικά πειθαρχικά μέτρα για τον σεξισμό στον δημόσιο τομέα και σε όλα τα όργανα λήψης αποφάσεων, καθώς και στους πολιτικούς φορείς, για παράδειγμα μέσω κυρώσεων. Επιπρόσθετα, η Στρατηγική του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Ισότητα των Φύλων 2014-2017 και η Στρατηγική του Συμβουλίου της Ευρώπης για την Ισότητα των Φύλων 2018-2023 περιλαμβάνουν ως στρατηγικό στόχο την επίτευξη της ισόρροπης συμμετοχής των γυναικών και των ανδρών στη λήψη πολιτικών και δημόσιων αποφάσεων. Η Επιτροπή για την Ισότητα των Φύλων αξιολογεί τακτικά την επιτευχθείσα πρόοδο και προετοιμάζει μια ετήσια έκθεση σχετικά με την εφαρμογή της στρατηγικής (Council of Europe, 2018).

Η ισότητα των φύλων αποτελεί επίσημο στόχο της Ευρωπαϊκής Ένωσης, όπως επίσης και οι πολιτικές για την εξάλειψη των έμφυλων ανισοτήτων και διακρίσεων. Η αρχή της ισότητας των φύλων κατοχυρώνεται στο άρθρο 23 του Χάρτη των Θεμελιωδών Δικαιωμάτων. Ένα μεγάλο σώμα των ευρωπαϊκών πολιτικών δράσης και νομοθεσίας υιοθετήθηκε προς αυτή την κατεύθυνση από τα αρχικά στάδια σχηματισμού της ΕΕ/ΕΟΚ/ΕΚ το 1957. Ουσιαστικότερη, όμως, εξέλιξη για την ισότητα

των φύλων σηματοδοτήθηκε με τη Συνθήκη του Αμστερνταμ, η οποία ενίσχυσε σημαντικά τη νομική βάση για τα δικαιώματα των γυναικών (Καραγεώργου & Παπαγιαννοπούλου, 2013).⁶ Στις αρχές της δεκαετίας του 1990, μια σειρά από παράγοντες συντελούν στη μετατόπιση της πολιτικής εστίασης της ΕΕ από το πεδίο της απασχόλησης σε εκείνο της πολιτικής συμμετοχής και εκπροσώπησης των γυναικών στις δομές και στις διαδικασίες λήψης πολιτικών αποφάσεων (Αθανασάτου, 2014).

Στις 5 Μαρτίου 2010, η Επιτροπή ενέκρινε τον Χάρτη για τα Δικαιώματα των Γυναικών με σκοπό να βελτιώσει την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών, τόσο στην Ευρώπη και όσο και σε παγκόσμιο επίπεδο και, μεταξύ άλλων, να ενισχύσει την εκπροσώπηση των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων (European Commission, 2010). Τον Μάρτιο του 2011, το Συμβούλιο της Ευρωπαϊκής Ένωσης ενέκρινε το Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για την Ισότητα των Φύλων (2011-2020), όπου θέτει ως βασικό μέτρο για την εξάλειψη των έμφυλων ανισοτήτων την προαγωγή της ισότιμης συμμετοχής των γυναικών και των ανδρών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων σε όλα τα επίπεδα και σε όλους τους τομείς με σκοπό την πλήρη αξιοποίηση όλων των ικανοτήτων τους (Συμβούλιο της ΕΕ, 2011). Τον Δεκέμβριο του 2015, η Επιτροπή δημοσίευσε τη Στρατηγική Δέσμευση για την Ισότητα των Φύλων την περίοδο 2016-2019 (European Commission, 2016) ως συνέχεια και επέκταση της Στρατηγικής της Επιτροπής για την ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών (2010-2015).⁷ Ένας από τους πέντε τομείς προτεραιότητας της στρατηγικής είναι η προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών στη λήψη αποφάσεων. Στις 26 Οκτωβρίου 2015, το Συμβούλιο ενέκρινε το «Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων 2016-2020» (GAP II), βάσει του κοινού εγγράφου εργασίας της Επιτροπής και της Ευρωπαϊκής Υπηρεσίας Εξωτερικής Δράσης (EYED) με τίτλο: «Ισότητα των φύλων

⁶ Η Συνθήκη του Αμστερνταμ που υπογράφηκε το 1997 επέφερε σημαντική πρόοδο όσον αφορά στην κατάσταση των γυναικών, κατά πρώτον με την εφαρμογή της διαδικασίας συναπόφασης στον τομέα της ισότητας ανδρών και γυναικών, και κατά δεύτερον με τη θέσπιση άρθρων για τη θετική διάκριση στην αγορά εργασίας (άρθρο 141) και για τη διάκριση με βάση το φύλο (άρθρο 13).

⁷ Η ανταλλαγή απόψεων για τη νέα στρατηγική ξεκίνησε τον Σεπτέμβριο του 2014 μέσω ενός εργαστηρίου με θέμα: «Μια νέα στρατηγική για την ισότητα των φύλων για την περίοδο μετά το 2015», το οποίο δρομολόγησε την προετοιμασία της Έκθεσης πρωτοβουλίας της Επιτροπής FEMM, οδηγώντας στην έγκριση του Ψηφίσματος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου, της 9ης Ιουνίου 2015, σχετικά με τη στρατηγική της ΕΕ για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών μετά το 2015 (ΕΕ C 407 της 4.11.2016, σ. 2).

και χειραφέτηση των γυναικών: Μεταμορφώνοντας τις ζωές των κοριτσιών και των γυναικών μέσα από την πολιτική εξωτερικών σχέσεων της ΕΕ 2016-2020, βασικός στόχος του οποίου είναι «η ενδυνάμωση της “φωνής” και της συμμετοχής των γυναικών και των κοριτσιών» (European Commission, 2018).⁸

Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο διαδραμάτισε, επίσης, σημαντικό ρόλο στην υποστήριξη των πολιτικών για τις ίσες ευκαιρίες, ιδίως μέσω της Επιτροπής Δικαιωμάτων των Γυναικών και Ισότητας των Φύλων (FEMM). Επιπλέον, το Κοινοβούλιο συμβάλλει στη συνολική εξέλιξη της πολιτικής στον τομέα της ισότητας των φύλων, μέσω των Εκθέσεων του και επισύροντας την προσοχή άλλων θεσμικών οργάνων σε ειδικά προβλήματα. Το 2001, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο υποστήριξε ότι η ένταξη των γυναικών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων ενισχύει τη δημοκρατία και αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για να ληφθούν υπόψη τα συμφέροντα και οι ανησυχίες των γυναικών. Το 2012, εξέφρασε την ικανοποίησή του για τα συστήματα ισάριθμης αντιπροσώπευσης (parity) και των ποσοτώσεων για τις γυναίκες, τα οποία θεσπίστηκαν σε ορισμένα κράτη-μέλη και κάλεσε να εξεταστεί το ενδεχόμενο νομοθεσίας για τη διευκόλυνση της ισορροπίας μεταξύ των φύλων στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων. Σε Ψήφισμα του Μαρτίου του 2017 για την ισότητα μεταξύ γυναικών και ανδρών στην Ευρωπαϊκή Ένωση, το Κοινοβούλιο κάλεσε την ηγεσία της ΕΕ να καταστήσει την ισότητα των φύλων προτεραιότητα και να προωθήσει τη γυναικεία εκπροσώπηση σε όλα τα επίπεδα λήψης πολιτικών και οικονομικών αποφάσεων. Σε Ψήφισμα του Μαΐου 2018 σχετικά με την ισότητα των φύλων και την ενδυνάμωση των γυναικών στις εξωτερικές σχέσεις της ΕΕ, το Κοινοβούλιο ζήτησε τη χορήγηση ειδικού προϋπολογισμού για τη στήριξη της πολιτικής συμμετοχής των γυναικών στις χώρες της νότιας και ανατολικής Ευρώπης.

Για τις ευρωπαϊκές εκλογές του 2014 και του 2019, το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο κάλεσε τα κράτη-μέλη και τα πολιτικά κόμματα να υποστηρίξουν ισορροπημένες ως προς το φύλο εκλογικές λίστες. Σε αυτό το πλαίσιο, το Κοινοβούλιο επιπλέον ζήτησε τη λήψη μέτρων πρόληψης και καταπολέμησης της σεξουαλικής παρενόχλησης στην πολιτική ζωή, παίρνοντας ισχυρή θέση σχετικά με τις τρέχουσες αντιδράσεις κατά

⁸ Βλ. σχετικά: <https://europa.eu/capacity4dev/public-gender/minisite/eu-gender-action-plan-2016-2020>

των δικαιωμάτων των γυναικών και της ισότητας των φύλων, με στόχο, μεταξύ άλλων, την παρουσία των γυναικών σε θέσεις λήψης αποφάσεων και ζήτησε την έντονη εστίαση στην ισότητα των φύλων κατά την επόμενη περίοδο. Η Παγκόσμια Ημέρα των Γυναικών 2019 επικεντρώθηκε στις εξουσίες που διαθέτουν οι γυναίκες στην πολιτική και το θέμα που επιλέχθηκε βρίσκεται στο επίκεντρο των δικαιωμάτων των γυναικών, καθώς ορίζει την ικανότητα των γυναικών να συμμετέχουν και να αποφασίζουν σχετικά με τη συλλογική διακυβέρνηση των κοινωνιών.

Τέλος, το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων (EIGE) της ΕΕ έχει ως στόχο την ουσιαστική ισότητα των φύλων εντός και εκτός της ΕΕ. Για τον σκοπό αυτό, διεξάγει έρευνες, παρέχει στατιστικά στοιχεία και δεδομένα, καθώς και καλές πρακτικές. Επίσης, παρακολουθεί τον τρόπο με τον οποίο η ΕΕ ανταποκρίνεται στις διεθνείς δεσμεύσεις της όσον αφορά την ισότητα των φύλων, όπως επίσης τη συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών σε δομές εξουσίας και διαδικασίες λήψης αποφάσεων, όπως αυτές καθορίζονται στην Πλατφόρμα Δράσης του Πεκίνου. Η παρακολούθηση αυτή, πραγματοποιείται βάσει δεικτών (π.χ. ποσοστό γυναικών στα περιφερειακά κοινοβούλια των κρατών-μελών – όπου υφίστανται, ποσοστό γυναικών στα τοπικά συμβούλια των κρατών-μελών, πολιτικές για την προώθηση της ισόρροπης συμμετοχής στις εκλογές κ.λπ.).⁹ Σε σχετική Έκθεση του EIGE επισημαίνεται ότι υπάρχουν σημαντικές ανισότητες, σε ολόκληρη την ΕΕ, για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων. Τα βήματα που έχουν γίνει ως προς την προώθηση της έμφυλης ισότητας είναι αργά και υπάρχουν ενδείξεις ότι η πρόοδος που έχει ήδη επιτευχθεί έχει αναστραφεί σε ορισμένα κράτη-μέλη. Υπάρχει ένα σημαντικό επιχείρημα για την ισότιμη αντιπροσώπευση των γυναικών, το οποίο βασίζεται στη δικαιοσύνη για την ισορροπία μεταξύ των φύλων στην πολιτική εκπροσώπηση και για αλλαγή που βασίζεται στη βελτίωση της ποιότητας και της φύσης της δημοκρατίας (EIGE, 2014).

⁹ Βλ. σχετικά: <https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/browse/bpfa>

1.2 Εθνικές πολιτικές-ορόσημα και νομοθετικές πρωτοβουλίες για την πολιτική παρουσία των γυναικών

«...Ορισμένα τινά Ελληνικά θήλεα ζητούν να δοθή ψήφος εις τας γυναίκας. Σχετικώς με το ίδιον τούτο θέμα διαπρεπέστατος επιστήμων είχεν άλλοτε αναπτύξει από του βήματος της Βουλής το επιστημονικώς πασίγνωστον, άλλως τε, γεγονός ότι παν θήλυ διατελεί εις ανισόρροπον και έξαλλον πνευματικήν κατάστασιν ωρισμένας ημέρας εκάστου μηνός... Νεώτεραι και ακριβέστεραι έρευναι καταδείκνυσιν ότι ου μόνον ωρισμένας ημέρας, αλλά δι' όλου του μηνός τελούσιν άπαντα τα θήλεα εις πνευματικήν και συναισθηματικήν ανισορροπίαν... Επειδή εν τούτοις αι ημέραι αύται, δεν συμπίπτουν ως προς όλα τα θήλεα, είναι αδύνατον να ευρεθή ημέρα πνευματικής ισορροπίας και ψυχικής γαλήνης όλων των θηλέων, ώστε την ευτυχή εκείνην ημέραν να ορίζονται αι εκάστοτε εκλογαί. Η γυναικεία συνεπώς ψήφος είναι πράγμα επικίνδυνον, άρα αποκρουστέον»

Εφημερίδα «Νέα Ημέρα», 20 Μαρτίου 1928

Με Προεδρικό Διάταγμα της 5ης Φεβρουαρίου 1930, αναγνωρίζεται για πρώτη φορά στην Ελλάδα το δικαίωμα του «εκλέγειν» για τις γυναίκες μόνον για τις δημοτικές και κοινοτικές εκλογές, ενώ αποκλείονται όσες γυναίκες δεν έχουν τελειώσει το δημοτικό και αυτές που είναι κάτω των 30 ετών (Παντελίδου-Μαλούτα, 2007: 31), γεγονός που σημαίνει ότι το δικαίωμα της δημοτικής ψήφου αφορούσε λιγότερο από το 10% του ενήλικου γυναικείου πληθυσμού της περιόδου εκείνης (Σαμίου, 1989: 169). Και έτσι, ενώ η καθολική ανδρική ψήφος κατοχυρώθηκε με το Σύνταγμα του 1864, η δικαιωματική ενσωμάτωση των γυναικών στο εκλογικό σώμα επιτεύχθηκε τυπικά στις 28 Μαΐου 1952 με τον Ν. 2159/1952, μετά από πολλούς αγώνες των γυναικών¹⁰.

Εν τούτοις, οι γυναίκες δεν συμμετείχαν στις εκλογές του Νοεμβρίου της ίδιας χρονιάς, καθώς η ενεργοποίηση της νομοθεσίας θα γινόταν την 1η Ιανουαρίου 1953. Στις βουλευτικές εκλογές που πραγματοποιήθηκαν στις 19 Φεβρουαρίου του 1956, οι γυναίκες ασκώντας τα πλήρη πολιτικά δικαιώματα του «εκλέγειν» και του «εκλέγεσθαι», ψήφισαν για πρώτη φορά σε επίπεδο επικράτειας (Παντελίδου-Μαλούτα, 2007), σηματοδοτώντας έτσι μια από τις πιο ιστορικές στιγμές στην άρση του έμφυλου αποκλεισμού τους από τον δημόσιο χώρο. Αν, όμως, αυτές χρονολογίες σηματοδοτούν την κατάληξη μίας πορείας προς τις συνταγματικές και πολιτικές κατοχυρώσεις της εξίσωσης των δικαιωμάτων γυναικών και ανδρών, η πορεία αυτή

¹⁰ Βλ. αναλυτικά για την ιστορία της γυναικείας ψήφου: Παντελίδου-Μαλούτα (2002, 2007), όπως επίσης την ειδική επανέκδοση, από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας (2002), του πρωτότυπου φυλλαδίου «Γιατί πρέπει να ψηφίζεις. Διαφωτιστικόν φυλλάδιον δια τας Ελληνίδας εκλογείς, του Υπουργείου Εσωτερικών (1953)».

εμπερικλείει και άλλες σημαντικές στιγμές και διακρίνεται για πολλούς αγώνες, αφού η απόδοση πολιτικών δικαιωμάτων στις Ελληνίδες υπήρξε σταδιακή.

Το «ξεσκλάβωμα» των γυναικών (Αβδελά & Ψαρρά, 1985), η κατοχύρωση δηλαδή της ισονομίας και της τυπικής ισότητας των πολιτικών τους δικαιωμάτων, αφενός αποτέλεσε σημαντικό βήμα προς τη σταδιακή αναγνώριση ατομικών, κοινωνικών και πολιτικών δικαιωμάτων, αφετέρου διάνοιξε περαιτέρω την ιδεολογικο-πολιτική συζήτηση και δράση για τη γυναικεία χειραφέτηση, τη συγκρότηση των γυναικών ως συλλογικού (πολιτικού) υποκειμένου, την εκλογική συμπεριφορά των γυναικών, τη μειωμένη παρουσία τους στις δομές λήψης αποφάσεων. Μια περαιτέρω διερώτηση παρέμεινε ανοικτή προς συζήτηση και διεκδίκηση: εάν η απονομή πολιτικών δικαιωμάτων στις γυναίκες συνέβαλε στην καλύτερευση της κοινωνικής και πολιτικής τους θέσης ή έφερε στην επιφάνεια, κάνοντας περισσότερο ορατά το έμφυλο χάσμα και την περιθωριοποίηση των γυναικών από όλα τα πεδία του δημόσιου χώρου, καθώς η ψήφος δεν έφερε το αναμενόμενο αποτέλεσμα στην άρση της συνεχούς εμφυλοποίησης του πολιτικού, ενώ, όπως παρατήρησε η Scott (1996: 169), αντί να εξαλείψει το πρόβλημα της έμφυλης διαφοροποίησης, η χορήγηση της ψήφου έκανε το ζήτημα πιο εμφανές. Αυτό, εξάλλου, αποτέλεσε το έναυσμα για τις διεκδικήσεις του φεμινιστικού κινήματος της δεκαετίας του '60, καθώς αναδείχθηκε ότι η ισότητα των δικαιωμάτων δεν συνεπάγεται την ουσιαστική αναγωγή των γυναικών σε πολίτες (Παντελίδου-Μαλούτα, 1996: 157-158).

Μετά τη στρατιωτική δικτατορία, το γυναικείο κίνημα πέτυχε μια από τις μεγαλύτερες νίκες του με την κατοχύρωση το 1975 της αρχής της ισότητας των φύλων στο Σύνταγμα της Ελλάδας, ιδρύοντας ταυτόχρονα μια συνταγματική αρχή και ένα θεμελιώδες δικαίωμα, καθώς ορίζεται ρητά ότι «οι Έλληνες είναι ίσοι ενώπιον του Νόμου», όπως επίσης ότι «οι Έλληνες και οι Ελληνίδες έχουν ίσα δικαιώματα και υποχρεώσεις» (άρθρο 4, παρ. 1 και 2 αντίστοιχα).¹¹ Ωστόσο, στο Σύνταγμα του 1975 η διάταξη του άρθρου 116, παρ. 2 αναφέρει ότι επιτρέπονται «αποκλίσεις από τους ορισμούς της παρ. 2 του άρθρου 4 μόνον για σοβαρούς λόγους, στις περιπτώσεις που ορίζει ειδικά ο Νόμος», συντείνοντας στη συνέχιση της άσκησης έμφυλων διακρίσεων και

¹¹ Βλ. σχετικά: http://www.et.gr/images/stories/eidika_themata/a_111_1975.pdf

περιορίζοντας τη δυνατότητα λήψης θετικών μέτρων (π.χ. ποσοστώσεις στα κέντρα λήψης αποφάσεων), παρόλο που αυτές είχαν ήδη εισαχθεί στο Ελληνικό Δίκαιο μέσω της κύρωσης των διεθνών συμβάσεων (ΕΕΔΑ, 2004). Οι γυναικείες οργανώσεις κατάρτισαν προτάσεις για την αντικατάσταση της διάταξης αυτής με νέα -εν όψει της σχεδιαζόμενης αναθεώρησης του Συντάγματος (2001)- η οποία θα εισήγαγε την ουσιαστική (και όχι μόνον την τυπική) ισότητα με στόχο: α) την απάλειψη της δυνατότητας αποκλίσεων (εξαιρέσεων) από την ισότητα για τις γυναίκες, β) τη ρητή αναγνώριση λήψης θετικών μέτρων (π.χ. προωθητικών της ισότητας ποσοστώσεων, όπως συμμετοχή τουλάχιστον κατά 30% γυναικών), και γ) την αναγνώριση, αντιθέτως, ότι είναι αντισυνταγματικές οι περιοριστικές της ισότητας ποσοστώσεις (ΕΕΔΑ, 2004: 17). Το Συμβούλιο Επικρατείας (ΣτΕ) ενίσχυσε το πλαίσιο, καθώς προέβη σε μια ριζική νομολογιακή αλλαγή και η Ολομέλειά του στις 8/5/1998, δημοσίευσε 14 αποφάσεις με βάση τα παραπάνω αιτήματα (αποφάσεις Νο 1933 και 1917-1929/98), σημαντικές για την προώθηση της ισότητας των φύλων, ορίζοντας ότι «η λήψη θετικών μέτρων υπέρ των γυναικών δεν αντιβαίνει το Σύνταγμα, στο βαθμό που τα μέτρα αυτά αποβλέπουν στην επίτευξη της αποκατάστασης μιας πραγματικής ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών» (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 1998· ΓΓΙ 1986). Οι ενέργειες αυτές οδήγησαν τη Βουλή να αποφασίσει ομόφωνα την τροποποίηση του άρθρου 116 του Συντάγματος και να υιοθετήσει την πρόταση που είχε υποβληθεί από τις γυναικείες οργανώσεις για την αναδιατύπωση της παραγράφου 2, με την οποία στο Σύνταγμα του 2001, ορίζεται ότι «Δεν αποτελεί διάκριση λόγω φύλου η λήψη θετικών μέτρων για την προώθηση της ισότητας μεταξύ ανδρών και γυναικών. Το Κράτος μεριμνά για την άρση των ανισοτήτων που υφίστανται στην πράξη, ιδίως σε βάρος των γυναικών».

Στις εκλογές του 1977 για πρώτη φορά εκλέγεται διψήφιος αριθμός γυναικών (δώδεκα), κάτι που συνέβη και στις εκλογές του 1981, όπου εξελέγησαν έντεκα (11) γυναίκες, καθώς επίσης και στις εκλογές του 1985 όπου εξελέγησαν δώδεκα (12) γυναίκες βουλευτρίες. Το 1989 οι βουλευτρίες έφτασαν τις είκοσι (20) και στις εκλογές του 1990 εκλέχθηκαν δεκαπέντε (15) γυναίκες, το 1993 δεκαοκτώ (18) γυναίκες και το 1996 δεκαεννέα (19) γυναίκες (Παντελίδου-Μαλούτα, 2007).¹²

¹² Δύο μήνες πριν από το τέλος της περιόδου και άλλη γυναίκα, από το κόμμα της ΝΔ, κατέλαβε έδρα που είχε κενωθεί, ανεβάζοντας τον αριθμό των γυναικών στη Βουλή σε είκοσι (Παντελίδου-Μαλούτα, 2007: 70).

Αποκορύφωμα της νομοθετικής εξέλιξης στο Σύνταγμα συνιστά η θεσμοθέτηση για πρώτη φορά της θέσης *Ειδικής Συμβούλου για Θέματα Ισότητας* στον Πρωθυπουργό το 1982, υπό την επίδραση των γυναικείων οργανώσεων. Επιπλέον, με τον Ν. 1288/82 δημιουργείται εννεαμελές *Συμβούλιο Ισότητας των Δύο Φύλων*, το οποίο υπάγεται απευθείας στον Πρωθυπουργό και λειτουργεί ως αυτοτελής υπηρεσιακή μονάδα του Υπουργείου Προεδρίας (Αρβανίτης, κ.ά., 2006). Με τον Ν. 1558/88 αναβαθμίζεται το εν λόγω Συμβούλιο σε *Γενική Γραμματεία Ισότητας (ΓΓΙ)*, η οποία υπάγεται στο Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, συνιστώντας έτσι το αρμόδιο κρατικό όργανο για την προώθηση της αρχής της ισότητας των γυναικών και ανδρών (ΓΓΙ, 2001). Σύμφωνα με τον Ν. 1835/1989, ιδρύεται το *Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ)*, το οποίο με τον Ν. 2266/1994 λειτουργεί ως Νομικό Πρόσωπο Ιδιωτικού Δικαίου που εποπτεύεται και επιχορηγείται από τη Γενική Γραμματεία Ισότητας του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, έχει δε ως κύριο στόχο την υλοποίηση της εθνικής και ευρωπαϊκής πολιτικής στον τομέα της ισότητας των φύλων, ενώ αποτελεί το σημείο σύνδεσης της πολιτικής αυτής με την κοινωνία των πολιτών και ιδιαίτερα των γυναικών (ΓΓΙ, 1999).

Το 2000, μετά από εισήγηση της Γενικής Γραμματείας Ισότητας προς τον αρμόδιο Υπουργό Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης (ΓΓΙ, 2000: 36-37), ψηφίστηκε νομοθετική διάταξη, με στόχο την ενίσχυση της ισόρροπης συμμετοχής των γυναικών και των ανδρών στα όργανα λήψης αποφάσεων στο Δημόσιο, στα ΝΠΔΔ, ΝΠΙΔ, καθώς και στους ΟΤΑ α' και β' βαθμού (Ν. 2839/2000, ΦΕΚ 196/Α'/2000 «Ρυθμίσεις θεμάτων του Υπουργείου Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης και άλλες διατάξεις»). Βάσει του άρθρου 6, παρ. 1 καθιερώθηκε η υποχρεωτική, κατ' ελάχιστο στο 1/3, συμμετοχή κάθε φύλου στα υπηρεσιακά συμβούλια και στα συλλογικά όργανα του Δημοσίου, των Δημοσίων Οργανισμών και των Οργανισμών Τοπικής Αυτοδιοίκησης.

Με το άρθρο 75 του Ν. 2910/2001 (ΦΕΚ 91/Α'/2.5.2001) (Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, 2002, Στρατηγάκη, 2002, Παντελίδου-Μαλούτα, 2002: 8), που τροποποίησε το άρθρο 54 του Δημοτικού και Κοινοτικού Κώδικα (ΠΔ 410/1995) και το άρθρο 23 του ΠΔ 30/1996, επιβλήθηκε ουσιαστικά η συμμετοχή των δύο φύλων στα

ψηφοδέλτια της τοπικής αυτοδιοίκησης, τουλάχιστον κατά 1/3 το καθένα.¹³ Η ίδια ρύθμιση εντάχθηκε και στον «Κώδικα Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης» για τις νομαρχιακές εκλογές.¹⁴ Επίσης, με τη διάταξη του άρθρου 55, παρ. 6 του ΠΔ 410/1995, όπως συμπληρώθηκε με το άρθρο 75 παρ. 2 του Ν. 2910/2001, προβλέπεται ως συνέπεια-κύρωση, για την περίπτωση που η δήλωση συμμετοχής των υποψηφίων συνδυασμών στις εκλογές περιλαμβάνει διαφορετικό ποσοστό από το προβλεπόμενο στην παρ. 3 του ίδιου άρθρου (δηλαδή, λιγότερο από το 1/3 του συνολικού αριθμού των υποψηφίων κάθε συνδυασμού), το απαράδεκτο της δήλωσης συμμετοχής.

Το 2001, η ΓΠ εκπονεί το Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για την Ισότητα των Φύλων (2001-2006) και θέτει τέσσερις στρατηγικούς στόχους, εκ των οποίων ο ένας από αυτούς αφορά στην προώθηση της ίσης συμμετοχής και εκπροσώπησης των γυναικών στον πολιτικό, κοινωνικό και οικονομικό τομέα (π.χ. νομοθετικές ρυθμίσεις για την καθιέρωση ποσοτώσεων κ.ά.). Σε εφαρμογή του Εθνικού Προγράμματος και με σκοπό την ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στη θεσμοθετημένη πολιτική διαδικασία, η ΓΠ, εκτός της προώθησης ενεργειών για την ψήφιση των προαναφερόμενων νόμων, πραγματοποίησε πανελλήνιο και ευρωπαϊκό συνέδριο, πανελλαδική εκστρατεία ευαισθητοποίησης για τη συμμετοχή των γυναικών ως υποψηφίων στα ψηφοδέλτια, αλλά και την ενίσχυση της εκλογιμότητάς τους για τις νομαρχιακές/δημοτικές και εθνικές εκλογές, κ.ο.κ. Τον Μάρτιο του 2000 η ΓΠ σε συνεργασία με το ΚΕΘΙ κυκλοφόρησε τιμητική έκδοση, η οποία περιλάμβανε όλες τις γυναίκες βουλευτέριες από το 1952, οπότε αναδείχτηκε η πρώτη γυναίκα βουλευτρια, μέχρι το 2000. Επιπλέον, το 1988 διενήργησε έρευνα σε συνεργασία με το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ), με θέμα την πολιτική συμπεριφορά των γυναικών.¹⁵

¹³ Στο άρθρο 54 του Π.Δ. 410/1995 (ΦΕΚ 231 Α') «Δημοτικός και Κοινοτικός Κώδικας», προστίθεται νέα παράγραφος 3 και αναριθμείται η υφιστάμενη παράγραφος 3 σε 4, ως εξής: «Ο αριθμός των υποψηφίων συμβούλων από κάθε φύλο πρέπει να ανέρχεται σε ποσοστό ίσο τουλάχιστον με το 1/3 του συνολικού αριθμού των υποψηφίων κάθε συνδυασμού». Επίσης, στο τελευταίο εδάφιο της παρ.6 του άρθρου 55 του Π.Δ. 410/1995 προστίθενται οι λέξεις «ή διαφορετικό ποσοστό από το προβλεπόμενο στην παρ.3 του ίδιου άρθρου».

¹⁴ Στο άρθρο 23 παρ. 3 του Π.Δ. 30/1996 (ΦΕΚ 21 Α') «Κώδικας Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης» προστίθεται παράγραφος 3 και αναριθμούνται οι υφιστάμενες παράγραφοι 3,4,5 και 6 σε 4, 5, 6 και 7, ως εξής: «3. Ο αριθμός των υποψηφίων συμβούλων από κάθε φύλο πρέπει να ανέρχεται σε ποσοστό ίσο τουλάχιστον με το 1/3 του συνολικού αριθμού των υποψηφίων κάθε συνδυασμού».

¹⁵ Βλ. τη σχετική ανάλυση στο 3^ο κεφάλαιο.

Το 2004, η ΓΓΙ εκπονεί ολοκληρωμένη συνεκτική στρατηγική παρέμβαση για την ανάδειξη τόσο της εθνικής σημασίας όσο και της ευρωπαϊκής διάστασης των θεμάτων ισότητας ανδρών και γυναικών και συντάσσει τις Εθνικές Προτεραιότητες και Άξονες Δράσης για την Ισότητα των Φύλων (2004-2008) (ΓΓΙ, 2004). Έναν από τους βασικούς άξονες δράσης συνιστά η ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων, καθώς διαπιστώνεται ότι η Ελλάδα καταλαμβάνει μία από τις χαμηλότερες θέσεις στο σύνολο των κρατών-μελών της ΕΕ. Το 2005, το ΚΕΘΙ ολοκληρώνει το Ευρωπαϊκό Πρόγραμμα «Ίση συμμετοχή στα κέντρα λήψης αποφάσεων – Γυναίκες στην καρδιά της Ευρώπης»¹⁶, με σκοπό την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων, με την ευκαιρία των εθνικών και ευρωπαϊκών εκλογών του 2004 (Αρβανίτης, κ.ά., 2006).

Με το άρθρο 34, παρ. 3 του Ν. 3463/2006 (ΦΕΚ 114/Α'/8.6.2006) «Κύρωση Κώδικα Δήμου και Κοινοτήτων» διατηρείται η πρόβλεψη του Ν. 2910/2001 για την κατά το 1/3 συμμετοχή από κάθε φύλο στα ψηφοδέλτια των δημοτικών ή κοινοτικών συμβουλίων, των συμβουλίων δημοτικού διαμερίσματος και τοπικών συμβουλίων (Αρβανίτης, κ.ά., 2006). Το 2008, με το άρθρο 3 του Ν. 3636/2008 ορίζεται ότι ο αριθμός των υποψηφίων από κάθε φύλο στους συνδυασμούς των κομμάτων πρέπει να ανέρχεται σε ποσοστό τουλάχιστον ίσο με το 1/3 του συνολικού αριθμού των υποψηφίων στο σύνολο της επικράτειας.

Από το 2000 ο αριθμός των εκλεγμένων γυναικών στο ελληνικό Κοινοβούλιο αυξάνεται σημαντικά. Ειδικότερα, στις εκλογές του 2000 εκλέχθηκαν τριάντα μία (31) γυναίκες, τριάντα εννέα (39) εξελέγησαν το 2004 και σαράντα οκτώ (48) το 2007. Η εφαρμογή του μέτρου της ποσόστωσης είχε -πιθανά- ως αποτέλεσμα να εκλεγούν πενήντα δύο (52) γυναίκες το 2009 (Μοσχοβάκου, 2015: 4).

Με τον Ν. 3852/2010 (ΦΕΚ 87/Α'/7.6.2010) «Νέα Αρχιτεκτονική της Αυτοδιοίκησης και της Αποκεντρωμένης Διοίκησης - Πρόγραμμα Καλλικράτης» (άρθρο 18, παρ. 3) ορίζεται ότι: «Ο αριθμός των υποψηφίων δημοτικών συμβούλων, συμβούλων δημοτικής κοινότητας και συμβούλων τοπικής κοινότητας από κάθε φύλο ανέρχεται τουλάχιστον στο ένα τρίτο (1/3) του συνολικού αριθμού των μελών του δημοτικού συμβουλίου ή του

¹⁶ 5^ο Μεσοπρόθεσμο Πρόγραμμα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για την Ισότητα των Φύλων και συγχρηματοδότηση: Ευρωπαϊκή Επιτροπή και ΓΓΙ.

συμβουλίου δημοτικής ή τοπικής κοινότητας που υπολογίζεται διακεκριμένα για κάθε δημοτικό συμβούλιο και κάθε συμβούλιο δημοτικής ή τοπικής κοινότητας». Επίσης, στο άρθρο 120, παρ. 3 ορίζεται ότι: «Ο αριθμός των υποψηφίων περιφερειακών συμβούλων κάθε συνδυασμού από κάθε φύλο πρέπει να ανέρχεται σε ποσοστό τουλάχιστον με το ένα τρίτο (1/3) του συνολικού αριθμού των μελών του περιφερειακού συμβουλίου».¹⁷

Το 2010, η Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (ΓΓΙΦ), εκπονεί το Εθνικό Πρόγραμμα για την Ουσιαστική Ισότητα των Φύλων (2010-2013), στο πλαίσιο του οποίου υλοποιήθηκαν μια σειρά από έργα και δράσεις (ΕΣΠΑ, ΕΠ «Διοικητική Μεταρρύθμιση» 2007-2013) για την προώθηση των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων και στην κοινωνία των πολιτών,¹⁸ με ιδιαίτερη έμφαση στην ανάδειξη των γυναικών στις περιφερειακές και δημοτικές εκλογές (π.χ. εκστρατεία ευαισθητοποίησης «Αψηφήστε τα στερεότυπα. Σε αυτές τις εκλογές, ψηφίστε και γυναίκες»), στην ένταξη της ισότητας των φύλων στις πολιτικές της τοπικής αυτοδιοίκησης στο νέο πλαίσιο του Προγράμματος «Καλλικράτης», καθώς και στην ευαισθητοποίηση για την ισόρροπη συμμετοχή των γυναικών στα πολιτικά κέντρα λήψης αποφάσεων σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο (ΓΓΙΦ, 2010).

Με το άρθρο 34 του ΠΔ 26/2012 «Κωδικοποίηση σε ενιαίο κείμενο των διατάξεων της νομοθεσίας για την εκλογή βουλευτών» κωδικοποιείται η υφιστάμενη νομοθεσία περί ποσοτώσεων στον αριθμό των υποψηφίων βουλευτών κατά φύλο και πιο συγκεκριμένα τα άρθρα 34 του ΠΔ 96/2007 («Κωδικοποίηση σε ενιαίο κείμενο των διατάξεων της νομοθεσίας για την εκλογή βουλευτών») και 3 του Ν. 3636/2008 («Τροποποίηση του Ν. 3231/2004 περί εκλογής βουλευτών»). Το σχετικό άρθρο ορίζει ότι: «...Για την ανακήρυξη των εκλογικών συνδυασμών αυτοτελών Κομμάτων, συνασπισμού συνεργαζόμενων Κομμάτων και ανεξαρτήτων, ο αριθμός των υποψηφίων βουλευτών, από κάθε φύλο, πρέπει να ανέρχεται σε ποσοστό τουλάχιστον ίσο με το 1/3 του συνολικού αριθμού των υποψηφίων τους, αντιστοίχως, σε όλη την Επικράτεια». Στη συνέχεια, με τον Ν. 4255/2014 (ΦΕΚ 89/Α'/11-4-2014) «Εκλογή μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και άλλες διατάξεις» (άρθρο 3, παρ. 3), καθιερώνεται για πρώτη φορά

¹⁷ Βλ. σχετικά: <http://www.isotita.gr/nomothesia/ethniki-nomothesia/>

¹⁸ Βλ. συγκεκριμένα: 2ος Πυλώνας - Εξειδικευμένες Πολιτικές για την Ισότητα των Φύλων - Α5. Προώθηση των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων και στην κοινωνία των πολιτών (ΓΓΙΦ, 2012α: 34επ.).

ποσόστωση για κάθε φύλο επί του αριθμού των υποψηφίων στις Ευρωεκλογές, καθώς όπως ορίζεται: «Για την ανακήρυξη των εκλογικών συνδυασμών κομμάτων ή συνασπισμού συνεργαζόμενων κομμάτων, ο αριθμός των υποψηφίων από κάθε φύλο πρέπει να ανέρχεται σε ποσοστό τουλάχιστον ίσο με το 1/3 του συνολικού αριθμού των υποψηφίων τους, αντιστοίχως».

Το διάστημα 2013-2015, το ΚΕΘΙ υλοποιεί το Έργο: «Ενθάρρυνση και υποστήριξη των γυναικών σε θέσεις πολιτικής ευθύνης και εκπροσώπησης σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο πολιτικής» (ΕΠ Διοικητική Μεταρρύθμιση 2007-2013»), με στόχο την ενίσχυση των γυναικών (αιρετών ή όσων επιθυμούν να συμμετέχουν σε εκλογικές διαδικασίες) για να διεκδικήσουν και να επιτύχουν όχι μόνον τη συμμετοχή τους στις εκλογικές διαδικασίες, αλλά και την εκλογή τους σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο. Έτσι, δημιουργήθηκε το Δίκτυο «Ελένη Σκούρα» ως μηχανισμός για την ισότιμη αντιπροσώπευση των γυναικών σε όργανα, θέσεις και διαδικασίες εξουσίας, διοργανώθηκαν σχετικά επιμορφωτικά σεμινάρια σε όλες τις Περιφέρειες με παράλληλη παροχή εξειδικευμένης συμβουλευτικής στήριξης σε γυναίκες που ενδιαφέρονται να συμμετάσχουν σε δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων, εκπονήθηκαν μελέτες και έρευνες κ.λπ.¹⁹

Το 2016, η Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (ΓΓΙΦ), εκπονεί το Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων (2016-2020), θέτοντας ως έναν από τους στρατηγικούς του στόχους την ισόρροπη συμμετοχή των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων. Στο πλαίσιο αυτό, η ΓΓΙΦ παρακολουθεί μέσω της ηλεκτρονικής εφαρμογής του Παρατηρητηρίου την εφαρμογή των νόμων για την ποσόστωση των φύλων στα όργανα της δημόσιας διοίκησης και στους εποπτευόμενους φορείς. Παράλληλα, συγκρότησε Ειδική Νομοπαρασκευαστική Επιτροπή για την επεξεργασία σχεδίου νόμου για την ουσιαστική ισότητα των φύλων, με σκοπό την ψήφισή του, συμπεριλαμβάνοντας βελτιωτικές διατάξεις της κείμενης νομοθεσίας σχετικά με τη συμμετοχή των γυναικών και των ανδρών στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων (ΓΓΙΦ, 2017: 109).

¹⁹ Βλ. για περισσότερες πληροφορίες: <http://www.gynaikes-politiki.gr/>

Μετά τις εθνικές εκλογές της 17ης Ιουνίου 2012, εξήντα τρεις (63) γυναίκες εξελέγησαν στο Κοινοβούλιο, ενώ τον Απρίλιο του 2013, μία (1) ακόμη γυναίκα προστέθηκε. Μετά τις αποχωρήσεις που σημειώθηκαν στο πλαίσιο των Αυτοδιοικητικών Εκλογών του Μαΐου του 2014 και την είσοδο νέων βουλευτών/-τριών, ο αριθμός των γυναικών στο Ελληνικό Κοινοβούλιο αυξήθηκε στις εξήντα έξι (66). Οι εκλογές της 25^{ης} Ιανουαρίου 2015, ανεβάζουν τον αριθμό των εκλεγμένων γυναικών στο Κοινοβούλιο στις εβδομήντα (70), δηλαδή αύξηση 2,3% σε σχέση με τις εκλογές του Ιουνίου του 2012. Κατά την περίοδο αυτή, το ποσοστό των εκλεγμένων γυναικών στο Κοινοβούλιο ανήλθε στο 23,3% και αποτελεί το υψηλότερο ποσοστό που είχε σημειωθεί έως τότε στην Ελλάδα (Μοσχοβάκου, 2015). Οι εθνικές εκλογές της 20^{ης} Σεπτεμβρίου 2015 δεν διενεργήθηκαν με σταυρό προτίμησης, αλλά με δεσμευμένους συνδυασμούς (λίστες), όπως ορίζει ο εκλογικός νόμος (Ν. 3231/2004, ο οποίος τροποποιήθηκε από τον Ν. 3636/2008) για τις περιπτώσεις πρόωρων εκλογών που διενεργούνται μέσα σε διάστημα δεκαοκτώ μηνών από τις προηγούμενες. Η σημασία αυτής της επισήμανσης είναι σημαντική, καθώς η κατάρτιση των ψηφοδελτίων και, επομένως, και η κατάταξη των υποψηφίων σηματοδοτεί ουσιαστικά τη σειρά προτεραιότητας που θέτει το κάθε κόμμα για την ανάδειξη βουλευτών/-τριών. Στη συγκεκριμένη εκλογική αναμέτρηση, για πρώτη φορά από το 2009 που εφαρμόστηκε η κατά φύλο ποσόστωση σε επίπεδο εθνικών εκλογών, ο αριθμός των βουλευτριών μειώνεται. Ειδικότερα, μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2015 στο Εθνικό Κοινοβούλιο εκλέγονται πενήντα έξι (56) γυναίκες, δηλαδή δεκατέσσερις (14) λιγότερες σε σχέση με εκείνες που είχαν εκλεγεί -με σταυρό προτίμησης- τον Ιανουάριο της ίδιας χρονιάς (Μοσχοβάκου, 2015: 4-5).

Με τον Κλεισθένη Ι (Ν. 4555/2018) θεσμοθετήθηκε η ποσόστωση φύλου 40% στους συνδυασμούς που κατατίθενται για την ανάδειξη δημοτικών (άρθρο 14, παρ. 4, εδάφιο γ), κοινοτικών (άρθρο 16, παρ. 5) και περιφερειακών συμβουλίων (άρθρο 120, παρ. 5, εδάφιο γ). Με την ψήφιση του Ν. 4604/2019 (ΦΕΚ/Α/50-26.03.2019) «Προώθηση της ουσιαστικής ισότητας των φύλων, πρόληψη και καταπολέμηση της έμφυλης βίας - Ρυθμίσεις για την απονομή Ιθαγένειας - Διατάξεις σχετικές με τις εκλογές στην Τοπική Αυτοδιοίκηση - Λοιπές διατάξεις» και βάσει του άρθρου 15, το δεύτερο εδάφιο της παρ. 6 του άρθρου 34 του ΠΔ 26/2012 (Α' 57), αντικαθίσταται ως εξής: «Για την ανακήρυξη

των εκλογικών συνδυασμών αυτοτελών κομμάτων, συνασπισμού συνεργαζόμενων κομμάτων και ανεξαρτήτων, ο αριθμός των υποψηφίων Βουλευτών, από κάθε φύλο, πρέπει να ανέρχεται σε ποσοστό τουλάχιστον ίσο με το 40% του συνολικού αριθμού των υποψηφίων τους, αντιστοίχως, ανά εκλογική περιφέρεια». Επίσης, το τρίτο εδάφιο της παρ. 3 του άρθρου 3 του Ν. 4255/2014 (Α'11), αντικαθίσταται ως εξής: «Για την ανακήρυξη των εκλογικών συνδυασμών κομμάτων ή συνασπισμού συνεργαζόμενων κομμάτων, ο αριθμός των υποψηφίων (ευρωβουλευτών/ευρωβουλευτριών) από κάθε φύλο πρέπει να ανέρχεται σε ποσοστό τουλάχιστον ίσο με το 40% του συνολικού αριθμού των υποψηφίων τους, αντιστοίχως». Στο άρθρο 53 που τροποποιεί τα άρθρα 18, 18Α, 18Β και 18Γ του Ν. 3852/2010 σημειώνεται, μεταξύ άλλων αλλαγών, ότι: «...Ο αριθμός των υποψηφίων δημοτικών συμβούλων πρέπει να είναι ίσος τουλάχιστον με τον αριθμό των εδρών κάθε εκλογικής περιφέρειας με δυνατότητα προσαύξησης έως και πενήντα τοις εκατό (50%)... Ο αριθμός των υποψηφίων δημοτικών συμβούλων από κάθε φύλο ανέρχεται σε ποσοστό σαράντα τοις εκατό (40%), τουλάχιστον, του συνολικού αριθμού των υποψηφίων του οικείου συνδυασμού». Επίσης, η παρ. 5 του άρθρου 18Α του Ν. 3852/2010, αντικαθίσταται ως εξής: «Ο αριθμός των υποψηφίων συμβούλων πρέπει να είναι ίσος τουλάχιστον με τον αριθμό των εδρών του συμβουλίου της οικείας κοινότητας με δυνατότητα προσαύξησης έως και πενήντα τοις εκατό (50%)... Ο αριθμός των υποψηφίων (κοινοτικών) συμβούλων από κάθε φύλο ανέρχεται σε ποσοστό σαράντα τοις εκατό (40%), τουλάχιστον, του συνολικού αριθμού των υποψηφίων συμβούλων του οικείου συνδυασμού». Επιπλέον, το άρθρο 71 τροποποιεί το άρθρο 120 του Ν. 3852/2010, ως εξής: «... Ο αριθμός των υποψηφίων περιφερειακών συμβούλων πρέπει να είναι ίσος, τουλάχιστον, με τον αριθμό των εδρών κάθε εκλογικής περιφέρειας με δυνατότητα προσαύξησης έως και πενήντα τοις εκατό (50%)... Ο αριθμός των υποψηφίων περιφερειακών συμβούλων από κάθε φύλο ανέρχεται σε ποσοστό σαράντα τοις εκατό (40%), τουλάχιστον, του συνολικού αριθμού των υποψηφίων του οικείου συνδυασμού».

Είναι αξιοσημείωτο ότι στις Ευρωεκλογές του 2019, στη συντριπτική πλειονότητα των συνδυασμών, ο αριθμός των γυναικών υποψηφίων ήταν μικρότερος συγκριτικά με αυτόν των ανδρών.²⁰ και μόνο 5 από τις 21 θέσεις κατέλαβαν γυναίκες. Η ίδια

²⁰ Στο σύνολο των 40 συνδυασμών: α) σε 17 συνδυασμούς ο αριθμός των υποψηφίων γυναικών ανέρχεται σε ποσοστό 40%, β) σε 13 συνδυασμούς ο αριθμός των υποψηφίων γυναικών κυμαίνεται στο 41-45%, γ) σε 6

εικόνα μειωμένης παρουσίας των γυναικών παρατηρείται και στις εκλογικές αναμετρήσεις της 26^{ης} Μαΐου και της 2^{ας} Ιουνίου 2019 για την τοπική αυτοδιοίκηση α' και β' βαθμού, τόσο για τις γυναίκες υποψήφιες για τη θέση Δημάρχου/Περιφερειάρχισσας όσο και για τις εκλεγμένες (ΓΓΠΦ, 2019α).

Διαφαίνεται, δυστυχώς, ότι στο πλαίσιο αυτής της διαδρομής προς την εξίσωση των δικαιωμάτων ανδρών και γυναικών, μέσω των συνταγματικών και πολιτικών κατοχυρώσεων, όπως επίσης και της ανάπτυξης πρωτοβουλιών και δράσεων, το δρομολόγιο της έμφυλης διαφοράς είναι διπλά εγγεγραμμένο. Το ζήτημα παραμένει: δεν είναι μόνον η περιορισμένη συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών στις πολιτικές διαδικασίες, αλλά ότι η ιδεολογική κατασκευή του φύλου διατηρεί το «άρρεν» ως κυρίαρχο και επικρατούν, καθώς η παρουσία των γυναικών στις δομές λήψης αποφάσεων παραμένει μειωμένη, αφού υφίστανται ποικίλους ιδεολογικούς και δομικούς αποκλεισμούς.

συνδυασμούς ο αριθμός των υποψηφίων γυναικών κυμαίνεται στο 46-49%, δ) σε 2 συνδυασμούς ο αριθμός των υποψηφίων γυναικών ανέρχεται σε ποσοστό 50%, και ε) σε 2 συνδυασμούς ο αριθμός των υποψηφίων γυναικών ξεπερνά το 50% (ΓΓΠΦ, 2019).

2. ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ²¹

Μία από τις πιο σημαντικές συμβολές της ακτιβιστικής δράσης και θεωρίας του «δεύτερου κύματος» του φεμινισμού (δεκαετία '60 και '70) ήταν η κριτική που ασκήθηκε στις κοινωνικές επιστήμες λόγω της «παράλειψης» των γυναικών, της αποσιώπησης ή της ανακριβούς περιγραφής των εμπειριών τους στις έρευνες, στις αναλύσεις και στα ευρήματα. Μάλιστα σύμφωνα με την Brown, το πεδίο εφαρμογής και οι αλλαγές που προέκυψαν από το «δεύτερο κύμα» του γυναικείου κινήματος είναι σχεδόν αδύνατον να γίνουν αντιληπτές, διότι το κίνημα αμφισβήτησε σημαντικές κοινωνικές και οντολογικές βεβαιότητες, μετασχηματίζοντας τις ζωές των γυναικών και των ανδρών σε τέτοιο βαθμό, που μάλλον δεν θα μπορούσε να παραλληλιστεί με άλλο κοινωνικό ή πολιτικό κίνημα στην ιστορία (Brown, 1988: 3-4). Εκτός από την κριτική για την απουσία των γυναικών από την ακαδημαϊκή έρευνα και το κυρίαρχο γνωστικό και επιστημολογικό corpus, ασκήθηκε κριτική και στη μεθοδολογία που σε πολλές περιπτώσεις θεωρήθηκε ανεπαρκής, διότι απέτυχε να συμπεριλάβει και να περιγράψει τις οπτικές των γυναικών (Αβδελά & Ψαρρά, 1997· Ackerly & True, 2018· Fonow & Cook, 2005).

Στη συνέχεια, το πολιτικό ζήτημα της χειραφέτησης και της απελευθέρωσης των γυναικών μετουσιώθηκε σε γνωστικό πρόβλημα, στο πλαίσιο μιας μετάθεσης με ιδιαίτερος σημαντικές επιπτώσεις στη σφαίρα των εννοιών, των μεθοδολογιών και της επιστημονικής σύλληψης της πραγματικότητας (Καντσά, Παπαταξιάρχης, 2010: 25-30). Στη διάρκεια της δεκαετίας του '80, οι τάσεις της φεμινιστικής κριτικής σκέψης και θεωρίας που βρέθηκαν να συνδιαλέγονται συστηματικά με τον μεταδομισμό, τη λογοτεχνική κριτική, την ψυχαναλυτική θεωρία και τον μαρξισμό, συνέβαλαν καθοριστικά στην παραγωγή ενός νέου θεωρητικού πλαισίου. Τα βασικότερα χαρακτηριστικά αυτού του νέου θεωρητικού τόπου ήταν η σταδιακή απομάκρυνση ή/και απόρριψη ερμηνευτικών ουσιοκρατικών και θετικιστικών σχημάτων και μοντέλων, η πιο ισόρροπη αναφορά σε κοινωνικούς και πολιτισμικούς παράγοντες, καθώς και η προγραμματική έμφαση στο ζήτημα της παραγωγής έμφυλων ιεραρχιών.

²¹ Συγγραφή: Άννα Βουγιούκα

Η έννοια-κλειδί που διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο ήταν η αναλυτική κατηγορία του «φύλου» που αντικατέστησε την κατηγορία «γυναίκες». Το φύλο δεν είναι απλώς αντικείμενο μελέτης, αλλά εννοιολογικό εργαλείο και οπτική, που αρχικά διαδέχεται ή και αντικαθιστά άλλες βασικές αναλυτικές κατηγορίες (π.χ. την κοινωνική τάξη), ενώ στα σύγχρονα συμφραζόμενα αλληλοδιαπλέκεται και αλληλοσυμπληρώνεται από αυτές (π.χ. φυλή, εθνικότητα, σεξουαλικότητα, ταυτότητα φύλου, θρησκεία κ.λπ.). Η αντιμετώπιση του φύλου είναι πλέον επιβεβλημένη, όχι απλώς ως ένα ενδεχόμενο στις επιστημονικές αναλύσεις ή ως ένας πρόσθετος παράγοντας στις καθιερωμένες ανδροκεντρικές προσεγγίσεις, αλλά ως μεθοδολογική επιλογή και οπτική για την ανάλυση της κοινωνικής πραγματικότητας (Παντελίδου-Μαλούτα, 2010: 257).

Στις κοινωνικές επιστήμες και ιδιαιτέρως στην κοινωνική ανθρωπολογία, το φύλο, ως διαδικασία συγκρότησης της ταυτότητας του κοινωνικού φύλου, εκτός από οπτική για την ανάλυση του πολιτισμού, αναδύεται και ως πεδίο κοινωνικής δράσης και διαπραγμάτευσης. Ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο της διερεύνησης των παραγόντων που καθορίζουν τη συμμετοχή των γυναικών στις πολιτικές διεργασίες είχε η φεμινιστική κριτική στη διχοτομία δημόσιου/ιδιωτικού, η οποία ιστορικά έχει λειτουργήσει σε βάρος των γυναικών. Σύμφωνα με την Butler, αν ζητούμενο είναι μια (πολιτική) κοινότητα που θα βασίζεται σε κανόνες ορθολογικής διαβούλευσης, αμοιβαίας κατανόησης και συναίνεσης, η έννοια του κοινού και της κοινότητας δεν μπορεί να νοηθεί ή να εγκαθιδρυθεί μέσω αυτού που είναι μη κοινό, που δεν εξουσιοδοτείται ή που εξαιρείται από το κοινό – ως ετερότητα αθέμιτη, αβίωτη ή και απειλητική (Butler, 2004: 22). Άλλες φεμινίστριες θεωρητικές, αναδεικνύουν τις αντιφάσεις και τις αμφισημίες από τις οποίες είναι διάστικτη η δημοκρατική πολιτική κουλτούρα, ενώ η Mouffe θεωρεί ότι οι αυτές οι αντιφάσεις και οι αμφισημίες δεν είναι απλώς επιφανόμενα ή αποκλίσεις, αλλά καταστατικές όψεις της δημοκρατικής επιπόησης (Mouffe, 2006: 606-609) και απέναντι στο ιδεώδες της ορθολογικής συναίνεσης αντιπαραθέτει το αίτημα για τη ριζοσπαστικοποίηση της δημοκρατίας στο πλαίσιο ενός «αγωνιστικού πλουραλισμού» που θα λαμβάνει πάντα υπόψη ότι κάθε κοινωνική αντικειμενικότητα είναι πολιτική και φέρει τα ίχνη των εξουσιαστικών σχέσεων που τη συγκροτούν (Αθανασίου, 2006).

Η απουσία των γυναικών / του φύλου στις διαφοροποιήσεις που εντοπίζονται στην έμφυλη κατανομή της εξουσίας και στη διαφοροποιημένη κοινωνική εμπειρία ανδρών και γυναικών, οι οποίες επιδρούν στη διαμόρφωση της πολιτικής συμπεριφοράς τους, αφορά και την πολιτική επιστήμη. Μέχρι τη δεκαετία του '60, η πολιτική επιστήμη χαρακτηρίζεται από την απόλυτη απουσία της όποιας αναφοράς στο φύλο, ως παραμέτρου της πολιτικής διαδικασίας, ενώ μέχρι τη δεκαετία του '80, στον κυρίαρχο ανδροκρατικό λόγο της πολιτικής επιστήμης, οι διαφοροποιήσεις αυτές συνήθως γίνονται αντιληπτές α-ιστορικά και συχνά παραπέμπουν στη «φύση» της γυναίκας και ως εκ τούτου θεωρούνται αποδεκτές. Παράλληλα, η πολιτική επιστήμη δεν συσχετίζει την περιορισμένη συμμετοχή των γυναικών στις πολιτικές διαδικασίες με τη δομή και τη λειτουργία του πολιτικού συστήματος, το οποίο δεν εναρμονίζεται με τις ανάγκες και την πραγματικότητα της καθημερινής τους ζωής. Αντιθέτως, αναπαράγει, με λανθάνοντα ή έκδηλο τρόπο αντιλήψεις περί έμφυτων ή επίκτητων διαφορών ως προς την πολιτικότητα με βάση το φύλο, συνδέοντας τις διαφορές αυτές με τη διάκριση ιδιωτικού και δημόσιου χώρου, καθώς και την κυρίαρχη αντίληψη ότι το πολιτικό φαινόμενο παραπέμπει στον δημόσιο χώρο, ο οποίος αποτελεί αποκλειστικό πεδίο δράσης των ανδρών, σε αντίθεση με τον ιδιωτικό χώρο ο οποίος ταυτίζεται με τις γυναίκες και τον κοινωνικό τους ρόλο.

Τη δεκαετία του '70 η πολιτική επιστήμη είναι μια ανδροκρατούμενη επιστήμη, η οποία ισχυρίζεται, ωστόσο, ότι είναι ουδέτερη ως προς το φύλο και μελετά «άφυλους» πολίτες, ψηφοφόρους, πολιτικούς και θεσμούς. Την περίοδο εκείνη, η μελέτη των γυναικών και των έμφυλων ανισοτήτων είναι σπάνια. Σε επόμενη φάση η πολιτική επιστήμη χαρακτηρίζεται σε μεγάλο βαθμό από «βαθύτατα σεξιστική αναφορά στις γυναίκες, ως πολιτικών δρώντων υποκειμένων ελάχιστονης σημασίας, που αναφέρονται μόνο για λόγους σύγκρισης προς το 'αυθεντικό' πρότυπο πολιτότητας που θεωρείται ότι είναι το ανδρικό» (Παντελίδου-Μαλούτα, 1987: 6). Η μειωμένη πολιτική συμμετοχή και πολιτική παρουσία των γυναικών σε δομές λήψης αποφάσεων δεν εγείρει ούτε κοινωνικό προβληματισμό, ούτε θεωρητικό και ερευνητικό ενδιαφέρον μέχρι τις αρχές της δεκαετίας του '90.

Η μελέτη της πολιτικής διαδικασίας και της πολιτικής εν γένει χωρίς τη συμπερίληψη της οπτικής του φύλου και της φεμινιστικής έρευνας μοιάζει με τη

θεσμοθέτηση της δημοκρατίας χωρίς τις γυναίκες. Είναι σαφές ότι τα παραπάνω καταδεικνύουν πρωτίστως τον προβληματικό χαρακτήρα της λειτουργίας της δημοκρατίας στη σχέση της με την έμφυλη υπόσταση των πολιτών, όπως εννοιολογείται και βιώνεται σήμερα. Επιπρόσθετα, η πολιτική αυτή έκφραση της έμφυλης ανισότητας θέτει ερωτήματα και ως προς το ασύμπτωτο στη σχέση μεταξύ δημοκρατίας και συστήματος σχέσεων των φύλων (Παντελίδου-Μαλούτα, 2010: 261-262).

Από τη δεκαετία του '70 και περισσότερο τη δεκαετία του '80, οι φεμινίστριες θεωρητικοί αρχίζουν να αναδεικνύουν την ανδροκεντρική προκατάληψη της πολιτικής επιστήμης, αποδομώντας και επανεξετάζοντας έννοιες-κλειδιά, θεωρίες και υποθέσεις, υπό το φως των νέων ιδεών της φεμινιστικής θεωρίας. Συχνά το έργο τους είναι διεπιστημονικό και φέρνει στο προσκήνιο τις γυναίκες, δίνοντας σημασία στις υποκειμενικές τους εμπειρίες και στη βιωματική γνώση, απορρίπτοντας την ιδέα μιας «αντικειμενικής» πραγματικότητας. Αμφισβητούν τους ιεραρχικούς τρόπους κατασκευής της γνώσης και επιδιώκουν να αναδείξουν τη σημασία που έχει η διερεύνηση των εμπειριών των γυναικών. Για παράδειγμα η Brown, εξετάζοντας τις αντιλήψεις του Αριστοτέλη για το πολιτικό, του Μακιαβέλι για την εξουσία και την αρετή (*virtu*), όπως επίσης και του Βέμπερ για την κυριαρχία, διαπιστώνει πώς υπάρχει μια σαφής διαδικασία ιστορικής εξέλιξης, μια ανιχνεύσιμη γενεαλογία στη σχέση μεταξύ ανδρισμού και πολιτικής. Μάλιστα, η εξέλιξη αυτή έχει φθάσει σε τέτοιο σημείο αιχμής ή/και κρίσης, που ουσιαστικά σηματοδοτεί την ανάγκη για εναλλακτικές προσεγγίσεις αναφορικά με τη συλλογική μας συνύπαρξη (Brown, 1988: 6-7).

Σύμφωνα με την Παντελίδου-Μαλούτα (1987: 10-11), οι βασικές κατευθύνσεις της φεμινιστικής πολιτολογικής προσέγγισης μπορούν να συμπυκνωθούν σε τρία σημεία:

- α) Μετά τη φάση της πλήρους αγνόησης των γυναικών και της γυναικείας πολιτικότητας σε επίπεδο διερεύνησης, υπερτονίζονται οι έμφυλες διαφορές στην πολιτική συμπεριφορά και η γυναικεία πολιτικότητα εξετάζεται μόνο σε αντιπαράθεση με την ανδρική.

β) Άνδρες και γυναίκες θεωρούνται ομοιογενείς κοινωνικές κατηγορίες, χωρίς εσωτερικές διαφοροποιήσεις, ενώ οι μεταξύ τους διαφορές αντιμετωπίζονται συγχρόνως ως εξηγήσεις με παραπομπές στη «φύση» της γυναίκας.

γ) Η κυρίαρχη αντίληψη για το πολιτικό και την πολιτικότητα είναι περιοριστική και υποτιμά την πολιτική συνεισφορά των γυναικών, ενώ οι πολιτικές αντιλήψεις και στάσεις των γυναικών προσλαμβάνονται εκ των προτέρων ως α-πολιτικές ή ως πολιτικά αφελείς.

Σύμφωνα με την Brown, οι φεμινιστικές προσεγγίσεις στην πολιτική θεωρία θα μπορούσαν να ενταχθούν σε δύο γενικές κατηγορίες. Η πρώτη αφορά την εξέταση των τρόπων με τους οποίους οι πολιτικοί θεωρητικοί του παρελθόντος αιτιολογούν τη συνήθως χαμηλή εκτίμηση που έχουν για τις γυναίκες και τον αποκλεισμό τους από την πολιτική ζωή. Η προσέγγιση αυτή έχει μάλλον περιορισμένη εμβέλεια κατά την Brown, με δεδομένο ότι ιστορικά οι γυναίκες ήταν αποκλεισμένες από τη δημόσια σφαίρα, όπως άλλωστε τα ενδιαφέροντα και οι δραστηριότητες που είχαν ανατεθεί στις γυναίκες, δηλαδή η παραγωγή και η αναπαραγωγή του νοικοκυριού. Επομένως, μια τέτοια προσέγγιση αποδεικνύει πώς αιτιολογείται ο αποκλεισμός, ή πώς ο μισογυνισμός και ο σεξισμός γίνονται αντιληπτοί από διάφορους στοχαστές και σε διαφορετικές εποχές, καταλήγοντας συχνά σε ένα είδος χρονικού «σεξιστικών συμπεριφορών». Η δεύτερη κατηγορία φεμινιστικών προσεγγίσεων στην πολιτική θεωρία συνδυάζει αναλυτικές φιλοσοφικές τεχνικές με μια νεομαρξιστική κριτική μέθοδο. Το ερώτημα που θέτει αυτή η προσέγγιση στην πολιτική θεωρία είναι λίγο ως πολύ το εξής: αν στον υποτιθέμενο γενικό όρο «άνδρας» προστεθούν οι γυναίκες και οι δραστηριότητες που θεωρούνται «γυναικείες», μπορεί μια οποιαδήποτε πολιτική θεωρία να «λειτουργήσει» ή είναι μια «εγγενώς σεξιστική» θεωρία; Κατά τη γνώμη της Brown η προσέγγιση αυτή φέρνει στο φως την ιδιωτική σφαίρα και εκείνες που τους έχουν αρνηθεί την πολιτική οντότητα, αλλά δεν αμφισβητεί ουσιωδώς τα χαρακτηριστικά αυτής καθαυτής της πολιτικής ζωής. Η πραγματική πρόκληση είναι ότι η πολιτική που έχουν κατασκευάσει οι άνδρες από και για τον εαυτό τους κατακλύζεται από εξαιρετικά προβληματικά και επικίνδυνα ιδεώδη αλλά και πρακτικές για τον ανδρισμό (*manhood*). Η ριζοσπαστική κριτική της φεμινιστικής προσέγγισης στην παράδοση της πολιτικής θεωρίας θα ήταν να αντιληφθεί τους

τρόπους με τους οποίους αυτό που γνωρίζουμε ως πολιτική, είναι μια πολιτική που έχει δομηθεί με βάση συγκεκριμένες αντιλήψεις, πρακτικές και θεσμούς της αρρενωπότητας (*masculinity*), ενώ σε πρακτικό επίπεδο το ριζοσπαστικό εγχείρημα θα είχε να κάνει με το πώς θα δημιουργήσουμε μια πολιτική που θα διαχωριστεί από την ιστορική της ταύτιση με τον ανδρισμό (Brown, 1988: 10-12).

Μεγάλο μέρος της πρώιμης φεμινιστικής κριτικής στη μεθοδολογία της πολιτικής επιστήμης αφορά τον θετικισμό και την πεποίθηση ότι υπάρχει μία, μοναδική και αληθινή πραγματικότητα που μπορούμε να ανακαλύψουμε αν επινοήσουμε τις σωστές υποθέσεις και εφόσον εργαλειοποιήσουμε τις υποθέσεις αυτές και τις ελέγξουμε στην πράξη. Ο τρόπος σχεδιασμού των ερευνών, η συλλογή και η ανάλυση των δεδομένων δημιουργεί την εντύπωση μιας αντικειμενικότητας, αλλά στην πραγματικότητα η έρευνα είναι εμποτισμένη με εξωτερικές επιρροές που παραγνωρίζονται. Οι έρευνες, τα πειράματα και οι στατιστικές θεωρήθηκαν προσπάθειες μέτρησης και ανάλυσης μιας αντικειμενικής πραγματικότητας –η οποία δεν υπήρχε– και εργαλεία για να αποστασιοποιηθούν οι ερευνητές/-τριες από τα αντικείμενα της έρευνας, όταν θα έπρεπε να τοποθετήσουν τους εαυτούς τους αναστοχαστικά εντός της έρευνας και σε σχέση με τα υποκείμενα που διερευνούσαν. Για αυτό και εξέλιξαν μια επιστημολογία που θεώρησε τη γνώση ως μερική, σε άμεση συνάρτηση με τα συμφραζόμενα και εμποτισμένη από τις ισχύουσες εξουσιαστικές σχέσεις και ανέπτυξαν διαφορετικές μεθόδους έρευνας (συνεντεύξεις σε βάθος, προσωπικές συνεντεύξεις, ανοιχτές ή ημιδομημένες συνεντεύξεις κ.λπ.) με στόχο να ενισχύσουν τις φωνές των γυναικών και να περιγράψουν τις εμπειρίες τους.

Η φεμινιστική κριτική στην πολιτική επιστήμη πυροδότησε την ανάπτυξη ενός νέου πεδίου μελέτης που ονομάστηκε «γυναίκες και πολιτική» (*women and politics*), το οποίο την 20ετία, 1970-1990, γνώρισε μεγάλη άνθιση, παρά το γεγονός ότι το κυρίαρχο ρεύμα στην πολιτική επιστήμη συνέχισε να αγνοεί τη φεμινιστική επιστημολογία (Tripp & Hughes, 2018: 242).

Τις επόμενες δεκαετίες (1990-2000) το πεδίο αυτό συνέχισε να διευρύνεται, περνώντας από τουλάχιστον τρεις μετασχηματισμούς. Καταρχάς, αντανακλώντας τις αλλαγές που σημειώνονται στον ακαδημαϊκό χώρο, η έρευνα μετατοπίζει το επίκεντρό της από τις «γυναίκες» στο «φύλο», ενθαρρύνοντας τις ερευνήτριες να

προχωρήσουν πέρα από την έρευνα για τις γυναίκες στην εξέταση του τρόπου με τον οποίο «εμφυλοποιούνται» οι πολιτικοί θεσμοί, θέτοντας ερωτήματα για το πώς και το γιατί η εξουσία κατανέμεται ανισότιμα, καθώς και πώς το φύλο θέτει εμπόδια ή διευκολύνει την πολιτική συμπεριφορά.

Κίνητρο για τον δεύτερο μετασχηματισμό δίνεται από το έργο της νομικού Crenshaw (1989, 1991), η οποία θεωρεί ότι το φύλο δεν μπορεί να κατανοηθεί μεμονωμένα και ανεξάρτητα από τη διάσταση της εξουσίας και της καταπίεσης. Στηριζόμενη σε προγενέστερες αναλύσεις των μαύρων φεμινιστριών και αντιρατσιστών/-τριών ακαδημαϊκών, η Crenshaw επινοεί τον όρο «*intersectionality*» (διαθεματικότητα), για να αποδώσει τους πολυσύνθετους και συχνά επιβαρυντικούς τρόπους με τους οποίους τα συστήματα του ρατσισμού και του σεξισμού διατέμνονται για να διαμορφώσουν τις εμπειρίες των μαύρων γυναικών. Ο όρος αποκτά μεγάλη απήχηση στον ακαδημαϊκό χώρο, μετασχηματίζοντας τη φεμινιστική θεωρία και επιδρώντας σε άλλες επιστήμες. Η διαθεματικότητα οδηγεί τις ερευνήτριες να αναγνωρίσουν τις διαφορές μεταξύ των γυναικών, θέτοντας στο επίκεντρο τις γυναίκες που προέρχονται από περιθωριοποιημένες ομάδες. Επίσης, τις οδηγεί να εξετάσουν το φύλο ως αδιαχώριστο από τη φυλή, την κοινωνική τάξη, την εθνότητα/εθνικότητα, τη θρησκεία, τη σεξουαλικότητα, την αναπηρία, την ηλικία κ.λπ., να επικεντρωθούν στην εξουσία και στην ιεραρχία και να αναγνωρίσουν τους πολυσχιδείς τρόπους με τους οποίους παράγονται και αναπαράγονται οι ανισότητες. Θα πρέπει να επισημανθεί σε ένα πιο σύγχρονο και κριτικό πλαίσιο -η Puar (2012) έχει αντιπροτείνει την ντελεζιανή ιδέα των «συναρμολογημάτων» (*assemblage*)- στο πλαίσιο της οποίας συνευρίσκονται και αντιπαρατίθενται με τρόπο ασυνεχή και απροσδιόριστο αποκεντρωμένα, ασταθή και συνεχώς-σε-κίνηση-σώματα. Η κριτική αφορά τη θεώρηση των διαθεματικών ταυτοτήτων ως απλών προσθετικών συνδυασμών ή παραθέσεων «καθαρών» θέσεων ταυτότητας και ανισότητας, ενώ το πολιτικό διακύβευμα είναι ότι η φεμινιστική κριτική στις σύγχρονες παγκόσμιες συνθήκες δεν μπορεί παρά να είναι και κριτική του αποικιακού, ρατσιστικού, ομοφοβικού/τρανσφοβικού λόγου (Αθανασίου, 2018: 30).

Ένας τρίτος μετασχηματισμός αφορά την αυξανόμενη χρήση και αποδοχή της θετικιστικής έρευνας και των ποσοτικών μεθόδων. Τις δεκαετίες 1990-2000 η έρευνα

για το φύλο και την πολιτική αξιοποιεί ολοένα και περισσότερο την ποσοτική συγκριτική ανάλυση. Παράλληλα, αν και η κριτική φεμινιστική θεωρία και οι ερμηνευτικές ποιοτικές προσεγγίσεις παραμένουν κυρίαρχες στο ερευνητικό πεδίο, οι μέθοδοι και οι μεθοδολογίες διαφοροποιούνται, ενώ διευρύνεται το ρεπερτόριο των μεθόδων και υιοθετούνται μεικτές μέθοδοι στην έρευνα που εμπλέκουν και ποσοτικά και ποιοτικά δεδομένα στην ανάλυση, με στόχο την πληρέστερη κατανόηση της σχέσης φύλου και πολιτικής (Tripp & Hughes, 2018: 242-245).

Εν ολίγοις, το διαρκώς ανοιχτό ερώτημα για τη φεμινιστική κριτική είναι με ποιους τρόπους «η πολιτική κατασκευάζει το φύλο και το φύλο την πολιτική» (Σκοτ, 1997: 314) και με ποιούς τρόπους αποκτά ουσία και νόημα η παρουσία των γυναικών στον δημόσιο λόγο και στον δημόσιο χώρο, όπως επίσης και η συγκρότηση της πολιτικής ταυτότητάς τους ως ενεργών/δρώντων πολιτικών και ιστορικών υποκειμένων. Για αυτό σύμφωνα με τη Scott (2006: 142-143), μας χρειάζεται μια θεωρία (άρα και μια μεθοδολογία), η οποία θα μας επιτρέψει να αναλύσουμε το σύνολο των ιδεολογικών, θεσμικών, οργανωτικών και υποκειμενικών διαστάσεων της πατριαρχίας, να σκεφτούμε με όρους πολλαπλότητας και διαφορετικότητας -και όχι με όρους οικουμενικών κατηγοριών- και να αναπτύξουμε εναλλακτικούς τρόπους σκέψης και δράσης ως προς το φύλο, χωρίς απλή αντιστροφή ή επικύρωση των ιεραρχιών, καθώς και μια θεωρία που θα συνδέεται με την πολιτική πρακτική.

Σε ό,τι αφορά ειδικότερα την πολιτική εκπροσώπηση των γυναικών θα πρέπει να σημειωθεί ότι η φεμινιστική ανάλυση ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '60 εξετάζει κριτικά τα συστατικά της, προτείνοντας σειρά ταξινομήσεων και τύπων εκπροσώπησης (μέσω εξουσιοδότησης, περιγραφική, συμβολική, ουσιαστική) (Pitkin, 1967), ενώ τον 21^ο αιώνα οι εμπειρικές έρευνες για τη συμβολική εκπροσώπηση επικεντρώνονται περισσότερο στον τρόπο με τον οποίο απεικονίζονται και προβάλλονται οι γυναίκες πολιτικοί από τα ΜΜΕ, στον τρόπο με τον οποίο οι γυναίκες πολιτικοί λειτουργούν ως πρότυπα (*roles models*) -ζήτημα το οποίο συνδέεται με τον βαθμό ενασχόλησης και πολιτικού ενδιαφέροντος των γυναικών και αποτελεσματικότητάς τους- στον πολιτικό ακτιβισμό και τον τρόπο λειτουργίας των γυναικών ως πολιτικών συμβόλων (Childs & Lovenduski, 2013: 3-4). Ένα άλλο έργο που επηρέασε σημαντικά τις πολιτικές επιστήμες και αξιοποίησε τη σκοπιά του φύλου για

την ανάλυση της πολιτικής εκπροσώπησης ήταν το έργο της Phillips (1995) που έφερε στο προσκήνιο την έννοια της πολιτικής παρουσίας (*the politics of presence*) ή της πολιτικής που ενισχύει την ουσιαστική παρουσία των γυναικών στο πολιτικό ή στο δημόσιο προσκήνιο και της αντίληψης ότι για να ληφθούν δημοκρατικά εκπροσωπούμενες αποφάσεις απαιτείται η συμμετοχή ομάδων-κλειδιών στην πολιτική διαβούλευση.

Οι θεωρητικές προσεγγίσεις για την ουσιαστική εκπροσώπηση (*substantive representation*) και την πολιτική παρουσία των γυναικών ως ενεργών πολιτικών υποκειμένων (*the politics of presence*), πυροδότησαν τη συζήτηση για την εκπροσώπηση με όρους διαμόρφωσης αιτημάτων, ενώ το κομβικό ερώτημα ήταν η εννοιολόγηση της πολιτικής εκπροσώπησης με τρόπο που επιτρέπει ή συμβάλλει στη συστηματική και αποτελεσματική αποτίμηση της λειτουργίας της. Στο πλαίσιο αυτό, επιδιώκοντας να αναδείξουν τη συσχέτιση περιγραφικής και ουσιαστικής εκπροσώπησης, μια σειρά θεωρητικοί (π.χ. Celis, 2008· Lovenduski & Guadagnini 2010· Doni, 2007 κ.ά.), επιχείρησαν να «εργαλειοποιήσουν» την έννοια της πολιτικής εκπροσώπησης, μέσω της άρθρωσης συγκεκριμένων ερωτημάτων - για τους λόγους που θα πρέπει να εκπροσωπούνται οι γυναίκες, το ποιοι/ποιες είναι οι εκπρόσωποί τους, τη λογοδοσία και την αποτελεσματικότητα της εκπροσώπησης (Childs & Lovenduski, 2013: 5-19). Η εξέταση αυτών των ερωτημάτων συμβάλλει στην ανάλυση και κατανόηση του αποκλεισμού των γυναικών, ο οποίος πραγματοποιείται μέσω πολλαπλών επιπέδων καθιερωμένων ανδροκρατούμενων θεσμών (μη εξαιρουμένων των πολιτικών κομμάτων), οι οποίοι προστατεύονται από σειρά τυπικών και άτυπων κανόνων. Επίσης, αναδεικνύει πως η επίτευξη της ίσης συμμετοχής και της ισοτιμίας στους πολιτικούς θεσμούς συνιστά επίπονο και απαιτητικό εγχείρημα, με δεδομένο ότι η υπο-εκπροσώπηση των γυναικών δεν οφείλεται σε έναν και μοναδικό λόγο. Για αυτό δεν αρκεί η διασφάλιση της (ποσοτικής) ισότητας στα νομοθετικά, αποφασιστικά, οικονομικά, διοικητικά κ.ά. κέντρα ή όργανα λήψης αποφάσεων. Όπως ισχυρίζονται οι Childs και Lovenduski (2013: 15), θα πρέπει οι θεσμοί να πλαισιωθούν εκ νέου μέσω της έμφυλης σκοπιάς, να «επαν-εμφυλοποιηθούν» (*regendered*) κατά μια έννοια. Υπό αυτό το πρίσμα, θα πρέπει να εξετάζεται και να αναλύεται η ποιότητα της σχέσης εκπροσώπησης, ο βαθμός στον οποίο οι γυναίκες-

εκπρόσωποι έχουν κοινούς σκοπούς και ισχυρές σχέσεις αμοιβαιότητας με εκείνες που εκπροσωπούν και βέβαια το κατά πόσον λογοδοτούν έναντι εκείνων που εκπροσωπούν (Childs & Lovenduski 2013: 20-21).

Από την άλλη, ωστόσο, αναγνωρίζεται ότι η έμφυλη ανισότητα στην πολιτική εκπροσώπηση συνεχίζει να είναι ευρέως διαδεδομένη παρά τις μακροχρόνιες προσπάθειες και τις φεμινιστικές παρεμβάσεις και εκστρατείες. Η σύγχρονη πολιτική, κοινωνική, πολιτιστική και οικονομική ζωή, κυριαρχούνται από τις ιστορικές καταβολές του διαχωρισμού ανάμεσα σε σφαίρες, δραστηριότητες, χαρακτηριστικά και αξίες που συνδέονται με κάθε φύλο. Ο ιστορικός διαχωρισμός μεταξύ ανδρών και γυναικών και η υποταγή των γυναικών έχει εγγραφεί στην ιστορία της πολιτικής και κοινωνικής σκέψης σε διευθετήσεις και θεσμούς. Και εμείς είμαστε οι κληρονόμοι ενός κόσμου που είναι κυριολεκτικά διαιρεμένος σε θεσμοποιημένες έννοιες και πρακτικές του «αρσενικού/ανδρικού» και του «θηλυκού/γυναικείου». Έτσι, παρά το γεγονός ότι πολλοί/-ές απορρίπτουν ή τουλάχιστον θέτουν υπό αμφισβήτηση παραδοσιακές αντιλήψεις και πρακτικές που συνδέονται με τις γυναίκες και τους άνδρες, παρά ταύτα, ζούμε σε έναν κόσμο όπου η σφαίρα της πολιτικής, της οικονομίας και του ιδιωτικού διαμορφώνονται από αυτές τις παραδοσιακές διευθετήσεις και πρακτικές (Brown, 1988: 3-4). Σύμφωνα με νεότερες και πιο σύγχρονες προσεγγίσεις, για να κατανοήσουμε για ποιους λόγους εμμένει η υπερεκπροσώπηση των ανδρών στην πολιτική, είναι αναγκαίο η έμφυλη (αν)ισότητα στην περιγραφική και ουσιαστική εκπροσώπηση να αναλυθούν ως μάχη για την εξουσία (*power struggles*). Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις Celis και Lovenduski (2018), η εμμονή των έμφυλων ανισοτήτων δεν μπορούν να καταλογιστούν απλώς και μόνο στην αποτυχία των φεμινιστικών στρατηγικών, διότι μάλλον συνιστούν συνέπεια της ελλιπούς κατανόησης της μάχης για την εξουσία. Για αυτό προτείνεται μια σχετικά απλή εννοιολόγηση της εξουσίας και παράλληλα η κατανόηση της αντίστασης που ασκείται από όσους/-ες, εκ προθέσεως ή και ακούσια, δρουν κατά της ισότητας των φύλων σε διάφορα στάδια της διαδικασίας εκπροσώπησης.

Παρά τους μεγάλους αγώνες για την ισότητα, οι άνδρες κυριαρχούν στους θεσμούς εκπροσώπησης, ενώ οι γυναίκες καταλαμβάνουν λιγότερο από το ¼ του συνόλου των εδρών στα νομοθετικά όργανα σε παγκόσμια κλίμακα. Επιπλέον,

προέρχονται από μια μάλλον περιορισμένη μερίδα του πληθυσμού και μοιράζονται τις αιρετές θέσεις με εκλεγμένους άνδρες που είναι μέλη μια λευκής και ετεροφυλόφιλης ελίτ, με υψηλό εκπαιδευτικό επίπεδο (Celis & Lovenduski, 2018). Για τις περισσότερες ομάδες γυναικών, η περιγραφική εκπροσώπηση, ως εκπροσώπηση από κάποιον/-α που ανήκει στην ίδια κοινωνική ομάδα, στην καλύτερη περίπτωση είναι ανεπαρκής και στη χειρότερη ανύπαρκτη. Η αυξημένη παρουσία των γυναικών εκπροσώπων και μελών της κυβέρνησης εν δυνάμει αυξάνει τον αριθμό όσων συνηγορούν υπέρ των συμφερόντων των γυναικών και μεγιστοποιεί τις ευκαιρίες για τη συγκρότηση συμμαχιών, με στόχο την επιρροή των κέντρων λήψης αποφάσεων υπέρ των γυναικών. Από την άλλη, όμως, η υπο-εκπροσώπηση και η απουσία της διαφορετικότητας μεταξύ των εκλεγμένων γυναικών αποτελεί σοβαρό εμπόδιο για την επίτευξη της ισότητας με ουσιαστικούς όρους. Παρά το γεγονός ότι η ισότητα στην ουσιαστική εκπροσώπηση δεν μπορεί να μετρηθεί με ευκολία, θα μπορούσε κανείς να ισχυριστεί ότι η ισότητα των φύλων δεν έχει επιτευχθεί στο επίπεδο αυτό. Δεν υπάρχει ίση πρόσβαση στην πολιτική ατζέντα ούτε ίση δυνατότητα πρόκλησης πολιτικής υποστήριξης για θέματα φύλου, προκειμένου αυτά να μεταφραστούν σε νόμους και πολιτικές.

Επίσης, μια άλλη γενική παρατήρηση είναι ότι το επίπεδο της έμφυλης ισότητας ή ανισότητας δεν έχει αιτιώδη συνάφεια με παράγοντες και συνθήκες που έχουν σχέση με τα συμφραζόμενα και αυτό αποδεικνύεται από τρεις παραμέτρους. Καταρχάς, ενώ σαφώς διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο παράγοντες, όπως ο εκδημοκρατισμός, η γενικότερη κοινωνικο-οικονομική ανάπτυξη, η ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας και σε επαγγέλματα υψηλού κύρους ή σε ηγετικές θέσεις, η πολιτική σταθερότητα, το εκλογικό σύστημα και η εφαρμογή ποσοστώσεων φύλου, το κομματικό σύστημα κ.λπ., σύμφωνα με τα εμπειρικά δεδομένα, κανένας από αυτούς τους παράγοντες δεν είναι επαρκής για να εξηγήσει τα χαμηλά ποσοστά των γυναικών σε επίπεδο ουσιαστικής εκπροσώπησης (Celis & Lovenduski, 2018: 152).

Κατά δεύτερον, τα στοιχεία από τις έρευνες για τις διαδικασίες επιλογής των υποψηφίων, τον βαθμό συγκεντρωτισμού των κέντρων λήψης αποφάσεων, την ισόρροπη ως προς το φύλο συμμετοχή ανδρών και γυναικών στις επιτροπές επιλογής υποψηφίων, τον βαθμό θεσμοποίησης των διαδικασιών επιλογής κ.λπ., δεν

επιβεβαιώνουν με σαφήνεια ότι τα θετικά μέτρα συμβάλλουν στην αύξηση της έμφυλης ισορροπίας μεταξύ των υποψηφίων. Με βάση τα στοιχεία, αυτό που κυρίως έχει σημασία είναι ο ρόλος των αρχηγών των πολιτικών κομμάτων και το κατά πόσον οι επιτροπές επιλογής υποψηφίων θεωρούν την ισότητα των φύλων ως προτεραιότητα και ως εκ τούτου έχουν την πολιτική βούληση να την εφαρμόσουν (Krook, 2009 & 2010).

Επίσης, με βάση τις σχετικές έρευνες, όταν και όπου έχουμε ουσιαστική εκπροσώπηση, προϋποθέσεις όπως τα ποσοστά των γυναικών σε θέσεις ευθύνης, η ιδεολογία των κομμάτων που είναι στην εξουσία, οι πόροι του γυναικείου κινήματος, η παρουσία των γυναικών σε φορείς ισότητας, η ένταξη της οπτικής του φύλου σε όλες τις πολιτικές (*gender mainstreaming*), δεν καθορίζουν αυτομάτως ότι θα έχουμε πράγματι ουσιαστική εκπροσώπηση των γυναικών (Childs & Krook, 2008· Childs & Lovenduski, 2013).

Ως εκ τούτου, σύμφωνα με τις Celis & Lovenduski (2018), η ισότητα των φύλων είναι αποτέλεσμα της μάχης για την εξουσία ανάμεσα στις φεμινίστριες (και τους δρώντες για την ισότητα των φύλων που είναι κυρίως αλλά όχι αποκλειστικά γυναίκες) και τους αντιπάλους τους (όλους εκείνους που προστατεύουν την καθεστηκυία τάξη λόγω αντιφεμινισμού ή για άλλους λόγους, οι οποίοι είναι κυρίως αλλά όχι αποκλειστικά προνομιούχοι άνδρες). Με άλλα λόγια, οι παράγοντες που σχετίζονται με τα συμφραζόμενα (*contextual factors*), δημιουργούν το «σκηνικό» όπου πραγματοποιούνται οι μάχες για την εξουσία και είτε παρεμποδίζουν είτε διευκολύνουν τους φεμινιστικούς αγώνες για την ισότητα των φύλων. Επομένως, προκειμένου να κατανοηθεί σε βάθος το επίπεδο της ισότητας των φύλων στην πολιτική εκπροσώπηση, θα πρέπει να κατανοηθεί ως το αποτέλεσμα των επαναλαμβανόμενων αγώνων μεταξύ των φεμινιστριών και των αντιπάλων τους (Hughes & Paxton, 2008).

Με βάση τα εμπειρικά δεδομένα για την έμφυλη ισότητα στην περιγραφική και ουσιαστική εκπροσώπηση, καταγράφονται δύο είδη εξουσίας: η εξουσία που προκύπτει από τη θέση ισχύος (*positional power*) και η ενεργητική εξουσία (*active power*). Η πρώτη συνδέεται με την κατοχή πολιτικής εντολής και θέσης σε πολιτικούς θεσμούς. Η κατοχή αυτών των θέσεων σημαίνει την ύπαρξη θεσμικών πόρων

εξουσίας που μπορεί να είναι υλικοί, στρατηγικοί ή συμβολικοί. Από την άλλη, η ενεργητική εξουσία, σημαίνει την ικανότητα να δρας, να ενεργείς. Ασκείται και μπορεί να είναι σχεσιακή (να ασκείται σε άλλους/-ες στις σχέσεις μεταξύ πολιτικών και μεταξύ πολιτών και πολιτικών), ή προσωπική (να ασκείται για αυτοέλεγχο και αυτονομία και για τον μετασχηματισμό του εαυτού μας). Τόσο η εξουσία λόγω θέσης ισχύος, όσο και η ενεργητική εξουσία, δεν είναι μόνο «αντικείμενα», αλλά και «μέσα» της μάχης για την εξουσία (Celis & Lovenduski, 2018: 153-155).

Η αύξηση της περιγραφικής εκπροσώπησης αφορά κυρίως την εξουσία λόγω θέσης ισχύος. Για να επιτευχθεί, όμως, η αναδιανομή αυτής της εξουσίας, απαιτείται και ενεργητική εξουσία, προκειμένου να αλλάξουν οι τυπικοί και άτυποι κανόνες που αφορούν την επιλογή των υποψηφίων, να ανατραπούν οι έμφυλες προκαταλήψεις που ευνοούν τους άνδρες υποψήφιους και προκειμένου να εφαρμοστούν οι δεσμεύσεις για την ισότητα των φύλων (Krook, 2009). Από την άλλη, η ενεργητική εξουσία απαιτείται για τον μετασχηματισμό των εκλογικών συστημάτων, την αύξηση του αριθμού των υποψηφίων και εκλεγμένων γυναικών, την εφαρμογή αποτελεσματικών συστημάτων ποσοτώσεων και την αλλαγή των διαδικασιών επιλογής των υποψηφίων (Krook, 2009). Η περίπτωση αυτή κυρίως αφορά την άσκηση εξουσίας σε δύο ομάδες πολιτικών «παικτών» που παραδοσιακά είναι ανδροκρατούμενοι: τις κομματικές ελίτ και τις κομματικές επιτροπές επιλογής υποψηφίων.

Οι φεμινιστικές στρατηγικές για την αύξηση της εξουσίας λόγω θέσης ισχύος και την αύξηση της ενεργητικής εξουσίας, επικεντρώνονται κυρίως στα πολιτικά κόμματα. Οι συνηθέστερες φεμινιστικές στρατηγικές στο πλαίσιο αυτό είναι τρεις. Καταρχάς η άσκηση πίεσης για τη θέσπιση ποσοτώσεων φύλου με σκοπό την αύξηση των ποσοστών των υποψηφίων και εκλεγμένων γυναικών και άσκηση πίεσης για ίση πρόσβαση σε ηγετικές θέσεις και σε επιτροπές επιλογής των υποψηφίων (στρατηγική ένταξης/συμπερίληψη - *inclusion*). Η στρατηγική της συμπερίληψης εν δυνάμει συντελεί στην ενίσχυση της συνηγορίας υπέρ της ισότητας των φύλων και στη συγκρότηση συμμαχιών. Παράλληλα, όμως, απαιτεί καθημερινή παρέμβαση για την αναδιοργάνωση των όρων εργασίας που ανταποκρίνονται πλήρως στις απαιτήσεις της παραδοσιακής αρρενωπότητας. Κατά δεύτερον, η δημιουργία

εσωτερικών/εσωκομματικών επιτροπών, οργανώσεων και δικτύων (*layering*), όπως και η σύσταση φορέων για την ισότητα των φύλων, που εν δυνάμει λειτουργούν ως σύμμαχοι σε επίπεδο κράτους και μέσο για τη δημιουργία ισχυρών συμμαχιών μεταξύ εκλεγμένων γυναικών, μελών της εκτελεστικής εξουσίας, ακαδημαϊκών, μελών του φεμινιστικού κινήματος και στελεχών της διοίκησης που εργάζονται σε φορείς για την ισότητα των φύλων. Και τρίτον, ο μετασχηματισμός των εσωκομματικών διαδικασιών λήψης αποφάσεων με στόχο την αύξηση της επιρροής των γυναικών (στρατηγική μετατροπής/μετασχηματισμού - *conversion*). Μια σημαντική στρατηγική τέτοιου τύπου είναι η ένταξη της οπτικής του φύλου (*gender mainstreaming*) μέσω της οποίας δημιουργείται «δομικό» ενδιαφέρον για τη διάσταση του φύλου στις διαδικασίες λήψης αποφάσεων και στα ζητήματα πολιτικής. Η ένταξη της οπτικής του φύλου μπορεί να συμβάλει στη δημιουργία πολιτικής υπεροχής και χώρου για την εκπροσώπηση των γυναικών και από αυτή την άποψη συνιστά στρατηγική ενδυνάμωσης όσων εκπροσωπούν ουσιαστικά τις γυναίκες (Celis & Lovenduski, 2018: 156-157).

Ο φεμινιστικός ινστιτουσιοναλισμός (*feminist institutionalism*),²² και η έννοια του ομοκοινωνικού κεφαλαίου (*homosocial capital*),²³ έχουν πολύ μεγάλη σημασία για την κατανόηση του τρόπου με τον οποίο οι πολιτικοί θεσμοί και τα πολιτικά συμφραζόμενα παρέχουν πόρους εξουσίας στους αντιπάλους της ισότητας των φύλων. Για αυτό είναι αναγκαίο να κατανοήσουμε ότι η αντίσταση αυτή είναι πανταχού παρούσα και ασκείται από συγκεκριμένους δρώντες ως μορφή εξουσίας, μέσω στρατηγικών, δράσεων και παρεμβάσεων σε διάφορα στάδια της πολιτικής διαδικασίας (Verloo, 2018).

Οι βασικές στρατηγικές αντίστασης απέναντι στην ισότητα των φύλων με βάση τα εμπειρικά δεδομένα και τη βιβλιογραφία, εμπίπτουν σε δύο ευρείες κατηγορίες. Η

²² Ο φεμινιστικός ινστιτουσιοναλισμός είναι μια νέα ινστιτουσιοναλιστική προσέγγιση (*new institutional approach*), η οποία εξετάζει πώς οι έμφυλοι κανόνες λειτουργούν εντός των θεσμών και πώς οι θεσμικές διαδικασίες κατασκευάζουν και συντηρούν/διαϊωνίζουν την έμφυλη δυναμική της εξουσίας. https://en.wikipedia.org/wiki/Feminist_institutionalism

²³ Το ομοκοινωνικό κεφάλαιο (*homosocial capital*) είναι μορφή κοινωνικού κεφαλαίου που περιλαμβάνει δίκτυα, αμοιβαίες ανταλλαγές, κοινές αξίες και κοινούς κανόνες που διευκολύνουν τη συνεργασία μεταξύ διαφορετικών ομάδων. Σε μεγάλο βαθμό αντιστοιχεί με αυτό που θα ονομάζαμε *old boys' culture*, δηλαδή «λέσχες» ή δίκτυα ανδρών στα οποία στηρίζεται εν πολλοίς η ανδρική πολιτική κουλτούρα και τα οποία συντείνουν στην αναπαραγωγή του ανδροκεντρισμού στην πολιτική διαδικασία.

πρώτη μορφή αντίστασης είναι άμεση και εξαιρετικά ορατή. Αφορά την άρνηση, μεταξύ άλλων, να αλλάξουν οι κανόνες, οι κανονισμοί και οι πρακτικές που οδηγούν σε μειονεκτική θέση τις γυναίκες αφαιρώντας τους εξουσία. Αφορά, επίσης, την άρνηση εφαρμογής ποσοστώσεων φύλου, δημιουργίας τομέων ή ομάδων ισότητας των φύλων στα πολιτικά κόμματα, συμπερίληψης των γυναικών στα εκλογικά προγράμματα, καθώς και την άρνηση αλλαγής των εργασιακών ρυθμίσεων εντός των θεσμικών φορέων και της σύστασης φορέων για την ισότητα των φύλων και την ένταξη της οπτικής του φύλου στις πολιτικές. Η δεύτερη στρατηγική αντίστασης είναι έμμεση και για αυτό λιγότερο ορατή και χειροπιαστή. Αδρανοποιεί τη φεμινιστική αλλαγή μέσω της μη μεταβολής των άτυπων κανόνων, οι οποίοι παραμένουν εν ισχύ. Περιλαμβάνει πρακτικές περιθωριοποίησης της ατζέντας φύλου, επισκίασης των φεμινιστικών αιτημάτων ή προτεραιοτήτων, κακή ή αναποτελεσματική εφαρμογή των μέτρων πολιτικής, απονομιμοποίηση της επιχειρηματολογίας για την ισότιμη συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική, βία κατά των γυναικών πολιτικών κ.λπ. (Celis & Lovenduski, 2018: 158).

Για να κατανοήσουμε σε βάθος και τα όρια των φεμινιστικών στρατηγικών και τις μορφές αντίστασης στην ισότητα των φύλων στο πεδίο της πολιτικής εξουσίας, είναι αναγκαίο στο μέλλον οι σχετικές έρευνες για την πολιτική συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών, να επικεντρωθούν στην εξέταση και ανάλυση των χαρακτηριστικών της εξουσίας, των μοντέλων αντίστασης, αλλά και της αλληλεπίδρασης μεταξύ των φεμινιστικών στρατηγικών για την εξουσία και της αντίστασης απέναντι στην ισότητα των φύλων εκ μέρους του ανδροκρατούμενου και ανδροκεντρικού πολιτικού συστήματος.

Επιπλέον, με δεδομένο ότι χωρίς τη φεμινιστική θεωρία δεν είναι δυνατόν να κατανοήσουμε την έμφυλη δυναμική της πολιτικής (Ackerly & True, 2018: 259), έχει σημασία να αναδείξουμε ποια ήταν η συνολικότερη συμβολή της φεμινιστικής κριτικής θεωρίας στην πολιτική εν γένει και ειδικότερα στο πεδίο της πολιτικής επιστήμης. Κατά πρώτον,, η φεμινιστική πολιτολογική προσέγγιση ενέπνευσε την επανεξέταση και την αναθεώρηση των πολιτικών ερωτημάτων και εννοιών από τη σκοπιά του φύλου, ενώ η έμφυλη ανάλυση συνέβαλε στη διάνοιξη ενός νέου τοπίου στην έρευνα, παρέχοντας τα εργαλεία για να αναθεωρήσουμε παλαιότερα ερωτήματα

για την εξουσία, τους θεσμούς, την εμπρόθετη δράση των υποκειμένων και τη δημοκρατία.

Κατά δεύτερον, παρήγαγε ευρεία γκάμα διαφορετικών αναλυτικών προσεγγίσεων για την κατανόηση της πολιτικής, στις οποίες συγκαταλέγεται η μελέτη των γυναικών (*women's approach*) και της εκπροσώπησής τους στους πολιτικούς θεσμούς, η έμφυλη προσέγγιση (*gender approach*), που εξερευνά έμφυλες δομές και πρακτικές εντός των θεσμών, η προσέγγιση της έμφυλης αποδόμησης (*deconstructing gender approach*), μέσω της οποίας αναλύεται η κατασκευή του φύλου στον πολιτικό λόγο και οι επιπτώσεις της, η διαθεματική προσέγγιση (*intersectional approach*) στο πλαίσιο της οποίας μελετάται η αλληλεπίδραση του φύλου με άλλες ανισότητες και η μεταδομιστική έμφυλη προσέγγιση (*post-deconstruction of gender approach*) με τις νέες μελέτες για την επίδραση της ύλης/ουσίας στην πολιτική του φύλου και τις πολιτισμικές πολιτικές του συναισθήματος (Kantola, & Lombardo, 2016: 1-5). Κάθε προσέγγιση αποτυπώνει όψεις της πολιτικής πραγματικότητας που, ενδεχομένως, να έχουν αγνοηθεί από άλλες οπτικές, ενώ όλες μαζί φωτίζουν διαστάσεις της εξουσίας και των ανισοτήτων που αγνοούνται από εκείνο το τμήμα της πολιτικής επιστήμης που αρνείται να υιοθετήσει την οπτική του φύλου. Παράλληλα, κάθε προσέγγιση έχει όρια και περιορισμούς και έχει υποστεί κριτική από πιο αιχμηρές φεμινιστικές αναλύσεις. Για παράδειγμα, η επικέντρωση στις γυναίκες έχει υποστεί κριτική για την ουσιοκρατική αντίληψη περί «γυναικών» (και «ανδρών») που θεωρούνται ως ενιαία κατηγορία. Ο κίνδυνος, στην περίπτωση αυτή, είναι η αγνόηση των εμπειριών άλλων γυναικών που δεν ανήκουν στην κυρίαρχη ομάδα, όπως για παράδειγμα είναι οι μαύρες γυναίκες, οι Ρομά, οι γυναίκες με αναπηρία κ.λπ., διότι η κατηγορία «γυναίκες» δεν περιγράφει με τρόπο συμπαγή και εξαντλητικό αυτό που «είναι» μια γυναίκα. Διότι το φύλο δεν συγκροτείται με συνοχή και συνέχεια σε διαφορετικά ιστορικά και πολιτισμικά συμφραζόμενα (Mohanty, 2006) και επιπλέον διασταυρώνεται με ιεραρχήσεις που αφορούν τη φυλή, την κοινωνική τάξη, την εθνότητα, τη σεξουαλικότητα, την αρτιμέλεια κ.λπ. Επίσης, ενώ η οπτική των γυναικών καθιστά την ανισότητα αμέσως ορατή μέσω των ποσοτικών δεδομένων, δεν προχωράει στην αμφισβήτηση των λιγότερο ορατών και άνισων δομών και κανόνων της αρσενικής

κυριαρχίας και της θηλυκής περιθωριοποίησης που εντέλει διαμορφώνουν τα πολιτικά φαινόμενα.

Οι έμφυλες αναλύσεις, ωστόσο, διεύρυναν τα όρια του «πολιτικού», προκειμένου να συμπεριλάβει έμφυλες σχέσεις και ζητήματα που θεωρούνταν ιδιωτικά. Σύμφωνα με το γνωστό φεμινιστικό σύνθημα και αίτημα, «το προσωπικό είναι πολιτικό», οι σχέσεις εξουσίας δεν είναι αφηρημένες, αλλά μάλλον ενσωματωμένες στα έμφυλα υποκείμενα, για αυτό και έχει τεράστια σημασία και επίδραση η συνειδητοποίηση ότι η ατομική «μοίρα» μπορεί να μετατραπεί σε συλλογική δράση για την ανατροπή του συστήματος που παράγει και αναπαράγει αυτή τη θέση ως αναπόδραστη. Οι συνέπειες αυτής της εννόησης της πολιτικής είναι δύο. Η πρώτη αφορά το γεγονός ότι οι σχέσεις εξουσίας θεωρούνται έμφυλες/εμφυλοποιημένες, διότι αναπαράγουν έμφυλους κανόνες και προκαταλήψεις κατά των γυναικών. Η δεύτερη είναι ότι η έμφυλη ανάλυση εξετάζει ζητήματα που ορίζονται ως προσωπικά –ή ζητήματα που στην πραγματικότητα είναι περιθωριοποιημένα στη δημόσια σφαίρα παρά το γεγονός ότι έχουν ενταχθεί στη νομοθεσία– όπως είναι η έμφυλη και σεξουαλική βία, η φροντίδα των παιδιών κ.λπ., ως κατεξοχήν πολιτικά ζητήματα.

Τέλος, η έμφυλη προσέγγιση της πολιτικής έχει συμβάλει στην ενίσχυση του δεσμού μεταξύ φεμινιστικής θεωρίας και πράξης, κάτι που είναι απολύτως αναγκαίο για την πολιτική επιστήμη σε καιρούς κρίσης και συγκρούσεων. Η θεωρία της ισότητας αφορά πραγματικά προβλήματα και αμφισβητεί έμφυλες εξουσιαστικές ιεραρχίες προτείνοντας τρόπους για να γίνει η ισότητα μέρος της καθημερινής πρακτικής.

Το σύγχρονο ερευνητικό ενδιαφέρον των φεμινιστριών είναι πολυσχιδές: για παράδειγμα, μεταξύ άλλων εστιάσεων, στρέφεται στην παραγωγή εμπειρικών δεδομένων για ζητήματα φύλου, εκπροσώπησης, δημοκρατίας, διακυβέρνησης, βίας κατά εκλεγμένων γυναικών και εξουσίας. Στα σχετικά ερευνητικά εγχειρήματα αναδεικνύονται οι πολλαπλοί τρόποι με τους οποίους το φύλο εμπλέκεται και επηρεάζει την πολιτική (Mazur, 2002· Childs & Krook, 2006), ενώ άλλες έρευνες εξετάζουν τον ρόλο που διαδραματίζουν οι γυναίκες στην πολιτική και το κατά πόσον οι γυναίκες που έχουν εκλεγεί σε νομοθετικά σώματα που προωθούν νόμους για θέματα ισότητας των φύλων περισσότερο από τους άνδρες ή προωθούν τα αιτήματα

των γυναικών σε θεσμούς πολιτικής εκπροσώπησης (Hoskyns, 1996· Childs & Krook, 2006), το κατά πόσον επιτυγχάνουν να προωθήσουν τη νομοθετική τους ατζέντα (Volden, Wiseman & Wittmer, 2016). Σε άλλες περιπτώσεις, διερευνώνται τα διαφορετικά είδη και στυλ ηγεσίας (Rosenthal, 1998), καθώς και της σχέσης με το εκλογικό σώμα (Kathlene, 1994). Επίσης, σημαντικό μέρος των πιο σύγχρονων κυρίως ερευνών εστιάζει στις κατά φύλο επιπτώσεις των κρατικών πολιτικών σε άνδρες, γυναίκες και μέλη της ΛΟΑΤΚΙ+ κοινότητας (Paternotte, 2018), καθώς και στις έμφυλες και σεξουαλικές σχέσεις (Stetson, 2001· Demo & Segal, 2017).

Το πεδίο διευρύνεται ολοένα και περισσότερο και συμπεριλαμβάνει επίσης έρευνες για τη σύγχρονη πολιτότητα/ιδιότητα του πολίτη (Mouffe, 2006), την πολιτική συμπεριφορά και την έμφυλη διάσταση της αντιπροσώπευσης (Παντελίδου-Μαλούτα, 2012· Κακεπάκη, 2019), τις διεθνείς σχέσεις, τις πολυεπίπεδες πολιτικές της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Krook, 2001· Verloo, 2018), τη συμμετοχή στην τοπική αυτοδιοίκηση (Κυριακίδου, 2006), την πολιτική οικονομία, τις δημόσιες πολιτικές, την ασφάλεια, τη σεξουαλικότητα, τον ρόλο του τύπου, των μέσων ενημέρωσης και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης (Adcock, 2010· Haraldsson & Wängnerud, 2018), τη συμφιλίωση εργασιακού και προσωπικού βίου (Eränta & Kantola, 2016), τα πολιτικά κόμματα (Kantola, 2019), την πολιτική συμμετοχή και εκπροσώπηση γυναικών που δεν ανήκουν στην κυρίαρχη ομάδα (Mohanty, 2006), την οικονομική κρίση και τη σχέση της με την πολιτική συμμετοχή των γυναικών (Elomäki, Kantola, κ.ά. 2018· Eschle & Maiguashca, 2018) και τη σχέση φύλου και μεταδημοκρατίας (Gundula, 2018) κ.λπ.

Αν η περιορισμένη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική συνιστά μία από τις αμφισημίες και αντιφάσεις της δημοκρατικής πολιτικής κουλτούρας, αλλά και καταστατική όψη της δημοκρατικής επινόησης (Mouffe, 2006) και μας χρειάζεται μια θεωρία που να μας επιτρέπει να σκεφτούμε με όρους πολλαπλότητας και διαφορετικότητας και όχι με όρους ενότητας και οικουμενικών κατηγοριών (Scott, 2006: 141-142), η οποία μέσα από τη θεωρητικοποίηση της εμπειρίας θα συμβάλλει στην αποφυγή γενικευτικών διατυπώσεων περί μιας δήθεν οικουμενικής έμφυλης καταπίεσης και πάλης και στον εντοπισμό της πολιτικής δράσης σε ένα συγκεκριμένο κάθε φορά πλαίσιο (Mohanty, 2006: 475), επιτρέποντάς μας να επινοήσουμε ξανά το

πολιτικό ως πεδίο ελευθερίας (Βαρίκα, 2006: 511) και να συγκροτήσουμε μια καινούργια εννόηση της ιδιότητας του πολίτη, στο πλαίσιο της οποίας η έμφυλη διαφορά να μην έχει καμία σημασία, υπό την προϋπόθεση ότι ο/η φορέας της κοινωνικής δράσης θα αντιμετωπίζεται ως συνάρθρωση πολλαπλών υποκειμενικών θέσεων (Mouffe, 2006: 604), τότε τα ερωτήματα που τίθενται στο πλαίσιο της φεμινιστικής αποδόμησης του κυρίαρχου υποκειμένου της πολιτικής και στο πλαίσιο της ευρύτερης θεωρητικο-πολιτικής συζήτησης που έχει απασχολήσει τους φεμινισμούς και κυρίως στο πλαίσιο του παράδοξου του φεμινισμού (Scott, 1997), παραμένουν ανοιχτά ως μια διαρκής κριτική στις ιεραρχίες που δομούν το ίδιο το πεδίο του πολιτικού. Ποιος/-α ανήκει στην πολιτική κοινότητα και υπό ποιους όρους; Ποιο υποκείμενο λογίζεται ως υποκείμενο-πολίτης; Πώς επιτελείται η πολιτική πέρα από την εμβέλεια «του πολίτη»; Σε τι είδους εξαιρέσεις θεμελιώνεται ο αντιπροσωπευτικός θεσμός και τι λογίζεται, κάθε φορά, αντιπροσωπευτικό και αντιπροσωπεύσιμο στην τυπική δημοκρατία; Και, επίσης, πώς τα εκτοπισμένα και αποκλεισμένα έμφυλα υποκείμενα αξιώνουν συμμετοχή στο πολιτικό εν γένει σύστημα πολιτικής αντιπροσώπευσης, χωρίς να αναπαράγουν τις νόρμες που τα έχουν εξορίσει από αυτό, όπως την ιεραρχική δυαδική δομή του φύλου; (Αθανασίου, 2018: 27).

Ο φεμινισμός ως κριτική θεωρία και πολιτική πράξη αξιοποιεί την έμφυλη διαφορά για ερμηνεύσει τα κοινωνικά φαινόμενα, ενώ ταυτόχρονα επιδιώκει να αποδομήσει την έμφυλη διαφορά ως μέσο κοινωνικής ιεράρχησης, διάκρισης και καταπίεσης. Η διαλεκτική σχέση με το ίδιο το αντικείμενο της φεμινιστικής κριτικής συνιστά την πολιτική και γνωσιακή δυναμική της φεμινιστικής θεωρίας, οδηγώντας το φύλο πέρα από το φύλο και πέρα από την κανονικοποίηση της δυαδικής δομής του φύλου (Αθανασίου, 2018: 27-28). Η διαχείριση του φεμινιστικού παράδοξου και της ανάγκης να αποδεχόμαστε και ταυτοχρόνως να αρνούμαστε την έμφυλη διαφορά, στις παρούσες συνθήκες της νεοφιλελεύθερης ηγεμονίας είναι ίσως η μόνη συνθήκη που μπορεί να αποδειχθεί δυνητικά ανατρεπτική (Παντελίδου-Μαλούτα, 2018: 48). Στην κατεύθυνση, λοιπόν, προς μια πολιτική της μετα-αρρενωπότητας (*post-masculinist politics*), οφείλουμε να αντισταθούμε στην τάση μας να δημιουργήσουμε με αφηρημένο τρόπο έναν νέο «πολιτικό λόγο» ή ένα ουτοπικό φεμινιστικό πολίτευμα,

παρά το γεγονός ότι ένα τέτοιο εγχείρημα έχει μεγάλη αξία ως όχημα ή οπτική γωνία για να ασκηθεί κριτική. Πρέπει να αποφύγουμε τη διατύπωση αξιών, ηθικής και στόχων που δεν εκκινούν από πραγματικά και ιστορικά καθορισμένα ανθρώπινα όντα και πολίτες. Οφείλουμε να γνωρίζουμε ποιες είμαστε και πού είμαστε και να εδραιώσουμε την κατανόηση της δυνατότητας να υπάρξει πολιτικός μετασχηματισμός σε αυτή τη γνώση (Brown, 1988: 192). Θέτοντας διαρκώς υπό αμφισβήτηση τις κυρίαρχες προϋποθέσεις του δημοκρατικού ανήκειν, το καθεστώς της «ιδιότητας του πολίτη» και τις έμφυλες, σεξουαλικές, φυλετικές, εθνικές και ταξικές αντινομίες του. Θέτοντας εντέλει διαρκώς ένα ερώτημα που παραμένει και σήμερα κρίσιμο για τον κριτικό αναστοχασμό της δημοκρατίας: πώς κινητοποιούμε, ξανά και ξανά, ένα ριζοσπαστικό αίτημα ισότητας και ελευθερίας στην καρδιά της δημοκρατίας (Αθανασίου, 2018: 24).

3. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΗ ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΚΥΡΙΟΤΕΡΩΝ ΕΘΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΕΥΡΩΠΑΪΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ & ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΔΕΔΟΜΕΝΑ²⁴

3.1. Σύγχρονες έρευνες για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική στην Ελλάδα

Η θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση της πολιτικής συμμετοχής και εκπροσώπησης των γυναικών στην Ελλάδα είναι εξαιρετικά ελλιπής μέχρι τη δεκαετία του '80.²⁵ Η πρώτη συστηματική προσπάθεια για την κάλυψη αυτού του κενού είναι η επιτόπια εμπειρική έρευνα του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών (ΕΚΚΕ) και της Γενικής Γραμματείας Ισότητας (ΓΓΙ), για την πολιτική συμπεριφορά των γυναικών, η οποία πραγματοποιήθηκε τον Μάιο έως τον Ιούνιο του 1988 (Νικολακόπουλος & Παντελίδου-Μαλούτα, 1988). Η έρευνα πραγματοποιήθηκε μετά από πρόταση της ΓΓΙ, το μέγεθος του δείγματος ήταν 2000 άτομα, ηλικίας 18 ετών και άνω και ήταν αντιπροσωπευτικό του γυναικείου πληθυσμού της Ελλάδας. Επίσης, για συγκριτικούς λόγους χρησιμοποιήθηκε δείγμα 1000 ατόμων, αντιπροσωπευτικό του ανδρικού πληθυσμού της ίδιας ηλικιακής ομάδας. Αντικείμενο της έρευνας ήταν η σκιαγράφηση της πολιτικής φυσιολογίας των γυναικών με σημείο αναφοράς, αφενός την πολιτική πρόσληψη και ιδιαιτέρως συγκεκριμένες πολιτικές στάσεις, αντιλήψεις και συμπεριφορές και αφετέρου την οριοθέτηση της ενδεχόμενης «γυναικείας» πολιτικής κουλτούρας σε επίπεδο προδιαθέσεων και συμπεριφοράς (Παντελίδου-Μαλούτα, 1992: 15-16).

Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύεται ότι δεν υπάρχει μια γενική τυπολογία της πολιτικής συμπεριφοράς των Ελληνίδων. Αντιθέτως, διαπιστώνονται έντονα διαφοροποιημένα πρότυπα, αναλόγως το εκπαιδευτικό

²⁴ Συγγραφή: Άννα Βουγιούκα

²⁵ Θα πρέπει να σημειωθεί ότι από το 2015 που άρχισε να λειτουργεί η Δομή Παρακολούθησης της Ισότητας των Φύλων («Παρατηρητήριο») της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων, στο πεδίο (Η): Γυναίκες στην Εξουσία και στα Κέντρα Λήψης Αποφάσεων, παρακολουθούνται οι εξής εννέα (9) δείκτες: 1) Ποσοστό ανδρών και γυναικών στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2) Ποσοστό γυναικών-μελών σε Περιφερειακά Συμβούλια ανά φύλο και περιφέρεια, 3) Ποσοστό γυναικών-μελών στα Ανώτατα Δικαστήρια της χώρας, ανά φύλο, 4) Ποσοστό γυναικών Υπουργών/Υφυπουργών στην κυβέρνηση ανά τομέα δράσης και φύλο, 5) Ποσοστό γυναικών στις Κεντρικές Τράπεζες ανά φύλο και επίπεδο διοίκησης, 6) Ποσοστό ατόμων σε Διοικητικά Συμβούλια των «top» 50 εταιρειών εισηγμένων στο χρηματιστήριο ανά φύλο και επίπεδο διοίκησης, 7) Ποσοστό γυναικών-μελών στα Δημοτικά Συμβούλια ανά φύλο, 8) Ποσοστό ανδρών και γυναικών στην Ελληνική Βουλή, 9) Ποσοστό γυναικών σε υψηλόβαθμες θέσεις στο Δημόσιο, ανά τομέα δράσης, φύλο και επίπεδο διοίκησης, text at: http://paratiritirio.isotita.gr/genqua_portal/index

επίπεδο, την ηλικία ή και άλλες μεταβλητές. Στο πλαίσιο της έρευνας, καταγράφονται τα ποσοστά των Ελληνίδων που παρουσιάζουν υψηλό βαθμό εμπλοκής με το πολιτικό σύστημα (μέλη κομμάτων, πολίτισσες που ενημερώνονται για την πολιτική ειδησεογραφία και συμμετέχουν σε πολιτικές συζητήσεις, ή έχουν υψηλό ενδιαφέρον για την πολιτική), ενώ καταγράφεται και η μερίδα εκείνη των Ελληνίδων, οι οποίες χωρίς να διακρίνονται για έντονη συμμετοχική πρακτική, έχουν εντούτοις την αίσθηση ότι το πολιτικό σύστημα τις αφορά. Τέλος, καταγράφεται πόσο ευρεία είναι η μερίδα των γυναικών που χαρακτηρίζονται από πολιτική αδιαφορία, χαμηλά επίπεδα πολιτικής επικοινωνίας και στις οποίες παρατηρούνται μη συμμετοχικές τάσεις. Για όλα τα παραπάνω, γίνεται σύγκριση με το αντίστοιχο ανδρικό δείγμα, προκειμένου να διαφανεί η «ιδιαιτερότητα» του γυναικείου προτύπου (Νικολακόπουλος & Παντελίδου-Μαλούτα, 1988).

Το 2005, δεκαεπτά χρόνια μετά την πρώτη έρευνα για την πολιτική συμπεριφορά των γυναικών, το Πανεπιστήμιο της Αθηνών (ΕΚΠΑ), υλοποίησε έρευνα με τίτλο: «Έμφυλες διαφορές στα πρότυπα πολιτικότητας: διερεύνηση της εξέλιξης των διαφορών στην ιδεολογική τοποθέτηση και πολιτική συμπεριφορά ανάλογα με το φύλο, στις νέες κοινωνικο-πολιτικές συνθήκες».²⁶ Στόχος της έρευνας ήταν καταρχάς η σύγκριση με αντίστοιχα δεδομένα από την έρευνα του ΕΚΚΕ, του 1988, για την πολιτική συμπεριφορά των γυναικών στην Ελλάδα, προκειμένου να μελετηθεί η εξέλιξη των αντιλήψεων για την έμφυλη ανισότητα ως διακύβευμα και ως αντικείμενο πολιτικών, να διερευνηθούν όσα μεσολάβησαν σε πολιτισμικό επίπεδο μετά από τη σχεδόν εικοσαετή εφαρμογή πολιτικών για την ισότητα και να καταγραφούν οι ενδεχόμενες επιδράσεις της «γενιάς» στις αντιλήψεις και στις επιδιώξεις που σχετίζονται με το σύστημα έμφυλων σχέσεων.

Από τα βασικά συμπεράσματα της έρευνας, που καταγράφονται σε σχετικό άρθρο της Παντελίδου-Μαλούτα (2007α), αναφέρουμε ενδεικτικά τα εξής:

- Η μεγάλη πλειονότητα των ανδρών (84,2%), αλλά και 70% των γυναικών που απάντησαν στην ερώτηση θεωρούσαν ότι το 2005 η θέση των Ελληνίδων

²⁶ Το έργο συγχρηματοδοτήθηκε από το Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο και Εθνικούς Πόρους (ΕΓΠΕΑΕΚ II) ΠΥΘΑΓΟΡΑΣ II. Επιστημονικά υπεύθυνη του έργου ήταν η Μ. Παντελίδου-Μαλούτα, ενώ στην ερευνητική ομάδα συμμετείχαν οι εξής: Η. Νικολακόπουλος, Κ. Δοξιάδης, Μ. Κακεπάκη, Γ. Διακουμάκος, Α. Νικολάου, Φ. Γεωργακόπουλος, Α. Κοσυφολόγου και Ε. Τσιδεμιάδου.

είναι ικανοποιητική (πρόκειται για το 59,4% του συνόλου των γυναικών του δείγματος). Η αύξηση της ικανοποίησης είναι ακόμη μεγαλύτερη στους άνδρες από ό,τι στις γυναίκες, με αποτέλεσμα οι άνδρες που δεν θεωρούν σήμερα ικανοποιητική τη θέση των Ελληνίδων να είναι όχι μόνο πολύ λιγότεροι από ό,τι το 1988 (15,8% έναντι 41,4%) αλλά και οι μισοί από τις αντίστοιχες γυναίκες (15,8% έναντι 30%), ενώ η σχετική διαφορά ανάλογα με το φύλο ήταν παλαιότερα σαφώς μικρότερη (41,4% έναντι 49,5%) (Παντελίδου-Μαλούτα, 2007α: 5). Η αιτιολόγηση της ικανοποίησης γίνεται με αναφορά κυρίως στην ύπαρξη ίσων δικαιωμάτων, στην ανάπτυξη της γυναικείας απασχόλησης και της ανεξαρτησίας των γυναικών.

- Επίσης, ενώ το 1988, μία (1) στις δύο (2) γυναίκες θεωρούσε ότι η γυναικεία κοινωνική κατωτερότητα αποτελεί πρόβλημα προς επίλυση, το 2005 η αντίληψη αυτή εκφράζεται από το 1/3 των γυναικών (33,1%).
- Γυναίκες και άνδρες θεωρούν κατά 84,3% και 73,8% αντίστοιχα, ότι η θεσμοθέτηση ποσοτώσεων για το φύλο στις δημοτικές εκλογές αποτελεί μέτρο προόδου και, παράλληλα, δηλώνουν σε εντυπωσιακά ποσοστά ότι συμφωνούν, απόλυτα ή μάλλον, με την άποψη ότι ποσόστωση ως προς το φύλο θα έπρεπε να εφαρμόζεται και στις βουλευτικές εκλογές: κατά 95,4% και 85,7% αντίστοιχα.
- Ενώ το 1988 σχεδόν οι μισές γυναίκες δήλωναν ότι ενδιαφέρονται πολύ ή αρκετά για την πολιτική (45,5%), το 2005 δήλωναν ότι ενδιαφέρονται λίγο περισσότερες από μία στις τέσσερις (28,1%). Εντυπωσιακή δε, είναι η δήλωση απόλυτης έλλειψης πολιτικού ενδιαφέροντος που αφορά το 38,8% των γυναικών και σχεδόν έναν στους τέσσερις άνδρες.
- Από την άλλη, το γεγονός ότι, στο πλαίσιο ενός έντονα ανδροκεντρικού πολιτικού συστήματος και μιας ανδροκρατικής κοινωνίας, έγιναν εύκολα αποδεκτές μια σειρά εκσυγχρονιστικές αλλαγές στο νομικό πλαίσιο που ρυθμίζει τις έμφυλες σχέσεις, οι οποίες μάλιστα θεωρήθηκαν ακόμη και

πρωτοποριακές, είναι δηλωτικό της μικρής βαρύτητας που παρουσιάζουν για την ουσία της γυναικείας καταπίεσης.²⁷

- Η εξαιρετικά μεγάλη κοινωνική διάχυση αντιλήψεων που αναφέρονται αμέσως ή εμμέσως στον φεμινισμό ή συγκεκριμένες εκφράσεις του, αποτέλεσε νέο στοιχείο της ελληνικής πολιτικής κουλτούρας του τέλους της δεκαετίας του 1980, ενώ για πρώτη φορά αμφισβητήθηκε η επάρκεια της πολιτικής ισότητας σε συνθήκες έμφυλης ανισότητας και κέρδισε έδαφος η υπόθεση ότι η δημοκρατία θα ωφεληθεί από την εξάλειψη του πολιτικού αποκλεισμού των γυναικών (Παντελίδου-Μαλούτα, 2007α: 25-36).

Την ίδια χρονιά, το 2005, πραγματοποιείται και η μεγάλη πανελλαδική έρευνα, του ΚΕΘΙ.²⁸ Αντικείμενο της έρευνας ήταν η καταγραφή των όρων συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική και η διερεύνηση της διαντίδρασης των μεταβλητών που συντελούν στη διαμόρφωση της πολιτικής συμμετοχής τους, έτσι ώστε να αναδυθεί και να καταδειχθεί η προβληματική που σχετίζεται με τη λειτουργία της δημοκρατίας και την ισότητα των φύλων. Παράλληλα, σκοπός της έρευνας ήταν η αποτίμηση των συνιστωσών εκείνων που διαμορφώνονται και αλληλοεπηρεάζονται από την υπάρχουσα πολιτική κουλτούρα -ευρύτερα της ελληνικής κοινωνίας και ειδικότερα αυτής που ενυπάρχει στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων (Αρβανίτης, κ.ά., 2006).

Για την εξέταση αυτών των παραμέτρων, πραγματοποιήθηκαν δύο ερευνητικές εστιάσεις, προκειμένου να αποτιμηθούν οι συνιστώσες που διαμορφώνονται και αλληλοεπηρεάζονται από την υφιστάμενη πολιτική κουλτούρα της ελληνικής κοινωνίας και ειδικότερα την κουλτούρα που χαρακτηρίζει τις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων. Η έρευνα στους πολίτες (άνδρες και γυναίκες) έγινε σε δείγμα 1213 ατόμων, ηλικίας 18 έως 64 ετών, ήταν αντιπροσωπευτικό δείγμα του πληθυσμού σε πανελλαδικό επίπεδο και διενεργήθηκε τον Οκτώβριο του 2005, μέσω

²⁷ Όπως ήταν ο εκσυγχρονισμός της νομοθεσίας (από το 1982 και μετά) με αλλαγές στο οικογενειακό δίκαιο, η υπογραφή της Σύμβασης για την Εξάλειψη Όλων των Μορφών Διακρίσεων κατά των Γυναικών (CEDAW), η θεσμοθέτηση της ισότητας των φύλων στις εργασιακές σχέσεις κ.ά. σημαντικά μέτρα, καθώς και η σύσταση της Γενικής Γραμματείας Ισότητας το 1993 - με την αναβάθμιση του Συμβουλίου Ισότητας, η ίδρυση του οποίου το 1983 είχε σηματοδοτήσει την καταστατική πράξη θεμελίωσης του κρατικού φεμινισμού στην Ελλάδα (Παντελίδου-Μαλούτα, 2007α: 13).

²⁸ Επιστημονικά υπεύθυνη ήταν η καθηγήτρια Ε. Ρετσίδα και συντονίστρια του έργου η Κ.Χ. Παπατζαχή, ενώ στην ερευνητική ομάδα συμμετείχαν οι εξής: Κ. Αρβανίτης, Γλ. Βλαχογιάννη, Μ. Μαντά, Ε. Ξυδοπούλου και Μ. Παπαγιαννοπούλου.

ερωτηματολογίου που περιλάμβανε 48 ερωτήσεις. Η έρευνα στους/στις πολιτικούς (γυναίκες και άνδρες), έγινε σε δείγμα 547 ατόμων (529 γυναίκες και 18 άνδρες), μέσω ερωτηματολογίου που περιλάμβανε 46 ερωτήσεις (Παπαγιαννοπούλου, 2006: 122-131).

Απώτερος σκοπός των δύο ερευνών ήταν ο σχεδιασμός πολιτικών, νομοθετικών και κοινωνικών μέτρων που θα συμβάλλουν αποτελεσματικότερα στην αύξηση της συμμετοχής και εκπροσώπησης των γυναικών στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων (π.χ. στο εθνικό και ευρωπαϊκό κοινοβούλιο και στην τοπική και νομαρχιακή αυτοδιοίκηση).

Στη συνέχεια αναφέρονται ενδεικτικά κάποια από σημαντικότερα συμπεράσματα των δύο ερευνών.

A. Συμπεράσματα από την έρευνα στους πολίτες (άνδρες και γυναίκες):

- Στο σύνολό τους οι ερωτώμενοι/-ες επέλεξαν γυναίκες υποψήφιας σε μεγαλύτερο βαθμό για τα αξιώματα στις εκλογές της τοπικής αυτοδιοίκησης, από ότι στις εθνικές εκλογές. Από την άλλη, όσο πιο υψηλό είναι το αξίωμα, τόσο μεγαλύτερη είναι η επιφύλαξη των ψηφοφόρων απέναντι στις γυναίκες.
- Στο σύνολό τους οι ερωτώμενοι/-ες συμφωνούν ότι θα έπρεπε στη βουλή, στην ευρωβουλή και στην τοπική αυτοδιοίκηση να συμμετέχουν περισσότερες γυναίκες, αν και υπάρχουν μεγάλες αποκλίσεις μεταξύ ανδρών και γυναικών. Οι γυναίκες θέλουν να αυξηθεί η συμμετοχή των γυναικών στην τοπική αυτοδιοίκηση σε ποσοστό 54,5% (έναντι 27,9% των ανδρών), στη βουλή σε ποσοστό 41,4% (έναντι 22,3% των ανδρών) και στην ευρωβουλή σε ποσοστό 39,9% (έναντι 22,1% των ανδρών).
- Το κυριότερο εμπόδιο που συναντούν οι γυναίκες πολιτικοί στη εκλογή τους είναι η δυσπιστία που αντιμετωπίζουν λόγω του φύλου τους (73%), ενώ δεύτερος σημαντικότερος παράγοντας είναι η έλλειψη πόρων για τη στήριξη της υποψηφιότητάς τους (38,8%).
- Η έλλειψη χρόνου, η οποία για τις γυναίκες αποτελεί σημαντική δυσκολία για την εκλογή τους συνδέεται με το πρόβλημα της συμφιλίωσης επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής και για αυτό τα μέτρα διευκόλυνσης αναδεικνύονται ως το πρώτο κατά σειρά μέτρο για την ενθάρρυνση της συμμετοχής των

γυναικών στην πολιτική, σύμφωνα με ποσοστό 45,8% (που συμφωνεί απόλυτα).

- Επίσης, η εφαρμογή του μέτρου της ποσόστωσης θεωρείται από τις γυναίκες ως μέτρο που αυξάνει τη συμμετοχή των γυναικών στην εκλογική διαδικασία (συμφωνεί απόλυτα το 41,2%).
- Μεγάλη σπουδαιότητα για την ενθάρρυνση της συμμετοχής των γυναικών αποδίδεται στις γυναικείες οργανώσεις (50,7%), ενώ κρίσιμος παράγοντας για την εκλογή των γυναικών είναι ο αρχηγός του κόμματος (51,7%).
- Η πλειοψηφία των πολιτών (45,9%) θεωρεί ότι οι γυναίκες ενδιαφέρονται περισσότερο από τους άνδρες για τα γυναικεία ζητήματα, συμφωνούν απόλυτα ότι οι γυναίκες πρέπει να εκπροσωπούνται περισσότερο στην πολιτική (43%), ενώ διαφωνούν με τον ισχυρισμό ότι η πολιτική είναι μόνον για τους άνδρες (σε ποσοστό 65%).
- Αισθητή είναι η πρόοδος που έχει συντελεστεί ως προς τη θέση των γυναικών στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων σε σχέση με το παρελθόν (Παπαγιαννοπούλου, 2006: 227-230).

B. Συμπεράσματα από την έρευνα στις γυναίκες πολιτικούς:

- Το βασικό κίνητρο των γυναικών πολιτικών για να συμμετάσχουν στις εκλογές ήταν η διάθεση για προσφορά υπηρεσίας στη χώρα (91,8%), ενώ φαίνεται ότι ένα σημαντικό ποσοστό της τάξης του 37% επιθυμούσαν να στηρίξουν την παράταξή τους.
- Στην πλειοψηφία τους οι γυναίκες πολιτικοί αντιμετωπίζονται πολύ θετικά από το οικείο περιβάλλον τους ως προς την απόφασή τους να εμπλακούν στην πολιτική. Παράλληλα, αναγνωρίζεται ότι ο αρχηγός του κόμματος ασκεί μεγάλη επιρροή στην εκλογή τους (26,9%). Επίσης, αν και θεωρούν ότι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης δεν στήριξαν και δεν ενθάρρυναν την απόφασή τους να εμπλακούν στην πολιτική, οι ίδιες αναγνωρίζουν τη σημαντικότητα επιρροή που ασκούν στην εκλογική διαδικασία (19,4%).
- Το σύνολο σχεδόν των ερωτώμενων γυναικών συμφωνούν ότι η παρουσία των γυναικών στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων πρέπει να ενισχυθεί

(96%), απορρίπτοντας σχεδόν καθολικά την άποψη ότι η πολιτική είναι αποκλειστικά ανδρικό προνόμιο, σε ποσοστό 98,9%.

- Οι γυναίκες πολιτικοί θεωρούν ότι η παροχή διευκολύνσεων για τη συμφιλίωση επαγγελματικής και οικογενειακής ζωής (95,3%) και η ανάπτυξη επικοινωνιακών δεξιοτήτων (89,9%), αποτελούν την αποτελεσματικότερη οδό για την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών σε κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων, όπως άλλωστε και η ποσόστωση (68,8%), καθώς και η ενίσχυση της χρηματοδότησης (63,2%).
- Η ισόρροπη κάλυψη ανδρών και γυναικών πολιτικών από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης αποτελεί το δεύτερο σε σειρά προτίμησης μέτρο για την άρση των εμποδίων (93,8%) και ακολουθούν τα σεμινάρια εκπαίδευσης αιρετών γυναικών για την ενίσχυση των δεξιοτήτων τους.
- Στη συντριπτική τους πλειοψηφία οι γυναίκες πολιτικοί θεωρούν ότι η θέση τους στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων έχει ενισχυθεί σημαντικά (86,4%) και ότι πλέον τους δίνονται περισσότερες ευκαιρίες σε σχέση με το παρελθόν (84,1%).
- Διχασμένες εμφανίζονται οι ερωτώμενες ως προς το κατά πόσον οι γυναίκες πολιτικοί έχουν αλλάξει τη νοοτροπία που κυριαρχεί στην πολιτική σκηνή. Το 41,6% πιστεύει ότι κάτι τέτοιο έχει συντελεστεί σε μεγάλο βαθμό, ενώ το 36,% εμφανίζεται επιφυλακτικότερο ως προς αυτή την παραδοχή. Μόνο το 12,5% πρεσβεύει ότι οι γυναίκες πολιτικοί έχουν συντελέσει σε απόλυτο βαθμό στην αλλαγή του πολιτικού σκηνικού ως προς τις επικρατούσες νοοτροπίες.
- Οι εκλεγμένες γυναίκες εμφανίζονται μέτρια ικανοποιημένες από την αύξηση του αριθμού των υποψηφίων γυναικών (για τις εκλογές της αυτοδιοίκησης σε ποσοστό 53,4%, για τις βουλευτικές εκλογές 44,8% και για τις ευρωεκλογές 51,7%).
- Τέλος, οι γυναίκες πολιτικοί είναι πεπεισμένες ότι η συμμετοχή των γυναικών στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων θα προωθήσει την εφαρμογή της αρχής της ισότητας των φύλων σε πολύ μεγάλο βαθμό (76,6%) (Παπαγιαννοπούλου, 2006: 230-236).

Η επόμενη έρευνα πραγματοποιείται το 2011–2012 από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών και είναι πιο στοχευμένη γεωγραφικά. Ο τίτλος της έρευνας είναι: «Η ελληνική κοινωνία αντιμέτωπη με την κρίση: Οι επιπτώσεις της κρίσης στο επίπεδο ζωής και στις συμπεριφορές των κατοίκων της περιοχής της Αττικής»,²⁹ και υλοποιείται από τον Νοέμβριο 2011 έως τον Ιούνιο 2012, με τη χρήση προσωπικών συνεντεύξεων (PAPI), σε αντιπροσωπευτικό δείγμα 595 ατόμων, ηλικίας 15 ετών και άνω που διαμορφώθηκε με τη μέθοδο της τυχαίας στρωματοποιημένης δειγματοληψίας στη βάση των απογραφικών στοιχείων του 2001. Βασικός στόχος είναι να εξεταστεί η έμφυλη διάσταση της πολιτικής συμμετοχής σε συνθήκες κοινωνικής και οικονομικής κρίσης και να καταγραφούν οι μορφές κοινωνικής αντίδρασης και κινητοποίησης στην Αθήνα εν μέσω κρίσης, με βασικό ερευνητικό ερώτημα το κατά πόσον η μεταβλητή του φύλου συνιστά στοιχείο διαφοροποίησης.

Με βάση τα συμπεράσματα της έρευνας, δεν διαπιστώθηκε ιδιαίτερη συσχέτιση μεταξύ διαφορετικών μορφών κοινωνικής αντίδρασης και κινητοποίησης στην Αθήνα και φύλου. Διαπιστώθηκε ότι τόσο σε ατομικό όσο και σε συλλογικό επίπεδο, γυναίκες και άνδρες υιοθέτησαν ανάλογες συμμετοχικές πρακτικές, με τις γυναίκες να εμφανίζουν χαμηλότερα ποσοστά μόνο στις θεσμικές πολιτικές πρακτικές. «Το συγκλίνον πρότυπο μοιάζει να είναι εκείνο ενός υποκειμένου που (αντι)δρά υιοθετώντας περισσότερο εξω-θεσμικές και λιγότερο θεσμικές πρακτικές, αποστρέφεται συλλογικότητες όπως τα κόμματα και τα συνδικάτα, συμμετέχει μαζικά στα κινήματα των Αγανακτισμένων και στις λαϊκές συνελεύσεις και εντάσσει στο ρεπερτόριο δράσης του πράξεις πολιτικής ανυπακοής.» (Κακεπάκη 2013: 54). Από την άλλη, εντοπίστηκαν διαφοροποιήσεις που αφορούσαν τα κίνητρα των ανδρών και των γυναικών που συμμετείχαν σε διάφορες δράσεις, κυρίως ως προς τρόπο νοηματοδότησής τους. Η δράση μπορεί να νοηματοδοτείται με διαφορετικό τρόπο αναλόγως με τις προηγούμενες κοινωνικοποιητικές εμπειρίες των υποκειμένων (Κακεπάκη, 2013).

Εκτός από τις προαναφερθείσες έρευνες θεωρείται σημαντικό να σημειωθούν και κάποιες μικρότερης εμβέλειας ή εστιασμένες σε συγκεκριμένες διαστάσεις της

²⁹ Επιστημονικά υπεύθυνος ήταν ο καθηγητής Θ. Μαλούτας, ενώ στη διενέργεια της έρευνας συμμετείχαν ως συνεντευκτές/-τριες φοιτήτριες και φοιτητές από το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης του Πανεπιστημίου Αθηνών, το Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Ιστορίας του Παντείου Πανεπιστημίου και το Τμήμα Γεωγραφίας του Χαροκοπέιου Πανεπιστημίου.

συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική ή της παρουσίας τους στο δημόσιο βίο. Ενδεικτικά αναφέρονται οι εξής:

1) 2018 / Έρευνα του ΚΕΘΙ, στο πλαίσιο της οποίας εξετάστηκε ο τρόπος παρουσίασης των γυναικών, στα πιο δημοφιλή έντυπα και ηλεκτρονικά μέσα, με έμφαση στους τομείς της πολιτικής και της κοινωνίας. Σύμφωνα με τα συμπεράσματα της έρευνας, στο πλαίσιο της οποίας εξετάστηκαν και αναλύθηκαν 1.528 άρθρα, προκύπτουν τα εξής για τις γυναίκες πολιτικούς:

- Τα άρθρα που παρουσιάζουν γυναίκες πολιτικούς δίνουν έμφαση σε ψυχολογικά ή συμπεριφορικά χαρακτηριστικά τους (27.7%), σε προσωπικές πληροφορίες που δεν έχουν άμεση σχέση με το κεντρικό θέμα (23%), στην ηλικία τους (10.3%) και σε άνδρα/-ες συγγενή/-είς τους (9.5%).
- Οι γυναίκες πολιτικοί προβάλλονται περισσότερο από τα ΜΜΕ μετεκλογικά (69.1%) σε σχέση με τις προεκλογικές περιόδους (47.5%). Ωστόσο, σε ποσοστό 24.9% των άρθρων μετεκλογικής περιόδου, αφού δηλαδή οι γυναίκες έχουν καταλάβει κάποια πολιτική θέση, οι νοητικές και επαγγελματικές ικανότητές τους παρουσιάζονται με υποτιμητικό τρόπο.
- Το 18.9% των άρθρων που αναλύθηκαν δεν κάνει καμία αναφορά στις πολιτικές θέσεις ή τις επαγγελματικές δεξιότητες των γυναικών πολιτικών και το 16.3% δεν προσδιορίζει τις γυναίκες πολιτικούς με τον επαγγελματικό τους τίτλο. Μάλιστα, στο 17% των άρθρων οι γυναίκες πολιτικοί προσφωνούνται με το μικρό τους όνομα. Στο 21.3% των άρθρων υποτιμούνται με κάποιο τρόπο οι νοητικές ή οι επαγγελματικές δεξιότητες των γυναικών πολιτικών (Μοσχοβάκου & Χατζηαντωνίου, 2018: 20).

Ενώ για τις γυναίκες που είναι συγγενείς/σύντροφοι πολιτικών, προκύπτουν τα εξής:

- Οι γυναίκες συγγενείς ή σύντροφοι πολιτικών, έχουν υψηλότερη παρουσία κατά την προεκλογική περίοδο (20%), γεγονός που επιβεβαιώνει ότι χρησιμοποιούνται κατά τις προεκλογικές τους εκστρατείες, προκειμένου να ενισχύσουν ή να αποδομήσουν το πολιτικό τους προφίλ, καθώς η

παρουσίαση της συζύγου και της οικογένειας (οικογενειακά πρότυπα) συμβάλλει σημαντικά στη διαμεσολάβηση της δημόσιας εικόνας τους.

- Κατά την ουδέτερη πολιτικά και τη μετεκλογική περίοδο, τα άρθρα που αναφέρονται σε συγγενείς ή συντρόφους πολιτικών δεν ξεπερνούν το 11.3%. Το 43.6% των άρθρων αναφέρεται στη μητρότητα και το 83.2% στον ρόλο της συζύγου-νοικοκυράς των γυναικών συγγενών/συντρόφων πολιτικών.
- Το 50.5% αναφέρεται στα ψυχολογικά ή συμπεριφορικά χαρακτηριστικά των γυναικών συγγενών/συντρόφων πολιτικών, ενώ το 67.3% των άρθρων δεν κάνει καμία αναφορά στις πολιτικές τους θέσεις ή τις επαγγελματικές δεξιότητές τους.
- Μόνο το 20% των άρθρων προσδιορίζει τις γυναίκες/συντρόφους των πολιτικών με βάση το επάγγελμα ή την ιδιότητά τους. Αντίθετα, στο μεγαλύτερο ποσοστό (76.8%), οι γυναίκες προσδιορίζονται σύμφωνα με την οικογενειακή τους κατάσταση.
- Στο 33.6% των άρθρων οι γυναίκες συγγενείς ή σύντροφοι πολιτικών προσφωνούνται με το μικρό τους όνομα (Μοσχοβάκου & Χατζηαντωνίου, 2018: 20-21).

II) 2002 / Έρευνα της ΓΓΙ, για τη συμμετοχή των γυναικών στα ψηφοδέλτια σε αναλογία τουλάχιστον 1/3 επί του συνολικού αριθμού των υποψηφίων νομαρχιακών, δημοτικών και κοινοτικών συμβούλων ανά την Ελλάδα. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο Συστήματος Παρακολούθησης και Αξιολόγησης της Συμμετοχής των Γυναικών στα Πολιτικά Κέντρα Λήψης Αποφάσεων και εξετάζει ζητήματα σχετικά με τις θετικές δράσεις, τις ποσοστώσεις, την αντιπροσώπευση των γυναικών στα όργανα λήψης αποφάσεων, τη συμμετοχή των γυναικών στις εκλογές κ.λπ. (ΓΓΙ, 2002).

III) 2001 / Έρευνα του ΚΕΘΙ σε συνεργασία με την Ανώνυμη Εταιρεία «Πληροφόρηση – Επιμόρφωση -Τοπική Ανάπτυξη» (ΠΕΤΑ ΑΕ) και το «Πανελλήνιο Δίκτυο Αιρετών Γυναικών στην Τοπική Αυτοδιοίκηση. Στο πλαίσιο της έρευνας διερευνήθηκε η θέση των αιρετών γυναικών στον β' βαθμό τοπικής αυτοδιοίκησης κατά την περίοδο 1998-2002. Παρουσιάζονται αναλυτικά τα αποτελέσματα της στατιστικής έρευνας και τα σχετικά συμπεράσματα, όπως επίσης και η θέση των

γυναικών στα αιρετά όργανα της δευτεροβάθμιας τοπικής αυτοδιοίκησης και η παρουσία τους στο τοπικό πολιτικό σύστημα (Ζόμπολα, Βασαρδάνης, κ.ά. 2001).

3.2. Σύγχρονες έρευνες για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική στην Ευρώπη

Σε επίπεδο Ευρώπης, ήδη από τη δεκαετία του '90 πραγματοποιούνται σε συστηματική βάση, πλήθος ερευνών και μελετών για μια σειρά από διαστάσεις που αφορούν τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών σε δομές εξουσίας και την κατά φύλο ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών σε κέντρα λήψης αποφάσεων, από διαφορετικούς θεσμικούς φορείς και όργανα. Πριν την αναφορά σε συμπεράσματα και προτάσεις που έχουν προκύψει στο πλαίσιο συγκεκριμένων σύγχρονων ερευνών, κρίνεται σκόπιμο να αναφερθούν εν συντομία οι θεσμικοί φορείς, οι ενώσεις και τα ινστιτούτα που πραγματοποιούν έρευνες και μελέτες σε ευρωπαϊκό επίπεδο.

Καταρχάς, σε επίπεδο Ευρωπαϊκής Ένωσης μελέτες και έρευνες πραγματοποιούν οι εξής:

1) Το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο³⁰ και η Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Γυναικών και την Ισότητα των Φύλων (Επιτροπή FEMM/ European Parliament's Committee on Women's Rights and Gender Equality³¹) σε συνεργασία με ερευνητικά ινστιτούτα ή τη Διεύθυνση Δικαιωμάτων των Πολιτών και Συνταγματικών Υποθέσεων του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου.³² Τα θέματα που έχουν κατά καιρούς διερευνηθεί είναι ο ρόλος των συστημάτων ποσοστώςσεων στην Ευρώπη, οι διαφορετικές μορφές και τύποι πολιτικής συμμετοχής, η χρήση και ο ρόλος των νέων μέσων επικοινωνίας και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης στην αύξηση της συμμετοχής των γυναικών σε δομές εξουσίας, οι στρατηγικές των κομμάτων και οι δράσεις τους για την επίτευξη ισόρροπης συμμετοχής στα κέντρα λήψης αποφάσεων κ.λπ.

³⁰ Σε επίπεδο ευρωκοινοβουλίου έχει επίσης θεσπιστεί η Υπηρεσία Ευρωπαϊκής Κοινοβουλευτικής Έρευνας (European Parliamentary Research Service/EPRS) αποστολή της οποίας είναι να πραγματοποιεί αναλύσεις και να διεξάγει έρευνας για θέματα πολιτικής που σχετίζονται με την ΕΕ.

³¹ <http://www.europarl.europa.eu/committees/en/femm/home.html>

³² Ανήκει στη Γενική Διεύθυνση Εσωτερικών Πολιτικών της Ένωσης (Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs/IPOL).

Επίσης, θα πρέπει να σημειωθεί ότι από το 2007 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο ξεκίνησε τις δικές του δημοσκοπήσεις Ευρωβαρόμετρου, οι οποίες καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα θεμάτων, με έμφαση στις αντιλήψεις και τις προσδοκίες των πολιτών όσον αφορά την ανάληψη δράσης εκ μέρους της ΕΕ, καθώς και κύριες προκλήσεις που αντιμετωπίζει η Ένωση. Στις ειδικές δημοσκοπήσεις για την αξιολόγηση της κοινής γνώμης για συγκεκριμένα θέματα συγκαταλέγονται και οι δημοσκοπήσεις για την ισότητα των φύλων και την ισόρροπη συμμετοχή σε διοικητικά συμβούλια μεγάλων επιχειρήσεων, για τη συμμετοχή των γυναικών στις ευρωπαϊκές εκλογές, για τη βία κατά των γυναικών κ.λπ.³³

II) Η Ευρωπαϊκή Επιτροπή (European Commission)³⁴, και

III) Το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων (European Institute for Gender Equality/ EIGE).

Το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων (EIGE), διαθέτει Βάση Στατιστικών Δεδομένων κατά Φύλο (*Gender Statistics Database*).³⁵ Τα στοιχεία για τα ποσοστά συμμετοχής ανδρών και γυναικών σε θέσεις λήψης αποφάσεων αφορούν επιμέρους πεδία της πολιτικής, της οικονομικής, της κοινωνικής ζωής και συλλέγονται από τα 28 κράτη-μέλη της ΕΕ, τις 7 χώρες που είναι δικαιούχοι προενταξιακής βοήθειας,³⁶ και τις 3 χώρες του ΕΟΧ (Ισλανδία, Λιχτενστάιν και Νορβηγία). Η βάση δεδομένων για τη συμμετοχή γυναικών και ανδρών σε δομές λήψης αποφάσεων συνολικά περιλαμβάνει 103 δείκτες,³⁷ οι οποίοι καλύπτουν τα παρακάτω εννέα (9) πεδία: 1) Πολιτική, 2) Δημόσια διοίκηση, 3) Δικαστικό σώμα, 4) Επιχειρήσεις και χρηματοοικονομικά, 5) Κοινωνικοί εταίροι και ΜΚΟ, 6) Περιβάλλον και κλιματική αλλαγή, 7) ΜΜΕ, 8) Επιστήμες και έρευνα, 9) Αθλητισμός. Τα διαθέσιμα στατιστικά

³³ Βλέπε αναλυτικότερα:

<http://ec.europa.eu/commfrontoffice/publicopinion/index.cfm/Survey/index#p=1&instruments=SPECIAL&search=gender%20equality>

³⁴ Βλ. σχετικά: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality_en

³⁵ Βλ. σχετικά: <https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs>

³⁶ Στις οποίες συμπεριλαμβάνονται 5 υποψήφιες προς ένταξη χώρες (Αλβανία, Βόρεια Μακεδονία, Μαυροβούνιο, Σερβία και Τουρκία), και δύο δυνάμει υποψήφιες χώρες (Βοσνία- Ερζεγοβίνη και Κόσσοβο).

³⁷ Στους 103 δείκτες περιλαμβάνονται 28 δείκτες και υποδείκτες για τον Τομέα Ζ. (Συμμετοχή γυναικών στην εξουσία και σε διαδικασίες/ όργανα λήψης αποφάσεων) της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνου (BPfA), στο πλαίσιο της οποίας έχουν τεθεί δύο στρατηγικοί στόχοι για την ενίσχυση της συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης αποφάσεων: α) Λήψη μέτρων που θα διασφαλίζουν την ισότιμη πρόσβαση των γυναικών και την πλήρη συμμετοχή τους στις δομές εξουσίας και λήψης των αποφάσεων και β) Ενίσχυση της ικανότητας των γυναικών, προκειμένου να συμμετέχουν σε διαδικασίες λήψης αποφάσεων και ηγεσίας/ηγετικών θέσεων. Βλέπε αναλυτικότερα: https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/browse/bpfa/bpfa_g/bpfa_g_offic

δεδομένα επικαιροποιούνται σε ετήσια βάση, ενώ τα δεδομένα για την πολιτική σε εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, σε τριμηνιαία βάση.³⁸ Επιπρόσθετα, το Ευρωπαϊκό Ινστιτούτο για την Ισότητα των Φύλων (EIGE) εκδίδει σε τακτική βάση εκθέσεις που εξετάζουν διάφορους τομείς της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνου (BPfA), όπως έχει ζητηθεί από τις προεδρίες του Συμβουλίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η τελευταία ερευνητική έκθεση για την ισότητα των φύλων σε θέσεις εξουσίας και λήψης αποφάσεων, δημοσιεύτηκε το 2016 (EIGE, 2016).³⁹

Κατά δεύτερον σε ευρωπαϊκό επίπεδο, έρευνες και μελέτες για την συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών σε δομές πολιτικής εξουσίας πραγματοποιούν το Συμβούλιο της Ευρώπης (Council of Europe) και η Διακοινοβουλευτική Ένωση (Inter-Parliamentary Union/ IPU).⁴⁰

Το Συμβούλιο της Ευρώπης (Council of Europe),⁴¹ πραγματοποιεί μελέτες και έρευνες προκειμένου, μεταξύ των άλλων να παρακολουθήσει τις τρέχουσες εξελίξεις μετά τη Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης Αρ (2003) 3 «Ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών σε θέσεις λήψεως αποφάσεων της πολιτικής και δημόσιας ζωής»,⁴² η οποία υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών στις 12 Μαρτίου 2003, κατά την 831^η συνεδρία των Αναπληρωτών Υπουργών και στην οποία ορίζεται ότι «ισόρροπη συμμετοχή σημαίνει πως η αντιπροσώπευση, είτε γυναικών, είτε ανδρών, σε οποιοδήποτε σώμα λήψης αποφάσεων στην πολιτική και δημόσια ζωή, δεν είναι μικρότερη του 40%».

Τα θέματα που έχουν διερευνηθεί από το 2000 και μετά, ενδεικτικά αφορούν τον σεξισμό, την παρενόχληση και τη βία κατά των γυναικών στα κοινοβούλια της Ευρώπης, τον τρόπο ορισμού των υποψηφίων από τα πολιτικά κόμματα, όπως επίσης

³⁸ Βλ. σχετικά: <https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/browse/wmidm>

³⁹ Βλ. σχετικά: <https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-power-and-decision-making-main-findings#downloads-wrapper>

⁴⁰ Η Διακοινοβουλευτική Ένωση, ιδρύθηκε το 1889 και είναι ο παγκόσμιος οργανισμός των Κοινοβουλίων. Αριθμεί 178 χώρες-μέλη και 12 συνδεδεμένα μέλη (χωρίς δικαίωμα ψήφου) και εδρεύει στη Γενεύη. Σκοπός της Διακοινοβουλευτικής Ένωσης είναι η προώθηση του κοινοβουλευτικού διαλόγου, η υπεράσπιση της ειρήνης και των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, η συνεργασία μεταξύ των λαών, καθώς και η εδραίωση των αντιπροσωπευτικών θεσμών. Επιπρόσθετα, εξετάζει θέματα διεθνούς ενδιαφέροντος και συνεργάζεται στενά με τον ΟΗΕ. Η Διακοινοβουλευτική Ένωση έχει συμβάλει στη δημιουργία του Διεθνούς Δικαστηρίου της Χάγης. Η Βουλή των Ελλήνων είναι μέλος της Διακοινοβουλευτικής Ένωσης από το 1890 και συμμετέχει στις εργασίες της με πενταμελή διακομματική αντιπροσωπεία. <https://www.ipu.org/>

⁴¹ Βλ. σχετικά: <https://www.coe.int/en/web/genderequality/home?desktop=false>

⁴² Βλ. σχετικά: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016805915fe>

και τις καλές πρακτικές για την επίτευξη της ισόρροπης συμμετοχής σε πολιτικές και κοινωνικές δομές λήψης αποφάσεων κ.λπ.⁴³

Από την άλλη, αναγνωρίζοντας ότι τα κοινοβούλια σε παγκόσμια κλίμακα παραμένουν θεσμοί ανδροκρατούμενοι με τη συμμετοχή των γυναικών κατά μέσο όρο να μην ξεπερνά το 23% και τις γυναίκες βουλευτρίες να μην εκπροσωπούνται επί ίσοις όροις σε ανώτερες θέσεις ή σε όργανα λήψης αποφάσεων, η Διακοινοβουλευτική Ένωση (IPU) θεωρεί ότι η επίτευξη της ισότητας των φύλων συνδέεται άρρηκτα με τη δημοκρατία και την ισότιμη συμμετοχή ανδρών και γυναικών στο κοινοβούλιο.

Στο πλαίσιο αυτό, το έργο της Διακοινοβουλευτικής Ένωσης (IPU), επικεντρώνεται σε τρεις βασικούς στόχους: α) στην αύξηση του αριθμού των γυναικών στα κοινοβούλια, β) στην υποστήριξη των βουλευτριών, προκειμένου να συμβάλλουν με πιο αποτελεσματικό τρόπο στην παραγωγή πολιτικής (*policy making*), και γ) στην οικοδόμηση κοινοβουλίων ευαισθητοποιημένων σε θέματα φύλου, που θα παράγουν έργο για την ενίσχυση των δικαιωμάτων των γυναικών και της ισότητας των φύλων. Προκειμένου να επιτευχθούν οι στόχοι αυτοί, πραγματοποιούνται έρευνες για την καταγραφή των σύγχρονων τάσεων και προκλήσεων για τη συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών σε παγκόσμια κλίμακα, την ανάδειξη στρατηγικών για την ενίσχυση της ισότητας των φύλων στο κοινοβούλιο, την εφαρμογή προγραμμάτων για την αναβάθμιση των δεξιοτήτων των βουλευτριών, την παροχή νομικής υποστήριξης και την εισαγωγή μεταρρυθμίσεων για θέματα φύλου.

Επίσης, η Διακοινοβουλευτική Ένωση (IPU) διαθέτει μια εκτενή και αναλυτική βάση δεδομένων για τη συμμετοχή των γυναικών στα (εθνικά και περιφερειακά) κοινοβούλια,⁴⁴ με συγκριτικά στοιχεία ανά χώρα και στοιχεία για τον μέσο όρο σε παγκόσμια κλίμακα, βάση δεδομένων για τις συνελεύσεις γυναικών (*women's caucuses*) και τις εξειδικευμένες κοινοβουλευτικές επιτροπές για την ισότητα των φύλων,⁴⁵ καθώς και βάση δεδομένων για τις κατά φύλο ποσοστώσεις,⁴⁶ (σε συνεργασία με το International IDEA και το Πανεπιστήμιο της Στοκχόλμης), που

⁴³ Βλέπε αναλυτικότερα: [https://www.coe.int/en/web/genderequality/balanced-participation#%2216805331%22:\[1\]](https://www.coe.int/en/web/genderequality/balanced-participation#%2216805331%22:[1])

⁴⁴ Βλ. σχετικά: <http://archive.ipu.org/wmn-e/world.htm>

⁴⁵ Βλ. σχετικά: <http://w3.ipu.org/>

⁴⁶ Βλ. σχετικά: <https://www.idea.int/data-tools/data/gender-quotas>

παρέχει στοιχεία ανά χώρα για τους υφιστάμενους μηχανισμούς διασφάλισης της συμμετοχής των γυναικών στο κοινοβούλιο. Αξιοσημείωτο είναι επίσης το γεγονός ότι το 2012, στην 127^η Συνέλευση της Διακοινοβουλευτικής Ένωσης, υιοθετήθηκε ομόφωνα σχέδιο δράσης για την οικοδόμηση κοινοβουλίων ευαισθητοποιημένων σε θέματα φύλου.⁴⁷

Στη συνέχεια, από το πλήθος των σύγχρονων ερευνών, παρουσιάζονται ενδεικτικά έξι (6) έρευνες που πραγματοποιήθηκαν από τους προαναφερόμενους φορείς/ οργανισμούς από το 2013 έως το 2019.

Το 2013 το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και η Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Γυναικών και την Ισότητα των Φύλων (Επιτροπή FEMM/ European Parliament's Committee on Women's Rights and Gender Equality) πραγματοποίησαν έρευνα για το ρόλο των νέων μέσων (*new media*) στην αύξηση της εμπλοκής των γυναικών στην πολιτική, εξετάζοντας τη συμμετοχή στις τυπικές πολιτικές διαδικασίες, αλλά και τη συμμετοχή με την ευρύτερη έννοια. Τα νέα μέσα περιλαμβάνουν την «υποβοηθούμενη από υπολογιστή επικοινωνία» (*computer assisted communication/CAC*), την κοινωνική δικτύωση, διαδικτυακές δραστηριότητες και συμμετοχή σε διαδικτυακά φόρουμ. Στόχοι έρευνας ήταν: α) η κατανόηση του τρόπου χρήσης των νέων μέσων εκ μέρους των πολιτικών και των θεσμών της ΕΕ, β) η κατανόηση και εξερεύνηση της χρήσης των νέων μέσων από οργανισμούς και άτομα που έχουν πολιτικές επιπτώσεις, και γ) η εξερεύνηση των χρήσεων και επιπτώσεων των νέων μέσων στους χρήστες και στις χρήστριες (European Parliament/ FEMM Committee, 2013). Η έρευνα περιλαμβάνει βιβλιογραφική επισκόπηση για τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες στην πολιτική, ποιοτική και ποσοτική ανάλυση της χρήσης των νέων μέσων από τα μέλη των κοινοβουλίων, μελέτες περίπτωσης (*case studies*) για οκτώ (8) προγράμματα νέων μέσων και έρευνα στις χρήστριες για να κατανοηθεί πώς και για ποιους λόγους χρησιμοποιούν οι γυναίκες τα νέα μέσα και ποιος είναι ο εν δυνάμει αντίκτυπός τους στην πολιτική συμπεριφορά.

Τα βασικά συμπεράσματα που προέκυψαν από την εν λόγω έρευνα είναι τα εξής:

⁴⁷ Βλ. σχετικά: <http://archive.ipu.org/conf-e/127/res-plan.htm>

- Υπάρχουν διαφορετικές μορφές πολιτικής συμπεριφοράς που είναι όλες εξίσου σημαντικές. Αυτό που έχει σημασία είναι το χαμηλό επίπεδο συμμετοχής των γυναικών στις τυπικές πολιτικές διαδικασίες, καθώς και τα διαφορετικά πολιτικά ενδιαφέροντα των γυναικών σε σύγκριση με αυτά των ανδρών από ποιοτική άποψη.
- Τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες αφορούν κυρίως την εμπλοκή τους στην τυπική «αντιπροσωπευτική» πολιτική και είναι κοινωνικά (πολιτισμικές αξίες και νόρμες/κανόνες), δομικά (μικρότερο μερίδιο σε οικονομικούς πόρους και σε εξουσία) και «περιστασιακά» (συνδέονται με τον ρόλο των γυναικών στην οικογένεια).
- Οι διαφορές μεταξύ ανδρών βουλευτών & γυναικών βουλευτριών σε ό,τι αφορά τη χρήση των νέων μέσων είναι μικρές. Οι γυναίκες βουλευτρίες τείνουν να έχουν περισσότερους «ακόλουθους» (*followers*) και «θετικές προτιμήσεις» (*likes*) στα κοινωνικά μέσα από ό,τι οι άνδρες. Γενικά, όμως, τα προφίλ των πολιτικών στα νέα μέσα δεν είναι αρκετά διαδραστικά.
- Γενικά οι πολιτικοί (γυναίκες και άνδρες) δεν είναι ιδιαίτερος καινοτόμοι/-ες στη χρήση των νέων μέσων. Ωστόσο, αν οι γυναίκες χρησιμοποιούσαν τα εργαλεία των νέων μέσων πιο αποτελεσματικά, θα μπορούσαν να έχουν ηγετικό ρόλο στο πεδίο αυτό.
- Τα νέα μέσα μπορούν να χρησιμοποιηθούν με ποικίλους τρόπους, προκειμένου να συμβάλουν στην έμμεση ή άμεση εμπλοκή των γυναικών στον πολιτικό διάλογο.
- Τα απλά λογικά μοντέλα αποδίδουν καλύτερα από τα περίπλοκα και θεσμοποιημένα νέα μέσα και τις πλατφόρμες.
- Τα νέα μέσα δίνουν τη δυνατότητα της αμεσότητας που είναι εξαιρετικά χρήσιμο για τις γυναίκες, διότι τους επιτρέπουν να δρουν άμεσα όταν ενδιαφέρονται για ένα θέμα ή όταν θίγονται.
- Τέλος, τα νέα μέσα διαδραματίζουν ουσιαστικό ρόλο στην υποστήριξη οργανισμών και στην οικοδόμηση δικτύου υποστήριξης και βάσης ισχύος (European Parliament/ FEMM Committee, 2013:12-16).

Την ίδια χρονιά, το 2013, πραγματοποιήθηκε η μελέτη της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για τα ποσοστά συμμετοχής ανδρών και γυναικών σε ηγετικές θέσεις στην Ευρωπαϊκή Ένωση (European Commission, 2013), με αφορμή την πρόταση για μια Οδηγία που θα συμβάλλει στη βελτίωση της κατά φύλο ισόρροπης συμμετοχής στις επιχειρήσεις που είναι εισηγμένες στο χρηματιστήριο, την οποία υπέβαλε η Επιτροπή τον Νοέμβριο του 2012. Η μελέτη πραγματοποιήθηκε για να εξεταστεί η υφιστάμενη κατάσταση και οι τάσεις που καταγράφονται αναφορικά με τη συμμετοχή ανδρών και γυναικών σε υψηλές θέσεις λήψης αποφάσεων με στόχο να αναδειχθούν τα έμφυλα κενά (*gender gaps*), αλλά και τα βήματα που έχουν γίνει προκειμένου να μειωθούν οι ανισοροπίες και ανισότητες στον τομέα αυτό. Περιλαμβάνει παραδείγματα από δράσεις των κυβερνήσεων, των επιχειρήσεων και άλλων φορέων/ενδιαφερόμενων μερών, που στοχεύουν στην αύξηση της συμμετοχής των γυναικών σε ηγετικές θέσεις.

Με βάση τα διαθέσιμα στοιχεία (για το 2013) για τα πεδία των οικονομικών κέντρων, της πολιτικής, της δημόσιας διοίκησης και του δικαστικού σώματος, σημειώνεται ότι υπάρχουν ενθαρρυντικά σημάδια προόδου και η συμμετοχή των γυναικών σε ηγετικές θέσεις έχει αυξηθεί σε αρκετά πεδία. Ωστόσο, παρά τις επιμέρους σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ των κρατών-μελών της ΕΕ, υπάρχει δυνατότητα για περαιτέρω βελτίωση. Επίσης, σύμφωνα με τα συμπεράσματα της μελέτης, οι αλλαγές συνδέονται με δεσμευτικά/ υποχρεωτικά μέσα ή και διευρυμένο δημόσιο διάλογο για την ισόρροπη συμμετοχή.

Επειδή η υπο-εκπροσώπηση των γυναικών είναι πιο έντονη στις ηγετικές θέσεις των επιχειρήσεων, στόχος της Επιτροπής είναι η συμμετοχή των γυναικών στα διοικητικά συμβούλια των εισηγμένων στο χρηματιστήριο εταιριών να φθάσει το 40% έως το 2020. Το 2013 η συμμετοχή των γυναικών στις μεγαλύτερες εισηγμένες στο χρηματιστήριο επιχειρήσεις της ΕΕ ήταν μόλις 16,6% κατά μέσο όρο, με μεγάλες διαφοροποιήσεις μεταξύ των κρατών-μελών.

Η υπο-αντιπροσώπηση των γυναικών σε όργανα λήψης αποφάσεων των μεγάλων επιχειρήσεων επιφέρει σημαντικό οικονομικό κόστος και στις επιχειρήσεις και στην οικονομία συνολικότερα, διότι δεν αξιοποιούνται πλήρως τα talέντα των εργαζομένων και αυτό έχει επιπτώσεις στην ανάπτυξη και στην ανταγωνιστικότητα, σύμφωνα με τη μελέτη. Επίσης, οι γυναίκες υπο-εκπροσωπούνται σε ηγετικές θέσεις

των οικονομικών θεσμών και χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων. Για παράδειγμα, στις εθνικές κεντρικές τράπεζες οι άνδρες σε θέσεις ευθύνης είναι 81% και οι γυναίκες 19%, ενώ σε επίπεδο ΕΕ, στην Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, στην Ευρωπαϊκή Τράπεζα Επενδύσεων και στο Ευρωπαϊκό Ταμείο Επενδύσεων σε σύνολο 57 μελών σε ηγετικές θέσεις λήψης αποφάσεων, οι γυναίκες είναι μόλις 5 (5,3%).

Στην πολιτική σημειώνεται βελτίωση ως προς την έμφυλη σύνθεση των εθνικών κοινοβουλίων και κυβερνήσεων. Έτσι με βάση τα στοιχεία για το 2013, κατά μέσο όρο οι γυναίκες αποτελούν 27% των εκλεγμένων αντιπροσώπων του κοινοβουλίου και το 27% των υψηλών κυβερνητικών θέσεων/υπουργών. Το επίπεδο συμμετοχής των γυναικών είναι καλύτερο σε ευρωπαϊκό επίπεδο με τη συμμετοχή των γυναικών να φθάνει το 36% στα μέλη του ευρωκοινοβουλίου και το 33% στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Τέλος, καταγράφεται πρόοδος στις υψηλές θέσεις της δημόσιας διοίκησης και του δικαστικού σώματος: οι γυναίκες αποτελούν το 34% των ανώτατων δικαστικών σε επίπεδο ΕΕ και το 36% των δύο υψηλότερων βαθμίδων της δημόσιας διοίκησης. Και στις δύο περιπτώσεις όμως, η σταδιακή βελτίωση της κατά φύλο σύνθεσης και συμμετοχής δεν έχει διαπεράσει τις ανώτατες θέσεις (European Commission, 2013:40-42).

Όπως προαναφέρθηκε, η πιο πρόσφατη έρευνα του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την Ισότητα των Φύλων (EIGE), για την ισότιμη εκπροσώπηση των γυναικών σε θέσεις εξουσίας και λήψης αποφάσεων, δημοσιεύτηκε το 2016 και συνοψίζει τα βασικά συμπεράσματα της έρευνας που πραγματοποιήθηκε το 2015 σε συνεργασία με το Λουξεμβούργο που είχε την Προεδρία του Συμβουλίου της ΕΕ το 2015. Η μελέτη πραγματοποιήθηκε από το ÖSB Consulting GmbH (ÖSB), σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Queen's του Μπέλφαστ (Queen's University Belfast) και τη συμμετοχή δικτύου εμπειρογνομόνων από τα 28 κράτη-μέλη.

Στόχος της μελέτης του EIGE ήταν η εξέταση και η ανάλυση της εφαρμογής των στρατηγικών στόχων της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνου στον τομέα: «Γυναίκες στην εξουσία και στα κέντρα λήψης αποφάσεων» στα κράτη-μέλη της ΕΕ, καθώς και η συγκέντρωση καλών πρακτικών στο πεδίο της πολιτικής συμμετοχής των γυναικών από το 2003 έως το 2014. Η ανάλυση των δεδομένων στηρίζεται σε 18 δείκτες για τη συμμετοχή σε πολιτικές και οικονομικές θέσεις λήψης αποφάσεων που εισήχθησαν

από το Συμβούλιο το 1999, 2003 και 2008. Επίσης στην ανάλυση συμπεριλήφθηκαν οι γενικές τάσεις σε ό,τι αφορά στη συμμετοχή των γυναικών σε θέσεις ευθύνης στο ακαδημαϊκό περιβάλλον, σε ερευνητικά ινστιτούτα και ΜΜΕ, καθώς και σε αθλητικούς οργανισμούς – όπου υπάρχουν συγκρίσιμα δεδομένα.

Σύμφωνα με τα συμπεράσματα της έρευνας, παρά την υψηλή πολιτική ορατότητα και τη δέσμευση της ΕΕ στην επίτευξη της ισότητας των φύλων στο τομέα της λήψης αποφάσεων, τις εκτεταμένες συζητήσεις και τις πολυάριθμες και στοχευμένες δράσεις από το 2010, η πρόοδος που έχει συντελεστεί είναι αργή και περιορισμένη. Ενώ οι γυναίκες αποτελούν περίπου το 50% του εργατικού δυναμικού και περισσότερο από το μισό των πτυχιούχων της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, στις δομές πολιτικής εξουσίας και λήψης αποφάσεων διατηρείται το παλιό μοντέλο των ανισότιμων σχέσεων εξουσίας (EIGE, 2016: 22-23). Συγκεκριμένα:

- Η πρόοδος στην εκπροσώπηση των γυναικών είναι πιο αισθητή στα διοικητικά συμβούλια των επιχειρήσεων. Παρά ταύτα η εκπροσώπηση των γυναικών συνεχίζει να είναι εξαιρετικά χαμηλή και η ηγεσία συνδέεται σχεδόν αποκλειστικά με τους άνδρες και τον ανδρισμό.
- Η εκπροσώπηση των γυναικών στα πολιτικά κέντρα λήψης αποφάσεων κινείται σταθερά προς την έμφυλη ισορροπία. Παρά τη σταδιακή πρόοδο που έχει σημειωθεί από το 2003, οι άνδρες συνεχίζουν να κυριαρχούν στα πολιτικά όργανα λήψης αποφάσεων στην ΕΕ, κατέχοντας κατά μέσο όρο περισσότερο από τα 2/3 του συνόλου των κοινοβουλευτικών εδρών και των κυβερνητικών θέσεων. Οι βασικοί παράγοντες που παρεμποδίζουν την ισότιμη συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών στα κράτη-μέλη είναι τα εκλογικά συστήματα, η κουλτούρα των πολιτικών κομμάτων, η φύλαξη της πύλης εισόδου σε ανώτατες θέσεις (*gatekeeping*) και οι γενικότερες αντιλήψεις για την ισότητα των φύλων. Από την άλλη, η πολιτική δέσμευση για την αύξηση της πολιτικής εκπροσώπησης των γυναικών, σε μεγάλο βαθμό εξηγεί και αντανάκλαται στην αύξηση των αντίστοιχων ποσοστών στο πεδίο της πολιτικής, έναντι του πεδίου της οικονομικής εξουσίας.
- Οι άνδρες κυριαρχούν σε επίπεδο χαρτοφυλακίων και ανώτερων διοικητικών θέσεων στην οικονομία, στις υποδομές, στην άμυνα και στην εξωτερική

πολιτική, ενώ οι γυναίκες συγκεντρώνονται σε υπουργεία που αφορούν κοινωνικο-πολιτιστικά ζητήματα (κοινωνικές υποθέσεις, εργασία, υγεία, παιδιά, οικογένεια, νεολαία, ηλικιωμένα άτομα, παιδεία και πολιτισμός). Η μικρότερη αύξηση σημειώθηκε στα ποσοστά των γυναικών υπουργών που είναι αρμόδιες για βασικές κρατικές λειτουργίες και η κατανομή των κυβερνητικών χαρτοφυλακίων δείχνει ότι η πλήρης συμμετοχή των γυναικών σε δομές εξουσίας και κέντρα λήψης αποφάσεων παρεμποδίζεται λόγω της ανθεκτικότητας των έμφυλων στερεοτύπων, τα οποία ενισχύουν τον οριζόντιο και κάθετο διαχωρισμό, όπως επίσης και το φαινόμενο της γυάλινης οροφής (*glass ceiling*).

- Οι γυναίκες ξεπερνούν το 30% των θέσεων λήψης αποφάσεων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και στην Ευρωπαϊκή Επιτροπή. Παράλληλα η πρόοδος σε επίπεδο εθνικών κοινοβουλίων είναι αργή. Η ευκαιρία εκλογής των γυναικών στα εθνικά κοινοβούλια και στην ευρωβουλή εξαρτάται από τα εκλογικά συστήματα και το κατά πόσον ισχύουν θεσμοθετημένα ή εθελοντικά συστήματα ποσοτώσεων για τις/τους υποψήφιας/υποψήφιους που ορίζονται από τα κόμματα.
- Ενώ η εκπροσώπηση των γυναικών στις ανώτατες θέσεις στο δικαστικό σώμα, σε εθνικό επίπεδο πλησιάζει την έμφυλη ισορροπία, η πρόοδος στην ΕΕ έχει καθυστερήσει σημαντικά.
- Οι άνδρες κυριαρχούν στη διοίκηση των ευρωπαϊκών και εθνικών κεντρικών τραπεζών και μόνο 3 γυναίκες κατέχουν θέση διοικήτριας, ενώ τα ποσοστά των γυναικών που είναι υποδιοικήτριες δεν ξεπερνούν το 20%. Η συνολικότερη εκπροσώπηση των γυναικών σε θέσεις ευθύνης στον χρηματοπιστωτικό τομέα σε επίπεδο ΕΕ είναι ακόμα χαμηλότερη, με την υψηλότερη θέση (του προέδρου) της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας να κατέχεται διαρκώς από άνδρες και τη συμμετοχή των γυναικών στα αποφασιστικά όργανα να παραμένει κάτω από το 10%.
- Όσο πιο υψηλή είναι η θέση σε κάποιο αποφασιστικό όργανο, τόσο πιο χαμηλή είναι η αναλογία γυναικών σε αυτές τις θέσεις – και αυτό ισχύει σε

όλους ανεξαιρέτως τους τομείς (δημόσια διοίκηση, οικονομία, επιχειρήσεις, τράπεζες, κοινωνία των πολιτών).

- Η άσκηση της πολιτικής και θεσμικής πίεσης επιταχύνει την πρόοδο στο επίπεδο της κατά φύλο ισόρροπης εκπροσώπησης.
- Απαιτούνται περισσότερα στοιχεία και εκπόνηση ειδικών δεικτών για την αποτίμηση των αλλαγών που έχουν συντελεστεί σε επίπεδο αποφασιστικών οργάνων στον κοινωνικό τομέα (έρευνα, επιστήμες, ΜΜΕ, αθλητισμός κ.λπ.) (EIGE, 2016:22-23).

Το 2016 η Διακοινοβουλευτική Ένωση (IPU), πραγματοποιεί την πρώτη παγκόσμιας κλίμακας (ποσοτική και ποιοτική) έρευνα για τον σεξισμό, την παρενόχληση και τη βία κατά των βουλευτριών. Στην έρευνα συμμετέχουν 55 γυναίκες μέλη εθνικών κοινοβουλίων από 39 χώρες σε πέντε περιοχές της γης (18 από την Αφρική, 15 από την Ευρώπη, 10 από Ασία-Ειρηνικό Ωκεανό, 8 από τη Βόρεια και Νότια Αμερική και από 4 Αραβικές χώρες). Σύμφωνα με τα ευρήματα της έρευνας, ο σεξισμός, η παρενόχληση και η βία κατά των γυναικών βουλευτριών, όχι μόνο είναι καταγεγραμμένο φαινόμενο, αλλά και ευρέως διαδεδομένο, με την ψυχολογική βία να είναι η πιο διαδεδομένη μορφή βίας και να επηρεάζει το 81,8% των συμμετεχουσών στην έρευνα. Συγκεκριμένα, το 44,4% των συμμετεχουσών ανέφεραν ότι είχαν δεχτεί απειλές για θάνατο, βιασμό, κακοποίηση ή απαγωγή κατά τη διάρκεια της κοινοβουλευτικής τους θητείας. Παράλληλα, καταγράφηκαν και άλλες μορφές βίας όπως η σεξουαλική και η οικονομική βία, οι οποίες αν και σε χαμηλότερα ποσοστά παραμένουν σε ανησυχητικά επίπεδα (IPU, 2016: 3-5).

Δύο χρόνια μετά, το 2018 η Διακοινοβουλευτική Ένωση από κοινού με την Κοινοβουλευτική Συνέλευση του Συμβουλίου της Ευρώπης, πραγματοποιούν νέα έρευνα για τον σεξισμό, την παρενόχληση και τη βία κατά των γυναικών στα κοινοβούλια της Ευρώπης (Inter-Parliamentary Union/IPU, Council of Europe Parliamentary Assembly, 2018). Η έρευνα πραγματοποιήθηκε στα 45 από τα 47 κράτη-μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης από τον Ιανουάριο έως τον Ιούνιο του 2018, μέσω συνεντεύξεων με 123 συνολικά άτομα (81 βουλευτρίες και 42 εργαζόμενες σε κοινοβούλια). Στόχος της έρευνας ήταν να υπάρξει μια αρχική εκτίμηση της έκτασης και των διαφορετικών μορφών βίας στα κοινοβούλια της Ευρώπης και κυρίως να

αρθεί η κοινωνική σιωπή και τα ταμπού σχετικά με την έμφυλη βία και το ποιες γυναίκες αφορά. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας:

- 85,2% των βουλευτριών που συμμετείχαν στην έρευνα κατέθεσαν πως έχουν βιώσει ψυχολογική βία κατά τη διάρκεια της θητείας τους,
- 46,9% έχουν δεχτεί απειλές θανάτου ή απειλές για βιασμό και κακοποίηση,
- 58,2% έχει υπάρξει στόχος διαδικτυακών σεξιστικών επιθέσεων στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης,
- 67,9% υπήρξε στόχος σχολίων που είχαν να κάνουν με την εμφάνισή τους και τα έμφυλα στερεότυπα,
- 24,7% έχουν υποστεί σεξουαλική βία, και
- 14,8% έχουν υποστεί σωματική βία (IPU & CoE, 2018: 1-2).

Θα πρέπει να σημειωθεί ότι σε συνέχεια της προαναφερόμενης έρευνας, έχει εξαιρετική σημασία η Σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης για την πρόληψη και καταπολέμηση του σεξισμού,⁴⁸ η οποία υιοθετήθηκε από το Συμβούλιο Υπουργών του ΣΤΕ τον Μάρτιο του 2019 και περιλαμβάνει τον πληρέστερο και πιο σύγχρονο ορισμό του σεξισμού.⁴⁹

Το 2017, το Συμβούλιο της Ευρώπης, προκειμένου να παρακολουθήσει την πρόοδο που έχει συντελεστεί μετά το 2003 και τη Σύσταση Αρ (2003) 3 για την ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών σε θέσεις λήψης αποφάσεων, η οποία θα πρέπει να είναι τουλάχιστον 40% από κάθε φύλο, πραγματοποιεί την 3^η κατά σειρά έρευνα παρακολούθησης και αποτίμησης των εξελίξεων στο πεδίο της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών.⁵⁰ Για την πραγματοποίηση της έρευνας

⁴⁸ Recommendation CM/Rec(2019)1 Preventing and Combating Sexism, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe 27 March 2019. Βλέπε αναλυτικότερα: <https://rm.coe.int/prems-055519-gbr-2573-cmrec-2019-1-web-a5/168093e08c>

⁴⁹ Ως σεξισμός ορίζεται «κάθε πράξη, χειρονομία, οπτική αναπαράσταση, προφορικός ή γραπτός λόγος, πρακτική ή συμπεριφορά που στηρίζεται στην αντίληψη ότι έναν άτομο ή μια ομάδα ατόμων είναι κατώτερο/κατώτερα λόγω του φύλου τους, που εμφανίζεται στη δημόσια ή ιδιωτική σφαίρα, στο διαδίκτυο ή εκτός διαδικτύου και στοχεύει ή έχει ως αποτέλεσμα/οδηγεί 1) στην παραβίαση της εγγενούς αξιοπρέπειας ή των δικαιωμάτων ενός ατόμου ή μιας ομάδας, ή 2) στη σωματική, σεξουαλική, ψυχολογική ή κοινωνικο-οικονομική βλάβη ή στην πρόκληση πόνου στο άτομο ή στην ομάδα, ή 3) στη δημιουργία εκφοβιστικού, εχθρικού, υποτιμητικού, ταπεινωτικού ή προσβλητικού περιβάλλοντος, ή 4) στη δημιουργία εμποδίων στην αυτονομία και πλήρη απόλαυση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων για ένα άτομο ή μια ομάδα, ή 5) στην αναπαραγωγή και ενίσχυση των έμφυλων στερεοτύπων» (Council of Europe, 2019: 10).

⁵⁰ Η 1η σχετική έρευνα (monitoring round) πραγματοποιήθηκε το 2005, η 2η το 2008, ενώ το 2010 πραγματοποιήθηκε συγκριτική μελέτη για τα αποτελέσματα του 1ου και 2ου γύρου (Council of Europe, 2010).

αξιοποιήθηκε ερωτηματολόγιο που εκπονήθηκε από την Επιτροπή Ισότητας των Φύλων του ΣτΕ (Gender Equality Commission / GEC), που ήταν κοινό για όλα κράτη-μέλη και περιλάμβανε πέντε μέρη: 1) νομοθετική εξουσία, 2) ποσοτώσεις που εφαρμόζονται στις εκλογικές διαδικασίες, 3) εκτελεστική εξουσία, 4) δικαστικές αρχές, και 5) διπλωματικές υπηρεσίες. Το ερωτηματολόγιο διακινήθηκε διαδικτυακά στα 47 κράτη-μέλη του ΣτΕ το 2016. Στην έρευνα συμμετείχαν 46 κράτη-μέλη και τα δεδομένα που καταγράφηκαν αφορούν τις εξελίξεις που είχαν συντελεστεί εντός του 2016, εκτός των δεδομένων για την πολιτική αντιπροσώπευση που αφορούν εκλογικά αποτελέσματα έως και 15 Ιουλίου 2016 (Council of Europe, 2017: 13-17).

Τα βασικά συμπεράσματα που προέκυψαν στο πλαίσιο της έρευνας για τη νομοθετική εξουσία είναι τα εξής:

- Μικρός αριθμός χωρών ανταποκρίθηκε στο ελάχιστο όριο του 40% που προβλέπεται στη Σύσταση του ΣτΕ για τα αιρετά μέλη των νομοθετικών σωμάτων. Η μέση αναλογία των εκλεγμένων γυναικών παρέμεινε γύρω στο 25% στο σύνολο των νομοθετικών σωμάτων, αν και στο σύνολο των χωρών σημειώθηκε αύξηση στην εκπροσώπηση των γυναικών στην κάτω βουλή κατά τη δεκαετία 2005-2016. Επίσης, μειώθηκε ο αριθμός των χωρών με ποσοστά συμμετοχής των γυναικών κάτω του 20%, αλλά συνεχίζει να παραμένει υψηλός, με δεδομένο ότι αποτελούν το 46% του συνόλου των χωρών.
- Οι τάσεις σε επίπεδο εθνικών κοινοβουλίων διαφέρουν σημαντικά με έντονες αυξήσεις των ποσοστών συμμετοχής των γυναικών, αλλά και έντονες μειώσεις.
- Η καλύτερη έμφυλη ισορροπία στα νομοθετικά σώματα συνοδεύτηκε από καλύτερη έμφυλη ισορροπία σε επίπεδο θέσεων εξουσίας στο εσωτερικό της χώρας (Council of Europe, 2017: 7-8).

Από την άλλη, σε ό,τι αφορά την εκτελεστική εξουσία καταγράφονται τα εξής συμπεράσματα:

- Οι ανώτατες θέσεις της πολιτικής εξουσίας το 2016 στην Ευρώπη κυριαρχήθηκαν σχεδόν αποκλειστικά από άνδρες: λιγότερο από 11% των

χωρών ανταποκρίθηκε στον στόχο για συμμετοχή 40% τουλάχιστον από κάθε φύλο, ενώ η μέση αναλογία γυναικών επικεφαλής κρατών, κυβερνήσεων, περιφερειακών κυβερνήσεων και δημάρχων ήταν κάτω από 17%.

- Επίσης όταν συγκρίνουμε το 2005 και το 2016 διαπιστώνεται μια θετική εξέλιξη μόνο αναφορικά με τους/τις επικεφαλής κρατών που ορίζονται από κοινοβούλια, τους/τις επικεφαλής εθνικών κυβερνήσεων και περιφερειακών κυβερνήσεων, παρά το γεγονός ότι τα ποσοστά εκπροσώπησης των γυναικών σε επίπεδο αρχηγών κυβερνήσεων παρέμειναν κατά μέσο όρο στο 12,2% και στο 19,4% για τις επικεφαλής των περιφερειακών κυβερνήσεων (σε σύγκριση με τα μηδενικά ποσοστά και το 6% αντίστοιχα, για το 2005).
- Σε επίπεδο υπουργών τα δεδομένα, λίγο ως πολύ, παραμένουν ίδια: 22,4% γυναίκες υπουργοί ή υφυπουργοί/αναπληρώτριες υπουργοί το 2016.
- Στο τοπικό επίπεδο οι γυναίκες αναλογούσαν κατά μέσο όρο στο ¼ των δημοτικών συμβούλων, αλλά η γενικότερη θετική τάση ήταν λιγότερο σταθερή σε συγκεκριμένες χώρες όπου σημειώθηκαν σημαντικές μειώσεις (Council of Europe, 2017: 8-9).

Για την επίδραση των εκλογικών συστημάτων, των κατά φύλο ποσοστώσεων και των ρυθμίσεων των πολιτικών κομμάτων για θέματα ισότητας των φύλων καταγράφονται τα εξής συμπεράσματα:

- Τα αναλογικά εκλογικά συστήματα ευνοούν περισσότερο την ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών στα αποφασιστικά όργανα από ό,τι τα πλειοψηφικά εκλογικά συστήματα.
- Το 2016 τα υψηλότερα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στην κάτω βουλή καταγράφηκαν σε περιοχές όπου εφαρμόζονται αναλογικά εκλογικά συστήματα.
- Αρκετές χώρες εισήγαγαν νομοθεσία για κατά φύλο ποσοστώσεις ή και συστήματα ισότητας (50/50) τη δεκαετία 2005-2016: πέντε χώρες για τις εθνικές εκλογές του 2005 και 17 για τις εθνικές εκλογές του 2016.
- Στις χώρες όπου προβλέφθηκαν υποχρεωτικές ποσοστώσεις για τα πολιτικά κόμματα, τα αποτελέσματα ήταν καλύτερα σε ό,τι αφορά την κατά φύλο

ισορροπία στην κάτω βουλή, από ό,τι στις χώρες με νομοθεσία για ποσοτώσεις ή συστήματα ισότητας, ακόμα και όταν η νομοθεσία αυτή συνδυαζόταν με εθελοντικές ποσοτώσεις εκ μέρους των πολιτικών κομμάτων.

- Υπάρχει ισχυρή συσχέτιση μεταξύ της επίδρασης των θεσμοθετημένων ποσοτώσεων (ιδιαίτερος όταν προβλέπονται κυρώσεις) και του ποσοστού των εκλεγμένων γυναικών στις εθνικές εκλογές. Σε πέντε χώρες που θεσμοθέτησαν ποσοτώσεις μεταξύ 2005 και 2016 η εκπροσώπηση των γυναικών αυξήθηκε σημαντικά.
- Από την άλλη, η παροχή κατάρτισης για τις υποψήφιες γυναίκες φαίνεται να έχει παίξει μέτριο ρόλο και δεν έχει οδηγήσει σε ουσιαστική βελτίωση της κατά φύλο εκπροσώπησης στα εθνικά κοινοβούλια. Ενδεχομένως να είναι αναγκαίο να επιμορφωθούν οι αρχηγοί των κομμάτων, τα στελέχη και όσοι/-ες συμμετέχουν σε όργανα που είναι αρμόδια για την επιλογή των υποψηφίων (Council of Europe, 2017: 9-10).

Η τελευταία και πιο πρόσφατη έρευνα στην οποία θα γίνει αναφορά είναι η έρευνα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Γυναικών και την Ισότητα των Φύλων (Επιτροπή FEMM/ European Parliament's Committee on Women's Rights and Gender Equality), που δημοσιεύτηκε το 2019, με αφορμή τις εκλογές για το ευρωπαϊκό κοινοβούλιο (European Parliament/ FEMM Committee, 2019).

Στόχος της έρευνας ήταν να συμβάλει στην κατανόηση και στην αντιμετώπιση της υπο-εκπροσώπησης των γυναικών σε θέσεις πολιτικής εξουσίας κυρίως εντός του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Παράλληλα, αναγνωρίζεται ότι η ισότιμη παρουσία των γυναικών στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο δεν σημαίνει ισότιμη πρόσβαση στην εξουσία, με δεδομένο ότι από τη στιγμή που θα εκλεγούν οι γυναίκες αντιμετωπίζουν τις εξαιρετικά εμφυλοποιημένες δυναμικές της εξουσίας του πολιτικού συστήματος. Η ισότιμη εκπροσώπηση συνιστά αναγκαία, αλλά όχι ικανή συνθήκη για την έμφυλη ισότητα στη σφαίρα της πολιτικής.

Στο πλαίσιο αυτό, πραγματοποιήθηκε επισκόπηση για την περιγραφική εκπροσώπηση των γυναικών στο ευρωπαϊκό κοινοβούλιο και στους θεσμούς της ΕΕ,

εξηγήθηκαν οι παράγοντες που συμβάλλουν στην κατά φύλο ισορροπία εντός των διαφορετικών εκλογικών συστημάτων, αξιολογήθηκαν τα πολιτικά κόμματα, τα κράτη-μέλη, καθώς και οι στρατηγικές των θεσμικών οργάνων της ΕΕ που στοχεύουν στην αύξηση της πολιτικής συμμετοχής των γυναικών (ποσοστώσεις, πρόσβαση σε χρηματοδότηση, αναβάθμιση δεξιοτήτων, κατάρτιση, εκστρατείες ευαισθητοποίησης κ.λπ.). Επιπλέον, καταγράφηκαν παραδείγματα στρατηγικών και δράσεων σε τρία κράτη-μέλη που επιλέχθηκαν ως μελέτες περίπτωσης και υποβλήθηκαν συστάσεις και προτάσεις στα πολιτικά κόμματα, στα κράτη-μέλη και στους θεσμούς της ΕΕ για την επίτευξη της έμφυλης ισορροπίας και της ισότητας των φύλων στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο.

Στο πλαίσιο της έρευνας πραγματοποιήθηκε έρευνα γραφείου, καθώς και συνεντεύξεις με εκπροσώπους του Ευρωπαϊκού Λόμπι Γυναικών, ενδιαφερόμενους φορείς στα τρία κράτη-μέλη που επιλέχθηκαν ως μελέτες περίπτωσης, όπως επίσης και συνεντεύξεις με ευρωβουλευτρίες, υποψήφιες ευρωβουλευτρίες, εκπροσώπους πολιτικών κομμάτων και εκπροσώπους γυναικείων μη κυβερνητικών οργανώσεων (European Parliament/ FEMM Committee, 2019: 6-7). Τα σημαντικότερα συμπεράσματα της έρευνας είναι τα εξής:

- Τα πολιτικά κόμματα επηρεάζουν σε σημαντικό βαθμό την κατά φύλο ισορροπία μεταξύ των βουλευτών/τριών μιας χώρας. Αυτό είναι προφανές στην περίπτωση των αυστηρών και κλειστών συστημάτων στα οποία χρησιμοποιούνται λίστες, μέσω των οποίων κάθε κόμμα προσδιορίζει ποιου/-ες υποψήφιοι θα τεθούν σε βασικές θέσεις και με ποια σειρά, καθορίζοντας επομένως ποιου/-ες θα καταλάβουν τις έδρες του κόμματος. Ακόμα και στα πιο ανοιχτά συστήματα, όμως, στα οποία οι εκλογείς εκφράζουν τις προτιμήσεις τους για συγκεκριμένους/-ες υποψήφιους/-ες, οι στρατηγικές στρατολόγησης, οι διαδικασίες επιλογής και η γενικότερη πολιτική κουλτούρα των κομμάτων, επηρεάζουν και τη ζήτηση και την προσφορά υποψηφίων γυναικών. Επίσης, με βάση τα δεδομένα οι γυναίκες που αυτοπροτείνονται ως υποψήφιες είναι πολύ λιγότερες από τους άνδρες και για αυτό τα πολιτικά κόμματα, τα κράτη-μέλη και οι ευρωπαϊκοί θεσμοί θα πρέπει να επινοήσουν τρόπους για να αλλάξει αυτό το δεδομένο και να

δοθούν περισσότερες ευκαιρίες στις γυναίκες που ενδιαφέρονται να ασχοληθούν πιο ενεργά με την πολιτική.

- Τα μέτρα για την κατά φύλο ισόρροπη συμμετοχή (όπως π.χ. οι ποσοστώσεις στην επιλογή υποψηφίων και ιδιαιτέρως το λεγόμενο «σύστημα φερμουάρ» (*zipper system*) με την εναλλαγή γυναίκα-άνδρα στο ψηφοδέλτιο), μπορούν να αμβλύνουν τις προκαταλήψεις και τα εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες στην πολιτική ζωή. Όταν εφαρμόζονται τέτοια συστήματα οι μηχανισμοί επιλογής των κομμάτων δεν καθορίζουν κατά πόσον θα συμπεριληφθούν γυναίκες στα ψηφοδέλτια, αλλά μάλλον ποιες γυναίκες θα συμπεριληφθούν.
- Οι ποσοστώσεις, ωστόσο, δεν αποτελούν πανάκεια για την έμφυλη ανισότητα στην πολιτική και δεν θα πρέπει να εφαρμόζονται μεμονωμένα. Απαιτούνται επιπλέον μέτρα για να διασφαλιστεί η συμμετοχή ευρείας σύνθεσης γυναικών, με διαφορετικά χαρακτηριστικά, ταυτότητες και διαδρομές και για να ενδυναμωθούν οι γυναίκες που ενδιαφέρονται για πολιτική σταδιοδρομία. Ακόμα και στις χώρες με υψηλά ποσοστά συμμετοχής των γυναικών σε επίπεδο περιγραφικής εκπροσώπησης, δεν έχει κατακτηθεί η ισότητα στη διαφορετικότητα και τα ποσοστά συμμετοχής γυναικών με διαφορετική εθνοτική καταγωγή, με αναπηρία ή διαφορετικό σεξουαλικό προσανατολισμό, είναι εξαιρετικά χαμηλά.
- Οι πρωτοβουλίες για την αναβάθμιση των δεξιοτήτων των γυναικών δεν θα πρέπει να εξαντλούνται στην επιμόρφωση σε ζητήματα πολιτικών δεξιοτήτων, αλλά να συμπεριλαμβάνουν και διαδικασίες *mentoring* από έμπειρες γυναίκες πολιτικούς, υποστήριξη για τη δημιουργία δικτύων και απόκτηση άμεσης εμπειρίας για τις πολιτικές διαδικασίες και δραστηριότητες. Με βάση τα ευρήματα της έρευνας, οι βασικές πολιτικές δεξιότητες που έχουν τη μεγαλύτερη σημασία για τις γυναίκες που ενδιαφέρονται να εμπλακούν στην πολιτική περιλαμβάνουν τα εξής: τρόπους διαχείρισης και αξιοποίησης των ΜΜΕ και των μέσων κοινωνικής δικτύωσης, αντιμετώπιση της κυβερνοβίας (*cyberviolence*), συμμετοχή σε δημόσιες ομιλίες και συζητήσεις, τακτικές διαπραγμάτευσης, χειρισμό των οικονομικών, παρουσίαση

προτάσεων, καθώς και τεχνικές για την αντιμετώπιση των εξουσιαστικών και κυριαρχικών δομών και συμπεριφορών. Αυτό που αναδείχθηκε από την έρευνα είναι ότι στην πλειοψηφία των περιπτώσεων τα πολιτικά κόμματα δεν παρέχουν επαρκή προγράμματα επιμόρφωσης ή αναβάθμισης δεξιοτήτων, ενώ είναι ελάχιστες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες αξιοποιείται η τεχνογνωσία των έμπειρων γυναικών πολιτικών στο πλαίσιο σχετικών διαδικασιών ή προγραμμάτων (European Parliament/ FEMM Committee, 2019: 7-9).

3.3. Στατιστικά δεδομένα για τη συμμετοχή των γυναικών σε δομές πολιτικής εξουσίας και κέντρα λήψης αποφάσεων

3.3.1. Κατά φύλο συμμετοχή στους κοινοβουλευτικούς θεσμούς εκπροσώπησης

i. Εθνικό Κοινοβούλιο⁵¹

Την τελευταία εικοσαετία περίπου - δηλαδή από το 1996 έως το 2015, σε σύνολο εννέα (9) εκλογικών αναμετρήσεων, παρατηρείται κάποια μικρή αυξητική τάση του ποσοστού των εκλεγμένων γυναικών στην επικράτεια.

⁵¹ Η υποενότητα βασίζεται στην Έκθεση που δημοσιεύθηκε τον Οκτώβριο του 2015 από το Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (ΚΕΘΙ) με τίτλο: «Κατά Φύλο Παρουσίαση των Υποψηφιοτήτων και των Αποτελεσμάτων των Βουλευτικών Εκλογών του Σεπτεμβρίου 2015» (Μοσχοβάκου, 2015), στο πλαίσιο του Έργου: «Ενθάρρυνση και Υποστήριξη της Συμμετοχής των Γυναικών σε Θέσεις Πολιτικής Ευθύνης και Εκπροσώπησης σε Εθνικό και Ευρωπαϊκό Επίπεδο Πολιτικής» Επιχειρησιακό Πρόγραμμα: Διοικητική Μεταρρύθμιση 2007-2013.

Πίνακας 1. Συμμετοχή εκλεγμένων γυναικών στο Εθνικό Κοινοβούλιο κατά τις εκλογικές αναμετρήσεις των ετών 1996, 2000, 2004, 2007, 2009, 2012 & 2015⁵²

ΣΥΝΟΛΟ ΕΚΛΕΓΜΕΝΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑ															
Έτος	Σύνολο	Γυναίκες	%Γ	ΠΑΣΟΚ	ΝΔ	ΚΚΕ	ΣΥΡΙΖΑ	ΛΑΟΣ	ΑΝΕΛ	ΔΗΜΑΡ	ΧΡΥΣΗ ΑΥΓΗ	ΔΗΚΚΙ	ΤΟ ΠΟΤΑΜΙ	ΕΝ. ΚΕΝΤΡΩΣΩΝ	ΔΗΜΟΚΡ.ΣΥΜ ΠΑΡΑΤΑΞΗ
				%Γ	%Γ	%Γ	%Γ	%Γ	%Γ	%Γ	%Γ	%Γ	%Γ	%Γ	%Γ
1996	300	19	6,3	4,3	5,6	18,2	30,0					11,1			
2000	300	31	10,3	10,8	8,0	18,2	33,3					0,0			
2004	300	39	13,0	15,4	10,3	25,0	16,7					0,0			
2007	300	48	16,0	20,6	11,2	31,8	14,3	10,7							
2009	300	52	17,3	21,3	12,1	19,0	15,4	6,7							
2012 (Μάιος)	300	56	18,7	9,8	11,1	26,9	32,7	-	27,3	31,6	4,8				
2012 (Ιούνιος)	300	63	21,0	9,1	13,9	33,3	35,2	-	35,0	29,4	5,5				
2015 (Ιανουάριος)	300	70	23,3	15,4	13,2	26,7	30,2	-	23,1	-	11,8		23,5		
2015 (Σεπτέμβριος)	300	56	18,6	-	14,6	25,0	22,7	-	20,0	-	11,1	-	10,0	11,1	17,6

Από το 2000 ειδικότερα, ο αριθμός των εκλεγμένων γυναικών στο ελληνικό Κοινοβούλιο αυξάνεται σημαντικά σε σχέση με τις προηγούμενες εκλογές. Συγκεκριμένα:

- το 2000 εξελέγησαν τριάντα μία (31) γυναίκες,
- το 2004 εξελέγησαν τριάντα εννέα (39) και
- το 2007 εξελέγησαν σαράντα οκτώ (48).

Το 2008 καθιερώθηκε για πρώτη φορά η ποσόστωση⁵³ και μετά τις εθνικές εκλογές της 17ης Ιουνίου 2012, εξήντα τρεις (63) γυναίκες εξελέγησαν στο Κοινοβούλιο. Στη συνέχεια, τον Απρίλιο του 2013, μία ακόμη γυναίκα προστέθηκε στο σύνολο των γυναικών του Εθνικού Κοινοβουλίου. Επιπλέον, μετά τις αποχωρήσεις που σημειώθηκαν στο πλαίσιο των Αυτοδιοικητικών Εκλογών του Μαΐου του 2014 και την

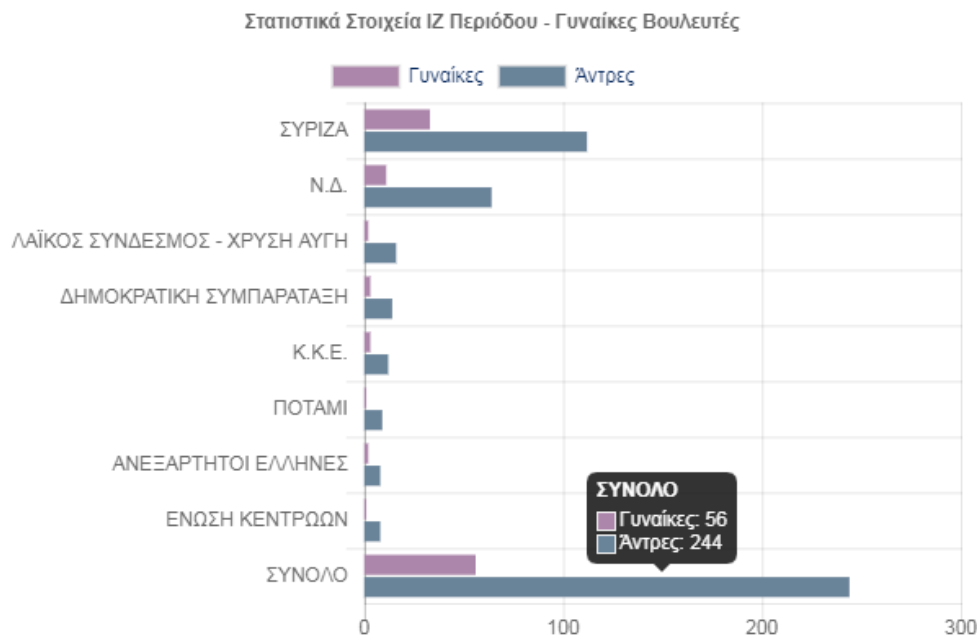
⁵² Πηγή: Μοσχοβάκου, 2015

⁵³ Το 2008 με το Άρθρο 3 του Ν.3636/2008 καθιερώθηκε για πρώτη φορά η ποσόστωση, σύμφωνα με την οποία ο αριθμός των υποψηφίων από κάθε φύλο στους συνδυασμούς των κομμάτων πρέπει να ανέρχεται σε ποσοστό τουλάχιστον ίσο με το 1/3 του συνολικού αριθμού των υποψηφίων στο σύνολο της επικράτειας. Η εφαρμογή του μέτρου της ποσόστωσης ωστόσο δεν είχε κάποιο θετικό αντίκτυπο στο ποσοστό των εκλογών του 2009, αφού παρατηρήθηκε αύξηση ίση περίπου με αυτήν όλων των προηγούμενων εκλογών.

είσοδο νέων βουλευτών/-τριών αντίστοιχα, ο αριθμός των γυναικών στο Ελληνικό Κοινοβούλιο αυξήθηκε στις εξήντα έξι (66).

Οι εκλογές της 25^{ης} Ιανουαρίου 2015, ανεβάζουν τον αριθμό των εκλεγμένων γυναικών στο Εθνικό Κοινοβούλιο σε 70 γυναίκες (αύξηση 2,3% σε σχέση με τις εκλογές του Ιουνίου του 2012). Κατά την εν λόγω κοινοβουλευτική περίοδο το ποσοστό των εκλεγμένων γυναικών στο Εθνικό Κοινοβούλιο ανήλθε στο 23,3% και αποτελεί το υψηλότερο ποσοστό που έχει σημειωθεί στη χώρα μας.

Οι εθνικές εκλογές της 20^{ης} Σεπτεμβρίου 2015 δεν διενεργήθηκαν με σταυρό προτίμησης, αλλά με δεσμευμένους συνδυασμούς (λίστες) όπως ορίζει ο εκλογικός νόμος (Ν. 3231/2004). Στη συγκεκριμένη εκλογική αναμέτρηση για πρώτη φορά από το 2009, που εφαρμόστηκε η κατά φύλο ποσόστωση σε επίπεδο εθνικών εκλογών, ο αριθμός των βουλευτριών μειώνεται. Ειδικότερα, μετά τις εκλογές του Σεπτεμβρίου 2015, στο Εθνικό Κοινοβούλιο εκλέγονται πενήντα έξι (56) γυναίκες, δηλαδή δεκατέσσερις (14) λιγότερες σε σχέση με εκείνες που είχαν εκλεγεί -με σταυρό προτίμησης- τον Ιανουάριο της ίδιας χρονιάς (Μοσχοβάκου, 2015).

Γράφημα 1. Άνδρες και γυναίκες βουλευτές/-τριες στο ελληνικό κοινοβούλιο κατά την ΙΖ' κοινοβουλευτική περίοδο⁵⁴

⁵⁴ Πηγή: Βουλή των Ελλήνων, 2015

Από τη μελέτη της κατάρτισης των ψηφοδελτίων των οκτώ (8) κομμάτων που εξέλεξαν βουλευτές/-τριες, προέκυψε, ως γενική παρατήρηση, αφενός ότι τα κόμματα τήρησαν -σε αρκετές περιπτώσεις σχεδόν οριακά- την κατά φύλο ποσόστωση, όπως ορίζει ο νόμος και, αφετέρου, ότι η τήρηση της κατά φύλο ποσόστωσης «διευκολύνθηκε» μέσω της συμμετοχής μεγάλου αριθμού γυναικών σε μεγάλες εκλογικές περιφέρειες (π.χ. στη Β' Αθηνών) και σε μη εκλόγιμες θέσεις. Η κατάταξη αυτή είναι προφανές ότι σήμανε τη μείωση του αριθμού των εκλεγμένων γυναικών. Χαρακτηριστικό αυτής της μείωσης αποτελεί το γεγονός ότι στις πέντε (5) μεγαλύτερες εκλογικές περιφέρειες της χώρας (Α' Αθηνών, Β' Αθηνών, Αττικής, Α' Θεσσαλονίκης, Β' Θεσσαλονίκης), σε σύνολο ενενήντα οκτώ (98) εδρών εξελέγησαν μόλις δεκαεννέα (19) γυναίκες, ενώ στις προηγούμενες εκλογές στις ίδιες περιφέρειες - με σταυρό προτίμησης - είχαν εκλεγεί είκοσι εννέα (29) γυναίκες (Μοσχοβάκου, 2015).

Αναφορικά με τα οκτώ (8) κοινοβουλευτικά κόμματα της ΙΖ' κοινοβουλευτικής περιόδου, το μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών στην κοινοβουλευτική του ομάδα συγκεντρώνει το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας με 25% και ακολουθούν: ο Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς με 22,7%, οι Ανεξάρτητοι Έλληνες με 20%, η Δημοκρατική Συμπράταξη (ΠΑΣΟΚ-ΔΗΜΑΡ) με 17,6%, η Νέα Δημοκρατία με 14,6%, η Χρυσή Αυγή και η Ένωση Κεντρώων με 11,1% και το Ποτάμι με 10%. Ωστόσο, αξίζει να σημειωθεί ότι εκτός από τη Νέα Δημοκρατία που αύξησε το συγκεκριμένο ποσοστό σε σχέση με τις εκλογές του Ιανουαρίου 2015 κατά 1% (με μία παραπάνω έδρα να καταλαμβάνεται από γυναίκα), όλα τα άλλα κόμματα που συμμετείχαν και στις δύο εκλογικές αναμετρήσεις του 2015, μείωσαν το συγκεκριμένο ποσοστό, με πιο θεαματική μείωση αυτή του Ποταμιού κατά 13,5% (μία εκλεγμένη βουλευτριά έναντι τεσσάρων στις προηγούμενες εκλογές). Η μεγαλύτερη απώλεια σε αριθμό εκλεγμένων γυναικών παρατηρείται στην κοινοβουλευτική ομάδα του Συνασπισμού Ριζοσπαστικής Αριστεράς, όπου πλέον συμμετέχουν δώδεκα (12) λιγότερες βουλευτρίες σε σχέση με την προηγούμενη κοινοβουλευτική περίοδο (33 εκλεγμένες γυναίκες σε σύνολο 145 εδρών τον Σεπτέμβριο του 2015, 45 εκλεγμένες γυναίκες σε σύνολο 149 εδρών τον Ιανουάριο του 2015).

Σημειώνεται ότι ο Μ.Ο. της συμμετοχής των γυναικών στα Κοινοβούλια των κρατών-μελών της Ευρωπαϊκής Ένωσης είναι 26,0%.

Ως προς την εκλογή γυναικών στο εθνικό κοινοβούλιο ανά εκλογική περιφέρεια, παρατηρείται ότι στις 31 εκλογικές περιφέρειες της χώρας (περιλαμβανόμενης της επικράτειας) ο ΣΥΡΙΖΑ εμφανίζει τη μεγαλύτερη περιφερειακή «κάλυψη», εφόσον εκλέγει βουλευτρίες, στις 26 περιφέρειες και μάλιστα σε αρκετές μονοεδρικές. Ηχηρές εξαιρέσεις αποτελούν οι Α' Αθήνας και Α' και Β' Θεσσαλονίκης, όπου δεν εκλέγεται καμία βουλευτρία (Μοσχοβάκου, 2015).

ii. Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο

Με βάση τα στοιχεία για στοιχεία του Παρατηρητηρίου της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων για την ποσόστωση στα ευρωψηφοδέλτια του 2019 (ΓΓΙΦ, 2019α), τα ανά φύλο ποσοστά συμμετοχής είναι τα εξής:

- 57,3% άνδρες (685 υποψήφιοι), και
- 42,7% γυναίκες (510 υποψήφιες).

Επίσης, στο σύνολο των 40 συνδυασμών που ανακήρυξε ο Άρειος Πάγος καταγράφονται τα εξής στοιχεία για τα ποσοστά συμμετοχής υποψηφίων γυναικών:

- σε 17 συνδυασμούς ο αριθμός των υποψηφίων γυναικών ανέρχεται σε ποσοστό ίσο με το 40%,
- σε 13 συνδυασμούς ο αριθμός των υποψηφίων γυναικών κυμαίνεται στο 41-45%,
- σε 6 συνδυασμούς ο αριθμός των υποψηφίων γυναικών κυμαίνεται στο 46-49%,
- σε 2 συνδυασμούς ο αριθμός των υποψηφίων γυναικών ανέρχεται σε ποσοστό ίσο με 50%, και
- σε 2 συνδυασμούς ο αριθμός των υποψηφίων γυναικών ξεπερνά το 50%.

Δηλαδή, από τους 40 συνολικά συνδυασμούς που συμμετείχαν στις ευρωεκλογές τον Μάιο του 2019, στους 23 εφαρμόστηκε ποσόστωση μεγαλύτερη από το ελάχιστο όριο του 40% που ορίζει η σχετική νομοθεσία, ενώ σε 4 συνδυασμούς η ποσόστωση ήταν από 50% και πάνω.

Από την άλλη δεν μπορούμε παρά να σημειώσουμε ότι με βάση τα αποτελέσματα για τις ευρωεκλογές ο αριθμός των εκλεγμένων γυναικών στο ευρωκοινοβούλιο παραμένει καθηλωμένος σε εξαιρετικά χαμηλά ποσοστά (23,8% έναντι 37% που ήταν ο μέσος όρος για την ΕΕ το 2014) και μάλιστα είναι λίγο χαμηλότερο από το ποσοστό γυναικών που εξελέγησαν στο ευρωκοινοβούλιο το 2014 (24% γυναίκες και 76% άνδρες). Έτσι, σήμερα, σε σύνολο 21 ευρωβουλευτών/-τριών, οι άνδρες είναι δεκαέξι (16) και οι γυναίκες πέντε (5).

Πίνακας 2. Αποτελέσματα Ευρωεκλογών 2019 ανά κόμμα και φύλο ⁵⁵

ΚΟΜΜΑ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΕΥΡΩΒΟΥΛΕΥΤΩΝ & ΕΥΡΩΒΟΥΛΕΥΤΡΙΩΝ
ΝΔ	5	3	8
ΣΥΡΙΖΑ	5	1	6
ΚΙΝΑΛ	1	1	2
ΚΚΕ	2	0	2
ΧΑ	2	0	2
ΕΛΛ. ΛΥΣΗ	1	0	1
ΣΥΝΟΛΟ	16	5	21
ΠΟΣΟΣΤΑ	76,2%	23,8%	100%

Στις ευρωεκλογές του 2014 εξελέγησαν πέντε (5) γυναίκες ευρωβουλευτέτριες σε σύνολο είκοσι μίας (21) εδρών. Ειδικότερα, οι θέσεις που κατέλαβαν οι Ελληνίδες ευρωβουλευτέτριες αντιστοιχούσαν στο 24% του συνόλου των ευρωβουλευτών/-τριών που εξέλεξε η χώρα (ΚΕΘΙ, 2014).

Το ποσοστό αυτό ξεπερνά κατά 2,7% το ποσοστό των εκλεγμένων γυναικών στο Εθνικό Κοινοβούλιο, ωστόσο υπολείπεται κατά 8% ποσοστιαίες μονάδες του ποσοστού των ευρωβουλευτριών της Ελλάδας για την περίοδο 2009-2014 (βλ. Πίνακα 3) και κατά 12% ποσοστιαίες μονάδες επί του συνόλου των ευρωβουλευτριών συνολικά για την περίοδο 2009-2014. Σημειώνεται ότι στις Ευρωεκλογές 2014 καθιερώνεται για πρώτη φορά στη χώρα μας σε επίπεδο ευρωπαϊκών εκλογών, η έκφραση προτίμησης από τους/τις εκλογείς υπέρ τεσσάρων (4), κατ' ανώτατο όριο, υποψηφίων μέσω

⁵⁵ Πηγή: ΚΕΘΙ, 2014

σταυρού προτίμησης (Ν.4255/2014 «Εκλογή μελών του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και άλλες διατάξεις»).

Πίνακας 3. Κατά φύλο συμμετοχή εκπροσώπων της Ελλάδας στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο για τις περιόδους 2009-2014⁵⁶

	Ευρωεκλογές 2009		Ευρωεκλογές 2014	
	Έδρες	Ποσοστό %	Έδρες	Ποσοστό %
Άνδρες	15	68%	16	76%
Γυναίκες	7	32%	5	24%
Σύνολο	22	100%	21	100%

Σε επίπεδο κομμάτων, ο Συνασπισμός Ριζοσπαστικής Αριστεράς (ΣΥΡΙΖΑ), που συγκέντρωσε το μεγαλύτερο ποσοστό, εξέλεξε δύο (2) γυναίκες σε σύνολο έξι (6) εδρών. Το κόμμα της Νέας Δημοκρατίας εξέλεξε δύο (2) γυναίκες σε σύνολο πέντε (5) εδρών. Η Ελιά εξέλεξε μία (1) γυναίκα σε σύνολο δύο (2) εδρών. Τα υπόλοιπα κόμματα τα οποία κατέλαβαν έδρες στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, δεν εξέλεξαν γυναίκες (ΚΕΘΙ, 2014).

3.3.2. Κατά φύλο συμμετοχή στους θεσμούς τοπικής αυτοδιοίκησης

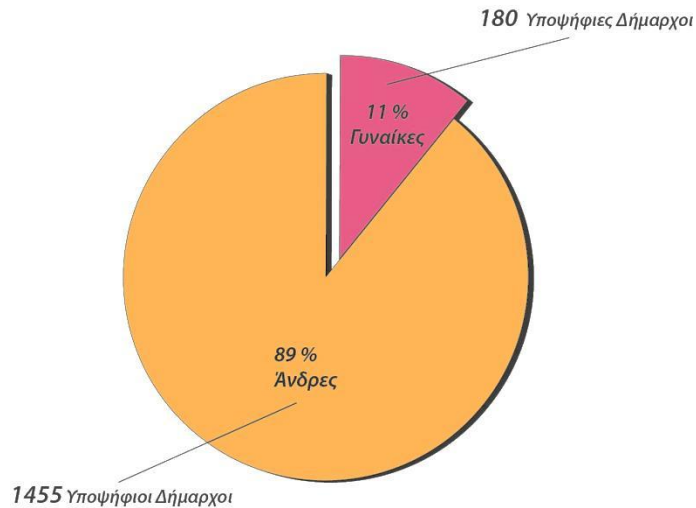
ι. Τοπική αυτοδιοίκηση (αυτοδιοίκηση Α' βαθμού – δήμοι και κοινότητες)

Στις εκλογές για την τοπική αυτοδιοίκηση το 2019 εφαρμόζεται για πρώτη φορά ποσόστωση 40% (τουλάχιστον) στη συγκρότηση των ψηφοδελτίων (Ν. 4604/2019, άρθρο 52).⁵⁷ Με βάση τα στοιχεία του Παρατηρητηρίου της Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων, για τις εκλογές στην τοπική αυτοδιοίκηση που ολοκληρώθηκαν τον Ιούνιο του 2019, καταγράφονται τα εξής (ΓΓΦ, 2019α):

⁵⁶ Πηγή: ΚΕΘΙ, 2014

⁵⁷ Με το Ν. 4604/2019 (ΦΕΚ Α 50 - 26.03.2019) «Προώθηση της ουσιαστικής ισότητας των φύλων, πρόληψη και καταπολέμηση της έμφυλης βίας - Ρυθμίσεις για την απονομή Ιθαγένειας – Διατάξεις σχετικές με τις εκλογές στην Τοπική Αυτοδιοίκηση - Λοιπές διατάξεις.» ψηφίζεται ποσόστωση 40% τουλάχιστον στις εθνικές, ευρωπαϊκές, περιφερειακές και δημοτικές εκλογές.

- στις δημοτικές εκλογές του 2019, συμμετείχαν 1.635 συνδυασμοί με τον αντίστοιχο αριθμό υποψήφιων δημάρχων και 68.187 υποψήφιοι δημοτικοί σύμβουλοι.
- στο σύνολο των 332 δήμων της Ελλάδας, οι υποψήφιοι/-ες δήμαρχοι συνολικά ανήλθαν σε 1.635. Οι γυναίκες υποψήφιες δήμαρχοι ήταν μόλις 180, ποσοστό 11%, ενώ οι άνδρες 1.455, ποσοστό 88%.

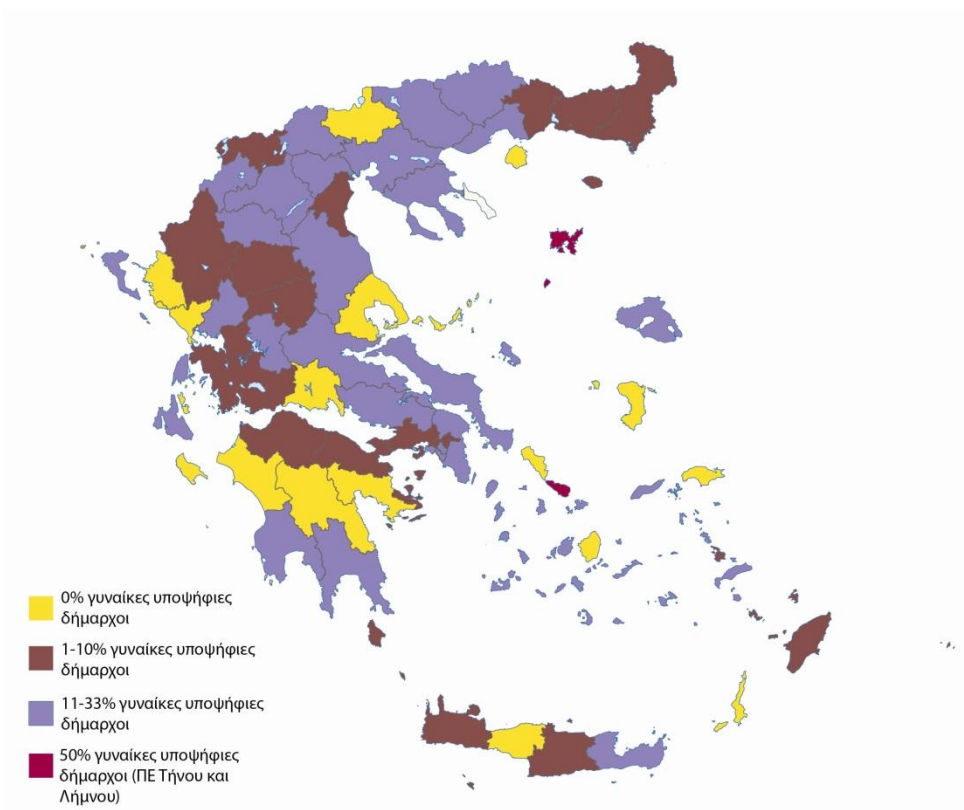

Γράφημα 2. Ποσοστό υποψήφιων δημάρχων ανά φύλο στις Δημοτικές εκλογές 2019⁵⁸

Ενώ με βάση τα στοιχεία για την κατανομή των γυναικών υποψήφιων δημάρχων ανά Περιφερειακή Ενότητα σε επίπεδο χώρας, διαπιστώνεται ότι :

- Δεν έχουμε γυναίκα υποψήφια δήμαρχο σε 18 από τις 74 Περιφερειακές Ενότητες της χώρας (Άνδρου, Αργολίδας, Αρκαδίας, Ζακύνθου, Ηλείας, Θάσου, Θεσπρωτίας, Ιθάκης, Κεφαλληνίας, Καρπάθου-Ηρωϊκής Νήσου Κάσου, Κιλκίς, Νάξου, Πρέβεζας, Ρεθύμνης, Σάμου, Σποράδων, Φωκίδας και Χίου), δηλαδή σε ποσοστό 24,32% των ΠΕ.
- Σε επίπεδο δήμων, το παραπάνω στοιχείο δείχνει ότι δεν υπήρχε γυναίκα υποψήφια δήμαρχος στους 50 δήμους που απαρτίζουν τις 18 αυτές Περιφερειακές Ενότητες.

⁵⁸ Πηγή: ΓΓΠΦ, 2019α

Γράφημα 3. Ποσοστά γυναικών υποψήφιας δημάρχων ανά Περιφερειακή Ενότητα στις Δημοτικές εκλογές 2019⁵⁹

Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός ότι η συμμετοχή των γυναικών για το αξίωμα της δημάρχου ήταν μηδενική σε 199 από τους 332 δήμους της χώρας, δηλαδή σε 60% των δήμων της χώρας.

Επίσης, σε 19 από τις 74 Περιφερειακές Ενότητες της χώρας τα ποσοστά των υποψήφιας γυναικών για τη δημαρχία κυμάνθηκαν από 4,2 έως 10,0%. Πρόκειται για τις Περιφερειακές Ενότητες: Έβρου (4,2%), Καλύμνου (5%), Ξάνθης (5%), Ηρακλείου (5,6%), Ροδόπης (5,9%), Πιερίας (5,6%), Ιωαννίνων (5,7%), Αχαΐας (6,3%), Νήσων (6,3%), Ρόδου (6,7%), Δυτικής Αττικής (6,9%), Φλώρινας (7,7%), Αιτωλοακαρνανίας (7,9%), Χανίων (8,0%), Δυτικού Τομέα Αθηνών (8,2%), Κορινθίας (8,3%) Καρδίτσας (8,7%), Βόρειου Τομέα Αθηνών (8,8%) και Τρικάλων (10,0%). Για 113 από τους 332 δήμους της χώρας, ποσοστό 43% των δήμων της Ελλάδας, η γυναικεία συμμετοχή για τη διεκδίκηση της θέσης του/της δημάρχου κυμάνθηκε σε ποσοστά χαμηλότερα από 10,0%. Από τους 113

⁵⁹ Πηγή: ΓΓΠΦ, 2019α

δήμους που απαρτίζουν αυτή την κατηγορία, οι 82 δεν είχαν καμία γυναίκα υποψήφια δήμαρχο.

Η τρίτη κατηγορία που αποτυπώνεται στο Γράφημα 3 περιλαμβάνει τις 35 Περιφερειακές Ενότητες στις οποίες οι υποψηφιότητες των γυναικών για την δημαρχία κυμάνθηκαν από το 11,1% έως το 33,3%. Σε αυτές τις Περιφερειακές Ενότητες και σε αυτά τα ποσοστά αντιστοιχούν 166 δήμοι της χώρας. Δηλαδή, για το 50% των δήμων της Ελλάδας οι γυναίκες υποψήφιοι δήμαρχοι αποτελούσαν το 11,1-33,3% των υποψηφίων. Αναλυτικότερα, τα ποσοστά της γυναικείας συμμετοχής για τη θέση της δημάρχου στις εν λόγω Περιφερειακές Ενότητες αποτυπώνονται στον Πίνακα 4 παρακάτω. Από τους 166 δήμους που απαρτίζουν αυτή την κατηγορία, οι 67 δεν είχαν καμία γυναίκα υποψήφια δήμαρχο.

Πίνακας 4. Ποσοστά γυναικών υποψήφιας δημάρχου στις 35 Περιφερειακές Ενότητες, όπου η συμμετοχή τους κυμάνθηκε από 11,1% έως 33,3%⁶⁰

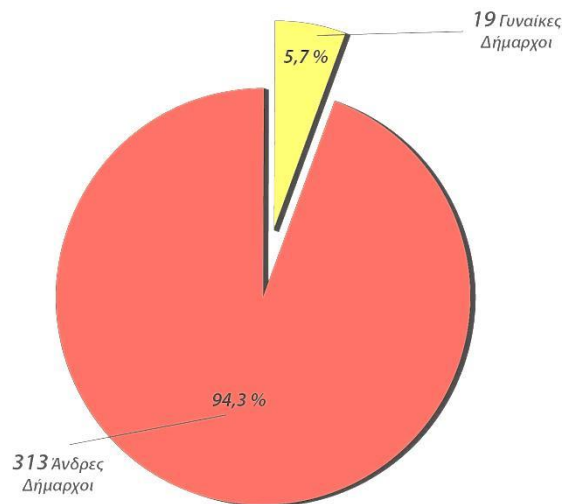
Γρεβενών	11,1	Άρτας	16,7
Λασιθίου	11,1	Ευρυτανίας	16,7
Πέλλας	11,1	Μήλου	16,7
Θεσσαλονίκης	11,3	Καστοριάς	18,2
Νότιου Τομέα Αθηνών	12,1	Κεντρικού Τομέα Αθηνών	18,5
Λάρισας	12,1	Κοζάνης	20
Βοιωτίας	12,5	Λέσβου	20
Ημαθίας	12,5	Λευκάδας	20
Καβάλας	12,5	Σερρών	21,9
Κέρκυρας	13	Δράμας	25
Πειραιώς	13,9	Κέας-Κύθνου	25
Ικαρίας	14,3	Πάρου	25
Φθιώτιδας	14,3	Σύρου	25
Χαλκιδικής	14,3	Ευβοίας	25,7
Ανατολικής Αττικής	14,7	Θήρας	30,8
Λακωνίας	15	Κω	33,3
Μεσσηνίας	15,4	Μυκόνου	33,3
Μαγνησίας	15,8		

Αξιοσημείωτο είναι και το γεγονός πως το 50% των υποψήφιας δημάρχου ήταν γυναίκες σε μόλις δύο (2) Περιφερειακές Ενότητες, της Τήνου και της Λήμνου. Πιο αναλυτικά, στο Δήμο Τήνου υπήρχαν 2 γυναίκες και 2 άνδρες υποψήφιοι/-οι δήμαρχοι,

⁶⁰ Πηγή: ΓΓΠΦ, 2019α

στον Δήμο Λήμνου 3 άνδρες και 2 γυναίκες, ενώ στον Άγιο Ευστράτιο υπήρχε μόνο 1 γυναίκα υποψήφια δήμαρχος, η οποία και εκλέχθηκε δήμαρχος με ποσοστό 100% των ψήφων. Το 100% των υποψηφίων ήταν γυναίκες και σε δύο ακόμη δήμους, στον Δήμο Σίφνου (Περιφερειακή Ενότητα Μήλου) και στον Δήμο Φολεγάνδρου (Περιφερειακή Ενότητα Θήρας), όπου δύο γυναίκες σε κάθε δήμο συμμετείχαν στις εκλογές ως υποψήφιες δήμαρχοι.

Στο σύνολο των 332 δήμων εκλέχθηκαν 19 γυναίκες δήμαρχοι, ποσοστό 5,7% και 313 άνδρες δήμαρχοι, ποσοστό 94,3%. Οι Δήμοι που εξέλεξαν γυναίκες δημάρχους είναι: Άγιος Δημήτριος, Άγιος Ευστράτιος, Αμφίκλεια-Ελάτεια, Γαύδος, Ελαφώνησος, Κασσάνδρα, Κέα, Κεντρική Κέρκυρα και Διαπόντιοι Νήσοι, Νέα Ιωνία, Νικόλαος Σκουφάς, Οιχαλία, Ορχομενός, Πεντέλη, Σίφνος, Σκύδρα, Στυλίδα, Τήλος, Φολέγανδρος και ο Δήμος Χαλκιδέων.

Γράφημα 4. Ποσοστό εκλεγμένων δημάρχων ανά φύλο στις Δημοτικές εκλογές 2019⁶¹

Τα στοιχεία για τις εκλογές του 2019 είναι απολύτως αποθαρρυντικά συγκρινόμενα με τις τοπικές και περιφερειακές εκλογές του 2014, όπου καταδεικνυόταν μια μικρή αυξητική τάση περίπου 2 ποσοστιαίων μονάδων (18,08% έναντι 16,07% στις εκλογές του 2010) για τις δημοτικές αρχές και περίπου 1 ποσοστιαίας μονάδας (17,36% έναντι 16,56% στις εκλογές του 2010) για τις περιφερειακές εκλογές. Παράλληλα, το 2014 υπήρξε διπλασιασμός του αριθμού των γυναικών Δημάρχων (16

⁶¹ Πηγή: ΓΓΠΦ, 2019α

έναντι 8 το 2010) και 2 γυναίκες Περιφερειάρχες έναντι καμίας κατά την προηγούμενη περίοδο. Το 2019 εξελέγησαν σε επίπεδο χώρας 3 επιπλέον γυναίκες δήμαρχοι και επομένως η αύξηση ήταν εξαιρετικά χαμηλή, με τα ποσοστά για το αξίωμα του/της Δημάρχου να παραμένουν εξαιρετικά χαμηλά (5,7% το 2019 και 4,92% το 2014) ενώ για το αξίωμα του/της Περιφερειάρχη το 2014 είναι 15,4%.

Ειδικότερα, όσον αφορά στον πρώτο βαθμό αυτοδιοίκησης το μεγαλύτερο ποσοστό γυναικών στο σύνολο των 325 Δήμων το 2014 καταγράφεται στον Δήμο Αλίμου Αττικής (48,49%), ενώ αντίστοιχα, το μικρότερο στον Δήμο Χερσονήσου Κρήτης (3%). Ενδιαφέρον εύρημα αποτελεί το γεγονός ότι σε 3 Δήμους της Χώρας⁶² το 2014 δεν είχε εκλεγεί καμία γυναίκα, παρά την υποχρεωτικότητα τήρησης από κάθε φύλο του κατ' ελάχιστο ποσοστού 1/3 όσον αφορά στις υποψηφιότητες για αιρετά αξιώματα.⁶³

ii. Περιφερειακή αυτοδιοίκηση (αυτοδιοίκηση Β' βαθμού)

Στις εκλογές για την περιφερειακή αυτοδιοίκηση το 2019 επίσης εφαρμόζεται για πρώτη φορά ποσόστωση 40% (τουλάχιστον) στη συγκρότηση των ψηφοδελτίων (Ν. 4604/2019, άρθρο 71), η οποία τηρήθηκε στους 102 συνδυασμούς που εγκρίθηκαν και συμμετείχαν στις εκλογές του 2019. Ο αριθμός και τα ποσοστά των υποψηφίων ανδρών και γυναικών περιφερειακών συμβούλων αποτυπώνεται στον παρακάτω πίνακα.

⁶² Δήμος Σιντικής Περιφέρειας Κεντρικής Μακεδονίας, Δήμος Πωγωνίου Περιφέρειας Ηπείρου και Δήμος Αρριανών Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης.

⁶³ Άρθρο 18 του Ν. 3852/2010 (ΦΕΚ 87^{Α'})

Πίνακας 5. Πλήθος ανά φύλο και ποσόστωση φύλου υποψήφιων περιφερειακών συμβούλων στις Περιφερειακές εκλογές 2019 ⁶⁴

Περιφέρεια	Γυναίκες	Άνδρες	Ποσοστό γυναικών
Ανατολικής Μακεδονίας Θράκης	225	306	42,4%
Αττικής	596	835	41,6%
Βορείου Αιγαίου	173	234	42,5%
Δυτικής Ελλάδας	223	315	41,4%
Δυτικής Μακεδονίας	137	202	40,4%
Ηπείρου	224	315	41,6%
Θεσσαλίας	224	302	42,6%
Ιονίων Νήσων	185	258	41,8%
Κεντρικής Μακεδονίας	397	510	43,8%
Κρήτης	166	232	41,7%
Νοτίου Αιγαίου	156	205	43,2%
Πελοποννήσου	253	342	42,5%
Στερεάς Ελλάδας	223	328	40,5%
Σύνολο	3182	4383	42,1%

Στο σύνολο των 7.565 υποψήφιων περιφερειακών συμβούλων, οι 3.182 ήταν γυναίκες, ποσοστό 42,1% και οι 4.383 άνδρες, ποσοστό 57,9%. Παρατηρούμε ότι τηρήθηκε η ποσόστωση σε όλες τις Περιφέρειες με τη μεγαλύτερη συμμετοχή υποψήφιων γυναικών να σημειώνεται στην Περιφέρεια Κεντρικής Μακεδονίας, (ποσοστό 43,8%).

Αντιθέτως, η εικόνα των υποψήφιων περιφερειαρχών είναι εντελώς διαφορετική. Όπως φαίνεται στον πίνακα που ακολουθεί, ο αριθμός των υποψηφιοτήτων ανέρχεται σε 12 για τις γυναίκες (11,8 %) και 90 για τους άνδρες (88,2%). Σε 5 από τις 13 Περιφέρειες δεν υπήρχε γυναίκα υποψήφια περιφερειάρχης. Ενώ, στις υπόλοιπες 8 Περιφέρειες οι συμμετοχές των γυναικών ήταν αισθητά λιγότερες από τις αντίστοιχες των ανδρών. Οι περισσότερες γυναικείες υποψηφιότητες παρατηρήθηκαν στην Περιφέρεια Ιονίων Νήσων, όπου 3 γυναίκες διεκδίκησαν την Περιφέρεια, 2 υποψήφιες περιφερειάρχες κατέβηκαν στην Περιφέρεια Αττικής και Στερεάς Ελλάδας και από 1 υποψήφια στις υπόλοιπες 5 Περιφέρειες.

⁶⁴ Πηγή: ΓΓΙΦ, 2019α

Πίνακας 6. Πλήθος και φύλο υποψήφιων περιφερειαρχών στις Περιφερειακές εκλογές 2019⁶⁵

Περιφέρεια	Υποψήφιες Γυναίκες Περιφερειάρχες	Υποψήφιοι Άνδρες Περιφερειάρχες	Φύλο Εκλεγμένου Περιφερειάρχη
Ανατολικής Μακεδονίας Θράκης	0	8	Άνδρας
Αττικής	2	9	Άνδρας
Βορείου Αιγαίου	1	6	Άνδρας
Δυτικής Ελλάδας	0	8	Άνδρας
Δυτικής Μακεδονίας	1	5	Άνδρας
Ηπείρου	0	8	Άνδρας
Θεσσαλίας	1	7	Άνδρας
Ιονίων Νήσων	3	5	Γυναίκα
Κεντρικής Μακεδονίας	1	9	Άνδρας
Κρήτης	0	6	Άνδρας
Νοτίου Αιγαίου	0	5	Άνδρας
Πελοποννήσου	1	8	Άνδρας
Στερεάς Ελλάδας	2	6	Άνδρας

Με βάση τα αποτελέσματα των περιφερειακών εκλογών του 2019, στις 13 Περιφέρειες της χώρας εξελέγη μία (1) γυναίκα περιφερειάρχης (μείωση 50% σε σχέση με το 2014) και 12 άνδρες περιφερειάρχες. Στον Β' γύρο των Περιφερειακών εκλογών πέρασαν 3 γυναίκες στις Περιφέρειες Αττικής, Βορείου Αιγαίου και Ιονίων Νήσων. Η μόνη εκλεγμένη γυναίκα περιφερειάρχης στις εκλογές του 2019, είναι η Περιφερειάρχης Ιονίων Νήσων.

Η εικόνα το 2014 ήταν αρκετά διαφορετική και μάλλον πιο ευοίωνη. Η εκλογή δύο (2) γυναικών Περιφερειαρχών (Αττικής και Βορείου Αιγαίου) στις περιφερειακές εκλογές του 2014 θεωρήθηκε γεγονός με εξαιρετική σημασία, δεδομένου ότι η

⁶⁵ Πηγή: ΓΓΠΦ, 2019α

Περιφέρεια Αττικής αποτελεί τη μεγαλύτερη Περιφέρεια της Χώρας ενώ ταυτόχρονα, περίπου τα μισά μέλη του περιφερειακού συμβουλίου Αττικής είναι γυναίκες. Παράλληλα, εκλέχθηκαν 12 γυναίκες Αντιπεριφερειάρχες και ορίστηκαν 15 γυναίκες ως θεματικές Αντιπεριφερειάρχες.

Όσον αφορά στις μεταβολές μεταξύ των εκλογικών αναμετρήσεων του 2010 και του 2014 καταγράφονται τα εξής:

- Ουδεμία μεταβολή στις Περιφέρειες Πελοποννήσου και Στερεάς Ελλάδας.
- Αύξηση του ποσοστού της γυναικείας συμμετοχής περίπου κατά 2-2,5% στις Περιφέρειες Δυτικής Ελλάδας, Κεντρικής Μακεδονίας και Βορείου Αιγαίου.
- Τεράστια αύξηση του ποσοστού της γυναικείας συμμετοχής σε 2 Περιφέρειες: στην Περιφέρεια Αττικής κατά 18% περίπου (από 27,72% στο 45,54%) και στην Περιφέρεια Ηπείρου κατά 12% περίπου (από 9,8% στο 21,56%).
- Σημαντική μείωση σε 3 Περιφέρειες κοντά στο 6-7% (Ιονίων Νήσων, Θεσσαλίας και Ανατολικής Μακεδονίας Θράκης) με μεγαλύτερη μείωση -7,32% στην Περιφέρεια Ιονίων Νήσων.
- Τέλος, σε 3 Περιφέρειες εμφανίζεται μείωση του ποσοστού της γυναικείας συμμετοχής της τάξης του 2%.

Στον Πίνακα 7 που ακολουθεί παρουσιάζεται η γυναικεία συμμετοχή στα αιρετά αξιώματα της περιφερειακής αυτοδιοίκησης στις 13 Περιφέρειες της χώρας.

Πίνακας 7. Συμμετοχή γυναικών στα αιρετά αξιώματα της περιφερειακής αυτοδιοίκησης, 2014⁶⁶

ΑΙΡΕΤΕΣ ΣΤΗΝ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ Β' ΒΑΘΜΟΥ									
Εκλογές για την ανάδειξη τοπικών και περιφερειακών αρχών 2014					Εκλογές για την ανάδειξη τοπικών και περιφερειακών αρχών 2010				
Περιφέρεια	Συν. Αρ. Εκλεγμένων μελών ΠΣ	Αρ. Εκλεγμένων γυναικών	% Αιρετών Γυναικών	Αιρετές Αντιπεριφερειάρχες	Θεματικές Αντιπεριφερειάρχες	Αρ. Εκλεγμένων γυναικών	% Αιρετών Γυναικών	Αιρετές Αντιπεριφερειάρχες	Θεματικές Αντιπεριφερειάρχες
ΑΤΤΙΚΗΣ	101	46	45,54%	1	4	28	27,72%	4	1
ΑΝ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ-ΘΡΑΚΗΣ	51	6	11,76%	0	1	9	17,64%	1	0
Β. ΑΙΓΑΙΟΥ	41	6	14,63%	0	2	5	12,19%	0	0
Δ. ΕΛΛΑΔΑΣ	51	7	13,72%	1	0	6	11,76%	0	0
Δ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	51	6	11,76%	0	2	7	13,72%	0	0
ΗΠΕΙΡΟΥ	51	11	21,56%	1	0	5	9,80%	1	1
ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ	51	7	13,72%	1	0	10	19,60%	1	2
ΙΟΝΙΩΝ ΝΗΣΩΝ	41	7	17,07%	1	0	10	24,39%	0	2
Κ. ΜΑΚΕΔΟΝΙΑΣ	71	15	21,12%	2	2	14	19,71%	1	2
ΚΡΗΤΗΣ	51	7	13,72%	2	2	8	15,68%	1	1
Ν. ΑΙΓΑΙΟΥ	51	10	19,60%	0	1	11	21,56%	0	1
ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ	51	7	13,72%	2	1	7	13,72%	1	1
ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ	51	4	7,84%	1	0	4	7,84%	1	1
ΣΥΝΟΛΟ	713	139	17,36%	12	15	124	16,56%	11	12

Συμπερασματικά, τα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών, στις εκλογικές αναμετρήσεις του Μαΐου και του Ιουνίου του 2019, σε επίπεδο ευρωβουλής, δήμων και περιφερειών είναι εξαιρετικά χαμηλά και σε αρκετές περιπτώσεις χαμηλότερα από τα αντίστοιχα ποσοστά των εκλογών του 2014. Η εφαρμογή του μέτρου της ποσόστωσης φύλου 40%, που εφαρμόστηκε για πρώτη φορά σε όλες τις εκλογικές αναμετρήσεις, θα πρέπει να αξιολογηθεί περαιτέρω, μετά την ολοκλήρωση των βουλευτικών εκλογών του Ιουλίου του 2019, με την ανακοίνωση των μελών των δημοτικών και περιφερειακών συμβουλίων και την ανάληψη των καθηκόντων τους τον Σεπτέμβριο του 2019.

⁶⁶ Πηγή: ΓΓΙΦ, 2016 (Επιμέλεια: Α. Πατάζογλου).

Β' ΜΕΡΟΣ: ΕΜΠΕΙΡΙΚΗ ΔΙΕΡΕΥΝΗΣΗ ΚΑΙ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

1.1 Φεμινιστικές ερευνητικές εστιάσεις και η διάσταση του φύλου

Η ερευνητική εστίαση στην εξέταση της σχέσης των γυναικών με την πολιτική διαδικασία, καθώς και η διερεύνηση των κοινωνικών αναπαραστάσεων για την προσβασιμότητα των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων, αποτελούν πρόσφατο πεδίο τόσο στην πολιτική επιστήμη όσο και στον χώρο της έρευνας, καθώς, όπως αναφέρει η Bryson (2005: 15), «η δυτική πολιτική θεωρία αδιαφόρησε για τις γυναίκες», ενώ επί πολλές δεκαετίες, παρέμειναν στη σκιά του επιστημονικού ενδιαφέροντος (Παντελίδου-Μαλούτα, 1987).

Οι ερευνήτριες/-τές του φύλου και της πολιτικής υποστηρίζουν ότι οι ρίζες της διαρκούς ανδρικής κυριαρχίας τόσο στην πολιτική όσο και στην ακαδημία των πολιτικών επιστημών είναι πολύπλοκες και βαθιές. Η αμφισβήτηση αυτής της κυριαρχίας είναι κάτι περισσότερο από ένα απλό πρόβλημα και δεν αντιμετωπίζεται μόνο με την προσθήκη των γυναικών ή την ποσοτική αύξηση του ποσοστού τους στα δημόσια αξιώματα (Beckwith & Cowell-Meyers, 2003). Ενώ είναι σημαντικά, δεν αρκούν από μόνα τους. Απαιτούνται πιο σημαντικές αλλαγές τόσο στην πολιτική ως πρακτική όσο και στην πολιτική επιστήμη για να γίνουν ισότιμοι οι γυναίκες και οι άνδρες. Για να διευκολυνθεί αυτό, πρέπει να καταλάβουμε ποια είναι η πολιτική, ποια είναι η πολιτική συμπεριφορά των γυναικών και των ανδρών, πώς αντιδιαστέλλεται και κατασκευάζεται η διχοτόμηση της ιδιωτικής ζωής με τη δημόσια σφαίρα, όπως επίσης και ποιες είναι οι έμφυλες προϋδεάσεις για την παρουσία των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων.

Στις δεκαετίες του '80 και '90 αναπτύσσονται μελέτες που εστιάζουν σε θέματα που σχετίζονται με τη μειωμένη παρουσία των γυναικών στις δομές λήψης αποφάσεων και στις πολιτικές διαδικασίες, στα δικαιώματα και στην ιδιότητα του πολίτη, στις πολιτικές συνδηλώσεις που αυτές οι έννοιες φέρουν, καθώς και στις σχέσεις των γυναικών με την πολιτική εξουσία. Επιπλέον, αρχίζει να διερευνάται η

⁶⁷ Συγγραφή: Άννα Βουγιούκα & Ματίνα Παπαγιαννοπούλου

σχέση των έμφυλων υποκειμένων με την ιδιότητα του πολίτη, όπως επίσης να μελετάται η πολιτική περιθωριοποίηση των γυναικών ως πρόβλημα της δημοκρατίας, με έμφαση στον ριζικό μετασχηματισμό της έννοιας του πολίτη, ώστε να περιλαμβάνει και τις γυναίκες, όχι όμως πια σε συνθήκες πολιτικής μειονεξίας και υστέρησης. Εν τούτοις, διαφαίνεται ότι υπάρχει η χρεία για περισσότερη έρευνα που να επικεντρώνεται στην εξέταση του ρόλου των λόγων (*discourses*) και των ιδεών που υπάρχουν για την κοινωνική κατηγορία του φύλου στα πολιτικά δρώντα υποκείμενα και στις πολιτικές δομές (Bedford, 2009), όπως επίσης και του ρόλου των πολιτικών για την ισότητα των φύλων (Lombardo & Forest, 2012). Οι πρόσφατες έρευνες, για παράδειγμα, δεν εξετάζουν μόνο πώς και γιατί η ανισότητα των φύλων συμβαίνει ή παραμένει, αλλά και πώς ή/και γιατί κατασκευάζεται η διαφορά μεταξύ των φύλων και αναπαράγεται η ανισότητα των φύλων μέσω των θεσμών και των υφιστάμενων πολιτικών (Prügl, 2007). Ιδιαίτερες έννοιες της πολιτικής αναπαράγουν συγκεκριμένα είδη έμφυλων υποκειμένων και έχουν ως αποτέλεσμα συγκεκριμένες έμφυλες αναπαραστάσεις (Butler 1990). Για παράδειγμα, μέχρι τη δεκαετία του 1980, οι πολιτολογικές αναλύσεις βρίθουν έμφυλων προϊδεάσεων: η πολιτική και εκλογική συμπεριφορά των γυναικών συγκρίνεται με αυτή των ανδρών και οι γυναίκες δεν μελετώνται ως αυτόνομα πολιτικά δρώντα υποκείμενα, αλλά ως απόκλιση από το πρότυπο πολιτικότητας των ανδρών (Παντελίδου-Μαλούτα, 1992: 30· Τεπέρογλου & Ψαρά, 2001).

Η πολιτική συμπεριφορά των γυναικών αποτελεί, πλέον, αντικείμενο θεωρητικής και εμπειρικής διερεύνησης από πολιτικούς/-ές και κοινωνικούς/-ές επιστήμονες, με έντονη την κριτική παρουσία της φεμινιστικής θεώρησης, τόσο στη θεματολογία, όσο και στην υιοθετούμενη μεθοδολογία. Βασικό σημείο εστίασης είναι η εξέταση των τρόπων μέσα από τους οποίους το φύλο λειτουργεί ως συγκροτησιακό στοιχείο της πολιτ(εια)ικής φυσιογνωμίας των σύγχρονων κοινωνιών, όπως επίσης η διερεύνηση των κυρίαρχων αντιλήψεων και πολιτικών για τους έμφυλους ρόλους, τα έμφυλα πρότυπα και τους θεσμούς, δηλαδή η έμφυλη συγκρότηση του πολιτικού πεδίου και των πολιτειακών δρώντων (Σαμίου, 2006). Είναι σημαντικό να αναδειχθούν, σύμφωνα με τη διατύπωση της Σκοτ (1997: 314), οι τρόποι και τα πεδία μέσα από τα οποία «η πολιτική κατασκευάζει το φύλο και το φύλο κατασκευάζει την

πολιτική», καθώς το φύλο αποτελεί μια σημαντική «κατηγορία νοήματος» παρά ένα φυσικά δεδομένο «γεγονός» (Bryson, 2005: 365).

Η φεμινιστική έρευνα συνιστά ένα ολιστικό εγχείρημα που περιλαμβάνει και αφορά όλα τα στάδια της ερευνητικής διαδικασίας, από το θεωρητικό στο πρακτικό, από τη διατύπωση των ερευνητικών ερωτημάτων έως και τη συγγραφή των ευρημάτων. Οι ερευνήτριες/-τές δίνουν έμφαση στη συνέργεια και τις διασυνδέσεις μεταξύ επιστημολογίας, μεθοδολογίας και μεθόδου/τεχνικής και ενδιαφέρονται για τους τρόπους με τους οποίους η οπτική των ερευνητριών/-τών για την πραγματικότητα αλληλεπιδρά και επηρεάζει τον τρόπο συλλογής και ανάλυσης των δεδομένων (Brooks & Hesse-Biber, 2007: 5). Επίσης, όπως έχει ήδη προαναφερθεί, υπάρχει στενή σχέση μεταξύ φεμινιστικής έρευνας και ακτιβισμού, ο οποίος συνιστά αναπόσπαστο συστατικό ή/και κίνητρο για τις/τους ερευνήτριες/-τές όλα τα στάδια της ερευνητικής διαδικασίας: από τα ερωτήματα, τις μεθόδους έως και τα ευρήματα.

Η φεμινιστική εναλλακτική στο θετικιστικό παράδειγμα εισάγει έναν διαφορετικό τρόπο σκέψης για την έρευνα και την παραγωγή γνώσης που αντικρούει τη θετικιστική αντίληψη για την ύπαρξη μιας καθορισμένης και αμετάβλητης κοινωνικής πραγματικότητας ή για κάποια αλήθεια που υπάρχει «εκεί έξω» και δεν μένει παρά να αποκαλυφθεί. Αντικρούει, επίσης, την αντίληψη για τον/την αντικειμενικό/-ή και ουδέτερο/-η ερευνητή/-τρια και για εργαλεία εμπειρικής παρατήρησης που είναι απαλλαγμένα και δεν επηρεάζονται από συγκεκριμένες αξίες.

Κυρίως, όμως, η προσέγγιση αυτή εισάγει την ερμηνεία, την υποκειμενικότητα, το συναίσθημα και την ενσώματη υλικότητα (*embodiment*) στη διαδικασία παραγωγής γνώσης, στοιχεία που ιστορικά συνδέονται με τις γυναίκες και έχουν αποκλειστεί από την κυρίαρχη θετικιστική έρευνα. Μάλιστα πολλές θεωρητικές αναδεικνύουν νέες πηγές γνώσης και κατανόησης της βιωμένης εμπειρίας, των ερμηνειών, των υποκειμενικοτήτων και συναισθημάτων των γυναικών, που δεν τα θεωρούν εμπόδια για την αποκάλυψη της αλήθειας, αλλά εργαλεία για τη βαθύτερη κατανόηση και την παραγωγή γνώσης. Για αυτό και η έμφαση στη γνώση ως κοινωνικά τοποθετημένης διαδικασίας (*situated knowledge*) συχνά συνδυάζεται με τον αναστοχασμό -που απαιτεί από ερευνήτριες/-τές να έχουν επίγνωση και να αναστοχάζονται κριτικά τους τρόπους με τους οποίους η προσίδια θέση τους (*positionality*) μπορεί να λειτουργήσει

και ως εμπόδιο και ως πόρος για την επίτευξη γνώσης μέσω της ερευνητικής διαδικασίας– στο πλαίσιο της φεμινιστικής έρευνας (Brooks & Hesse-Biber, 2007: 12-15).

Στην παρούσα έρευνα –στην ποσοτική και την ποιοτική εστίαση- η διάσταση του φύλου έχει ληφθεί υπόψη, καθώς η προβληματική του φύλου, η «σημαντικότερη συμβολή της φεμινιστικής σκέψης», όπως επισημαίνει η Αβδελά (2014: 226), άνοιξε νέες κατευθύνσεις τόσο στη θεωρία όσο και στην έρευνα, διεύρυνε τις θεματικές και διευκόλυνε την επικοινωνία με άλλα επιστημονικά πεδία. Στο πλαίσιο αυτό, η έρευνα σχεδιάστηκε λαμβάνοντας υπόψη τα ζητήματα των γυναικών και των φύλων για να οδηγηθεί σε πιο εμπειριστατωμένα και συμμετοχικά αποτελέσματα. Η ευαίσθητη ως προς το φύλο έρευνα σημαίνει ότι μεθοδολογικές εστιάσεις αλλά και ανησυχίες που αφορούν την ανάλυση βασικών θεμάτων της φεμινιστικής έρευνας σχετικά με το φύλο έχουν συμπεριληφθεί – όπως η διατομεακότητα, το δίπολο: δημόσιο/ιδιωτικό, οι πολιτικές, οι θεσμικές εξελίξεις κ.λπ.

Έτσι, οι ακόλουθες παράμετροι διατρέχουν την πλαισίωση και την ανάπτυξη της παρούσας έρευνας (UN INSTRAW, 2007):

- **Φύλο και έμφυλη ανάλυση:** Η φεμινιστική κριτική σκέψη αξιοποιεί το φύλο ως αναλυτική κατηγορία και την έμφυλη ανάλυση (*gender analysis*), προκειμένου να κατανοήσει την κοινωνική πραγματικότητα. Αναγνωρίζει την αναγκαιότητα της διαρκούς και αναστοχαστικής ενασχόλησης με το φύλο και τις έμφυλες ανισότητες/ασυμμετρίες, τα οποία θεωρεί βασικά χαρακτηριστικά του συνόλου της κοινωνικής ζωής, συμπεριλαμβανόμενης της διενέργειας ερευνών (Fonow & Cook, 2005: 2213) και δεν επιδιώκει απλώς να ερμηνεύσει την κοινωνική πραγματικότητα, αλλά και να τη μετασχηματίσει (Ackerly & True, 2010: 2).
- **Έμφαση στους έμφυλους ρόλους και στις έμφυλες σχέσεις:** Η εξέταση και η μελέτη των έμφυλων ζητημάτων καθ' όλη την ερευνητική διαδικασία χρειάζεται να λαμβάνει υπόψη ότι οι έμφυλοι ρόλοι είναι κοινωνικά και πολιτισμικά κατασκευασμένοι και συνεπάγονται διαφορετικούς κανόνες, πρότυπα, συμπεριφορές και ευκαιρίες για το κάθε φύλο, καθώς και ότι οι έμφυλες σχέσεις είναι σχέσεις εξουσίας/ισχύος που υπάρχουν μεταξύ των ανδρών και των γυναικών ως αποτέλεσμα των κοινωνικών ρόλων, οι οποίοι

τείνουν να ευνοούν τους άνδρες στην πρόσβαση και τον έλεγχο των πόρων, όπως επίσης και στη λήψη αποφάσεων στα τοπικά, εθνικά και διεθνή επίπεδα.

- **Διαθεματικότητα:** Αναγνώριση των διαφορετικών και επάλληλων διαστάσεων της ταυτότητας (*intersectionality*) και της αλληλεπίδρασης του φύλου με πλήθος άλλων διαστάσεων (κοινωνική τάξη, φυλή, εθνικότητα/εθνότητα, σεξουαλικότητα, θρησκεία, εκπαίδευση κ.λπ.). Απομυθοποίηση και κριτική των ουσιοκρατικών αντιλήψεων για το έμφυλο υποκείμενο και τις έμφυλες διαφορές, καθώς και αξιοποίηση αυτής της επίγνωσης ως συγκεκριμένου μεθοδολογικού εργαλείου και γενικού προσανατολισμού ή τρόπου θεώρησης.
- **Φεμινιστικές ηθικές αρχές και δεοντολογία:** Συνιστά μια μεθοδολογική δέσμευση σε ερευνητικές πρακτικές που λαμβάνουν υπόψη την εξουσία, τα όρια, τις σχέσεις μεταξύ του συνόλου των εμπλεκομένων και τις πολλαπλές διαστάσεις της θέσης των ερευνητριών/-τών σε όλη τη διάρκεια του ερευνητικού εγχειρήματος. Απαιτεί την αξιοποίηση κριτικού στοχασμού κατά την έρευνα και υποδεικνύει την ανάγκη να αναγνωρίζεται και να λαμβάνεται υπόψη η συγκυριακή διάσταση ή/και η τυχαιότητα των στοιχείων, καθώς και ότι η κατασκευή της γνώσης γίνεται μέσω ορίων και κατηγοριοποιήσεων (Ackerly & True, 2010: 21-30). Στο πλαίσιο αυτό, είναι αναγκαίο να λαμβάνεται μέριμνα για τις (όποιες) ηθικές επιπτώσεις της φεμινιστικής έρευνας και να υπάρχει επίγνωση της αξιοποίησης των συμμετεχουσών ως «φορέων» της γνώσης (Fonow & Cook, 2005: 2213), ιδιαιτέρως όταν πρόκειται για κοινωνικά αποκλεισμένα ή ευάλωτα άτομα. Επίσης, είναι σκόπιμο να προσαρμόζονται αναλόγως τα ερευνητικά εργαλεία (π.χ. διασφάλιση ανωνυμίας, προστασία προσωπικών δεδομένων, συμπεριληπτικός τρόπος απεύθυνσης, χρήση μη σεξιστικής/μη ρατσιστικής γλώσσας κ.λπ.).
- **Χρήση ποικίλων ερευνητικών μεθόδων:** Στη φεμινιστική έρευνα αξιοποιείται πλήθος διαφορετικών μεθόδων, τεχνικών και σχεδίων (από την οπτική ανάλυση και την αξιολόγηση αναγκών έως τη συγκριτική μελέτη, την ανάλυση περιεχομένου, την επιτόπια έρευνα, τις ομάδες εστίασης κ.λπ.) που

επιλέγονται με βάση το αντικείμενο και τον στόχο της εκάστοτε έρευνας. Γενικά στη φεμινιστική εμπειρική έρευνα, οι διαπιστώσεις της φεμινιστικής θεωρίας συχνά αξιοποιούνται ως οδηγός για την ερευνητική πρακτική (Fonow & Cook, 2005: 2214· Ackerly & True, 2010: 6).

- **Διεπιστημονικότητα & πολυεπιστημονικότητα:** Εστίαση σε θέματα και μεθόδους που προέρχονται από διαφορετικούς ακαδημαϊκούς τομείς και έμφαση στις πολλαπλές διαστάσεις των κοινωνικών προβλημάτων. Εν τούτοις, η φεμινιστική έρευνα εξαρχής είχε διεπιστημονικό (ή και πολυεπιστημονικό) χαρακτήρα και για αυτό δεν αποτελεί αποκλειστικό πεδίο ενός επιστημονικού τομέα ή μιας συγκεκριμένης κοινωνικής ή ανθρωπιστικής επιστήμης.
- **Η έρευνα ως δράση:** Η φεμινιστική έρευνα έχει ταυτοχρόνως κριτικό και χειραφετητικό χαρακτήρα.⁶⁸ Επικεντρώνεται στην ενδυνάμωση των γυναικών και στον μετασχηματισμό των πατριαρχικών κοινωνικών δομών/θεσμών μέσω της παραγωγής γνώσης και της αξιοποίησης των ερευνητικών αποτελεσμάτων για ένα συγκεκριμένο σκοπό (Fonow & Cook 2005: 2213). Αυτό το τελευταίο συστατικό υπερβαίνει την έρευνα για χάρη της αύξησης της γνώσης και των πληροφοριών και αντιμετωπίζει την έρευνα ως «μορφή υπεράσπισης» που πρέπει να στοχεύσει: α) στη διαμόρφωση πολιτικών, ώστε να καλυτερεύσουν οι συνθήκες ζωής των γυναικών, και β) στην αλλαγή των κοινωνικών θεσμών και δομών, καθώς και της πολιτικής κουλτούρας που (ανα)παράγουν τις δικές τους μορφές έμφυλων διακρίσεων κατά των γυναικών.

Έτσι, οι τεχνικές που αξιοποιήθηκαν κατά την παρούσα έρευνα δεν υιοθετούν ένα κανονιστικό θετικιστικό μοντέλο, καθώς στοχεύουν στην ανάδειξη, ανάλυση και κατανόηση των αναπαραστάσεων και αντιλήψεων των ερευνητικών υποκειμένων για το υπό εξέταση ζήτημα, προσπαθώντας να αναδείξουν προβληματικές που σχετίζονται με τις έμφυλες προκαταλήψεις, τα θέματα ισχύος και εξουσίας, καθώς και

⁶⁸ Τα βασικά καθήκοντα της χειραφετητικής κοινωνικής επιστήμης είναι τρία: η ανάπτυξη συστηματικής διάγνωσης και κριτικής για τον κόσμο όπως είναι, η σύλληψη βιώσιμων εναλλακτικών επιλογών και η κατανόηση των εμποδίων, πιθανοτήτων και διλημάτων που πρέπει να αντιμετωπιστούν προκειμένου να υπάρξει μετασχηματισμός/αλλαγή (Wright, 2018).

να αναδείξουν τις κυρίαρχες ανισότητες που συντείνουν στη μειωμένη παρουσία των γυναικών στις δομές λήψης των πολιτικών αποφάσεων.

1.2 Το αντικείμενο και οι στόχοι της έρευνας

Υπό το πρίσμα όσων προηγήθηκαν είναι σαφές καταρχάς ότι το **αντικείμενο** της παρούσας έρευνας (ποσοτικής και ποιοτικής), που είναι η διερεύνηση και καταγραφή των παραμέτρων και συνιστωσών που προσδιορίζουν/καθορίζουν τη συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών σε θεσμούς, φορείς, όργανα και δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων, συνεχίζει να έχει σημασία και νόημα, με δεδομένο ότι παρά τις βελτιώσεις η κατάσταση, και με ποσοτικούς και με ποιοτικούς όρους, δεν έχει αλλάξει δραστικά και οι έμφυλες ανισορροπίες και ανισότητες παραμένουν. Το θέμα της διερεύνησης και της καταγραφής των στάσεων και των αντιλήψεων του πληθυσμού για τα θέματα συμμετοχής και εκπροσώπησης των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων, όπως επίσης της πολιτικής υπο-αντιπροσώπευσης των γυναικών στη Βουλή και σε άλλες δομές πολιτικής εξουσίας (π.χ. κόμματα, περιφερειακή διοίκηση και τοπική αυτοδιοίκηση) αποτελούν βασικά πεδία της παρούσας διερεύνησης, καθώς η περιορισμένη παρουσία των γυναικών θέτει ένα σημαντικό ζήτημα για τη λειτουργία της ίδιας της δημοκρατίας.

Επομένως, η έρευνα διαρθρώθηκε σε δύο επίπεδα ερευνητικής εστίασης: μία ποσοτική και μία ποιοτική ερευνητική εστίαση. Η συνδυαστική και συμπληρωματική χρήση ποσοτικών και ποιοτικών μεθόδων, η οποία υιοθετήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας πεδίου αποτελεί την πλέον αποτελεσματική μεθοδολογική προσέγγιση για μια ολοκληρωμένη περιγραφή και εξήγηση των διαστάσεων της κοινωνικής πραγματικότητας (τριγωνοποίηση ή μεθοδολογικός τριγωνισμός). Η υιοθέτηση της μεθοδολογικής προσέγγισης της έρευνας πραγματοποιήθηκε με στόχο την κάλυψη των κριτηρίων που σχετίζονται με την εγκυρότητα, την αντιπροσωπευτικότητα, την αξιοπιστία και την αντικειμενικότητα.

Αναφορικά με την ποσοτική έρευνα, οι κυρίαρχες αντιλήψεις και πεποιθήσεις σχετικά με την πολιτική περιθωριοποίηση των γυναικών, τα εμπόδια που οι γυναίκες αντιμετωπίζουν στο πεδίο της πολιτικής, καθώς και τα μέτρα που χρειάζεται να

ληφθούν, αποτελούν επίσης κεντρική εστίαση, καθώς η πολιτική εξουσία παραμένει κυρίαρχα ανδρική. Η εξέταση των παραμέτρων αυτών στοχεύει στην αποτίμηση των συνιστωσών που διαμορφώνονται από την κυρίαρχη πολιτική κουλτούρα -ευρύτερα της ελληνικής κοινωνίας και ειδικότερα αυτής που ενυπάρχει στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων- η οποία ορίζεται ως «το σύνολο των αντιλήψεων, των στάσεων και των συμπεριφορών με πολιτική σημασία που χαρακτηρίζουν τη συγκεκριμένη κοινωνία, ένα σύνολο που διαμορφώνεται με βάση την ιστορική εμπειρία και την κοινωνική και πολιτική πραγματικότητα» (Παντελίδου-Μαλούτα, 1993: 14). Η αποτύπωση των στάσεων των ανδρών και των γυναικών αποτέλεσε εστιακό σημείο, καθώς οι στάσεις συνιστούν μέσο πρόβλεψης των εννοιολογικών γνωσιακών διαδικασιών και καθορίζουν τον τρόπο με τον οποίον τα άτομα αντιλαμβάνονται την κοινωνική πραγματικότητα και αποτελούν συστήματα θετικών και αρνητικών αξιολογήσεων απέναντι σε ένα συγκεκριμένο αντικείμενο.

Αναφορικά με την ποιοτική έρευνα, θα πρέπει να σημειωθεί ότι εξετάζονται και η συμμετοχή και η εκπροσώπηση των γυναικών στις διαδικασίες και τα όργανα λήψης αποφάσεων, διότι οι διαστάσεις αυτές αποτελούν δύο διαφορετικές αλλά αλληλένδετες όψεις/διαστάσεις της σχέσης των γυναικών με την πολιτική. Ειδικότερα, εξετάζονται οι παράμετροι που καθορίζουν τη συμμετοχή των γυναικών, με την έννοια της διαμόρφωσης πολιτικής ατζέντας μέσω ποικίλων τρόπων συμμετοχής στην πολιτική ή τον συνδικαλισμό (π.χ. μέσω πολιτικών συζητήσεων, δημόσιου διαλόγου, άσκησης πολιτικής πίεσης, lobbying κ.λπ.), καθώς και οι παράμετροι που καθορίζουν την εκπροσώπηση, με την έννοια της διαδικασίας μέσω της οποίας μια συγκεκριμένη πολιτική ατζέντα συμπεριλαμβάνεται και αντιπροσωπεύεται σε θεσμούς λήψης αποφάσεων, οι οποίοι παράγουν πολιτική και χαράζουν πολιτικές/policies (π.χ. πολιτικά κόμματα, εκλεγμένα σώματα όπως είναι το κοινοβούλιο, τα δημοτικά συμβούλια των δήμων, τα περιφερειακά συμβούλια των περιφερειών, τα διοικητικά συμβούλια των συνδικαλιστικών οργανώσεων και των κοινωνικών εταίρων, τα διοικητικά συμβούλια των φορέων της κοινωνίας των πολιτών κ.λπ.). Εξαιρετικά σημαντική διάσταση της πολιτικής εκπροσώπησης, ιδιαιτέρως στο πλαίσιο μιας φεμινιστικής κριτικής προσέγγισης είναι και η ατζέντα φύλου. Το κατά πόσον δηλαδή στην άρθρωση των επιμέρους τμημάτων της πολιτικής, συνδικαλιστικής, οικονομικής

ατζέντας των διαφορετικών θεσμών και επιπέδων λήψης αποφάσεων ενσωματώνονται και προβάλλονται ζητήματα που αφορούν την έμφυλη διάσταση και την ισότητα των φύλων.

Έτσι, στόχους της έρευνας αποτέλεσαν:

- Η αποτύπωση και η ανάδειξη των στάσεων, των πεποιθήσεων και των αντιλήψεων του ελληνικού πληθυσμού, αλλά και των γυναικών που συμμετέχουν οι ίδιες σε πολιτικές δομές και θέσεις, για την εν γένει συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών σε δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων.
- Η αποτίμηση των υφιστάμενων όρων και προϋποθέσεων που καθορίζουν τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική στην παρούσα συγκυρία.
- Η διερεύνηση ορισμένων μεταβλητών και παραγόντων (εμπόδια και προκαταλήψεις) που συνδέονται με την περιορισμένη συμμετοχή των γυναικών στις δομές της πολιτικής εξουσίας. Επίσης, η ανάδειξη των δυσκολιών και εμποδίων που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες, τόσο κατά τη διαδικασία εκλογής τους, όσο και στο πλαίσιο άσκησης των καθηκόντων και του ρόλου τους όταν εκλεγούν, όπως επίσης η καταγραφή των (πολιτισμικών, κοινωνικών, οικονομικών, πολιτικών, κ.ά.) παραγόντων που οδηγούν στα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής των γυναικών σε δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων.
- Η διερεύνηση των πραγματικών αναγκών της ελληνικής κοινωνίας ως προς την ενεργή παρουσία των γυναικών στο πολιτικό πεδίο.
- Η διερεύνηση και καταγραφή των σύγχρονων διακυβευμάτων, αιτημάτων και προτάσεων πολιτικής (*policy proposals*), που θα συμβάλλουν στην ποσοτική αύξηση της συμμετοχής των γυναικών και κυρίως στην ουσιαστική εκπροσώπησή τους, καθώς και των προτάσεων πολιτικής που (εν δυνάμει) θα συμβάλλουν στην αλλαγή των στερεοτυπικών αντιλήψεων για τη σχέση των γυναικών με την πολιτική.

Επιπρόσθετα, η έρευνα έχει ως τελικό στόχο να συντελέσει καθοριστικά στον αποτελεσματικότερο πολιτικό, νομοθετικό και κοινωνικό σχεδιασμό για τη

μεγαλύτερη εμπλοκή και εκπροσώπηση των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων (π.χ. εθνικό κοινοβούλιο, ευρωπαϊκό κοινοβούλιο, περιφερειακή διοίκηση, τοπική αυτοδιοίκηση, κόμματα, κυβέρνηση κ.λπ.).

Σε επίπεδο μεθοδολογίας, η έρευνα έχει καταρχάς περιγραφικό και κατά δεύτερον αναλυτικό και ερμηνευτικό στόχο, επιχειρώντας μέσω ερμηνευτικών/ποιοτικών προσεγγίσεων να συμβάλει στη βαθύτερη κατανόηση των παραγόντων που διαμορφώνουν και επηρεάζουν την πολιτική συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών. Στο πλαίσιο αυτό συλλέγονται και αναλύονται ποσοτικά και ποιοτικά εμπειρικά δεδομένα, με στόχο να γίνει αιτιώδης (*ex post*) έλεγχος των παραγόντων που διαμορφώνουν την πολιτική συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών μέσω επαγωγικής ανάλυσης. Επίσης, επειδή, όπως προαναφέρθηκε, βασικός στόχος της έρευνας είναι να αξιοποιηθούν πρακτικά τα αποτελέσματα, τα συμπεράσματα και οι προτάσεις που θα προκύψουν, η έρευνα θα μπορούσε να θεωρηθεί και ως βασική έρευνα δράσης, η οποία περιλαμβάνει μεικτές ερευνητικές προσεγγίσεις (δειγματοληπτική ποσοτική και ποιοτική έρευνα), βιβλιογραφική ανασκόπηση, καθώς και επιτόπια/συγχρονική έρευνα, επιδιώκοντας να συμβάλει στον μετασχηματισμό των αντιλήψεων για τη σχέση γυναικών/ πολιτικής, καθώς και στην αύξηση των ποσοτικών και ποιοτικών συνιστωσών της εκπροσώπησης.

1.3 Θεματικές ενότητες και ερευνητικά ερωτήματα

Η επισκόπηση της ελληνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας για την εξέταση των βασικών παραμέτρων που αφορούν στον ευρέως διαδεδομένο αποκλεισμό των γυναικών από τους καθιερωμένους, κεντρικούς και περιφερειακούς πολιτικούς θεσμούς και την εξαιρετικά χαμηλή συμμετοχή τους στο επίπεδο της πολιτικής εκπροσώπησης. Επίσης, εξετάστηκαν σχετικές αναλύσεις και ερμηνείες για τους (πολιτικούς, κοινωνικούς, οικονομικούς και πολιτισμικούς) παράγοντες που συντείνουν στα χαμηλά ποσοστά εμπλοκής των γυναικών σε θεσμούς λήψης αποφάσεων (Waylen et al., 2013· Celis & Childs, 2011), καθώς και εμπειρικά δεδομένα για την Ευρώπη (European Commission, 2009) και την Ελλάδα (Μοσχοβάκου, 2015· Κυριακίδου, 2006· Αρβανίτης,

κ.ά. 2006). Επίσης, εξετάστηκαν έρευνες και μελέτες που αναλύουν τους λόγους στους οποίους οφείλεται το γεγονός ότι οι γυναίκες είναι λιγότερο συμμετοχικές από τους άνδρες και δηλώνουν χαμηλότερο πολιτικό ενδιαφέρον (π.χ. διαχωρισμός δημόσιου-ιδιωτικού χώρου, ανδροκεντρισμός κοινωνικής διάρθρωσης, σεξισμός των προτύπων των έμφυλων σχέσεων/ έμφυλων ρόλων, εγγενής ανδροκεντρισμός πολιτικής διαδικασίας/κουλτούρας, κοινωνικοποίηση και διαπαιδαγώγηση κ.λπ.) (Παντελίδου-Μαλούτα, 2014α: 81-82). Επομένως, το παραπάνω θέματα αποτέλεσαν τη βάση για τη διαμόρφωση των ερευνητικών ερωτημάτων, εξετάζοντας δύο ή περισσότερες μεταβλητές μεταξύ τους (Marczyk, DeMatteo & Festinger, 2005: 34), και αναδύθηκαν τόσο από τις θεωρητικές και ερμηνευτικές προσεγγίσεις όσο και από τα εμπειρικά δεδομένα ερευνών σχετικά με την πολιτική συμμετοχή των γυναικών, την πολιτική κουλτούρα και τις έμφυλες σχέσεις στο πεδίο του πολιτικού γίνεσθαι και της πολιτικής εξουσίας.

Τα ερευνητικά ερωτήματα -τόσο για την ποσοτική όσο και για την ποιοτική ερευνητική εστίαση- που προτάθηκαν προς έλεγχο (επαλήθευση ή διάψευση) είναι τα ακόλουθα:

- Εκφράζεται ως αιτούμενο/ανάγκη η συμμετοχή περισσότερων γυναικών στην πολιτική (σε εθνικό, περιφερειακό, τοπικό και ευρωπαϊκό επίπεδο);
- Οι πολίτες (άνδρες και γυναίκες) τείνουν να εμπιστεύονται περισσότερο τις γυναίκες ή τους άνδρες πολιτικούς;
- Η ενασχόληση των γυναικών με την πολιτική κρίνεται θετικότερα από ό,τι αυτή των ανδρών πολιτικών;
- Σε ποιον βαθμό επηρεάζουν τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών σε δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων το οικογενειακό, κοινωνικό, οικονομικό, πολιτικό και εργασιακό περιβάλλον; Ποια είναι η επιρροή τους και πώς λειτουργεί – ενισχυτικά ή ανασταλτικά;
- Υπάρχει διαφοροποίηση κατά φύλο ως προς τη στάση σχετικά με την παρουσία των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων;
- Υπάρχει διαφοροποίηση κατά φύλο ως προς τη στάση σχετικά με την αποτελεσματικότητα των γυναικών στην πολιτική;

- Υπάρχει διαφοροποίηση κατά φύλο ως προς την πρόθεση ψήφου και την εκλογιμότητα των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων;
- Οι δυσκολίες ή/και η ενθάρρυνση συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική, συνδέονται με θέματα συμφιλίωσης οικογενειακής/ιδιωτικής και επαγγελματικής ζωής και έμφυλων διακρίσεων;
- Οι γυναίκες που ενδιαφέρονται να εκλεγούν σε θέσεις λήψης αποφάσεων συναντούν δυσκολίες που οφείλονται ή συνδέονται με στερεοτυπικές αντιλήψεις για το φύλο και έμφυλες διακρίσεις;
- Ισχύει το ίδιο και στην περίπτωση της εκλογής τους; Αντιμετωπίζουν δυσκολίες που οφείλονται ή συνδέονται με στερεοτυπικές αντιλήψεις για το φύλο και τις έμφυλες διακρίσεις;
- Σε θέσεις υψηλής πολιτικής ευθύνης, οι πολίτες εμπιστεύονται περισσότερο τους άνδρες ή τις γυναίκες πολιτικούς;
- Υπάρχει διαφοροποίηση κατά φύλο ως προς τη στάση σχετικά με την αποτελεσματικότητα των γυναικών και των ανδρών σε διαφορετικούς τομείς ενασχόλησης (π.χ. απασχόληση, πολιτισμός, οικονομία κ.λπ.);
- Αντιμετωπίζουν οι γυναίκες περισσότερες δυσκολίες στην εκλογή τους από ό,τι οι άνδρες συνάδελφοί τους;
- Ποιες είναι οι στάσεις, οι αντιλήψεις και οι πεποιθήσεις των γυναικών για την εμπλοκή, την πολιτική στάση και το πολιτικό ήθος των ανδρών και των γυναικών που ασχολούνται με την πολιτική ή έχουν εκλεγεί σε θέσεις πολιτικής ευθύνης;
- Έχουν οι γυναίκες που εκλέγονται σε θέσεις πολιτικής ευθύνης ατζέντα ισότητας των φύλων/ατζέντα φύλου;
- Χρειάζεται να ληφθούν μέτρα για την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων; Ποια μέτρα θεωρούν οι γυναίκες που ασχολούνται με την πολιτική ή έχουν εκλεγεί σε θέση πολιτικής ευθύνης ότι μπορούν να συμβάλουν αποφασιστικά στην αύξηση της συμμετοχής και της εκπροσώπησής τους στην πολιτική;

- Ποια μέτρα θεωρούν οι γυναίκες που ασχολούνται με την πολιτική ή έχουν εκλεγεί σε θέση πολιτικής ευθύνης ότι θα πρέπει να ληφθούν, προκειμένου να αρθούν οι δυσκολίες και εμπόδια που αντιμετωπίζουν στην πολιτική τους διαδρομή;
- Εντοπίζονται έμφυλες διαφοροποιήσεις ως προς τα ενδιαφέροντα και τις πολιτικές προτεραιότητες;
- Σε ποιον βαθμό έχει επιτευχθεί η αύξηση της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών στην πολιτική;
- Σε τι βαθμό είναι ικανοποιημένες οι γυναίκες από την εξέλιξη σε αυτόν τον τομέα;

Συνακόλουθα, στο ερευνητικό εργαλείο (ερωτηματολόγιο) που αναπτύχθηκε για την ποσοτική έρευνα, οι γενικές θεματικές ενότητες που τέθηκαν υπό εξέταση αφορούν: στα κοινωνιο-δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων, στην προσωπική εμπλοκή με την πολιτική των ερωτώμενων, στην εμπιστοσύνη των πολιτών (ανδρών και γυναικών) σχετικά με τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική, στις στάσεις των ερωτώμενων για θέματα ισότητας των φύλων και συμμετοχής των ανδρών και των γυναικών στην πολιτική, στους παράγοντες που επηρεάζουν (θετικά ή αρνητικά) τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική, στις δυσκολίες και δυσχέρειες που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες υποψήφιες ως πολιτικοί ως προς την εκλογή τους, στα μέτρα για την ενθάρρυνση και την αύξηση των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων κ.λπ.

Τέλος, στην ποιοτική έρευνα το ερευνητικό εργαλείο/ ο οδηγός συνέντευξης που εκπονήθηκε, περιλαμβάνει τις εξής γενικές θεματικές ενότητες: κοινωνιο-δημογραφικά χαρακτηριστικά των συμμετεχουσών στην ποιοτική έρευνα, προσωπική εμπλοκή στην πολιτική (υπό την στενή/κυρίαρχη έννοια, αλλά και υπό την πιο ευρεία/εναλλακτική έννοια), στάσεις και αντιλήψεις για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική, αποτίμηση της υφιστάμενης κατάστασης, δυσκολίες, εμπόδια και αλλαγές σε σχέση με το παρελθόν, μέτρα ενθάρρυνσης για την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών-πολιτικών στην πολιτική και για την ενίσχυση της εκπροσώπησής τους στα κέντρα λήψης πολιτικών

αποφάσεων, τρόποι και μέσα άρσης των εμποδίων/δυσκολιών που συναντούν οι συμμετέχουσες στη σταδιοδρομία τους κ.λπ.

1.4 Τα ερευνητικά εργαλεία

1.4.1 Ερευνητικό εργαλείο/Ερωτηματολόγιο της ποσοτικής έρευνας

Για την κατάρτιση του κατάλληλου ερωτηματολογίου προηγήθηκαν από την ερευνητική ομάδα οι ακόλουθες ενέργειες: α) προσδιορισμός και εξειδίκευση του στόχου της έρευνας, β) επιλογή της μεθόδου συλλογής των δεδομένων, και γ) κατανόηση των χαρακτηριστικών των ερωτώμενων (Παρασκευόπουλος, 1999).

Η ερευνητική ομάδα για την κατασκευή του ερευνητικού εργαλείου μελέτησε τη σχετική διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία που αφορά στη διάσταση του φύλου και τις πολιτικές διαδικασίες, συναφή ερωτηματολόγια που έχουν αναπτυχθεί για τη διερεύνηση του συγκεκριμένου ζητήματος και έλαβε υπόψη το ερωτηματολόγιο που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της παρόμοιας έρευνας που είχε διενεργήσει το ΚΕΘΙ το 2006, έτσι ώστε να αναπτυχθούν οι κατάλληλες θεματικές ενότητες και αναλυτικές κατηγορίες.⁶⁹ Το ερωτηματολόγιο που σχεδιάστηκε, ελέγχθηκε ώστε να έχει πληρότητα, σαφήνεια, συνοχή, κατάλληλη δομή, να περιλαμβάνει ερωτήματα ελέγχου, να είναι όσο το δυνατόν πιο σύντομο, να έχει αρτιότητα παρουσίασης από τεχνικής πλευράς, να περιλαμβάνει βασικές οδηγίες συμπλήρωσης και εννοιολογικές επεξηγήσεις, να επιδέχεται κωδικογραφική και μηχανογραφική επεξεργασία. Επιπλέον, δόθηκε ιδιαίτερη βαρύτητα από την ερευνητική ομάδα οι χρησιμοποιούμενοι όροι να γίνονται εύκολα αντιληπτοί, η σειρά των ερωτήσεων να μην προκαλεί τάσεις πιθανής σύγχυσης και αδυναμία ή άρνηση των ερωτώμενων να απαντήσουν, όπως επίσης η διατύπωση των ερωτήσεων να επιτρέπει τη συλλογή των επιθυμητών στοιχείων βάσει των θεματικών ενοτήτων που τέθηκαν για το αντικείμενο της έρευνας. Τέλος, η ερευνητική ομάδα εστίασε στις απαιτήσεις της στατιστικής ανάλυσης των απαντήσεων για την εξαγωγή αξιόπιστων και επιστημονικά ορθών συμπερασμάτων.

⁶⁹ Βλ. σχετικά: Αρβανίτης, κ.ά. (2006).

Έτσι, το ερωτηματολόγιο ήταν δομημένο και είχε τη μορφή: α) κλειστών ερωτήσεων, β) ερωτήσεων πολλαπλής επιλογής, γ) ερωτήσεων διαβαθμισμένης κλίμακας, δ) διχοτομικών ερωτήσεων, και ε) ερωτήσεων ανοικτού τύπου. Αναφορικά με τη ροή των ερωτήσεων του εργαλείου σημειώνεται ότι συμπεριλαμβάνονταν ερωτήσεις αποκλεισμού/φίλτρα. Στο ερωτηματολόγιο συμπεριλήφθηκαν πενήντα (50) ερωτήσεις που: α) αφορούσαν στα κοινωνιο-δημογραφικά χαρακτηριστικά των ερωτώμενων, β) εξέταζαν τις στάσεις του γενικού πληθυσμού ως προς τη συμμετοχή των γυναικών σε θέσεις ευθύνης στην πολιτική, γ) διερευνούσαν τις κοινωνικές αναπαραστάσεις και τα στερεότυπα του κοινού σχετικά με την εμπλοκή των γυναικών στην πολιτική κ.λπ.

Για την τελική μορφή του ερωτηματολογίου η ερευνητική ομάδα προέβη σε σειρά συναντήσεων, ώστε να απλοποιηθεί η χρησιμοποιούμενη γλώσσα προς όφελος της σαφήνειας του εργαλείου και να συμπληρωθούν ερωτήσεις ή/και μεταβλητές που πιθανά είχαν παραληφθεί. Μετά το πέρας της συγκεκριμένης διαδικασίας, το εργαλείο ελέγχθηκε από την ερευνητική ομάδα, μέσω της χορήγησής του σε άτομα μη εμπλεκόμενα στην έρευνα, ώστε να διαπιστωθεί η αποτελεσματικότητα του ερευνητικού εργαλείου. Ο τελικός χρόνος συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου υπολογίστηκε στα 20-25 λεπτά.

1.4.2 Ερευνητικό εργαλείο/Οδηγός συνέντευξης της ποιοτικής έρευνας

Προκειμένου να καταγραφεί όσο το δυνατόν πιο πλούσιο υλικό στο πλαίσιο των ποιοτικών συνεντεύξεων επιλέχθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη σε βάθος, αφενός διότι ο συγκεκριμένος τύπος συνέντευξης έχει ευελιξία ως προς το περιεχόμενο των ερωτήσεων, αναλόγως με τη συμμετέχουσα, και αφετέρου διότι επιτρέπει την περαιτέρω εμβάθυνση σε θέματα που οι συνεντευξιαζόμενες επιθυμούν να μοιραστούν και να περιγράψουν πιο αναλυτικά. Αυτό έχει ιδιαίτερη σημασία στις περιπτώσεις συμμετεχουσών με μεγάλη εμπειρία. Επίσης, στην ημιδομημένη συνέντευξη δεν ισχύουν αυστηροί κανόνες ως προς τη σειρά των ερωτήσεων, ενώ είναι στην κρίση της/του ερευνήτριας/-ή η προσθήκη ή η αφαίρεση ερωτήσεων με βάση την εξέλιξη της συζήτησης και το ειδικό κάθε φορά ενδιαφέρον. Για να

διευκολυνθούν οι ερευνήτριες εκπονήθηκε Οδηγός Συνέντευξης που περιελάμβανε το σύνολο των θεματικών ενοτήτων που επιδιωκόταν να καλυφθούν στο πλαίσιο της ημιδομημένης συνέντευξης. Για την κατάρτιση του Οδηγού Συνέντευξης τα μέλη της ερευνητικής ομάδας προσδιόρισαν με ακρίβεια τους στόχους της ποιοτικής έρευνας και επέλεξαν τη μέθοδο συλλογής των εμπειρικών δεδομένων, εντοπίζοντας παράλληλα αναμενόμενες ερευνητικές δυσκολίες και δυσχέρειες.

Για την εκπόνηση του Οδηγού Συνέντευξης η ερευνητική ομάδα μελέτησε τη σχετική διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία που αφορά στη διάσταση του φύλου και τις πολιτικές διαδικασίες, συναφείς Οδηγούς Συνέντευξης που έχουν αναπτυχθεί για τη διερεύνηση του συγκεκριμένου ζητήματος και έλαβε επίσης υπόψη το ερωτηματολόγιο που δημιουργήθηκε στο πλαίσιο της παρόμοιας έρευνας που είχε διενεργήσει το ΚΕΘΙ το 2006, έτσι ώστε να αναπτυχθούν οι κατάλληλες θεματικές ενότητες και επιμέρους (αναλυτικές) κατηγορίες και υποενότητες.⁷⁰ Ο Οδηγός Συνέντευξης σχεδιάστηκε και ελέγχθηκε με στόχο να είναι ευσύνοπτος, πλήρης, σαφής, με συνοχή και δομή που θα διευκόλυνε στη συνέχεια την επεξεργασία των απαντήσεων.

Για την τελική μορφή του Οδηγού Συνέντευξης η ερευνητική ομάδα προέβη σε σειρά συναντήσεων, με στόχο να διασαφηνιστούν όσο το δυνατόν περισσότερο τα επιμέρους στοιχεία των θεματικών ενοτήτων με την προσθήκη παραδειγμάτων σε περίπτωση που απαιτηθεί η διευκόλυνση της συμμετέχουσας, με στόχο η γλώσσα να είναι απλή και εύληπτη και να μην προϋποθέτει ή να μην κατευθύνει σε συγκεκριμένες θέσεις και τοποθετήσεις – στο βαθμό που αυτό είναι εφικτό. Όταν ολοκληρώθηκε η σύνταξη του Οδηγού Συνέντευξης, ελέγχθηκε από τα μέλη της ερευνητικής ομάδας σε διαδικασία «προσομοίωσης», προκειμένου να διαπιστωθεί αν υπάρχουν προβλήματα ή σημεία που δεν είναι σαφή. Ο τελικός χρόνος ολοκλήρωσης της ημιδομημένης συνέντευξης υπολογίστηκε στα 45-60 λεπτά. Τέλος, συζητήθηκε η διαδικασία μαγνητοφώνησης και απομαγνητοφώνησης και η διασφάλιση της συναίνεσης των συμμετεχουσών στην υιοθετούμενη μεθοδολογία.

⁷⁰ Βλ. σχετικά: Αρβανίτης, κ.ά. (2006).

1.5 Δειγματοληψία, μέθοδοι και τεχνικές

1.5.1 Το δείγμα και η μεθοδολογία της ποσοτικής έρευνας

Πληθυσμό της έρευνας αποτέλεσαν ενήλικες άνδρες και γυναίκες ηλικίας 17+ ετών σε πανελλαδικό επίπεδο. Το μέγεθος του δείγματος ήταν 1.201 άτομα. Το δείγμα ήταν αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού σε πανελλαδική κλίμακα και σταθμίστηκε ως προς το φύλο, την ηλικία, την περιοχή (αστικότητα) και το εκπαιδευτικό επίπεδο με βάση τα στοιχεία της απογραφής από την ΕΣΥΕ. Η αντιπροσωπευτικότητα εξασφαλίστηκε με την ικανοποιητική διασπορά του δείγματος στους νομούς της χώρας και την κατάλληλη κάλυψη της κοινωνικής σύνθεσης των επιλεγόμενων περιοχών (Αθήνα, Θεσσαλονίκη, αστικές, ημι-αστικές και αγροτικές περιοχές). Η επιλογή του δείγματος έγινε με τη μέθοδο της στρωματοποιημένης τυχαίας δειγματοληψίας (*Stratified Random Sampling*) (Τζωρτζόπουλος, 1991), δηλαδή το δείγμα των περιοχών κατανέμεται στη χώρα, λαμβάνοντας υπόψη πλήρως την αναλογική αντιπροσωπευτικότητα ως προς την αστικότητα και τα πληθυσμιακά χαρακτηριστικά (Neuman, 2007). Ως προς το φύλο και την ηλικία τηρούνται ποσοστώσεις βάσει των στοιχείων της απογραφής από την ΕΣΥΕ.

Μετά από τη σχετική στάθμισή του, το τελικό δείγμα της έρευνας έχει ως εξής:

Δείγμα έρευνας

ΦΥΛΟ	Άνδρες	567
	Γυναίκες	634
ΗΛΙΚΙΑ	17-24 ετών	117
	25-34 ετών	214
	35-44 ετών	202
	45-54 ετών	204
	55-64 ετών	177
	65+ ετών	287
	ΠΕΡΙΟΧΗ	Αττικής
Θεσσαλονίκης		121
Υπόλοιπο Ελλάδας		648
ΣΥΝΟΛΟ		1201

Για τη μεθοδολογία της έρευνας διαμορφώθηκαν ορισμένες βασικές αρχές, που καθόρισαν την πορεία της έρευνας και αποτέλεσαν τους ιχνηλάτες της συλλογής υλικού (Παππάς, 2002), όπως για παράδειγμα ότι: α) η ανάλυση των δεδομένων καθορίζεται εκ των προτέρων από τον προβληματισμό της έρευνας, και β) η μεθοδολογία προσαρμόζεται στο ερευνώμενο αντικείμενο και όχι αντιστρόφως. Στην ποσοτική έρευνα ακολουθήθηκε μεικτή μεθοδολογία τηλεφωνικών και web συνεντεύξεων, έτσι ώστε να μεγιστοποιηθεί ο βαθμός κάλυψης του ερευνώμενου πληθυσμού και να διασφαλισθεί η όσο το δυνατόν πληρέστερη εκπροσώπησή του.⁷¹

Επομένως, για τη συλλογή των στοιχείων η ερευνητική ομάδα προέβη στην πραγματοποίηση ποσοτικής τηλεφωνικής έρευνας, μέσω του ειδικά σχεδιασμένου ηλεκτρονικού προγράμματος *Computer Aided Telephone Interviews (CATI)* και ακολουθήθηκε η διαδικασία της τυχαίας επιλογής τηλεφωνικών αριθμών (*random dialing*)⁷². Το συγκεκριμένο πρόγραμμα είναι έτσι ανεπτυγμένο, ώστε να επιτυγχάνονται: α) η εύκολη και άμεση πρόσβαση σε κάθε ερωτώμενο/-η, σε οποιοδήποτε σημείο της χώρας, β) η καλύτερη διασπορά του δείγματος στο σύνολο της χώρας, καθώς και ο καθημερινός έλεγχος της αντιπροσωπευτικότητας του δείγματος και η εφαρμογή των ποσοστώσεων, και γ) να είναι εφικτός ο έλεγχος των εμπλεκόμενων ερευνητών/-τριών ως προς τη συνέπειά τους προς την υιοθετούμενη μεθοδολογία και την ικανότητά τους να φέρουν σε πέρας με αποτελεσματικότητα τις διενεργούμενες συνεντεύξεις. Μέσω του συστήματος CATI, όλες οι λειτουργίες γίνονται μέσα από μια κοινή πλατφόρμα που διασφαλίζει τη σωστή, εύκολη, γρήγορη και ιχνηλάσιμη διαχείριση του ερωτηματολογίου και όλων των δεδομένων γύρω από αυτό.

Επιπλέον, η ερευνητική ομάδα προέβη στη διενέργεια διαδικτυακής έρευνας με τη χρήση CAWI (σε αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού panel) σε αναλογία 50% CATI και 50 % CAWI περίπου. Συνεπώς, διασφαλίστηκε η συλλογή πρωτογενών δεδομένων

⁷¹ Η επιλογή του δείγματος τόσο για την τηλεφωνική όσο και για την web έρευνα έγινε με τη μέθοδο της απλής τυχαίας δειγματοληψίας, όπου για την τηλεφωνική έρευνα χρησιμοποιήθηκε εξειδικευμένο λογισμικό παραγωγής τυχαίων τηλεφωνικών αριθμών σε σταθερά τηλέφωνα (voxcο), ενώ για την web έρευνα χρησιμοποιήθηκε το panel CINT.

⁷² Το CATI αποτελεί λογισμικό, το οποίο ενέχει 5 υποσυστήματα, μέσω των οποίων είναι εφικτή η ταυτόχρονη διεξαγωγή συνέντευξης, ο έλεγχος και η εισαγωγή των συλλεχθέντων δεδομένων, ώστε αφενός να επιτυγχάνεται η μείωση του χρόνου διεξαγωγής και ολοκλήρωσης της έρευνας και αφετέρου να διασφαλίζονται η μέγιστη δυνατή αξιοπιστία και εγκυρότητα κατά την πραγματοποίηση της τελευταίας.

με μεθόδους και τεχνικές που επιτρέπουν τη γρήγορη και εύκολη πρόσβαση/παρακολούθηση του δείγματος, την καλύτερη διασπορά του στο σύνολο της χώρας και τον διαρκή έλεγχο της υιοθετούμενης μεθοδολογίας.

Για τις τηλεφωνικές συνεντεύξεις χρησιμοποιήθηκαν συνεντευκτές/-τριες με εμπειρία στη διεξαγωγή κοινωνικών ερευνών και πριν από την έναρξη της διεξαγωγής της έρευνας, πραγματοποιήθηκε εκπαίδευση των συνεντευκτών/-τριών από την επιστημονικά υπεύθυνη και την ερευνητική ομάδα, με στόχο την παροχή πληροφοριών και διευκρινήσεων τόσο για το αντικείμενο όσο και για το εργαλείο της έρευνας. Η έρευνα διενεργήθηκε κατά τον Απρίλιο του 2019 και για την επεξεργασία των στοιχείων της έρευνας χρησιμοποιήθηκε το στατιστικό πακέτο SPSS με περιγραφικές στατιστικές (*descriptive statistics*) και έγιναν όλες οι απαραίτητες πινακοποιήσεις (*cross-tabulation*). Από την επεξεργασία προέκυψαν οι βασικές στατιστικές μετρήσεις, οι κατανομές, οι μέσες τιμές και ο έλεγχος του βαθμού σημαντικότητας. Ο σχεδιασμός του δείγματος έγινε με τέτοιο τρόπο, ώστε να εξασφαλίσει ικανές βάσεις υπο-ομάδων του πληθυσμού, καθώς και δημογραφικές αναλύσεις.

Επομένως, ο σχεδιασμός της ποσοτικής έρευνας είχε ως στόχο την ευρύτερη κάλυψη του υπό διερεύνηση αντικειμένου και τη συλλογή δεδομένων από μεγαλύτερο πληθυσμιακό δείγμα μέσω αντικειμενικής μέτρησης και αριθμητικής ανάλυσης (Creswell & Plano, 2010). Η συνδυαστική και συμπληρωματική χρήση των ποσοτικών μεθόδων (τηλεφωνικών και διαδικτυακών συνεντεύξεων), η οποία υιοθετήθηκε στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας πεδίου αποτελεί την πλέον αποτελεσματική μεθοδολογική προσέγγιση με στόχο την κάλυψη των κριτηρίων που σχετίζονται με την εγκυρότητα, την αντιπροσωπευτικότητα, την αξιοπιστία και την αντικειμενικότητα.

1.5.2 Το δείγμα και η μεθοδολογία της ποιοτικής έρευνας

Στόχος κατά τον προσδιορισμό του δείγματος της ποιοτικής έρευνας ήταν να εντοπιστούν περιπτώσεις πλούσιες σε πληροφορίες (*information rich cases*) (Patton, 2002: 230), οι οποίες προσφέρονται για μελέτη σε βάθος της συμμετοχής και της

εκπροσώπησης των γυναικών και από τις οποίες θα μπορούσαμε να αντλήσουμε εμπειρικά δεδομένα για ζητήματα που έχουν κεντρική σημασία στο πλαίσιο της έρευνας.

Η στρατηγική που αξιοποιήθηκε για την επιλογή του δείγματος της ποιοτικής έρευνας στηρίχθηκε σε μια προσέγγιση σκοπιμότητας (Mertens, 1998) με απώτερο στόχο να υπάρξει η δυνατότητα να φθάσουμε σε ένα ερμηνευτικό σχήμα που θα μας επιτρέψει να κατανοήσουμε σε βάθος στάσεις, αντιλήψεις και πεποιθήσεις για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών σε δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων, λαμβάνοντας πάντα υπόψη τα ερωτήματα της έρευνας, τη μέθοδο ανάλυσης και το είδος των ερμηνειών που θα επιχειρηθούν (Mason, 2011). Εφαρμόστηκε η στρατηγική της σκόπιμης δειγματοληψίας (*purposeful/ purposive sampling*), με βάση την οποία επιλέγεται ενεργητικά και σκόπιμα το δείγμα εκείνο του οποίου τα μέλη θα εξυπηρετούν με τον καλύτερο τρόπο, τους σκοπούς και τα ερωτήματα της έρευνας. Για να επιτευχθεί αυτό, αξιοποιήθηκαν η υφιστάμενη τεχνογνωσία των ερευνητριών για την πολιτική συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών, δεδομένα της διεθνούς και εγχώριας βιβλιογραφίας, στατιστικές, καθώς και ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία προγενέστερων ερευνών (Ιωσηφίδης, 2008). Η σκόπιμη δειγματοληψία συνδυάστηκε με τη δειγματοληψία πολιτικά σημαντικών περιπτώσεων (*sampling politically important cases*) (Patton, 2002), με απώτερο στόχο να υπάρξει εστίαση σε περιπτώσεις πολιτικά ενεργών γυναικών, οι οποίες λόγω ακριβώς της σημαντικότητας της θέσης και του ρόλου τους, θα συμβάλλουν στην καλύτερη αξιοποίηση των αποτελεσμάτων της έρευνας.

Προκειμένου να αναδειχθούν τα υποκειμενικά και εξατομικευμένα χαρακτηριστικά, οι στάσεις, οι αντιλήψεις και οι πεποιθήσεις των συμμετεχουσών στην έρευνα, βασική προτεραιότητα ήταν η επικέντρωση στην καταλληλότητα – το κατά πόσον, δηλαδή, οι συμμετέχουσες διαθέτουν τα επιθυμητά προς διερεύνηση στοιχεία, τη γνώση/τεχνογνωσία, την εμπειρία και την επιθυμία συμμετοχής και αναστοχασμού της (προσωπικής) διαδρομής που έχει διανυθεί και των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της ή ορόσημων για τη βιωματική και πολιτική εμπειρία τους. Για αυτό επιλέχθηκαν γυναίκες που συμμετάσχουν ή έχουν συμμετάσχει στο παρελθόν ενεργά στην πολιτική, κατέχοντας πολιτικές θέσεις (είτε ως αιρετές/εκλεγμένες σε

θέσεις ευθύνης, είτε ως οριζόμενα μέλη κυβερνητικών οργάνων και φορέων). Επίσης, βασική προτεραιότητα ήταν και η επικέντρωση στην επάρκεια του δείγματος –λόγω του σχετικού μικρού δείγματος που επιλέχθηκε– ως προς την ηλικία των συμμετεχουσών, την ένταξη ή την καταγωγή από διαφορετικούς πολιτικούς χώρους, τη διαφοροποίηση των διαδρομών και τη δομή λήψης πολιτικών αποφάσεων στην οποία συμμετέχουν, προκειμένου να συμπεριληφθεί όσο το δυνατόν πιο ευρεία γκάμα πολιτικών θεσμών και επιπέδων: κοινοβούλιο, κυβέρνηση & κυβερνητικά όργανα, αυτοδιοίκηση, κοινωνία των πολιτών, συνδικαλιστικές οργανώσεις (με έμφαση στους εργασιακούς τομείς & κλάδους όπου υπάρχει υψηλό ποσοστό εργαζόμενων γυναικών) σε κεντρικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Επιπρόσθετα, συμπεριλήφθηκαν γυναίκες που έχουν συμμετάσχει ενεργά σε εκλογικές διαδικασίες σε τοπικό/ περιφερειακό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο (είτε έχουν εκλεγεί, είτε όχι).

Το μέγεθος του δείγματος που επιλέχθηκε, καθορίστηκε με βάση τα ερευνητικά ερωτήματα, το δεδομένο και σχετικά περιορισμένο εύρος της ποιοτικής έρευνας, την ανάγκη αξιοποίησης των ευρημάτων της έρευνας στο άμεσο μέλλον, την προβλεπόμενη διάρκεια της έρευνας (Patton, 2002: 244), καθώς και το γεγονός ότι μια σε βάθος μελέτη μπορεί να αποφέρει πλούσιες πληροφορίες ακόμα και όταν ο αριθμός των συμμετεχόντων και συμμετεχουσών στην έρευνα δεν είναι μεγάλος. Σύμφωνα με τη Marshall (1996: 523), «το κατάλληλο μέγεθος δείγματος για μια ποιοτική μελέτη είναι αυτό που απαντάει επαρκώς στην ερευνητική ερώτηση», και αυτό επετεύχθη μέσω του σχεδίου οργάνωσης της έρευνας (επαναλαμβανόμενες συνεντεύξεις) και της ερευνητικής μεθόδου που επιλέχθηκε (ημιδομημένη συνέντευξη), που απέφεραν πλούσιο ερευνητικό υλικό και δεδομένα (Robson, 2007).

Επιπλέον, με δεδομένο ότι στην ποιοτική έρευνα δεν υπάρχουν αριθμητικοί περιορισμοί και σταθεροί κανόνες ως προς το μέγεθος του δείγματος (Ιωσηφίδης, 2008· Patton, 2002), ενώ δεν απαιτείται μεγάλο δείγμα (με ποσοτικούς όρους), ιδιαίτερος όταν στόχος της έρευνας είναι η ανάδειξη υποκειμενικών και διακριτών χαρακτηριστικών και η σε βάθος κατανόηση των εμπειριών των υποκειμένων, το δείγμα που επιλέχθηκε για την εν λόγω ποιοτική έρευνα ήταν είκοσι (20) συμμετέχουσες. Αυτό αποφασίστηκε εκτός των άλλων και λόγω του ότι ο διαθέσιμος χρόνος για τη διενέργεια της έρευνας ήταν δεδομένος και σχετικά περιορισμένος, και

ως εκ τούτου η επιλογή μεγαλύτερου δείγματος θα απαιτούσε πολύ περισσότερο χρόνο για τη συλλογή και την ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων και ενδεχομένως θα καθιστούσε εξαιρετικά δύσκολη τη διαχείριση του δείγματος (Mason, 2009).

Τέλος, στο πλαίσιο του ερευνητικού σχεδιασμού και της ερευνητικής διαδικασίας προσδιορίστηκαν οι δεοντολογικές συνιστώσες της δειγματοληψίας ως ένα σύνολο κανόνων που ρυθμίζουν τη σχέση ερευνητριών και συμμετεχουσών στην έρευνα (Horf, 2004: 334) και εστιάζονται στον τρόπο αντιμετώπισης των ατόμων που συμμετέχουν στην ερευνητική διαδικασία εκ μέρους των ερευνητριών. Στο πλαίσιο αυτό, διασφαλίστηκε η πληροφορημένη συγκατάθεση στην έρευνα (*informed consent*), η διάθεση του συνόλου των πληροφοριών που αφορούν το ερευνητικό εγχείρημα στις συμμετέχουσες (Ιωσηφίδης, 2008: 278), καθώς και το ότι η συμμετοχή τους στην έρευνα είναι ελεύθερη και εθελοντική. Επίσης, διασφαλίστηκε η ανωνυμία και η εμπιστευτικότητα στην έρευνα, ο σεβασμός στο δικαίωμα των συμμετεχουσών να μην αποκαλύπτονται πληροφορίες προσωπικές ή προσδιοριστικές της ταυτότητάς τους, καθώς και το ότι τα προσωπικά τους στοιχεία θα παραμείνουν ανώνυμα όχι μόνο κατά τη διεξαγωγή της έρευνας, αλλά και κατά την ανάλυση των ευρημάτων, τη δημοσίευση και γενικότερη αξιοποίησή τους (Τραϊανου, 2014). Διασφαλίστηκε ότι τα δεδομένα που θα συλλεχθούν υπάγονται στη δεοντολογία και νομοθεσία περί προστασίας προσωπικών δεδομένων. Στο πλαίσιο αυτό, η ερευνητική ομάδα προετοίμασε δήλωση συναίνεσης που υπεγράφη από το σύνολο των συμμετεχουσών και απευθύνεται προς το ΚΕΘΙ, όπου μεταξύ άλλων δηλώνεται αποδοχή συμμετοχής στην έρευνα και συναίνεση για την καταχώριση και την τήρηση σε βάση δεδομένων του ΚΕΘΙ και αξιοποίηση για τις ανάγκες της έρευνας των προσωπικών τους δεδομένων και κάθε πληροφορίας ή στοιχείου που τις αφορούν. Επίσης, δηλώνεται ότι τα προσωπικά τους δεδομένα θα τηρηθούν ως εμπιστευτικά με τη δυνατότητα επεξεργασίας για τον σκοπό της έρευνας και δεν θα χρησιμοποιηθούν για άλλο σκοπό χωρίς τη γραπτή τους συναίνεση, την οποία έχουν το δικαίωμα να ανακαλέσουν ελεύθερα και οποτεδήποτε, με έγγραφη γνωστοποίηση. Τέλος, στη δήλωση συναίνεσης αναφέρεται ότι το ΚΕΘΙ αναλαμβάνει ως φορέας αποκλειστικά και πλήρως τη σχετική ευθύνη που δημιουργεί και επιβάλλει για την προστασία

προσωπικών δεδομένων η σχετική ελληνική νομοθεσία και ο νέος ευρωπαϊκός κανονισμός 2016/679 (General Data Protection Regulation/ GDPR).

1.5.2.1 Ερευνητικές δυσχέρειες

Οι αναμενόμενες δυσκολίες αφορούσαν σε πρώτη φάση τη σκιαγράφηση του επιθυμητού προφίλ των συμμετεχουσών με δεδομένο ότι τα ποσοστά συμμετοχής και εκπροσώπησης των γυναικών σε δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων είναι πολύ χαμηλά και ο μέσος ηλικιακός όρος των γυναικών είναι σχετικά υψηλός, διότι οι νεώτερες σε ηλικία γυναίκες φαίνεται να αντιμετωπίζουν μεγαλύτερα εμπόδια. Επειδή, ωστόσο, αυτό ήταν εξ αρχής γνωστό, λήφθηκε υπόψη κατά τον ερευνητικό σχεδιασμό και καταβλήθηκε προσπάθεια να υπάρξει μια όσο το δυνατόν πιο ισόρροπη -ως προς την ηλικία- επιλογή των υποψηφίων γυναικών.

Μια άλλη δυσκολία είχε να κάνει με τον τρόπο αντιμετώπισης και χειρισμού της επιφυλακτικότητας ή/και της άρνησης συμμετοχής σε μια ποιοτική έρευνα, ιδιαιτέρως των γυναικών που είναι εκλεγμένες και γνωστές. Η δυσκολία αυτή αντιμετωπίστηκε μέσω της ενημέρωσης για την εμπιστευτικότητα και τη δεοντολογία της έρευνας και μέσω της δήλωσης συναίνεσης που υπέγραψαν, όπως προαναφέρθηκε, όλες οι συμμετέχουσες στην έρευνα. Επίσης, η επικοινωνία, η επαφή και εντέλει η ανταπόκριση των γυναικών που τελικώς δέχθηκαν να συμμετάσχουν στην έρευνα, δεν ήταν πάντα εγχείρημα εύκολο και για λόγους πρακτικούς (η έρευνα διενεργήθηκε λίγο πριν τις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και τις εκλογές για τις Περιφέρειες και τους Δήμους που το 2019 συμπίπτουν χρονικά), αλλά και για λόγους δυσπιστίας σε κάποιες περιπτώσεις ως προς τη θετική αξιοποίηση των ευρημάτων των ερευνών ή και λόγω γενικότερης δυσπιστίας για τις (ποιοτικές) έρευνες.

Για να αντιμετωπιστούν αυτές οι δυσκολίες είχε εξ αρχής σχεδιαστεί συγκεκριμένο πλάνο επαφής και ενημέρωσης. Αρχικά στάλθηκε (ηλεκτρονική) επιστολή σε όλες τις γυναίκες που είχαν επιλεγεί για το δείγμα εκ μέρους της Προέδρου του Διοικητικού Συμβουλίου του ΚΕΘΙ, όπου δινόταν αναλυτικές πληροφορίες για την έρευνα (ποσοτική και ποιοτική), το αντικείμενο και τους στόχους, με την επισήμανση ότι οι συνεντεύξεις θα μαγνητοφωνηθούν, υπακούοντας

στη ρήτρα της εμπιστευτικότητας και στην τήρηση της δεοντολογίας διεξαγωγής κοινωνικών ερευνών στη χώρα μας και διεθνώς. Επίσης, η επιστολή περιλάμβανε ρητή δέσμευση ότι κατά την επεξεργασία των δεδομένων θα υιοθετηθεί το πλαίσιο προστασίας προσωπικών δεδομένων σύμφωνα με την ελληνική νομοθεσία και τον νέο ευρωπαϊκό κανονισμό (GDPR). Στη συνέχεια, έγινε τηλεφωνική επικοινωνία για να επιβεβαιωθεί αφενός η παραλαβή της επιστολής και αφετέρου η βούληση συμμετοχής στην ποιοτική έρευνα. Κατόπιν οι υποψήφιοι/συμμετέχουσες ενημερώνονταν για τη δυνατότητα αποστολής των βασικών θεματικών αξόνων της συνέντευξης με στόχο τη διευκόλυνσή τους. Τα μέλη της ερευνητικής ομάδας προωθούσαν τους θεματικούς άξονες με ηλεκτρονική αλληλογραφία σε όσες το επιθυμούσαν. Τέλος, σε επόμενη τηλεφωνική επικοινωνία και εφόσον η απάντηση ήταν θετική, προγραμματιζόταν το ραντεβού για τη συνέντευξη.

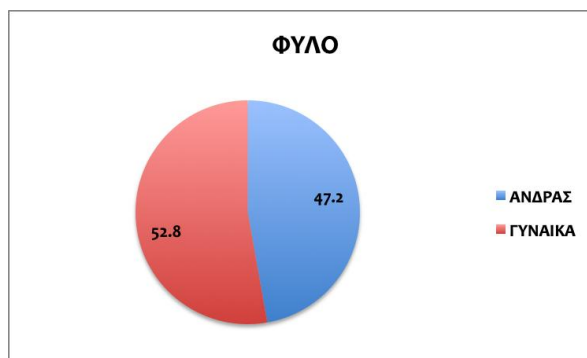
Επειδή τα μέλη της ομάδας εργασίας έχουν σημαντική εμπειρία στις ποιοτικές έρευνες είχε εξαρχής προβλεφθεί μεγαλύτερος αριθμός υποψηφίων για το δείγμα (30 υποψήφιοι για 20 συνεντεύξεις), ο οποίος συνέχισε να συμπληρώνεται με νέες υποψήφιοι σε όλη τη διάρκεια της έρευνας, προκειμένου να ολοκληρωθούν και οι είκοσι (20) συνεντεύξεις. Σημειώνεται ότι συνολικά στάλθηκαν 44 επιστολές.

2. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ, ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΣΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ⁷³

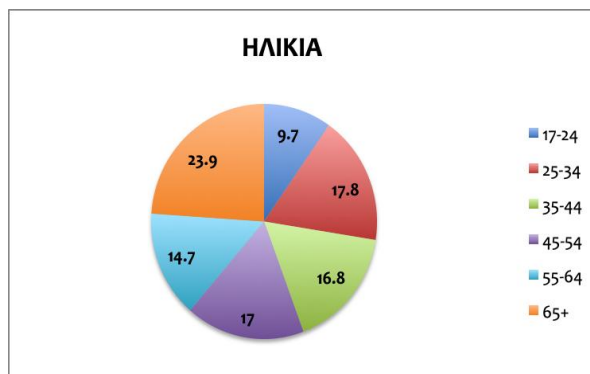
2.1 Επεξεργασία και σχολιασμός των αποτελεσμάτων

2.1.1 Κοινωνιο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος

Το δείγμα της έρευνας αποτελείται από γυναίκες σε ποσοστό 52,8% και άνδρες σε ποσοστό 47,2%.

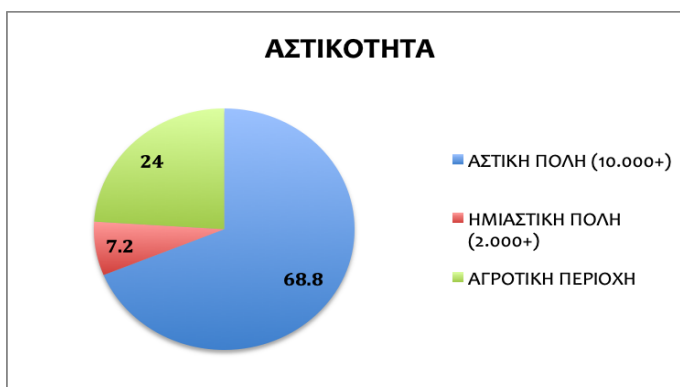
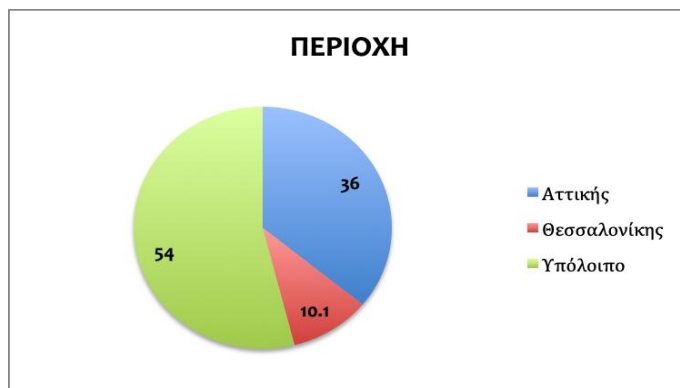

Παρατηρείται από το παρακάτω γράφημα, ότι η ηλικιακή κατανομή είναι σχετικά ισομερής σε όλες τις ηλικιακές ομάδες, πλην αυτής των 17-24 ετών, ενώ το 24% είναι 65 ετών και άνω.

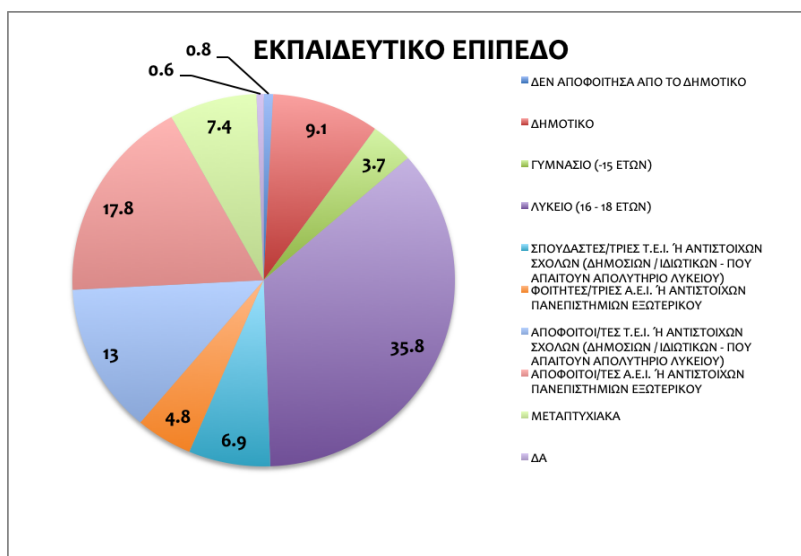

Επιπλέον, η γεωγραφική κατανομή του δείγματος επιμερίζεται ως εξής: το 54% διαμένει στην περιοχή της Αττικής, το 10,1% στην ευρύτερη περιοχή της Θεσσαλονίκης και το 36% στις υπόλοιπες περιοχές της Ελλάδας. Επιπλέον, όσον αφορά την αστικότητα της περιοχής, το 68,8% του δείγματος διαμένει σε αστικές περιοχές, το 24% σε αγροτικές περιοχές και το 7,2% σε ημιαστικές περιοχές.

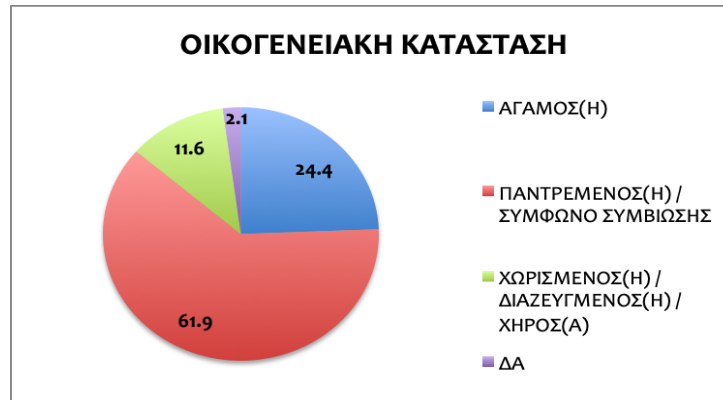
⁷³ Συγγραφή: Ματίνα Παπαγιαννοπούλου

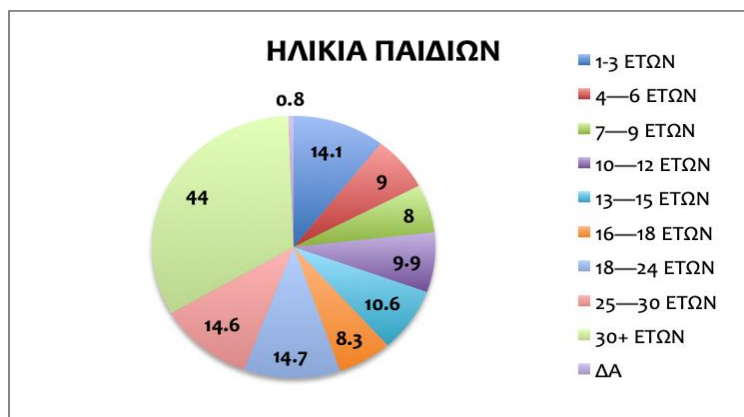
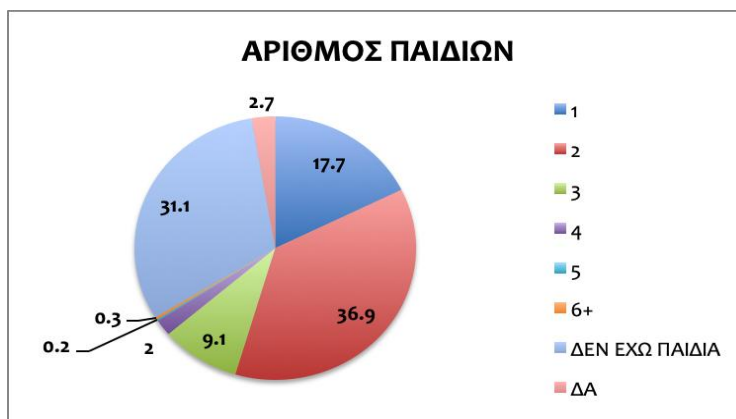
Οι περισσότεροι/-ες έχουν αποφοιτήσει από το Λύκειο (35,8%) και ακολουθούν οι απόφοιτοι/-ες ΑΕΙ σε ποσοστό 17,8%.

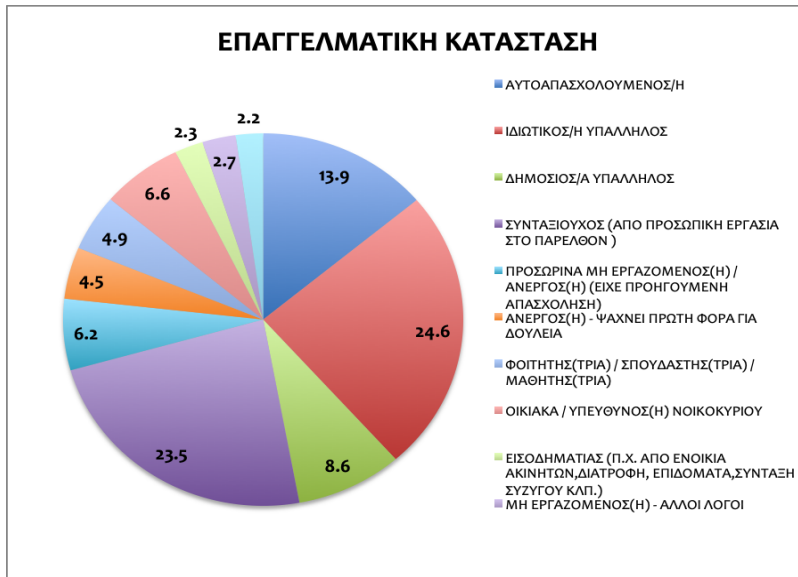
Η πλειοψηφία του δείγματος είναι έγγαμοι/-ες σε ποσοστό 61,9%, ενώ το 24,4% είναι άγαμοι/-ες.

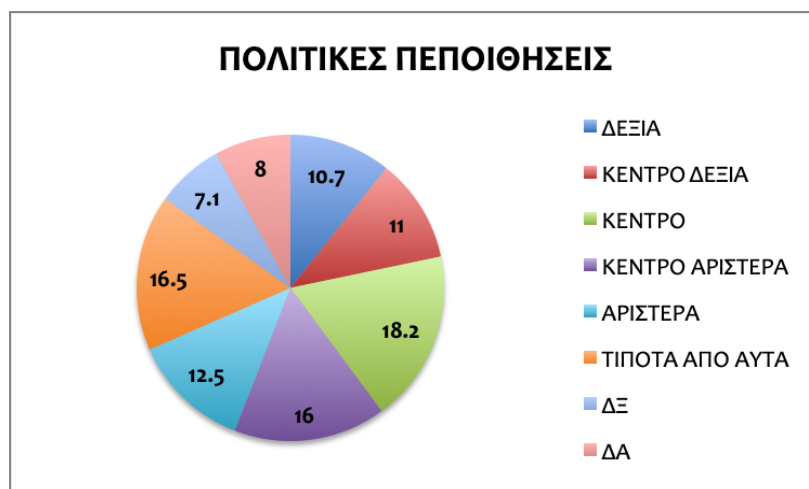
Οι περισσότεροι/-ες έχουν δύο παιδιά (36,9%), το 17,7% έχει ένα παιδί, ενώ το 31,1% δεν έχει παιδιά. Το 44% των ερωτώμενων έχει παιδιά ηλικίας 30 ετών και άνω.

Αναφορικά με την επαγγελματική κατάσταση των ερωτώμενων, το 24,6% είναι ιδιωτικοί/-ές υπάλληλοι, το 23,5% συνταξιούχοι και το 13,9% είναι αυτοαπασχολούμενοι/-ες.

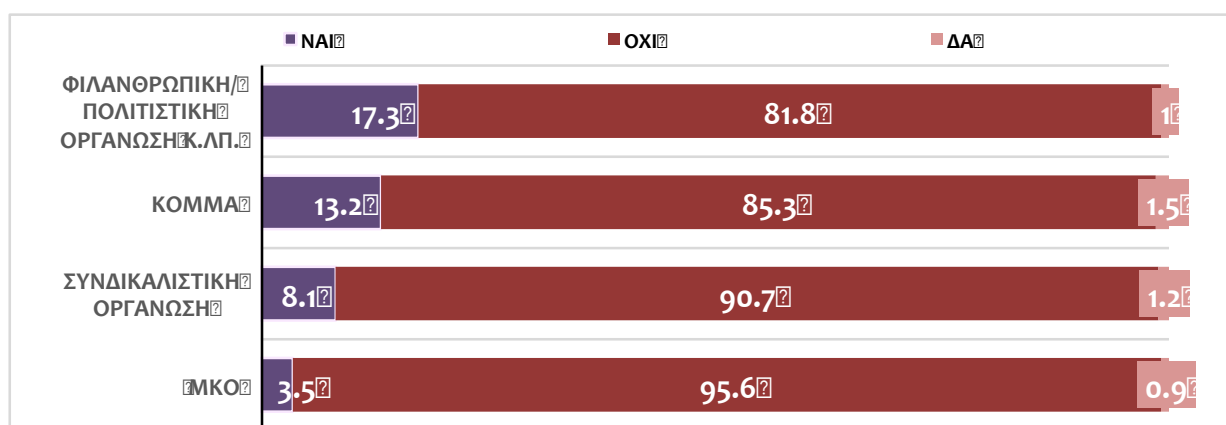

Σχετικά με τις πολιτικές πεποιθήσεις των ερωτώμενων, το 18,2% δήλωσε ότι ανήκει στο «κέντρο», το 16,5% ανέφερε ότι δεν ανήκει σε καμία από τις προτεινόμενες επιλογές, το 16% δήλωσε ότι ανήκει στην «κεντροαριστερά» και το 12,5% στην «αριστερά».

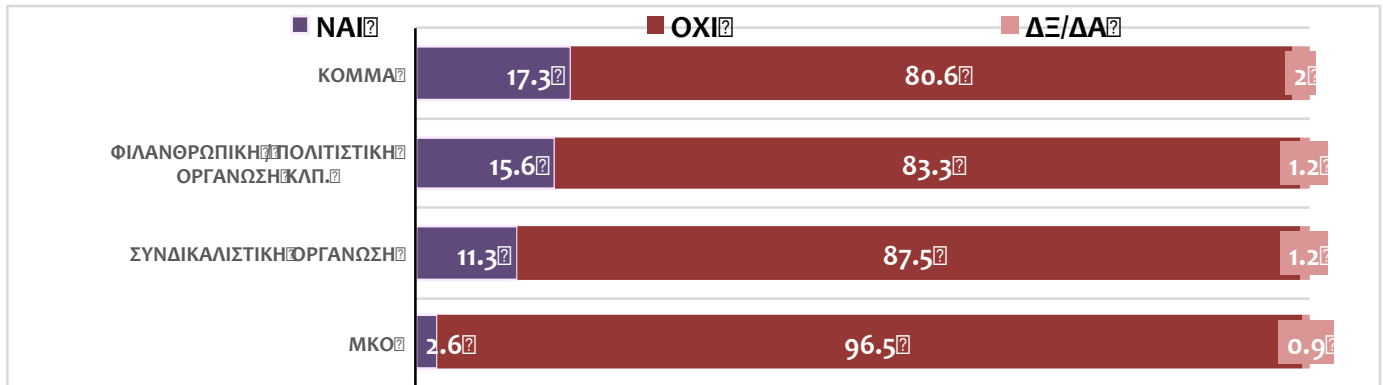
2.1.2 Συμμετοχή και εκπροσώπηση σε δομές λήψης αποφάσεων

Στην ερώτηση για το εάν την παρούσα περίοδο είναι μέλη σε διάφορες οργανώσεις ή άλλους φορείς το 17,3% των ερωτηθέντων/-εισών απάντησε ότι είναι μέλος σε φιλανθρωπική/πολιτιστική οργάνωση, ενώ το 13,2% δήλωσε ότι είναι μέλος σε κάποιο κόμμα. Σε συνδικαλιστική οργάνωση είναι μέλος το 8,1% και σε ΜΚΟ δήλωσε ότι συμμετέχει το 3,5%. Διαφαίνεται, πάντως ότι η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος δεν μετέχει ως μέλος σε κάποια οργάνωση ή φορέα, καθώς τα αρνητικά ποσοστά συμμετοχής ανά κατηγορία κυμαίνονται από 81,8% έως 95,6% (Γράφημα 1).

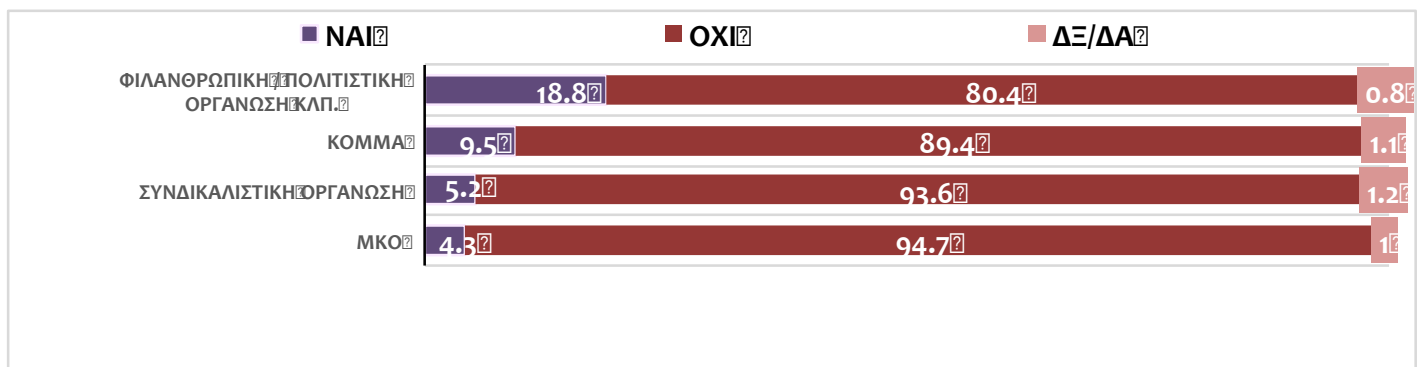

Γράφημα 1. Συμμετοχή σε οργάνωση ή φορέα

Σε ανάλυση κατά φύλο προκύπτει ότι οι άνδρες είναι κυρίως μέλη σε κόμμα (17,3%) και σε φιλανθρωπική/πολιτιστική οργάνωση (15,6%), σε αντίθεση με τις γυναίκες, οι οποίες κατά 18,8% είναι κυρίως μέλη σε φιλανθρωπική/πολιτιστική οργάνωση, ενώ σε μονοψήφια ποσοστά κυμαίνεται η συμμετοχή τους σε κόμμα, συνδικαλιστική οργάνωση και ΜΚΟ. Διαφαίνεται ότι, με εξαίρεση τις φιλανθρωπικές/πολιτιστικές οργανώσεις, η συμμετοχή των γυναικών υπολείπεται από αυτή των ανδρών (Γράφημα 2 & 3).

Γράφημα 2. Συμμετοχή ανδρών σε οργάνωση ή φορέα

Γράφημα 3. Συμμετοχή γυναικών σε οργάνωση ή φορέα

Από την ανάλυση που πραγματοποιήθηκε με βάση την ηλικιακή κατηγορία και το εκπαιδευτικό επίπεδο, διαφαίνεται ότι από το 4,3% των γυναικών που συμμετέχουν σε ΜΚΟ το μεγαλύτερο ποσοστό είναι ηλικίας 25-34 ετών (10,7%) και είναι κάτοχοι πτυχίου/μεταπτυχιακού διπλώματος (8,3%) (Πίνακας 1).

Πίνακας 1. Συμμετοχή των γυναικών σε ΜΚΟ με βάση την ηλικία και το εκπαιδευτικό επίπεδο

	ΣΥΝΟΛΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	17-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	ΔΗΜΟΤΙΚΟ /ΓΥΜΝΑΣΙΟ /ΛΥΚΕΙΟ	Τ.Ε.Ι. Ή ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΩΝ ΣΧΟΛΩΝ	[Α.Ε.Ι. Ή ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ/ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΑ
ΒΑΣΗ	634	56	106	115	105	91	161	320	135	179
ΝΑΙ	4,3	6,7	10,7	4,8	1,1	3,7	1,3	1,8	5	8,3
ΟΧΙ	94,7	90,1	85,5	95,2	98,9	95,9	98,7	97,3	94	90,7
ΔΑ	1	3,1	3,8	0	0	0,4	0	0,9	1	1

Από το 18,8% των γυναικών που συμμετέχουν σε φιλανθρωπικές/πολιτιστικές οργανώσεις, οι ηλικίες 25-34, 45-54 και 55-64 ετών συγκεντρώνουν τη μεγαλύτερη συμμετοχή με ποσοστά άνω του 20%. Επίσης, οι γυναίκες κάτοχοι πτυχίου/μεταπτυχιακού τίτλου έχουν το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής (23,8%) (Πίνακας 2).

Πίνακας 2. Συμμετοχή των γυναικών σε φιλανθρωπική/πολιτιστική οργάνωση με βάση την ηλικία και το εκπαιδευτικό επίπεδο

	ΣΥΝΟΛΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	17-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	ΔΗΜΟΤΙΚΟ /ΓΥΜΝΑΣΙΟ /ΛΥΚΕΙΟ	Τ.Ε.Ι. Ή ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΩΝ ΣΧΟΛΩΝ	Α.Ε.Ι. Ή ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ/ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΑ
ΒΑΣΗ	634	56	106	115	105	91	161	320	135	179
ΝΑΙ	18,8	15,5	23	18,3	24,8	21,9	12	16,5	17,8	23,8
ΟΧΙ	80,4	83,2	73,6	81,7	74,7	78,1	88	82,6	81,7	75,6
ΔΑ	0,8	1,3	3,5	0	0,5	0	0	0,9	0,5	0,7

Από το 5,2% των γυναικών που συμμετέχουν σε συνδικαλιστικές οργανώσεις παρατηρούμε ότι οι ηλικίες 55+ έχουν τη μεγαλύτερη συμμετοχή, ενώ οι ηλικίες 17-24 ετών αναμενόμενα τη μικρότερη. Οι γυναίκες κάτοχοι πτυχίου/μεταπτυχιακού τίτλου έχουν τη μεγαλύτερη συμμετοχή (7,5%) (Πίνακας 3).

Πίνακας 3. Συμμετοχή των γυναικών σε συνδικαλιστική οργάνωση με βάση την ηλικία και το εκπαιδευτικό επίπεδο

	ΣΥΝΟΛΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	17-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	ΔΗΜΟΤΙΚΟ /ΓΥΜΝΑΣΙΟ /ΛΥΚΕΙΟ	Τ.Ε.Ι. Ή ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΩΝ ΣΧΟΛΩΝ	Α.Ε.Ι. Ή ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ/ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΑ
ΒΑΣΗ	634	56	106	115	105	91	161	320	135	179
ΝΑΙ	5,2	2,1	6,6	2,2	5,6	6,9	6,2	4,1	4,6	7,5
ΟΧΙ	93,6	96	88,8	96,7	94	93,1	93,8	94,6	93,8	91,9
ΔΑ	1,2	1,9	4,6	1	0,4	0	0	1,3	1,6	0,6

Η ενασχόληση με την πολιτική και η συμμετοχή σε κάποιο κόμμα φαίνεται να αφορά κυρίως σε μεγαλύτερες ηλικίες. Οι γυναίκες ηλικίας 55 και άνω είναι μέλη

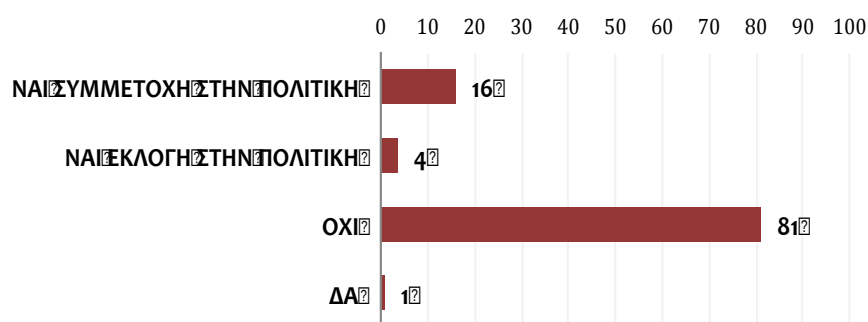
κόμματος (άνω του 13%), αν και φαίνεται ότι ένα ποσοστό της τάξης του 9,1% αφορά σε γυναίκες 25-34 ετών. Επίσης, οι γυναίκες κάτοχοι πτυχίου/μεταπτυχιακού τίτλου έχουν τη μεγαλύτερη συμμετοχή (9,9%) (Πίνακας 4).

Πίνακας 4. Συμμετοχή των γυναικών σε κόμμα με βάση την ηλικία και το εκπαιδευτικό επίπεδο

	ΣΥΝΟΛΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	17-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	ΔΗΜΟΤΙΚΟ /ΓΥΜΝΑΣΙΟ /ΛΥΚΕΙΟ	Τ.Ε.Ι. Ή ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΩΝ ΣΧΟΛΩΝ	[Α.Ε.Ι. Ή ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ/ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΑ
ΒΑΣΗ	634	56	106	115	105	91	161	320	135	179
ΝΑΙ	9,5	2,2	9,1	6,7	6,6	13,3	14,1	9,7	8,6	9,9
ΟΧΙ	89,4	96,5	86,5	92	93,4	86,7	85,9	89	90	89,6
ΔΑ	1,1	1,3	4,3	1,4	0	0	0	1,3	1,4	0,5

Στην ερώτηση: «Εσείς ή κάποιο άλλο μέλος της οικογένειάς σας έχετε συμμετάσχει στην πολιτική ή έχετε εκλεγεί στην πολιτική;», το 16% των ερωτώμενων έχει συμμετάσχει στην πολιτική, ενώ η συντριπτική πλειοψηφία (81%) δεν έχει συμμετάσχει στην πολιτική (Γράφημα 4). Από το 16% του δείγματος που έχει συμμετάσχει στην πολιτική το 20,4% είναι άνδρες και το 11,8% γυναίκες (Πίνακας 5).

ΕΓΩ ΠΡΟΣΩΠΙΚΑ

Γράφημα 4. Προσωπική συμμετοχή στην πολιτική

Μόνο το 3,6% των ερωτηθέντων/-εισών έχει εκλεγεί στην πολιτική (4,7% των ανδρών και 2,6% των γυναικών). Εν τούτοις, το μεγαλύτερο ποσοστό των ανδρών και των γυναικών του δείγματος δεν έχει συμμετάσχει ούτε έχει εκλεγεί στην πολιτική (81%) (Πίνακας 5).

Πίνακας 5. Συμμετοχή/εκλογή στην πολιτική

	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΝΔΡΑΣ	ΓΥΝΑΙΚΑ
ΒΑΣΗ ΑΝΑΛΥΣΗΣ	1201	567	634
ΝΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	15,9	20,4	11,8
ΝΑΙ ΕΚΛΟΓΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	3,6	4,7	2,6
ΟΧΙ	81	75,8	85,6
ΔΑ	0,8	0,8	0,8

Από το 16% του δείγματος που έχει συμμετάσχει στην πολιτική, η πλειοψηφία (55,7%) έχει συμμετάσχει σε δήμο (54,7% άνδρες και 57,2% γυναίκες), το 20,7% σε φιλανθρωπική/πολιτιστική οργάνωση (19,8% άνδρες και 22,3% γυναίκες), και ένα ποσοστό της τάξης του 18,9% έχει συμμετάσχει σε κομματική οργάνωση (16,2% άνδρες και 23,1% γυναίκες).

Στον πίνακα 6, που ακολουθεί, παρουσιάζονται αναλυτικά οι θέσεις ευθύνης που έχουν αναλάβει άνδρες και γυναίκες που έχουν συμμετάσχει στην πολιτική. Στις γυναίκες διακρίνονται θέσεις ευθύνης σε Δήμο (57,2%), σε κόμμα (23,1%), σε φιλανθρωπική/πολιτιστική οργάνωση (22,3%) και στην Περιφέρεια (17,8%).

Πίνακας 6. Συμμετοχή στην πολιτική και σε θέσεις ευθύνης

	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΝΔΡΑΣ	ΓΥΝΑΙΚΑ
ΒΑΣΗ ΑΝΑΛΥΣΗΣ	190	116	75
Δήμος	55,7	54,7	57,2
Φιλανθρωπική/ Πολιτιστική οργάνωση κλπ.	20,7	19,8	22,3
Κόμμα	18,9	16,2	23,1

Συνδικαλιστική οργάνωση	17	20	12,4
Περιφέρεια	15,6	14,2	17,8
Βουλή	7,1	9,1	4,1
ΜΚΟ	6,1	4,8	8,2
Κυβέρνηση	2,9	2,3	3,9
Φοιτητικές εκλογές	1,3	1,6	0,8
Οικολογικές οργανώσεις	0,5	0	1,2
Παρατάξεις	0,3	0,5	0
Άλλο	0,3	0,5	0
ΔΞ/ΔΑ	6	1,7	12,7

Από το 4% του δείγματος που έχει εκλεγεί στην πολιτική, η πλειοψηφία (58,1%) έχει εκλεγεί σε Δήμο (60,8% άνδρες και 53,8% γυναίκες), το 17,6% σε συνδικαλιστική οργάνωση (18,4% άνδρες και 16,3% γυναίκες), και ένα ποσοστό της τάξης του 14,5% έχει εκλεγεί σε Περιφέρεια (11,8% άνδρες και 18,9% γυναίκες).

Στον πίνακα 7, που ακολουθεί, παρουσιάζονται αναλυτικά οι θέσεις ευθύνης που έχουν αναλάβει άνδρες και γυναίκες που έχουν εκλεγεί στην πολιτική. Στις γυναίκες διακρίνονται θέσεις ευθύνης σε Δήμο (53,8%), σε Περιφέρεια (18,9%), σε συνδικαλιστική οργάνωση (16,3%), σε φιλανθρωπική/πολιτιστική οργάνωση (15,3%) και σε κόμμα (11,2%).

Πίνακας 7. Εκπροσώπηση στην πολιτική και σε θέσεις ευθύνης

	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΝΔΡΑΣ	ΓΥΝΑΙΚΑ
ΒΑΣΗ ΑΝΑΛΥΣΗΣ	43*	27*	16*
Δήμος	58,1	60,8	53,8
Συνδικαλιστική οργάνωση	17,6	18,4	16,3
Περιφέρεια	14,5	11,8	18,9
Κόμμα	9,7	8,8	11,2
Βουλή	6,7	4,3	10,6
Κυβέρνηση	6,7	4,3	10,6
Φιλανθρωπική/ Πολιτιστική οργάνωση κλπ.	5,8	0	15,3

ΜΚΟ	5,4	5,6	4,9
Φοιτητικές εκλογές	2,9	4,7	0
Σχολικές εκλογές (15μελές)	1,3	2,1	0
ΔΞ/ΔΑ	7,4	4,7	11,8

Από το 15,9% του δείγματος (ανδρών και γυναικών) που στο παρελθόν έχει συμμετάσχει στην πολιτική, παρατηρείται ότι το 21% είναι στην ηλικιακή κατηγορία των 25-34 ετών και 18,3% στην κατηγορία των 55-64 ετών. Από το 3,6% των ανδρών και των γυναικών που έχουν εκλεγεί στην πολιτική, το 9,9% είναι ηλικίας 55-64 ετών (Πίνακας 8).

Πίνακας 8. Συμμετοχή/εκπροσώπηση στην πολιτική και ηλικία

	ΣΥΝΟΛΟ	17-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
ΒΑΣΗ	1201	117	214	202	204	177	287
ΝΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	15,9	14,4	21	10,6	20,1	18,3	11,8
ΝΑΙ ΕΚΛΟΓΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	3,6	4,6	2,5	1,5	1,6	9,9	3
ΟΧΙ	81	81	74,7	88	79,4	73,3	86,6
ΔΑ	0,8	1,6	2,8	0,2	0	0,6	0

Στην ανάλυση με βάση την ηλικία και το εκπαιδευτικό επίπεδο των γυναικών, φαίνεται ότι οι γυναίκες ηλικίας 25-34 ετών συμμετέχουν στην πολιτική (23,2%) και μάλιστα με μεγάλη διαφορά από τις άλλες κατηγορίες, ενώ στην «εκλογή στην πολιτική» το μεγαλύτερο ποσοστό σημειώνουν οι γυναίκες ηλικίας 55-64 ετών (4,4%), ενώ και οι δύο κατηγορίες είναι κάτοχοι πτυχίου/μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών (Πίνακας 9).

Πίνακας 9. Συμμετοχή/εκπροσώπηση ανδρών και γυναικών με βάση την ηλικία και το εκπαιδευτικό επίπεδο

	ΣΥΝΟΛΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	17-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	ΔΗΜΟΤΙΚΟ /ΓΥΜΝΑΣΙΟ /ΛΥΚΕΙΟ	Τ.Ε.Ι. Ή ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΩΝ ΣΧΟΛΩΝ	Α.Ε.Ι. Ή ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ /ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΑ
ΒΑΣΗ	634	56	106	115	105	91	161	320	135	179
ΝΑΙ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	11,8	6,9	23,2	11,4	13,8	13,6	4	8,1	16,6	14,8
ΝΑΙ ΕΚΛΟΓΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	2,6	1,8	2,6	2,2	0,5	4,4	3,4	1,6	3,5	3,6
ΟΧΙ	85,6	92,5	70,8	86,6	86,2	83,2	93,2	89,8	81,1	81,5
ΔΑ	0,8	0	4,1	0,3	0	0	0	0,9	0	1

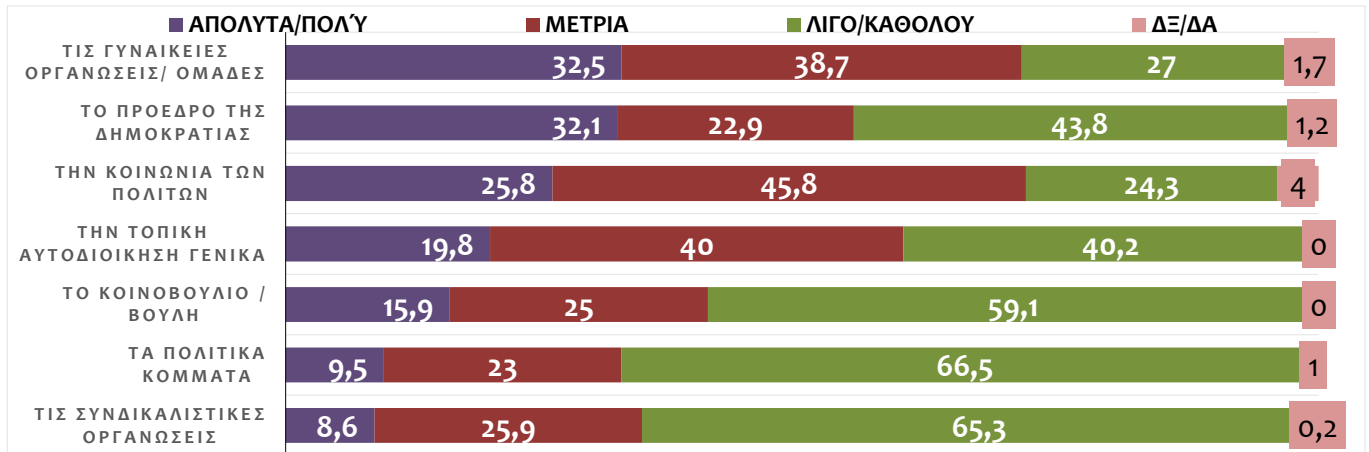
2.1.3 Βαθμός εμπιστοσύνης σε πολιτικούς θεσμούς και σε πολιτικούς

Στην ερώτηση για το εάν εμπιστεύονται μια σειρά από θεσμούς (πχ. γυναικείες οργανώσεις, τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, τη Βουλή/Κοινοβούλιο, τα πολιτικά κόμματα κ.λπ.) για την καλή λειτουργία της δημοκρατίας, διαφαίνεται ότι γενικά η εμπιστοσύνη των πολιτών διαμορφώνεται σε επίπεδα αρκετά κάτω του 50%. Με εξαίρεση τις γυναικείες οργανώσεις/συνδέσμους, όπου οι γυναίκες (41,1%) εκφράζουν τα υψηλότερα ποσοστά εμπιστοσύνης σε σχέση με τους άνδρες (32,5%), για όλους τους υπόλοιπους θεσμούς οι γυναίκες είναι περισσότερο επιφυλακτικές ως προς τον βαθμό εμπιστοσύνης που δεικνύουν.

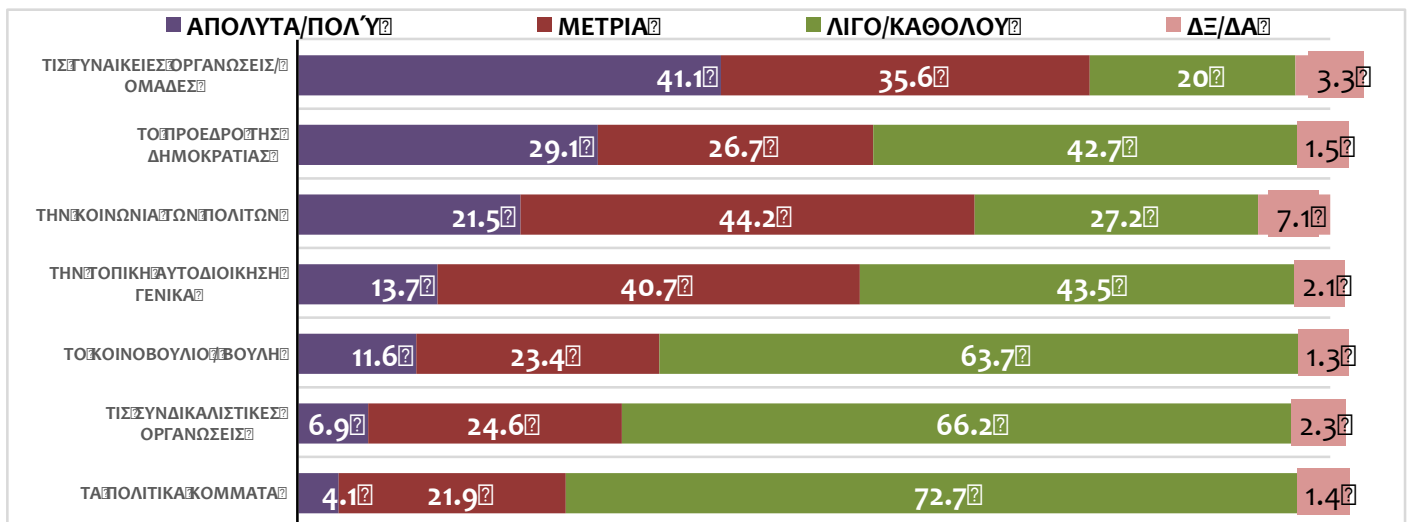
Σε σχέση με τον βαθμό εμπιστοσύνης στους θεσμούς για την καλή λειτουργία της δημοκρατίας, φαίνεται ότι δεν υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις κατά φύλο. Τόσο οι άνδρες ερωτώμενοι όσοι και οι γυναίκες αποδίδουν τον υψηλότερο βαθμό εμπιστοσύνης στις γυναικείες οργανώσεις/συνδέσμους (32,5% και 41,1% αντίστοιχα). Ακολουθούν με σειρά ιεράρχησης, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας (32,1% και 29,1% αντίστοιχα) και η κοινωνία των πολιτών (25,8% και 21,5% αντίστοιχα).

Αυτό που παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον είναι τα πολύ μικρά ποσοστά του δείγματος που εμπιστεύονται τα πολιτικά κόμματα (9,5% άνδρες και 4,1% γυναίκες) και

τις συνδικαλιστικές οργανώσεις (8,6% άνδρες και 6,9% γυναίκες), καθώς καταλαμβάνουν τις τελευταίες θέσεις με μονοψήφια ποσοστά (Γράφημα 5 & 6).

Γράφημα 5. Βαθμός εμπιστοσύνης ανδρών σε πολιτικούς θεσμούς

Γράφημα 6. Βαθμός εμπιστοσύνης γυναικών σε πολιτικούς θεσμούς

Κατά την ανάλυση με βάση την ηλικία του συνόλου του δείγματος ανδρών και γυναικών, διαφαίνονται τα ακόλουθα (Πίνακας 10):

- Το 39,4% του δείγματος ηλικίας 55-64 ετών εμπιστεύεται τις γυναικείες οργανώσεις/συνδέσμους.
- Το 56,5% του δείγματος ηλικίας 65+ ετών εμπιστεύεται τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας.

- Το 27,5% του δείγματος ηλικίας 25-34 ετών εμπιστεύεται την κοινωνία των πολιτών.
- Το 23,4% του δείγματος ηλικίας 65+ ετών εμπιστεύεται την τοπική αυτοδιοίκηση.
- Το 21,4% του δείγματος ηλικίας 65+ ετών εμπιστεύεται το Κοινοβούλιο/Βουλή.
- Το 10,6% ηλικίας 17-24 ετών εμπιστεύεται τις συνδικαλιστικές οργανώσεις, όπως επίσης και το 10,4% ηλικίας 55-64 ετών.
- Το 10,7% ηλικίας 65+ ετών εμπιστεύεται τα πολιτικά κόμματα.

Πίνακας 10. Βαθμός εμπιστοσύνης και θεσμοί

ΒΑΣΗ	ΣΥΝΟΛΟ	ΗΛΙΚΙΑ					
		17-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
ΒΑΣΗ	1201	117	214	202	204	177	287
ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ/ ΟΜΑΔΕΣ /ΣΥΛΛΟΓΟΥΣ	37	29,2	38,3	35,4	38	39,4	38,3
ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	30,5	11,8	13,2	20,3	23,9	40,6	56,5
ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ	23,5	26,4	27,5	26,3	25,9	20,1	17,8
ΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΓΕΝΙΚΑ	16,6	20,7	11,5	15,4	14,4	12,6	23,4
ΤΟ ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ / ΒΟΥΛΗ	13,6	7,9	9	10,5	8,1	20,2	21,4
ΤΙΣ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ	7,7	10,6	7	6,2	7,8	10,4	6,3
ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	6,6	2,4	6,2	8	2,4	6,6	10,7

Από τις γυναίκες που δήλωσαν ότι εμπιστεύονται πολύ και απόλυτα τον κάθε θεσμό, φαίνεται ότι η μεγαλύτερη εμπιστοσύνη παρατηρείται στις γυναικείες οργανώσεις/συνλόγους, όπου οι ηλικίες 25-34 και 55-64 ετών έχουν το μεγαλύτερο ποσοστό (50,3% και 43,7% αντίστοιχα). Αξιοσημείωτη είναι και η εμπιστοσύνη στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας με τις μεγαλύτερες ηλικίες (65+ ετών) και τις ηλικίες 55-64 ετών να παρουσιάζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά (52,2% και 38,4% αντίστοιχα). Πολλή

και απόλυτη εμπιστοσύνη στην κοινωνία των πολιτών εκφράζουν οι γυναίκες σε ηλικίες 25-34 ετών, με ποσοστό 30%, καθώς επίσης και οι ηλικίες 45-54 ετών με ποσοστό 27,5%.

Αντίστοιχα, εμπιστοσύνη στην τοπική αυτοδιοίκηση δηλώνουν οι ηλικίες 25-34 ετών με ποσοστό 16,1%. Τέλος, αξίζει να σημειωθεί ότι μόνο σε μεγαλύτερες ηλικίες (55-64 και 65+ ετών) παρατηρείται σημαντική εμπιστοσύνη στο Κοινοβούλιο/Βουλή με ποσοστά 15,1% και 20% αντίστοιχα (Πίνακας 11).

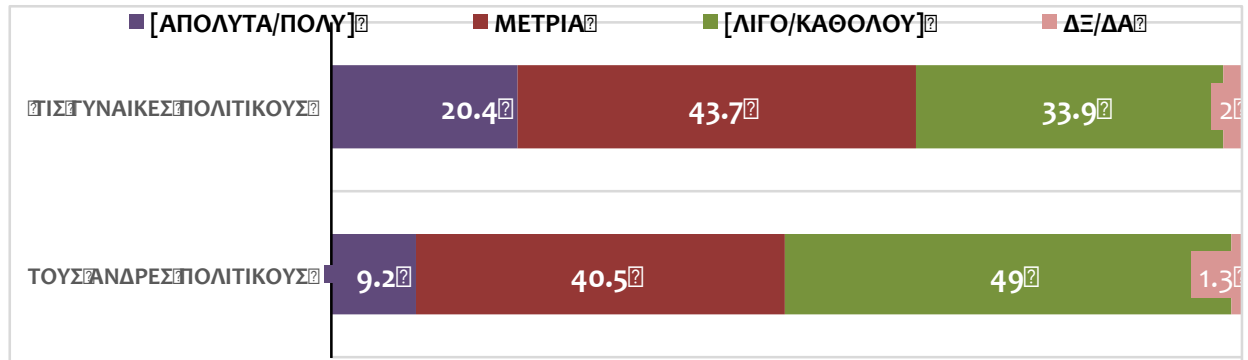
Πίνακας 11. Βαθμός εμπιστοσύνης γυναικών και θεσμοί ανά ηλικιακή κατηγορία και εκπαιδευτικό επίπεδο

	ΣΥΝΟΛΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	17-24	25-34	35- 44	45- 54	55- 64	65+	ΔΗΜΟΤΙΚΟ /ΓΥΜΝΑΣΙΟ /ΛΥΚΕΙΟ	Τ.Ε.Ι. Ή ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΩΝ ΣΧΟΛΩΝ	Α.Ε.Ι. Ή ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ/ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΑ
ΒΑΣΗ	634	56	106	115	105	91	161	320	135	179
ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ/ΟΜΑΔΕΣ /ΣΥΛΛΟΓΟΥΣ	41,1	37,9	50,3	37,7	33,3	43,7	42	40,1	42,7	41,5
ΤΟΝ ΠΡΟΕΔΡΟ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ	29,1	5	14,5	14,8	28,5	38,4	52,2	35,2	18,6	26
ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΩΝ	21,5	18,2	30	18,7	27,5	23,8	13,8	18,4	19,7	28,4
ΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗ ΑΥΤΟΔΙΟΙΚΗΣΗ ΓΕΝΙΚΑ	13,7	11,9	16,1	12,3	14,3	10,5	14,9	13,5	7,8	18,3
ΚΟΙΝΟΒΟΥΛΙΟ /ΒΟΥΛΗ	11,6	3,6	10,1	5,4	8	15,1	20	10,6	7,6	16,3
ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ	6,9	8	7	6,5	7,3	5,5	7,3	2,9	8,2	13
ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΚΟΜΜΑΤΑ	4,1	2,8	6,5	3,2	1,1	5,3	4,7	2,1	2,3	9

Στην ερώτηση: «Πόσο εμπιστεύεστε τους άνδρες και τις γυναίκες πολιτικούς;», η εμπιστοσύνη των πολιτών διαμορφώνεται σε επίπεδα αρκετά κάτω του 50%, αποτέλεσμα που επίσης παρατηρείται και στην ερώτηση σχετικά με την εμπιστοσύνη στους πολιτικούς θεσμούς.

Το 43,7% δηλώνει ότι εμπιστεύεται μέτρια και το 33,9% λίγο έως καθόλου τις γυναίκες πολιτικούς και αντίστοιχα, το 40,5% εμπιστεύεται μέτρια τους άνδρες πολιτικούς, ενώ το 49% δεν τους/τις εμπιστεύεται (από λίγο έως καθόλου). Εν τούτοις, αξίζει να σημειωθεί ότι μεγαλύτερη εμπιστοσύνη -απόλυτα και μέτρια- καταγράφεται

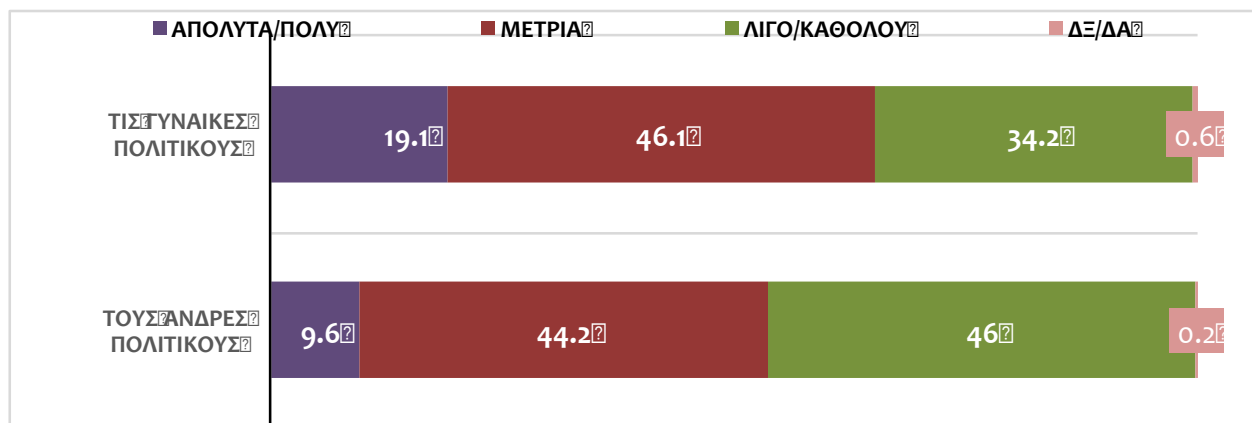
στις γυναίκες πολιτικούς (20,4%) σε σχέση με τους άνδρες πολιτικούς (9,2%) (Γράφημα 7).

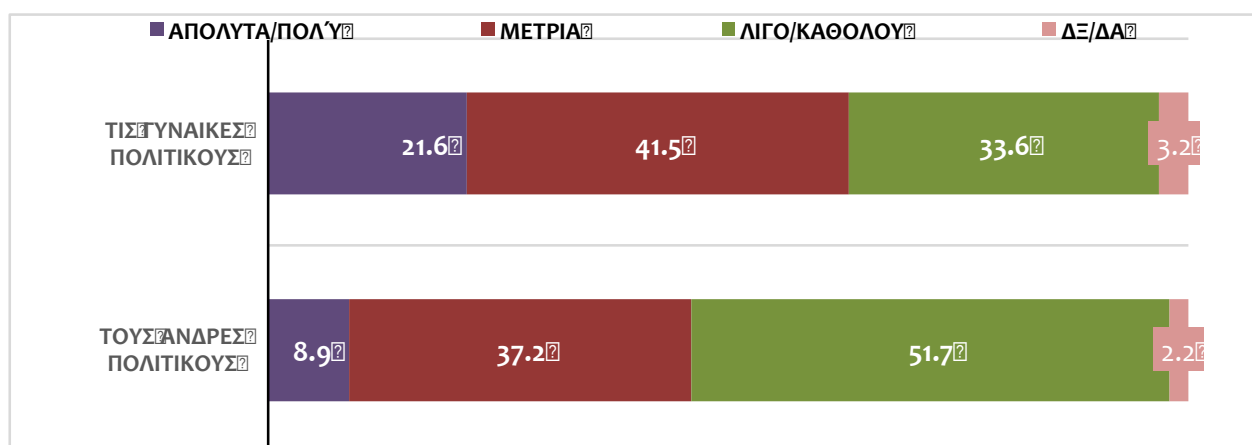
Γράφημα 7. Βαθμός εμπιστοσύνης σε άνδρες και γυναίκες πολιτικούς

Εξετάζοντας τον βαθμό εμπιστοσύνης κατά φύλο διαφαίνεται ότι δεν παρουσιάζονται σημαντικές διαφοροποιήσεις. Για τους άνδρες ερωτώμενους, εμπιστοσύνη (απόλυτα/πολύ) σε γυναίκες πολιτικούς εκφράζει το 19,1% και σε άνδρες πολιτικούς το 9,6%. Για τις ερωτώμενες, εμπιστοσύνη (απόλυτα/πολύ) σε γυναίκες πολιτικούς εκφράζει το 21,6% και σε άνδρες πολιτικούς το 8,9%.

Εν τούτοις, παρατηρείται ότι το σημαντικότερο ποσοστό των ανδρών δεν εμπιστεύεται τους άνδρες πολιτικούς (λίγο έως καθόλου: 46%), ενώ μέτρια τις γυναίκες πολιτικούς (44,2%). Αντίστοιχα, παρατηρείται ότι το σημαντικότερο ποσοστό των γυναικών δεν εμπιστεύεται τους άνδρες πολιτικούς (λίγο έως καθόλου: 51,7%), ενώ εμπιστεύεται μέτρια τις γυναίκες πολιτικούς (41,5%) (Γράφημα 8 & 9).

Γράφημα 8. Βαθμός εμπιστοσύνης ανδρών σε πολιτικούς

Γράφημα 9. Βαθμός εμπιστοσύνης γυναικών σε πολιτικούς

Εξετάζοντας όσες ερωτώμενες δηλώνουν «απόλυτα/πολύ» σχετικά με τον βαθμό εμπιστοσύνης σε γυναίκες πολιτικούς, παρατηρείται ότι αυτές που είναι σε ηλικία 55-64 ετών παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ποσοστό (28,4%) (Πίνακας 12).

Πίνακας 12. Βαθμός εμπιστοσύνης γυναικών και πολιτικοί ανά ηλικιακή κατηγορία και εκπαιδευτικό επίπεδο

	ΣΥΝΟΛΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	17-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	ΔΗΜΟΤΙΚΟ /ΓΥΜΝΑΣΙΟ /ΛΥΚΕΙΟ	Τ.Ε.Ι. Ή ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΩΝ ΣΧΟΛΩΝ	Α.Ε.Ι. Ή ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ/ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΑ
ΒΑΣΗ	634	56	106	115	105	91	161	320	135	179
ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ	21,6	24,6	22,2	20	17	28,4	20,6	19,7	23,2	23,9
ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ	8,9	5	11,2	5,5	9,4	7,4	11,5	8,5	9	9,4

2.1.4 Θετικές και αρνητικές κρίσεις για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική

Σε μια σειρά από δηλώσεις που αφορούν στάσεις και πεποιθήσεις για τα θέματα ισότητας των φύλων, όπως επίσης ζητήματα που σχετίζονται με τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών και των ανδρών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων, ζητήθηκε από τους/τις συμμετέχοντες/-ουσες στην έρευνα να εκφράσουν τη συμφωνία ή τη διαφωνία τους με αυτές, ώστε να διερευνηθούν οι αντιλήψεις που έχουν οι πολίτες για ζητήματα που συνδέονται άμεσα με τον έμφυλο χαρακτήρα των πολιτικών διαδικασιών και του πεδίου της πολιτικής εξουσίας.

Έτσι, στην ερώτηση: «Σε ποιον βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω απόψεις;», στο γράφημα 10 καταγράφονται αρχικά οι απόψεις των ανδρών του δείγματος, οι οποίες αποκρυσταλλώνουν τις θετικές κρίσεις που εξέφρασαν σχετικά με τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στις δομές και τις διαδικασίες λήψης πολιτικών αποφάσεων.

Γράφημα 10. Θετικές κρίσεις ανδρών σχετικά με δηλώσεις που αφορούν στη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων

Αντίστοιχα, στο γράφημα 11 καταγράφονται οι απόψεις των γυναικών ερωτώμενων, οι οποίες αποκρυσταλλώνουν θετικές κρίσεις για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στις δομές και τις διαδικασίες λήψης πολιτικών αποφάσεων.

Γράφημα 11. Θετικές κρίσεις γυναικών σχετικά με δηλώσεις που αφορούν στη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων

Συνολικά, στην πλειοψηφία των υπό διερεύνηση στάσεων και απόψεων, οι γυναίκες υποστηρίζουν πιο ένθερμα τα θέματα που αφορούν στη θέση τους και τη συμμετοχή/εκπροσώπηση τους στην πολιτική σε σχέση με τους άνδρες. Τόσο, όμως, οι άνδρες όσο και οι γυναίκες του δείγματος συμφωνούν ότι οι γυναίκες μπορούν να καταξιωθούν στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων, καθώς και ότι χρειάζεται

συνεχής αγώνας για τη διασφάλιση της ισότητας ως προς τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική, καθώς και για την προώθηση θεμάτων ισότητας των φύλων.

Δημιουργώντας, ωστόσο, έναν δείκτη συσχέτισης στην αξιολόγηση μεταξύ ανδρών και γυναικών, ο δείκτης ξεπερνά το 100 σε όλες τις περιπτώσεις εκτός από δύο που άλλωστε φαίνεται να διχάζουν τους/τις πολίτες, και είναι οι ακόλουθες:

- Οι γυναίκες ψηφοφόροι υποστηρίζουν περισσότερο τις γυναίκες υποψήφιες από ό,τι οι άνδρες ψηφοφόροι (δείκτης 97,2).
- Οι άνδρες πολιτικοί αντιμετωπίζουν θετικά τις γυναίκες συνάδελφους τους (δείκτης 75).

ΒΑΣΗ	ΘΕΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ		
	ΑΝΔΡΕΣ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΥΜΦΩΝΩ	ΔΕΙΚΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ vs ΑΝΔΡΩΝ
ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΗΜΕΡΑ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΚΑΤΑΞΙΩΘΟΥΝ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ	86,8	94,8	109,2
ΟΛΟΙ ΚΑΙ ΟΛΕΣ ΘΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΓΩΝΙΖΟΜΑΣΤΕ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	89,5	93,4	104,4
ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΧΟΥΝ ΣΗΜΕΡΑ ΟΛΑ ΤΑ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΑ ΠΡΟΣΟΝΤΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΓΙΑ ΝΑ ΑΝΑΛΑΒΟΥΝ ΘΕΣΕΙΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	86	93,1	108,3
ΟΤΑΝ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΛΑΒΕΙ ΥΨΗΛΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, Η ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΟΥΣ ΕΙΝΑΙ ΕΞΙΣΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗ ΜΕ ΑΥΤΗΝ ΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ	77,7	87,2	112,2
ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥΝΤΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	69,4	86,1	124,1
ΣΤΟΥΣ ΑΝΔΡΕΣ ΔΙΝΟΝΤΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΑ ΚΙΝΗΤΡΑ ΓΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΠ Ο,ΤΙ ΣΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ	60,9	74,4	122,2
ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ	70,3	73,6	104,7
ΣΗΜΕΡΑ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΧΟΥΝ ΤΙΣ ΙΔΙΕΣ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΕΣ	68,1	68,6	100,7
ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΨΗΦΟΦΟΡΟΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΥΠΟΨΗΦΙΕΣ ΑΠΟ Ο,ΤΙ ΟΙ ΑΝΔΡΕΣ ΨΗΦΟΦΟΡΟΙ	49,5	48,1	97,2
ΟΙ ΑΝΔΡΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΥΝ ΘΕΤΙΚΑ ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΥΝΑΔΕΛΦΟΥΣ ΤΟΥΣ	53,5	40,1	75,0

Από την ανάλυση των σχετικών δεικτών προκύπτει ότι οι γυναίκες πιστεύουν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι χρειάζεται οι γυναίκες να εκπροσωπούνται περισσότερο στην πολιτική (δείκτης 124). Επίσης, οι γυναίκες πιστεύουν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι στους άνδρες δίνονται περισσότερα κίνητρα για συμμετοχή στην πολιτική από ό,τι στις γυναίκες (δείκτης 120), ενώ ο χαμηλότερος δείκτης παρατηρείται στη δήλωση: «Οι άνδρες πολιτικοί αντιμετωπίζουν θετικά τις γυναίκες συναδέλφους τους» (δείκτης 75).

Εν τούτοις, και τα δύο φύλα εκφράζουν τα χαμηλότερα ποσοστά συμφωνίας ως προς τις παρακάτω απόψεις:

- «Σήμερα, οι γυναίκες έχουν τις ίδιες ευκαιρίες συμμετοχής στην πολιτική με τους άνδρες».
- «Οι γυναίκες ψηφοφόροι υποστηρίζουν περισσότερο τις γυναίκες υποψήφιες από ό,τι οι άνδρες ψηφοφόροι».
- «Οι άνδρες πολιτικοί αντιμετωπίζουν θετικά τις γυναίκες συναδέλφους τους».

Στη συσχέτιση μεταξύ των γυναικών του δείγματος και της ηλικιακής ομάδας που ανήκουν, παρατηρείται ότι οι γυναίκες σε όλες τις ηλικίες, από 17 μέχρι 65+ ετών συμφωνούν σε πλειοψηφικά ποσοστά με την άποψη ότι οι γυναίκες σήμερα μπορούν να καταξιωθούν ως πολιτικοί (με ποσοστά από 86% μέχρι και 99%).

Επίσης, υψηλά ποσοστά συμφωνίας καταγράφονται και για την άποψη ότι οι γυναίκες έχουν σήμερα τα απαραίτητα προσόντα και δεξιότητες για να αναλάβουν θέσεις ευθύνης (με ποσοστά από 86%-99%).

Τα χαμηλότερα ποσοστά συμφωνίας σε αυτές τις απόψεις καταγράφονται στις γυναίκες ηλικιών 17-24 ετών. Συγκεκριμένα, οι νεότερες γυναίκες δείχνουν να είναι περισσότερο διστακτικές στον βαθμό συμφωνίας στα εξής θέματα:

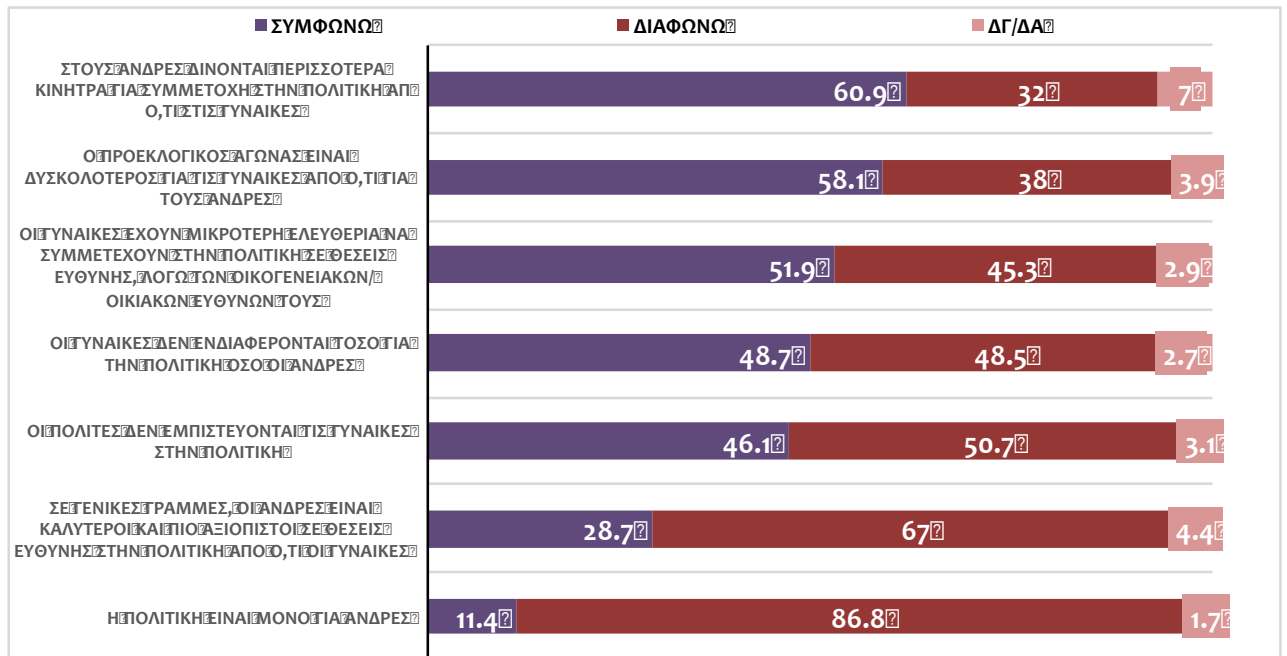
- στην εκπροσώπηση περισσότερων γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων,
- στην παραδοχή ότι οι γυναίκες σήμερα έχουν τις ίδιες ευκαιρίες με τους άνδρες, και
- στην ισότιμη αντιμετώπιση των γυναικών πολιτικών από τους άνδρες συναδέλφους τους.

Αντίστοιχα, το 48% των γυναικών ερωτημένων αναγνωρίζει ότι οι γυναίκες ψηφοφόροι υποστηρίζουν τις γυναίκες υποψήφιες περισσότερο από ό,τι οι άνδρες και το 40% θεωρεί ότι οι άνδρες αντιμετωπίζουν θετικά τις γυναίκες συναδέλφους τους (Πίνακας 13).

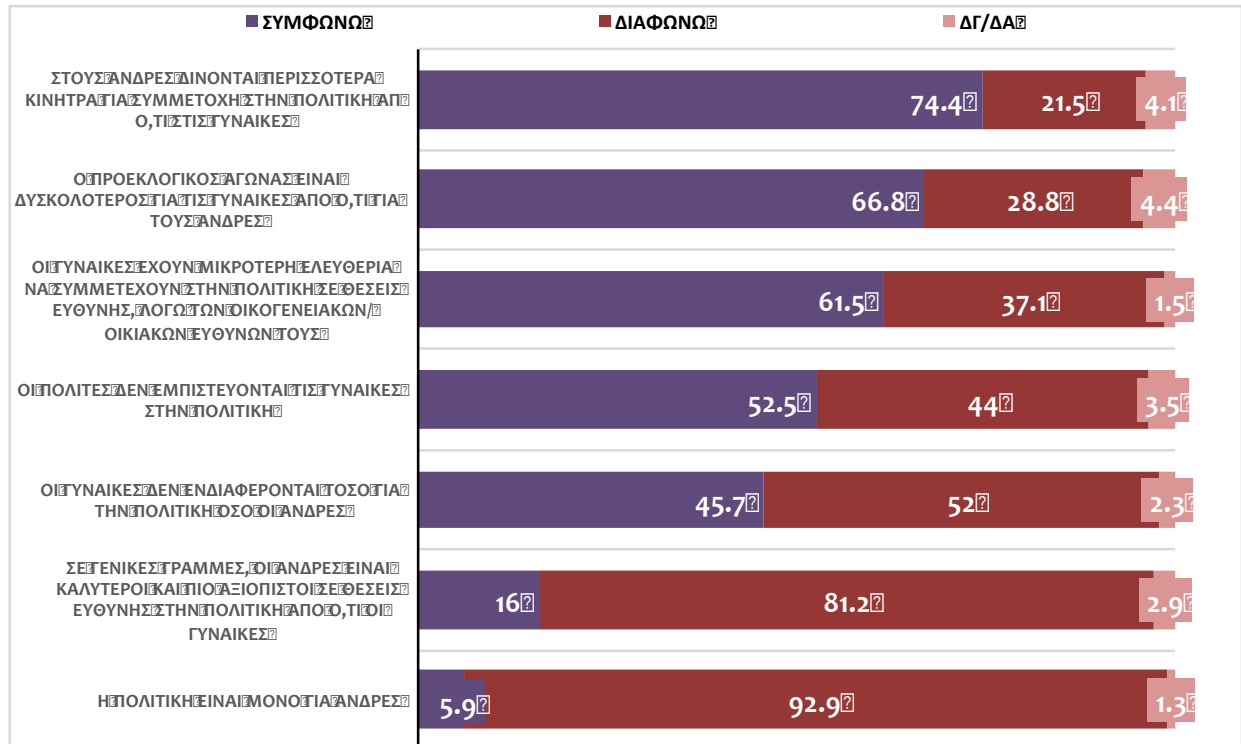
Πίνακας 13. Βαθμός συμφωνίας γυναικών και ηλικιακή κατηγορία

	ΣΥΝΟΛΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	17-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
ΒΑΣΗ	634	56	106	115	105	91	161
ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΗΜΕΡΑ ΜΠΟΡΟΥΝ ΝΑ ΚΑΤΑΞΙΩΘΟΥΝ ΩΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ	94,8	86,1	92,8	91,1	98,1	95,9	99,1
ΟΛΟΙ ΚΑΙ ΟΛΕΣ ΘΑ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΓΩΝΙΖΟΜΑΣΤΕ ΓΙΑ ΤΗΝ ΙΣΟΤΗΤΑ ΑΝΔΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	93,4	79,5	92,1	88,8	96,6	95,3	99,1
ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΧΟΥΝ ΣΗΜΕΡΑ ΟΛΑ ΤΑ ΑΠΑΡΑΙΤΗΤΑ ΠΡΟΣΟΝΤΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΔΕΞΙΟΤΗΤΕΣ ΓΙΑ ΝΑ ΑΝΑΛΑΒΟΥΝ ΘΕΣΕΙΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	93,1	86	89,2	91,5	98,3	99,2	92,6
ΟΤΑΝ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΧΟΥΝ ΑΝΑΛΑΒΕΙ ΥΨΗΛΕΣ ΘΕΣΕΙΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ, Η ΑΠΟΔΟΣΗ ΤΟΥΣ ΕΙΝΑΙ ΕΞΙΣΟΥ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΗ ΜΕ ΑΥΤΗΝ ΤΩΝ ΑΝΔΡΩΝ	87,2	83,7	87,9	82,5	91,8	92,2	85,4
ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΕΚΠΡΟΣΩΠΟΥΝΤΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	86,1	74,1	82,5	86	91,3	92,2	85,7
ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΕΣ ΓΙΑ ΤΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ	73,6	73	73,7	72,1	71,4	76,3	74,9
ΣΗΜΕΡΑ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΧΟΥΝ ΤΙΣ ΙΔΙΕΣ ΕΥΚΑΙΡΙΕΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΕ ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΕΣ	68,6	61,8	61,7	62,3	64,1	67,4	83,6
ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΨΗΦΟΦΟΡΟΙ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΥΝ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΥΠΟΨΗΦΙΕΣ ΑΠΟ Ο,ΤΙ ΟΙ ΑΝΔΡΕΣ ΨΗΦΟΦΟΡΟΙ	48,1	57,9	47,5	50,2	47,5	48,5	43,6
ΟΙ ΑΝΔΡΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΥΝ ΘΕΤΙΚΑ ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΥΝΑΔΕΛΦΟΥΣ ΤΟΥΣ	40,1	23,4	41,9	39,4	41	44	42,6

Στην ίδια ερώτηση, δηλαδή: «Σε ποιον βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω απόψεις;», στο γράφημα 12 καταγράφονται οι απόψεις των ανδρών, οι οποίες αποκρυσταλλώνουν αρνητικές κρίσεις για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων, ενώ στο γράφημα 13 σημειώνονται οι απόψεις των γυναικών που εκφράζουν αρνητικές κρίσεις για τα εν λόγω θέματα.

Γράφημα 12. Αρνητικές κρίσεις ανδρών σχετικά με δηλώσεις που αφορούν στη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων

Γράφημα 13. Αρνητικές κρίσεις γυναικών σχετικά με δηλώσεις που αφορούν στη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων

Τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες του δείγματος πιστεύουν ότι στους άνδρες δίνονται περισσότερα κίνητρα συμμετοχής στην πολιτική από ό,τι στις γυναίκες. Η άποψη αυτή είναι περισσότερο ισχυρή μεταξύ των γυναικών (δείκτης 122).

Βασική αιτία των εμποδίων και των δυσκολιών για τις γυναίκες που επιθυμούν να συμμετάσχουν στην πολιτική είναι οι οικογενειακές/ιδιωτικές τους υποχρεώσεις και οι οικιακές τους ευθύνες, άποψη που μοιράζονται τόσο οι γυναίκες όσο και οι άνδρες (δείκτης 118). Επιπρόσθετα, οι ερωτώμενοι/-ες πιστεύουν πως ο προεκλογικός αγώνας είναι δυσκολότερος για τις γυναίκες από ό,τι για τους άνδρες (δείκτης 115), αλλά και ότι οι πολίτες δεν εμπιστεύονται τις γυναίκες στην πολιτική (δείκτης 114).

Στερεοτυπικές αντιλήψεις, όπως: «Οι άνδρες είναι καλύτεροι και πιο αξιόπιστοι σε θέσεις ευθύνης στην πολιτική από τις γυναίκες» ή ότι: «Η πολιτική είναι μόνο για άνδρες» βρίσκουν αντίθετη τη μεγάλη πλειοψηφία των ερωτώμενων και ειδικότερα τις γυναίκες (δείκτης 56 και δείκτης 52, αντίστοιχα).

	ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΚΡΙΣΕΙΣ		ΔΕΙΚΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ vs ΑΝΔΡΩΝ
	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	
ΒΑΣΗ	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΣΥΜΦΩΝΩ	
ΣΤΟΥΣ ΑΝΔΡΕΣ ΔΙΝΟΝΤΑΙ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΑ ΚΙΝΗΤΡΑ ΓΙΑ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΠ Ο,ΤΙ ΣΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ	60,9	74,4	122
Ο ΠΡΟΕΚΚΛΟΓΙΚΟΣ ΑΓΩΝΑΣ ΕΙΝΑΙ ΔΥΣΚΟΛΟΤΕΡΟΣ ΓΙΑ ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΑΠΟ Ο,ΤΙ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΕΣ	58,1	66,8	115
ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΕΧΟΥΝ ΜΙΚΡΟΤΕΡΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΝΑ ΣΥΜΜΕΤΕΧΟΥΝ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΣΕ ΘΕΣΕΙΣ ΕΥΘΥΝΗΣ, ΛΟΓΩ ΤΩΝ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ/ ΟΙΚΙΑΚΩΝ ΕΥΘΥΝΩΝ ΤΟΥΣ	51,9	61,5	118
ΟΙ ΠΟΛΙΤΕΣ ΔΕΝ ΕΜΠΙΣΤΕΥΟΝΤΑΙ ΤΙΣ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	46,1	52,5	114
ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ ΔΕΝ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝΤΑΙ ΤΟΣΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΣΟ ΟΙ ΑΝΔΡΕΣ	48,7	45,7	94
ΣΕ ΓΕΝΙΚΕΣ ΓΡΑΜΜΕΣ, ΟΙ ΑΝΔΡΕΣ ΕΙΝΑΙ ΚΑΛΥΤΕΡΟΙ ΚΑΙ ΠΙΟ ΑΞΙΟΠΙΣΤΟΙ ΣΕ ΘΕΣΕΙΣ ΕΥΘΥΝΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΠΟ Ο,ΤΙ ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ	28,7	16	56
Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΙΝΑΙ ΜΟΝΟ ΓΙΑ ΑΝΔΡΕΣ	11,4	5,9	52

Στη συσχέτιση μεταξύ των γυναικών του δείγματος και της ηλικιακής ομάδας όπου ανήκουν, παρατηρείται ότι η έλλειψη κινήτρων που δίνονται στις γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες για τη συμμετοχή στην πολιτική, είναι η επικρατέστερη άποψη για τις ηλικίες 55-64 και 65+ ετών, με ποσοστό 80%. Σημαντικά ποσοστά συμφωνίας παρατηρούνται και στην άποψη ότι ο προεκλογικός αγώνας είναι δυσκολότερος για τις γυναίκες, κυρίως στις ηλικίες 55-64 και 65+ ετών (68,6% και 74,2% αντίστοιχα).

Φαίνεται ότι οι γυναίκες σε μεγαλύτερες ηλικίες υποστηρίζουν σε μεγαλύτερο βαθμό και την άποψη ότι οι γυναίκες δεν έχουν μεγάλη ελευθερία για να συμμετέχουν στην πολιτική λόγω οικογενειακών/ιδιωτικών υποχρεώσεων, με ποσοστά στις ηλικίες 55-64 και 65+ ετών, 65,8% και 68,1% αντίστοιχα.

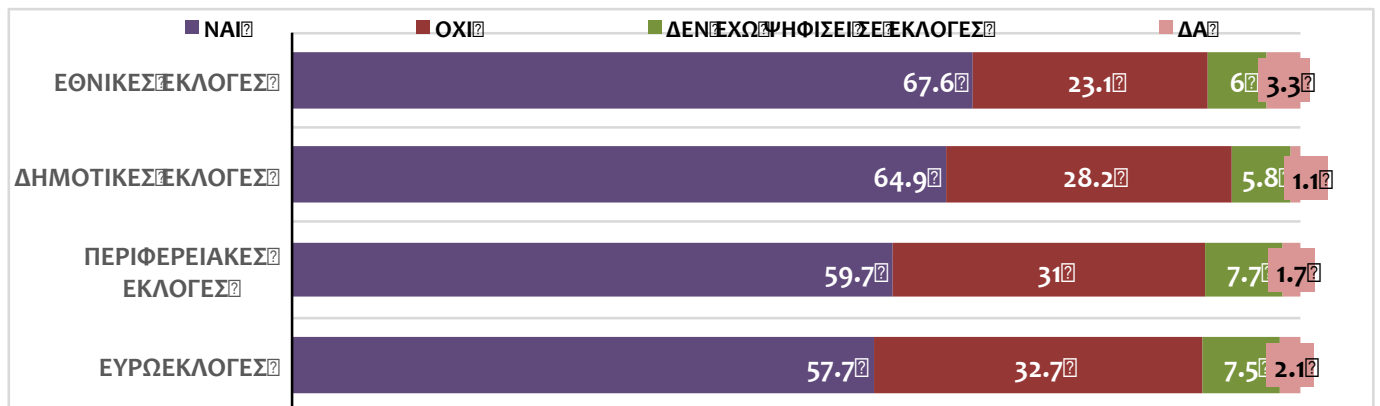
Οι ηλικίες 17-34 ετών (58,7%), όπως και οι ηλικίες 65+ (57,6%), διατυπώνουν την άποψη ότι οι πολίτες δεν εμπιστεύονται τις γυναίκες στην πολιτική. Μία (1) στις δύο

(2) ερωτώμενες συμφωνούν με την άποψη ότι οι γυναίκες δεν ενδιαφέρονται για την πολιτική όσο οι άνδρες κυρίως σε ηλικίες 65+ ετών με ποσοστό 60,1%. Εν τούτοις, η συντριπτική πλειοψηφία των γυναικών δεν συμφωνεί με τις απόψεις ότι οι άνδρες είναι καλύτεροι και πιο αξιόπιστοι σε θέσεις ευθύνης από ό,τι οι γυναίκες και ότι η πολιτική είναι μόνον για τους άνδρες.

2.1.5 Στήριξη σε γυναίκες υποψήφιες στις εκλογικές διαδικασίες

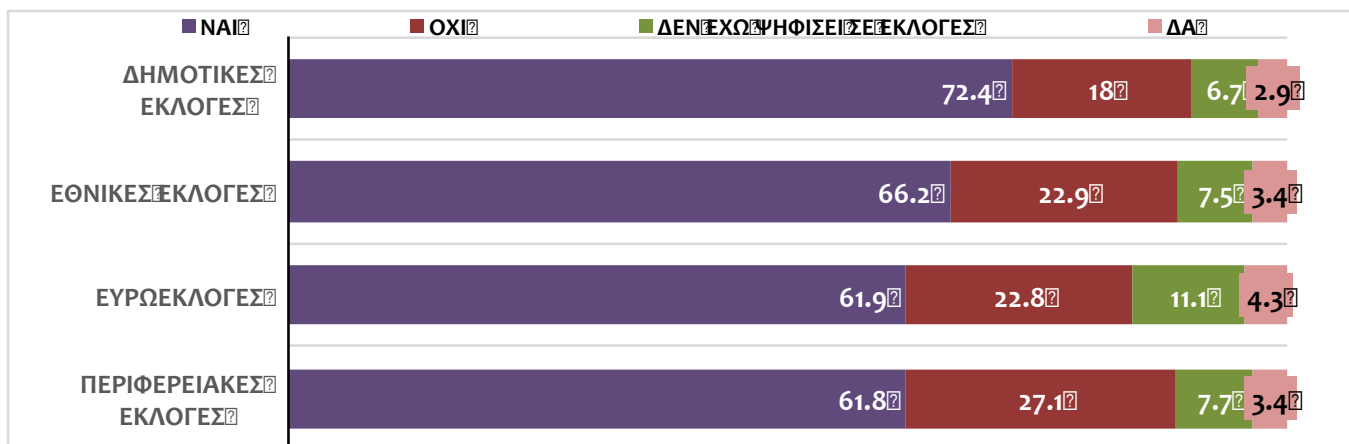
Στην ερώτηση για το εάν έχουν ψηφίσει γυναίκες υποψήφιες σε εκλογικές διαδικασίες, η πλειοψηφία των ανδρών και γυναικών ερωτώμενων έχει ψηφίσει γυναίκες στις εθνικές, δημοτικές, περιφερειακές εκλογές και στις ευρωεκλογές.

Οι άνδρες ερωτώμενοι του δείγματος δεν εμφανίζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις σε εθνικές και περιφερειακές εκλογές (67,6% και 64,9% αντίστοιχα). Το 60% περίπου των ανδρών έχει ψηφίσει γυναίκες σε ευρωεκλογές και σε περιφερειακές εκλογές (Γράφημα 14).

Γράφημα 14. Ψήφος ανδρών σε γυναίκες υποψήφιες

Οι γυναίκες ερωτώμενες του δείγματος έχουν ψηφίσει κατά κύριο λόγο γυναίκες σε δημοτικές εκλογές (72,4%) και σε εθνικές εκλογές (66,2%). Το 61,9% έχει ψηφίσει γυναίκες σε ευρωεκλογές και σε περιφερειακές εκλογές (Γράφημα 15).

Γράφημα 15. Ψήφος γυναικών σε γυναίκες υποψήφιας

Από τον πίνακα 14, φαίνεται ότι από αυτούς/-ές που έχουν απαντήσει ότι έχουν ψηφίσει γυναίκες, οι ηλικίες 45-54 ετών παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ποσοστό (88,9% και 87,6% αντίστοιχα). Οι γυναίκες υποψήφιας προτιμώνται περισσότερο στις δημοτικές εκλογές και ακολουθούν οι εθνικές. Το ίδιο ισχύει και για τις ηλικίες 35-44 ετών, με ποσοστά 79% για τις δημοτικές και 75,3% για τις εθνικές εκλογές. Οι γυναίκες σε ηλικίες 25-34 ετών φαίνεται να προτιμούν τις γυναίκες υποψήφιας πρώτα στις δημοτικές και έπειτα στις περιφερειακές εκλογές, με ποσοστά 69,1% και 67,2% αντίστοιχα.

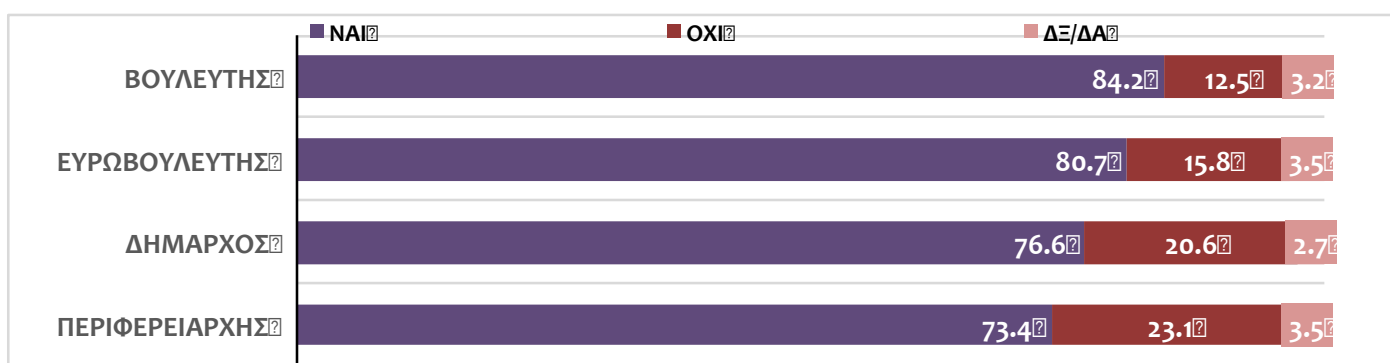
Τέλος, οι γυναίκες στις ηλικίες 55-64 ετών φαίνεται να υποστηρίζουν τις γυναίκες υποψήφιας περισσότερο στις εθνικές εκλογές με ποσοστό 78,7% και ακολουθούν οι δημοτικές εκλογές με μικρή διαφορά (78,2%).

Πίνακας 14. Υποστήριξη γυναικών υποψηφίων κατά ηλικιακή κατηγορία των γυναικών του δείγματος

	TOTAL	17-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
ΒΑΣΗ ΑΝΑΛΥΣΗΣ	634	56	106	115	105	91	161
ΔΗΜΟΤΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	72,4	38,5	69,1	79	88,9	78,2	67,8
ΕΘΝΙΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	66,2	34,1	62	75,3	87,6	78,7	52,4
ΕΥΡΩΕΚΛΟΓΕΣ	61,9	29,9	52,6	70	83,2	73,4	52,8
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΕΚΛΟΓΕΣ	61,8	39,5	67,2	67,3	75,5	69,4	48,9

Στην ερώτηση για το εάν θέλουν να δουν στην περιοχή τους να εκλεγεί μια γυναίκα σε θέση πολιτικής ευθύνης, με ισχυρά πλειοψηφικά ποσοστά τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες συμφωνούν, ιδίως για τη θέση της Βουλευτριάς και της Ευρωβουλευτριάς.

Πιο «σκεπτικοί», φαίνεται να είναι οι άνδρες και οι γυναίκες στην ψήφο τους σε γυναίκες υποψήφιες για την Τοπική Αυτοδιοίκηση - για τη θέση Δημάρχου και Περιφερειάρχη (Γράφημα 16 & 17).

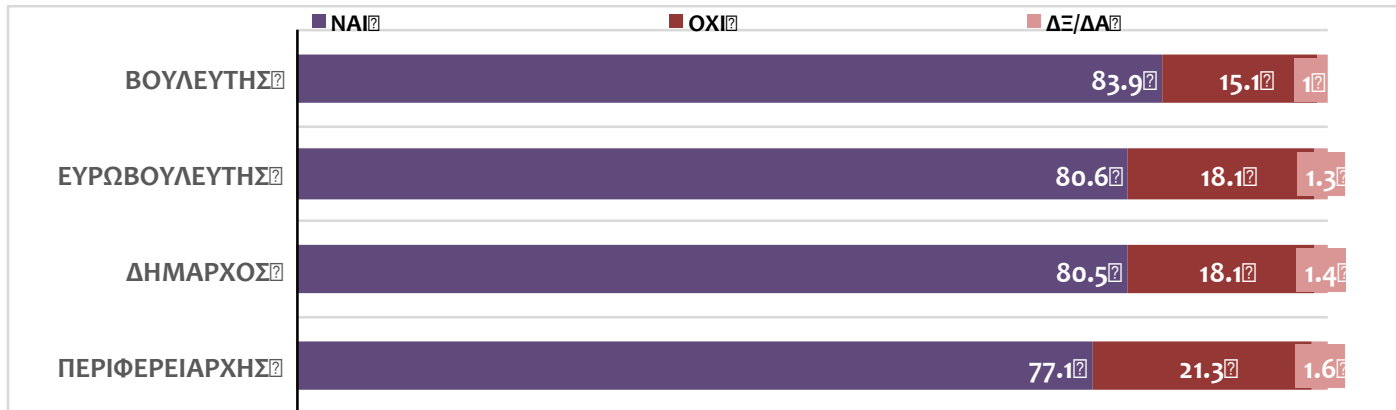

Γράφημα 16. Επιθυμία ανδρών για εκλογή γυναικών σε αιρετές θέσεις ευθύνης

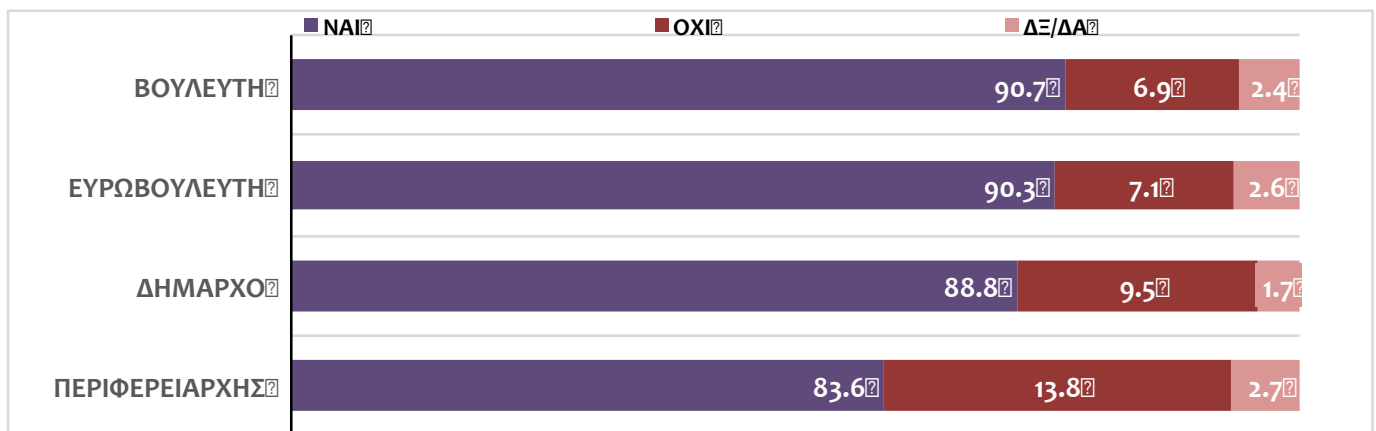

Γράφημα 17. Επιθυμία γυναικών για εκλογή γυναικών σε αιρετές θέσεις ευθύνης

Αντίστοιχα με ισχυρά πλειοψηφικά ποσοστά τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες θα ψήφιζαν γυναίκες στην περιοχή τους. Πιο «επιφυλακτικοί» φαίνεται να είναι στην εκλογή γυναικών υποψηφίων για την Τοπική Αυτοδιοίκηση - για τη θέση Δημάρχου και Περιφερειάρχη (Γράφημα 18 & 19).

Γράφημα 18. Πρόθεση ψήφου ανδρών σε γυναίκες υποψήφιες

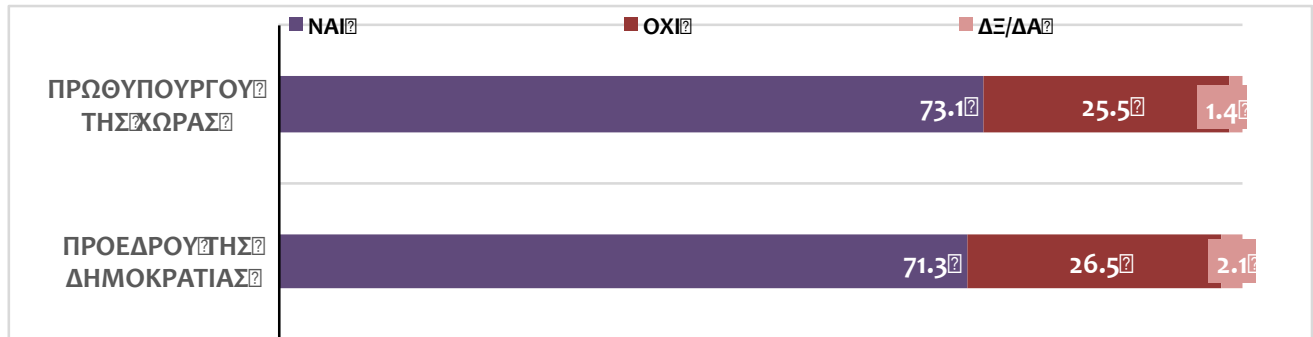

Γράφημα 19. Πρόθεση ψήφου γυναικών σε γυναίκες υποψήφιες

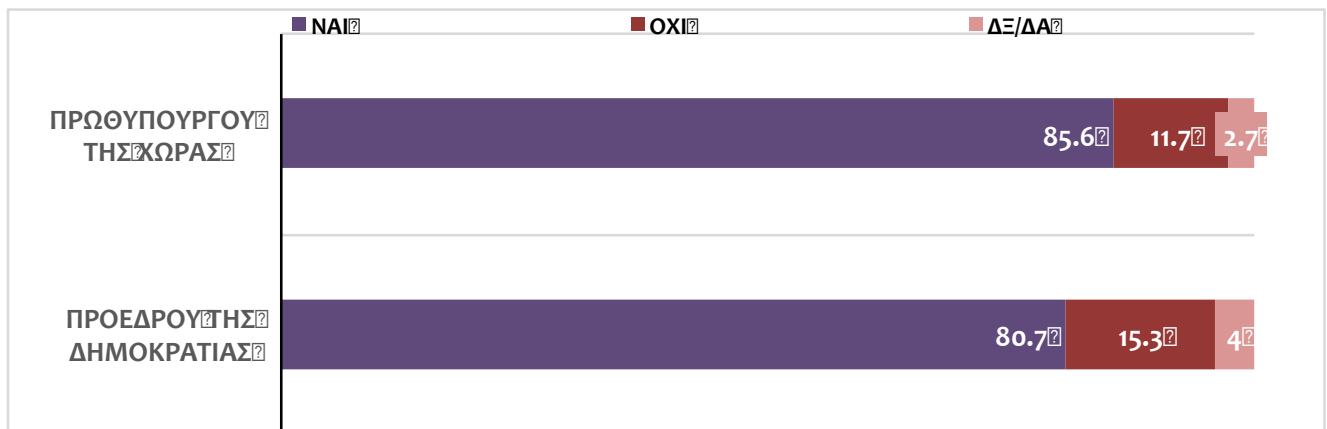
2.1.6 Εκτιμήσεις για τη θέση των γυναικών σε υψηλές θέσεις πολιτικής ευθύνης

Στην ερώτηση για το εάν μια γυναίκα πολιτικός στη χώρα μας έχει τα προσόντα και τις ικανότητες να διεκδικήσει τη θέση της Πρωθυπουργού και της Προέδρου της Δημοκρατίας, τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες του δείγματος, στη συντριπτική πλειοψηφία τους, αναγνωρίζουν ότι οι γυναίκες έχουν τα προσόντα και τις ικανότητες να διεκδικήσουν τις θέσεις αυτές.

Το 85,6% των γυναικών και το 73,1% των ανδρών υποστηρίζει ότι μια γυναίκα μπορεί να διεκδικήσει τη θέση της Πρωθυπουργού και αντίστοιχα, το 80,7% των γυναικών και το 71,3% των ανδρών δηλώνει ότι μπορεί να καταλάβει τη θέση της Προέδρου της Δημοκρατίας (Γράφημα 20 & 21).

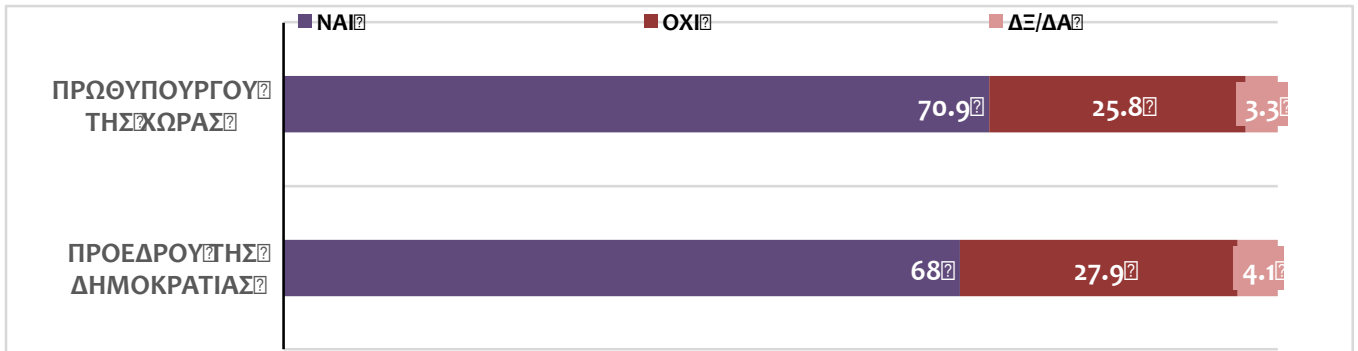

Γράφημα 20. Απόψεις ανδρών για τις γυναίκες σε υψηλές θέσεις πολιτικής ευθύνης

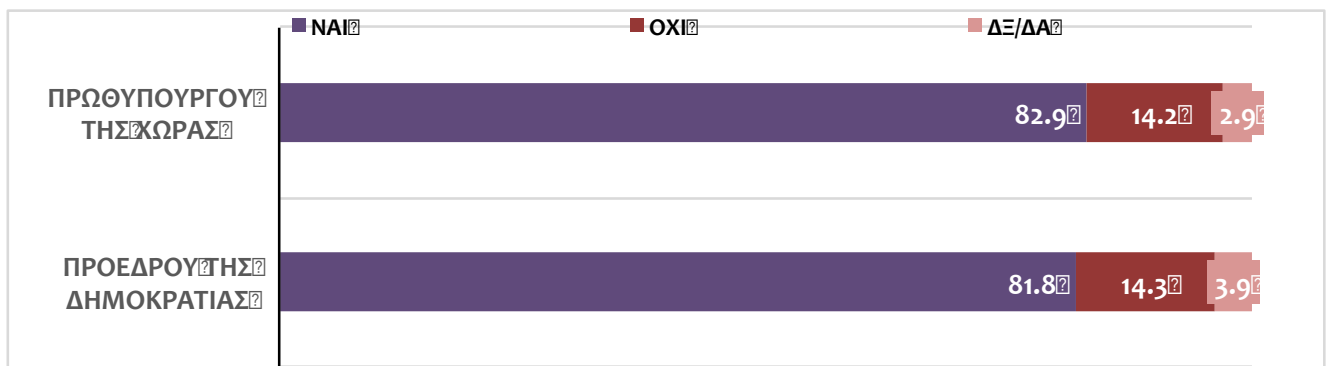

Γράφημα 21. Απόψεις γυναικών για τις γυναίκες σε υψηλές θέσεις πολιτικής ευθύνης

Στην ερώτηση για το εάν οι άνδρες και οι γυναίκες του δείγματος επιθυμούν μια γυναίκα πολιτικός να αναλάβει τη θέση του/της Πρωθυπουργού και του/της Προέδρου της Δημοκρατίας, διαφαίνεται ότι υπάρχουν αντίστοιχα ισχυρά πλειοψηφικά ποσοστά με την προηγούμενη ερώτηση, καθώς τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες θα επιθυμούσαν να εκλεγούν οι γυναίκες πολιτικοί στη θέση του/της Πρωθυπουργού ή και του/της Προέδρου της Δημοκρατίας. Πιο «σκεπτικοί» φαίνεται να είναι οι άνδρες ερωτώμενοι στην προοπτική των γυναικών να αναλάβουν τη θέση του/της Προέδρου της Δημοκρατίας (68%) σε σχέση με τις γυναίκες του δείγματος (81,8%) (Γράφημα 22 & 23).

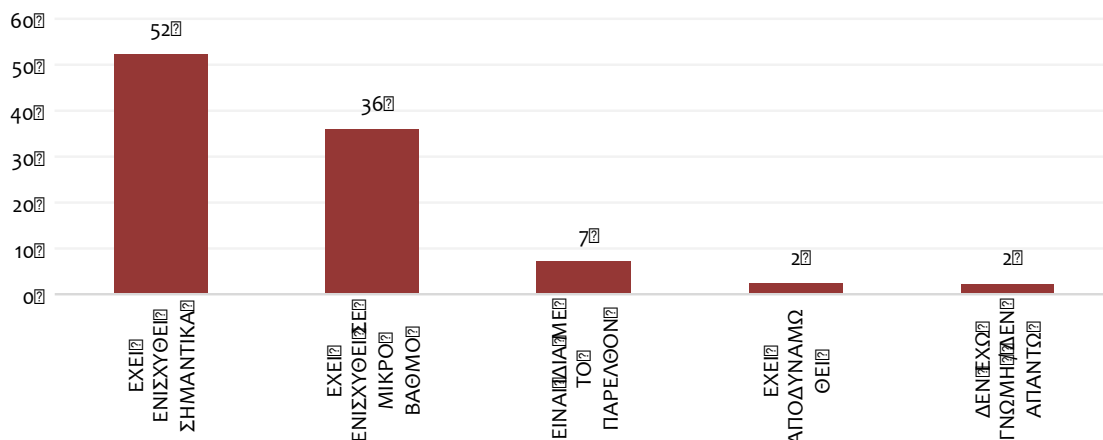

Γράφημα 22. Επιθυμία ανδρών για ανάληψη υψηλότερων αξιωμάτων από γυναίκες

Γράφημα 23. Επιθυμία γυναικών για ανάληψη υψηλότερων αξιωμάτων από γυναίκες

Όταν οι συμμετέχοντες/-ουσες στην έρευνα, ρωτήθηκαν για το ποια είναι η γνώμη τους σχετικά με τη θέση των γυναικών στην πολιτική συγκριτικά με ό,τι ίσχυε τα τελευταία 15 χρόνια, το 52% του δείγματος υποστήριξε ότι η θέση των γυναικών έχει ενισχυθεί σημαντικά τα τελευταία 15 χρόνια, και το 36% πιστεύει ότι έχει ενισχυθεί σε μικρό βαθμό (Γράφημα 24).

Γράφημα 24. Ενίσχυση της θέσης των γυναικών τα τελευταία 15 έτη

Στην ανάλυση κατά φύλο, φαίνεται ότι δεν υπάρχουν διαφοροποιήσεις στις απόψεις των ανδρών και των γυναικών για το ότι η θέση των γυναικών έχει ενισχυθεί σημαντικά τα τελευταία 15 χρόνια, και μάλιστα πάνω από το 85% υποστηρίζει ότι έχει ενισχυθεί σε σημαντικό βαθμό (Πίνακας 15).

Πίνακας 15. Ενίσχυση θέσης γυναικών τα τελευταία 15 έτη

ΒΑΣΗ ΑΝΑΛΥΣΗΣ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΝΑ ΦΥΛΟ	
		ΑΝΔΡΑΣ	ΓΥΝΑΙΚΑ
ΕΧΕΙ ΕΝΙΣΧΥΘΕΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ/ΣΕ ΜΙΚΡΟ ΒΑΘΜΟ	88,1	87,3	88,8
ΕΙΝΑΙ ΙΔΙΑ ΜΕ ΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ	7,1	8	6,2
ΕΧΕΙ ΑΠΟΔΥΝΑΜΩΘΕΙ	2,4	2,3	2,5
ΔΕΝ ΕΧΩ ΓΝΩΜΗ / ΔΕΝ ΑΠΑΝΤΩ	2,4	2,4	2,4

2.1.7 Παράγοντες αρνητικής επιρροής στη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών

Στην ερώτηση: «Τι πιστεύετε ότι επηρεάζει περισσότερο αρνητικά την περιορισμένη συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική;», το 47,3% των γυναικών και το 40,7% των ανδρών υποστηρίζει ότι οφείλεται στην αρνητική στάση του οικογενειακού περιβάλλοντος (συζύγου/συντρόφου και άλλων μελών) (Πίνακας 16).

Πίνακας 16. Παράγοντες αρνητικής επιρροής στη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών

	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΝΔΡΑΣ	ΓΥΝΑΙΚΑ
ΒΑΣΗ	1201	567	634
Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΣΥΖΥΓΟΥ / ΣΥΝΤΡΟΦΟΥ/ΣΤΕΝΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ	44,2	40,7	47,3
Η ΣΤΑΣΗ ΑΠΟ ΗΓΕΤΙΚΑ ΟΡΓΑΝΑ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ / ΣΤΕΛΕΧΗ / ΜΕΛΗ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ	41,2	42,4	40
Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΥΡΥΤΕΡΟΥ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	25,9	25,5	26,4
Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΗΓΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ	25,1	26,2	24,1
Η ΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΜΕΣΩΝ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ	24,3	19,3	28,8
Η ΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ	16,2	20	12,9
Η ΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΕΥΡΥΤΕΡΟΥ ΦΙΛΙΚΟΥ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	14,7	14	15,3
Η ΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΟΡΓΑΝΩΣΕΩΝ / ΟΜΑΔΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΩΝ ΤΜΗΜΑΤΩΝ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ	13	15,7	10,7
ΔΞ/ΔΑ	8,5	7,6	9,3

Επίσης, το 42,4% των ανδρών και το 40% των γυναικών δηλώνει ότι η συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική επηρεάζεται αρνητικά από τη στάση των ηγετικών οργάνων και άλλων μελών του κόμματος, αλλά και τη στάση των ΜΜΕ, η οποία επίσης αναγνωρίζεται (κυρίως από τις γυναίκες: 28,8%) ως πρόβλημα για τη μειωμένη

συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων (Πίνακας 16).

2.1.8 Εμπόδια για την εκλογή των γυναικών

Στην ερώτηση «Ποιες είναι οι δυσκολίες που συναντούν οι γυναίκες πολιτικοί στην προσπάθειά τους να εκλεγούν», οι απαντήσεις τους δείγματος είναι οι ακόλουθες με σειρά ιεράρχησης (Πίνακας 17):

- Αντιμετωπίζονται με δυσπιστία λόγω φύλου / Η έλλειψη ισότιμης αντιμετώπισης με τους άνδρες (52,8%) – σύμφωνα με τους άνδρες 43,3% και σύμφωνα με τις γυναίκες 61,3%.
- Η πολιτική είναι ανδροκρατούμενο περιβάλλον και δύσκολα μπορεί να επιβάλει την παρουσία της μια γυναίκα (41,5%) – σύμφωνα με τους άνδρες 38,3% και τις γυναίκες 44,3%.
- Δεν έχουν αρκετό χρόνο να ασχοληθούν με τον προεκλογικό αγώνα, λόγω οικογενειακών/ιδιωτικών υποχρεώσεων (25,5%) – σύμφωνα με τους άνδρες 20% και τις γυναίκες 30,4%.
- Δεν υποστηρίζονται από το κόμμα τους (21,9%) – σύμφωνα με τους άνδρες 22,9% και τις γυναίκες 21%.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι τα παραπάνω εμπόδια, όταν εξετάζονται κατά φύλο, παρουσιάζουν μεγαλύτερα ποσοστά στην ομάδα των γυναικών του δείγματος, και επίσης ότι υπάρχει μια διαφοροποίηση στο ότι οι ερωτώμενες δηλώνουν ότι οι γυναίκες υποψήφιες δεν έχουν επαρκείς οικονομικούς πόρους για να στηρίξουν την υποψηφιότητά τους (20,3%), ενώ οι άνδρες θεωρούν ως τέταρτη σε σειρά ιεράρχησης την έλλειψη πολιτικής εμπειρίας των γυναικών σε ποσοστό 23,5%.

Πίνακας 17. Εμπόδια για την εκλογή των γυναικών

	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΒΑΣΗ ΑΝΑΛΥΣΗΣ	1201	567	634
ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΔΥΣΠΙΣΤΙΑ ΕΠΕΙΔΗ ΕΙΝΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ /Η ΕΛΛΕΙΨΗ ΙΣΟΤΙΜΗΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΜΕ ΤΟΥΣ ΑΝΔΡΕΣ	52,8	43,3	61,3
Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΙΝΑΙ ΕΝΑ ΑΝΔΡΟΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ ΚΑΙ ΔΥΣΚΟΛΑ ΜΠΟΡΕΙ ΝΑ ΕΠΙΒΑΛΛΕΙ ΤΗΝ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΜΙΑ ΓΥΝΑΙΚΑ	41,5	38,3	44,3
ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΑΡΚΕΤΟ ΧΡΟΝΟ ΓΙΑ ΝΑ ΑΣΧΟΛΗΘΟΥΝ ΜΕ ΤΟΝ ΠΡΟΕΚΚΛΟΓΙΚΟ ΑΓΩΝΑ ΛΟΓΩ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΩΝ ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΩΝ	25,5	20	30,4
ΔΕΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΝΤΑΙ ΑΡΚΕΤΑ ΑΠΟ ΤΟ ΚΟΜΜΑ ΤΟΥΣ	21,9	22,9	21
ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ	19,9	23,5	16,7
ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΕΠΑΡΚΕΙΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΟΥΣ ΠΟΡΟΥΣ ΓΙΑ ΝΑ ΣΤΗΡΙΞΟΥΝ ΤΗΝ ΥΠΟΨΗΦΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥΣ	19,6	18,8	20,3
ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	16,8	15,1	18,3
ΔΕΝ ΥΠΟΣΤΗΡΙΖΟΝΤΑΙ ΑΠΟ ΤΑ ΜΕΣΑ ΜΑΖΙΚΗΣ ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ	15,9	15,2	16,4
ΔΕΝ ΞΕΡΟΥΝ ΤΟΥΣ ΟΡΟΥΣ ΤΟΥ ΠΑΙΧΝΙΔΙΟΥ	13,8	16,6	11,4
ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΕΥΡΥ ΔΙΚΤΥΟ ΓΝΩΡΙΜΙΩΝ ΓΙΑ ΝΑ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΟΥΝ ΤΗΝ ΥΠΟΨΗΦΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥΣ	9,4	9,8	9

2.1.9 Μέτρα για την αύξηση της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών στην πολιτική

Στην ερώτηση: «Ποια μέτρα μπορούν να συμβάλουν στην αύξηση της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών στην πολιτική», οι απαντήσεις τους δείγματος είναι οι ακόλουθες με σειρά ιεράρχησης:

- Εκπαίδευση των νέων σε θέματα ισότητας των φύλων και ανθρωπίνων δικαιωμάτων (35,8%) – σύμφωνα με τους άνδρες 32,5% και σύμφωνα με τις γυναίκες 38,8%.
- Υποστήριξη από τον αρχηγό του κόμματος και τα πολιτικά προγράμματα των κομμάτων (35,7%) – σύμφωνα με τους άνδρες 30,1% και σύμφωνα με τις γυναίκες 40,7%.
- Πραγματοποίηση εκστρατειών ενημέρωσης/ευαισθητοποίησης για την εξάλειψη των έμφυλων στερεοτύπων και των διακρίσεων σχετικά με τη

συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική (31,1%) – σύμφωνα με τους άνδρες 28,3% και σύμφωνα με τις γυναίκες 33,6%.

- Μέτρα διευκόλυνσης για τη συμφιλίωση οικογενειακής/ιδιωτικής και επαγγελματικής ζωής (25,6%) – σύμφωνα με τους άνδρες 23,2% και σύμφωνα με τις γυναίκες 27,8%.

Επιπρόσθετα, άλλες ενέργειες που προτείνονται από τους/τις ερωτώμενους/-ες είναι η περαιτέρω ενίσχυση της ποσόστωσης υπέρ των γυναικών (24,3%) και η υποστήριξη των γυναικών από τα ΜΜΕ (22%). Ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι τα διευκολυντικά μέτρα που προτείνονται, όταν εξετάζονται κατά φύλο, παρουσιάζουν μεγαλύτερα ποσοστά στην ομάδα των γυναικών του δείγματος (Πίνακας 18).

Πίνακας 18. Μέτρα για την αύξηση της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών στην πολιτική

	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΝΔΡΑΣ	ΓΥΝΑΙΚΑ
ΒΑΣΗ	1201	567	634
Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ	35,8	32,5	38,8
ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΟΝ/ΤΗΝ ΑΡΧΗΓΟ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ	35,7	30,1	40,7
ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΑΛΕΙΨΗ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ / ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	31,1	28,3	33,6
ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΦΙΛΙΩΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ/ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ & ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ	25,6	23,2	27,8
ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΠΟΣΟΣΤΩΣΗΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ	24,3	21,3	26,9
ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΑΠΟ ΤΑ ΜΜΕ	22	19,9	23,8
ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	19,7	21,2	18,3
ΕΞΕΥΡΕΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΓΙΑ ΝΑ ΣΤΗΡΙΞΟΥΝ ΤΗΝ ΥΠΟΨΗΦΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥΣ	17,4	17,9	16,9
ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΓΙΑ ΝΑ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΟΥΝ ΤΗΝ ΥΠΟΨΗΦΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥΣ	14,4	15,1	13,8
ΑΣΚΗΣΗ ΠΙΕΣΗΣ ΑΠΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ / ΟΜΑΔΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΤΜΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ	11,2	11,4	11,1

Σύμφωνα με τις γυναίκες ερωτώμενες, μέτρα που μπορούν να συμβάλουν στην αύξηση της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών στην πολιτική, είναι αρχικά η υποστήριξη τους από τον αρχηγό του κόμματος και τα πολιτικά προγράμματα των κομμάτων, άποψη που στηρίζουν περισσότερο οι γυναίκες σε μεγαλύτερες ηλικίες (65+ ετών), με ποσοστό 52,2%.

Οι γυναίκες σε ηλικίες 45-54 και 55-64 ετών, υποστηρίζουν σε ποσοστά 44% και 45,4% αντίστοιχα, ότι ένα από τα σημαντικότερα μέτρα είναι η εκπαίδευση των νέων σε θέματα ισότητας των φύλων και ανθρωπίνων δικαιωμάτων.

Καταγράφεται ότι το 41,3% των γυναικών σε ηλικίες 35-44 ετών, θεωρούν σημαντικότερο ως μέτρο, την περαιτέρω ενίσχυση της ποσόστωσης υπέρ των γυναικών υποψηφίων. Επίσης, στην ίδια ηλικιακή κατηγορία, προτείνουν ως μέτρο την υποστήριξη των γυναικών υποψηφίων από τα ΜΜΕ σε ποσοστό 36,5%.

Τέλος, οι νεότερες ηλικίες προτείνουν την ενίσχυση των εκστρατειών ευαισθητοποίησης για την εξάλειψη στερεοτύπων και διακρίσεων σχετικά με τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική, σε ποσοστά 57,1% οι ηλικίες 17-24 ετών και 36,8% οι ηλικίες 25-34 ετών (Πίνακας 19).

Πίνακας 19. Μέτρα για την αύξηση της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών στην πολιτική / γυναίκες και ηλικιακή κατηγορία

	ΣΥΝΟΛΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	17-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
ΒΑΣΗ	634	56	106	115	105	91	161
ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΟΥΣ ΑΠΟ ΤΟΝ/ΤΗΝ ΑΡΧΗΓΟ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ	40,7	27,9	36,2	38,5	37,9	39,8	52,2
Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΣΕ ΘΕΜΑΤΑ ΙΣΟΤΗΤΑΣ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ ΚΑΙ ΑΝΘΡΩΠΙΝΩΝ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΩΝ	38,8	49,8	40,4	30,7	44	45,4	32,7
ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΣΗ ΚΑΜΠΑΝΙΑΣ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΞΑΛΕΙΨΗ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ / ΔΙΑΚΡΙΣΕΩΝ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	33,6	57,1	36,8	32,3	33,1	31,2	25,9
ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΦΙΛΙΩΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ/ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ & ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ	27,8	14,2	25,2	19,1	23,3	27	43,7

ΠΕΡΑΙΤΕΡΩ ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΠΟΣΟΣΤΩΣΗΣ ΥΠΕΡ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ	26,9	20,6	22,8	41,3	31,2	32,6	15,3
ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΑΠΟ ΤΑ ΜΜΕ	23,8	30,4	36,5	22,5	20,8	17,8	19,5
ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	18,3	16,3	22	12,4	13,4	15,7	25,4
ΕΞΕΥΡΕΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΓΙΑ ΝΑ ΣΤΗΡΙΞΟΥΝ ΤΗΝ ΥΠΟΨΗΦΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥΣ	16,9	8,6	9,7	17,8	21,8	22,7	17,5
ΕΝΙΣΧΥΣΗ ΤΗΣ ΔΙΚΤΥΩΣΗΣ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΓΙΑ ΝΑ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΟΥΝ ΤΗΝ ΥΠΟΨΗΦΙΟΤΗΤΑ ΤΟΥΣ	13,8	10	15,4	15,3	15,4	10,1	13,9
ΑΣΚΗΣΗ ΠΙΕΣΗΣ ΑΠΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ / ΟΜΑΔΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΤΜΗΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ	11,1	13,7	10,8	10,5	10,5	11,9	10,7
ΔΑ	2,6	8,2	4,4	2	1,1	4,5	0

2.1.10 Σύγκριση αποτελεσματικότητας ανδρών-γυναικών πολιτικών σε τομείς ενασχόλησης

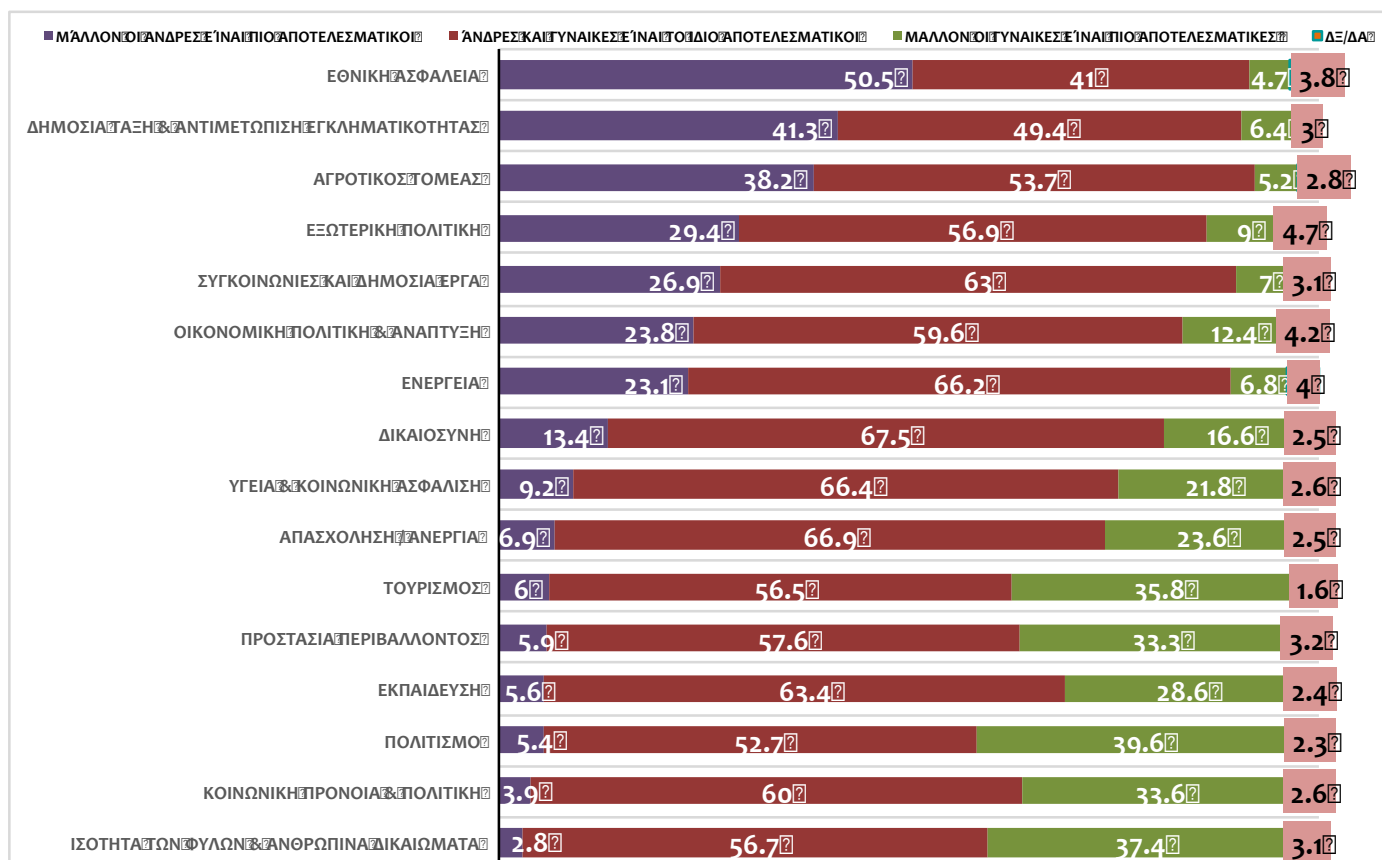
Όταν ρωτήθηκαν οι άνδρες και οι γυναίκες του δείγματος της έρευνας σε ποιους τομείς θεωρούν πιο αποτελεσματικούς/-ές τους άνδρες και τις γυναίκες πολιτικούς, διαφάνηκε μια σημαντική διαφοροποίηση κατά φύλο στους διάφορους τομείς ενασχόλησης.

Η αποτελεσματικότητα των ανδρών πολιτικών παρουσιάζεται αυξημένη στους τομείς της εθνικής ασφάλειας (50,5%), της δημόσιας τάξης (41,3%), στον αγροτικό τομέα (38,2%) και την εξωτερική πολιτική (29,4%). Ακολουθούν, οι τομείς των συγκοινωνιών και των δημόσιων έργων (26,9%), της οικονομικής πολιτικής και ανάπτυξης (23,8%) και τέλος της ενέργειας (23,1%).

Η αποτελεσματικότητα των γυναικών πολιτικών παρουσιάζεται αυξημένη στα θέματα πολιτισμού (39,6%), στα ζητήματα ισότητας των φύλων και ανθρωπίνων δικαιωμάτων (37,4%), στον τομέα του τουρισμού (35,8%), καθώς και στα θέματα κοινωνικής πρόνοιας και πολιτικής (33,6%). Ακολουθούν οι τομείς της εκπαίδευσης (28,6%) και της απασχόλησης/ανεργίας (23,6%) (Πίνακας 20 & Γράφημα 25).

Πίνακας 20. Σύγκριση αποτελεσματικότητας ανδρών-γυναικών πολιτικών σε τομείς ενασχόλησης

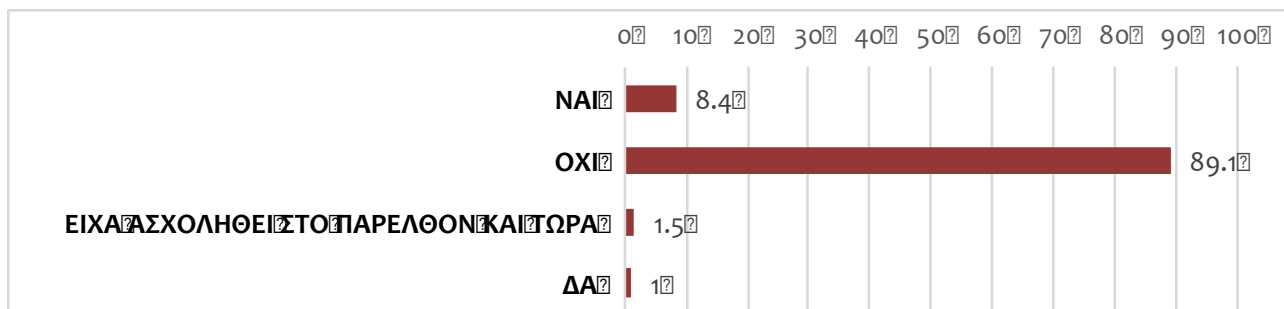
Τομείς όπου οι άνδρες πολιτικοί αναγνωρίζονται ως αποτελεσματικοί		Τομείς όπου οι γυναίκες πολιτικοί αναγνωρίζονται ως αποτελεσματικές	
ΕΘΝΙΚΗ ΑΣΦΑΛΕΙΑ	50,5	ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ	39,6
ΔΗΜΟΣΙΑ ΤΑΞΗ & ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ	41,3	ΙΣΟΤΗΤΑ ΤΩΝ ΦΥΛΩΝ & ΑΝΘΡΩΠΙΝΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ	37,4
ΑΓΡΟΤΙΚΟΣ ΤΟΜΕΑΣ	38,2	ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	35,8
ΕΞΩΤΕΡΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	29,4	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΟΝΟΙΑ & ΠΟΛΙΤΙΚΗ	33,6
ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΕΣ ΚΑΙ ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ	26,9	ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΟΣ	33,3
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ & ΑΝΑΠΤΥΞΗ	23,8	ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ	28,6
ΕΝΕΡΓΕΙΑ	23,1	ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ / ΑΝΕΡΓΙΑ	23,6

Γράφημα 25. Αποτελεσματικότητα γυναικών και ανδρών πολιτικών σε τομείς ενασχόλησης

2.1.11 Πρόθεση γυναικών για ενασχόληση με την πολιτική

Στην ερώτηση που τέθηκε στις γυναίκες του δείγματος, για τον εάν αυτές προσωπικά έχουν σκεφτεί να ασχοληθούν με την πολιτική, η συντριπτική πλειοψηφία απάντησε ότι δεν το έχει σκεφθεί (89,1%), ενώ μόνο το 8,4% των ερωτηθεισών γυναικών έχει σκεφτεί να δραστηριοποιηθεί στον χώρο της πολιτικής, κυρίως στις νεότερες ηλικίες 17-44 ετών και κυρίως με επίπεδο εκπαίδευσης ΑΕΙ - πανεπιστήμιο εξωτερικού/μεταπτυχιακά, με ποσοστό 15,4%. Μικρότερο ενδιαφέρον για συμμετοχή στην πολιτική δήλωσαν οι μεγαλύτερες ηλικίες 65+ ετών, με ποσοστό μόλις 0,6 % (Γράφημα 26 & Πίνακας 21).

Γράφημα 26. Ενασχόληση με την πολιτική

Πίνακας 21. Ενασχόληση γυναικών με την πολιτική ανά ηλικιακή κατηγορία και εκπαιδευτικό επίπεδο

	ΣΥΝΟΛΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	17-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	ΔΗΜΟΤΙΚΟ /ΓΥΜΝΑΣΙΟ /ΛΥΚΕΙΟ	Τ.Ε.Ι. Ή ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΩΝ ΣΧΟΛΩΝ	Α.Ε.Ι. Ή ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ /ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΑ
ΒΑΣΗ	548	52	79	100	91	76	150	291	110	147
ΟΧΙ	89,1	80,5	83	84,7	91,5	84,8	98,8	91,4	92	82,3
ΝΑΙ	8,4	12,2	13,6	14,4	7,2	9,1	0,6	5,1	7,7	15,4
ΕΙΧΑ ΑΣΧΟΛΗΘΕΙ ΣΤΟ ΠΑΡΕΛΘΟΝ ΚΑΙ ΤΩΡΑ ΣΤΑΜΑΤΗΣΑ	1,5	2,2	2,8	0,9	1,3	2,8	0,6	1,9	0	2
ΔΑ	1	5	0,6	0	0	3,4	0	1,7	0,3	0,3

Στην ερώτηση που τέθηκε στις γυναίκες του δείγματος: «Ανεξάρτητα αν θα σας ενδιέφερε να ασχοληθείτε με την πολιτική ή όχι, πού θα σας ενδιέφερε να ασχοληθείτε στην πολιτική, πού θα θέλατε να ασχοληθείτε;», διαφάνηκε από τις απαντήσεις τους ότι οι βασικοί τομείς ενδιαφέροντος είναι ο Δήμος/το Δημοτικό Συμβούλιο (46,3%), η φιλανθρωπική/πολιτιστική οργάνωση (37,4%) και η δράση σε ΜΚΟ (9,9%) (Γράφημα 27).

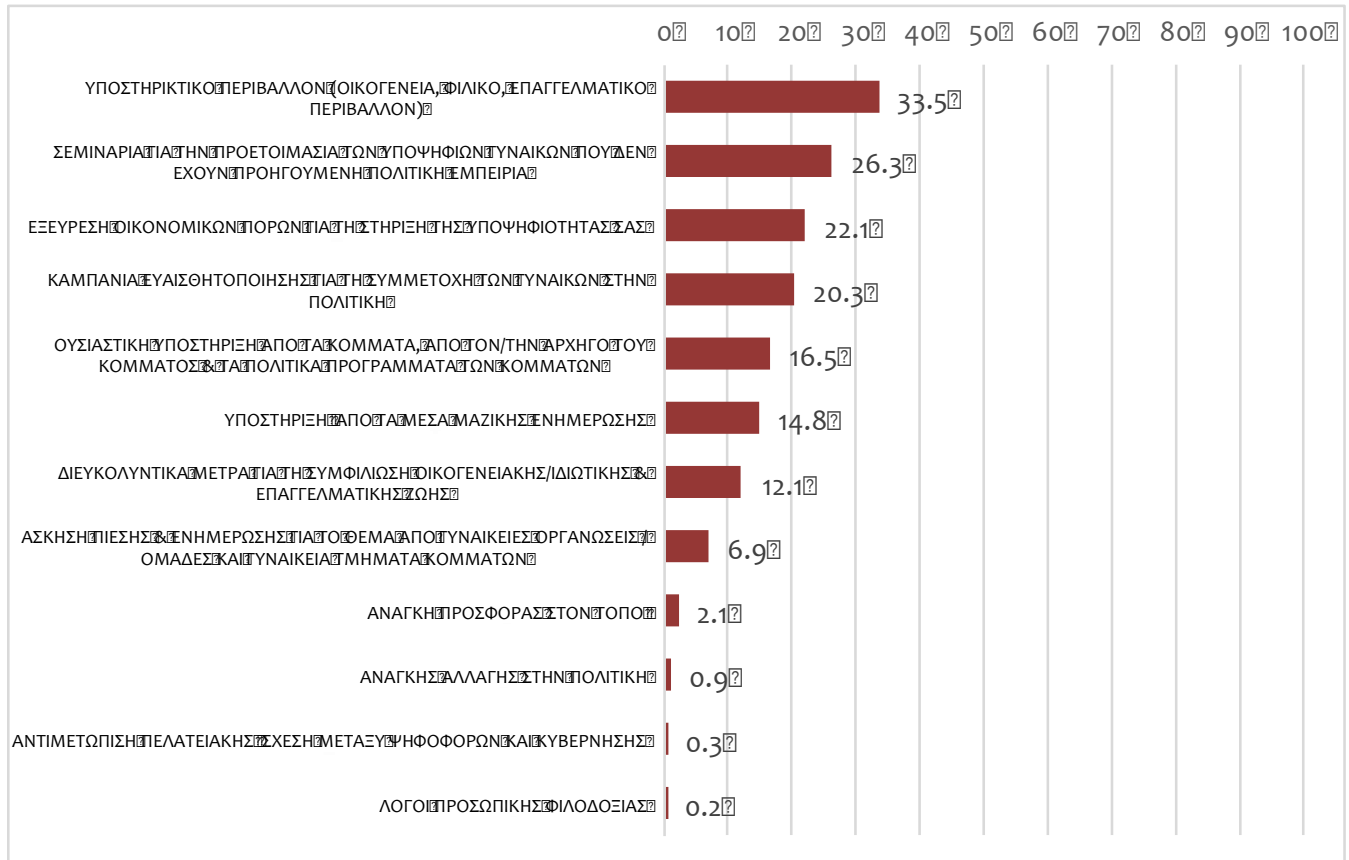

Γράφημα 27. Τομείς ενδιαφέροντος για ενασχόληση

Επιπλέον, στην ερώτηση: «Ποιοι είναι οι λόγοι και τα κίνητρα που θα σας έκαναν να προχωρήσετε στο να ασχοληθείτε με την πολιτική;», οι γυναίκες του δείγματος απάντησαν ότι οι ακόλουθοι παράγοντες είναι καθοριστικοί (Γράφημα 28):

- Υποστήριξη από το στενό περιβάλλον (οικογένεια, φιλικό περιβάλλον κ.λπ.) σε ποσοστό 33,5%.
- Σεμινάρια προετοιμασίας των υποψηφίων γυναικών που δεν έχουν προηγούμενη πολιτική εμπειρία, σε ποσοστό 26,3%.
- Εξεύρεση οικονομικών πόρων για τη στήριξη της υποψηφιότητάς τους, σε ποσοστό 22,1%.
- Εκστρατείες ενημέρωσης/ευαισθητοποίησης του πληθυσμού για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική, σε ποσοστό 20,3%.

- Ουσιαστική υποστήριξη από τα κόμματα, από τον/την αρχηγό του κόμματος και τα πολιτικά προγράμματα των κομμάτων, σε ποσοστό 16,5%.
- Υποστήριξη από τα ΜΜΕ, σε ποσοστό 14,8%.

Γράφημα 28. Υποστηρικτικοί παράγοντες για την ενασχόληση των γυναικών με την πολιτική

Ειδικότερα, η πλειοψηφία των γυναικών και κυρίως οι γυναίκες σε ηλικίες 35-44 ετών, σε ποσοστό 42,1% υποστηρίζουν ότι ένα από τα βασικά κίνητρα που θα τις έκανε να ασχοληθούν με την πολιτική είναι η ύπαρξη υποστηρικτικού περιβάλλοντος (οικογένεια, φιλικό και επαγγελματικό περιβάλλον). Ακολουθεί ως επόμενο κίνητρο παρακίνησης, τα σεμινάρια για την προετοιμασία των υποψήφιων γυναικών χωρίς προηγούμενη εμπειρία, με πιο ένθερμες υποστηρίκτριες τις γυναίκες ηλικίας 45-54 ετών, με ποσοστό 34,9%. Σε ποσοστό 29,6% υποστηρίζουν οι γυναίκες 45-54 ετών ότι ένα άλλο κίνητρο θα ήταν η εξεύρεση οικονομικών πόρων για την υποστήριξη της υποψηφιότητάς τους. Τέλος, σημαντικό κίνητρο θεωρούν οι γυναίκες σε ηλικίες 35-44

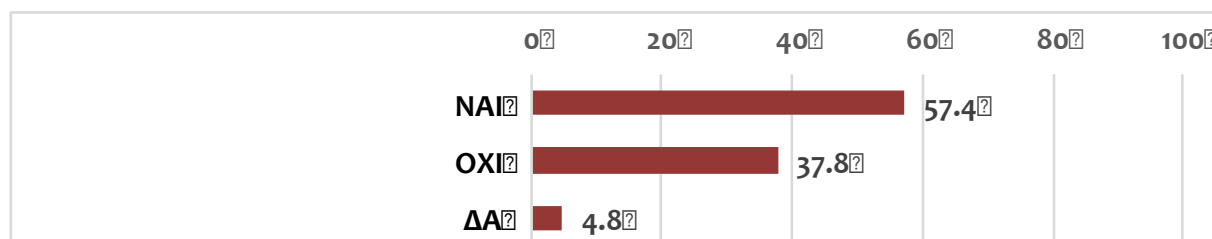
ετών, τις καμπάνιες ευαισθητοποίησης για τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική με ποσοστό 26,5% (Πίνακας 22).

Πίνακας 22. Υποστηρικτικοί παράγοντες για την ενασχόληση των γυναικών με την πολιτική ανά ηλικιακή κατηγορία

	ΣΥΝΟΛΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	17-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
ΒΑΣΗ	548	52	79	100	91	76	150
ΥΠΟΣΤΗΡΙΚΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ (ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ, ΦΙΛΙΚΟ, ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ)	33,5	30,4	37,3	42,1	40,2	31,2	23,8
ΣΕΜΙΝΑΡΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑ ΤΩΝ ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΧΟΥΝ ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΕΜΠΕΙΡΙΑ	26,3	25,4	24,8	24,9	34,9	21,5	25,7
ΕΞΕΥΡΕΣΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΠΟΡΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΣΤΗΡΙΞΗ ΤΗΣ ΥΠΟΨΗΦΙΟΤΗΤΑΣ ΣΑΣ	22,1	23,1	21,8	25,5	29,6	24,6	13,9
ΚΑΜΠΑΝΙΑ ΕΥΑΙΣΘΗΤΟΠΟΙΗΣΗΣ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	20,3	23,3	23,2	26,5	24,6	9,7	16,5
ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΗ ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΑΠΟ ΤΑ ΚΟΜΜΑΤΑ, ΑΠΟ ΤΟΝ/ΤΗΝ ΑΡΧΗΓΟ ΤΟΥ ΚΟΜΜΑΤΟΣ & ΤΑ ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΩΝ ΚΟΜΜΑΤΩΝ	16,5	12,9	23,7	22,6	20,9	20,1	5,6
ΥΠΟΣΤΗΡΙΞΗ ΑΠΟ ΤΑ ΜΜΕ	14,8	24	20,6	15,9	13,2	7,9	12,3
ΔΙΕΥΚΟΛΥΝΤΙΚΑ ΜΕΤΡΑ ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΜΦΙΛΙΩΣΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗΣ/ΙΔΙΩΤΙΚΗΣ & ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΖΩΗΣ	12,1	13,4	12,3	14,8	14,1	10,8	9,4
ΑΣΚΗΣΗ ΠΙΕΣΗΣ & ΕΝΗΜΕΡΩΣΗΣ ΑΠΟ ΓΥΝΑΙΚΕΙΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ / ΟΜΑΔΕΣ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΤΜΗΜΑΤΑ ΚΟΜΜΑΤΩΝ	6,9	8,9	5,8	10,2	6,1	3,4	6,8
ΑΝΑΓΚΗ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΤΟΠΟ	2,1	0	2,2	0,4	1,5	0	5,2
ΑΝΑΓΚΗ ΑΛΛΑΓΗΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	0,9	0	1,9	0	1,1	3,5	0
ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΠΕΛΑΤΕΙΑΚΗΣ ΣΧΕΣΗΣ ΜΕΤΑΞΥ ΨΗΦΟΦΟΡΩΝ ΚΑΙ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ	0,3	0	0	0	0	0,5	1
ΛΟΓΟΙ ΠΡΟΣΩΠΙΚΗΣ ΦΙΛΟΔΟΞΙΑΣ	0,2	0	0	0	0,4	1,2	0
ΔΞ/ΔΑ	23	25	15,7	17,4	14,4	26,8	33

2.1.12 Στάση ανδρών απέναντι στην πιθανή ενασχόληση των γυναικών με την πολιτική

Στην ερώτηση προς τους άνδρες του δείγματος, για το εάν αυτοί προσωπικά θα ήθελαν η σύντροφός τους να ασχοληθεί με την πολιτική, το 57% των ερωτηθέντων υποστηρίζει την ενασχόληση της συντρόφου τους με την πολιτική, κυρίως στις ηλικίες των 35-54 ετών (Γράφημα 29 & Πίνακας 23).

Γράφημα 29. Επιθυμία ανδρών για την ενασχόληση των συντρόφων τους με την πολιτική

Πίνακας 23. Επιθυμία ανδρών για την ενασχόληση των συντρόφων τους με την πολιτική ανά ηλικιακή κατηγορία

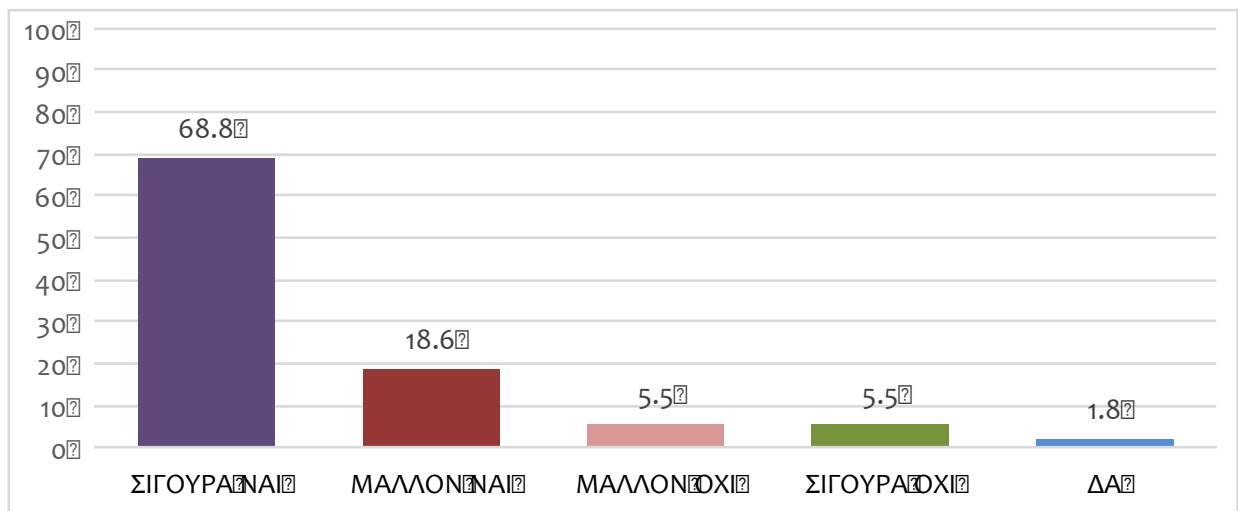
	ΣΥΝΟΛΟ	17-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+
ΒΑΣΗ	567	61	108	87	99	86	126
ΝΑΙ	57,4	44,2	44,5	67,2	70,3	66	51,9
ΟΧΙ	37,8	46,7	55,5	27,5	27,2	30	39,2
ΔΑ	4,8	9,1	0	5,3	2,5	4	8,9

Στην ερώτηση που τέθηκε στους άνδρες του δείγματος: «Ανεξάρτητα αν θα θέλατε η σύντροφός σας να ασχοληθεί με την πολιτική, πού θα θέλατε να ασχοληθεί με την πολιτική;», οι βασικοί τομείς ενδιαφέροντος είναι ο Δήμος/το Δημοτικό Συμβούλιο (57,3%) και η φιλανθρωπική/πολιτιστική οργάνωση. Τα ποσοστά των ανδρών που θα έβλεπαν τη σύντρόφό τους στη θέση της Βουλευτριάς ή στην Περιφέρεια είναι αρκετά χαμηλότερα, καθώς είναι 16,6% και 16,2% αντίστοιχα (Γράφημα 30).

Γράφημα 30. Στάση ανδρών για τους τομείς ενδιαφέροντος και ενασχόλησης των γυναικών

Στην ερώτηση που τέθηκε στους άνδρες για το αν θα ήταν υποστηρικτικοί στην απόφαση των συντρόφων τους να ασχοληθούν με την πολιτική, στη μεγάλη πλειοψηφία τους (68,8%) δηλώνουν ότι θα στήριζαν μια προσπάθεια της συντρόφου τους για τη διεκδίκηση μιας πολιτικής θέσης. Αρνητική θέση εκφράζει μόνο το 11% των ερωτώμενων (Γράφημα 31).

Γράφημα 31. Στάση ανδρών απέναντι στην πιθανή ενασχόληση γυναικών με την πολιτική

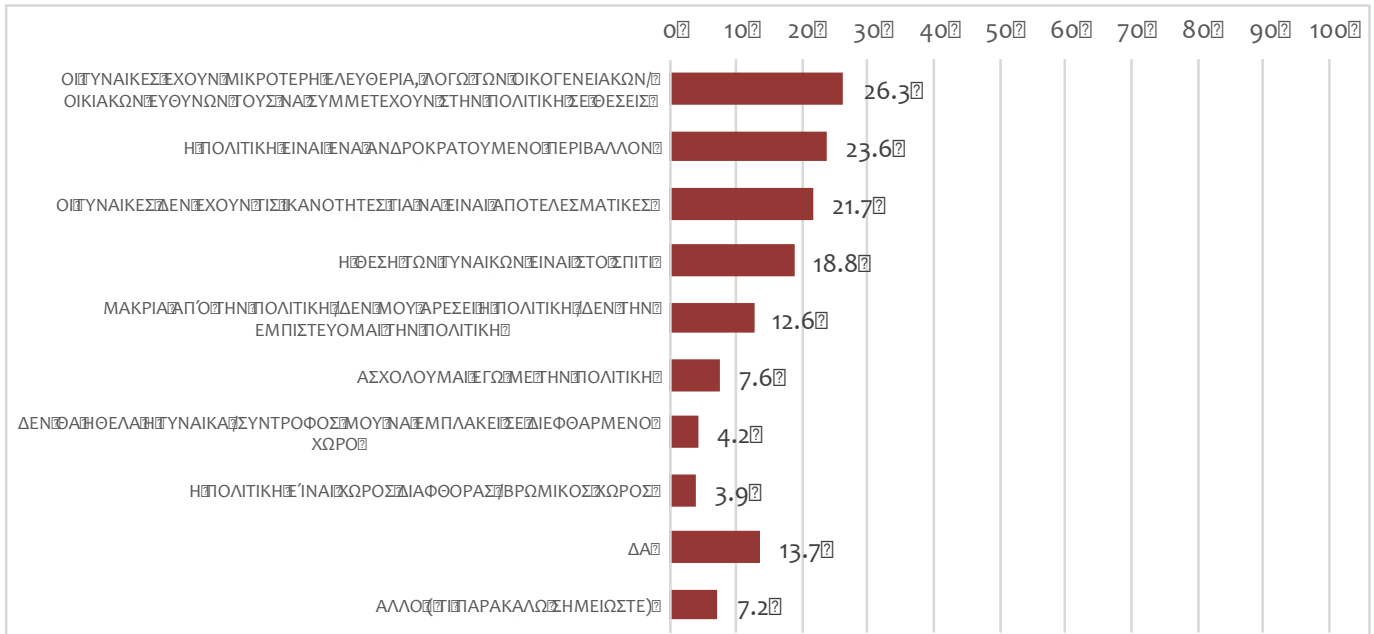
Οι περισσότεροι άνδρες που δηλώνουν ότι θα υποστήριζαν την απόφαση αυτή της συντρόφου τους, με μεγαλύτερο ποσοστό (79,1%) ανήκουν στις ηλικίες 45-54 ετών και σε ποσοστό 73,5% είναι απόφοιτοι κάτοχοι πτυχίου ΑΕΙ ή/και μεταπτυχιακών τίτλων σπουδών (Πίνακας 24).

Πίνακας 24. Στάση ανδρών απέναντι στην πιθανή ενασχόληση γυναικών με την πολιτική και εκπαιδευτικό επίπεδο

	ΣΥΝΟΛΟ ΑΝΔΡΩΝ	ΔΗΜΟΤΙΚΟ /ΓΥΜΝΑΣΙΟ /ΛΥΚΕΙΟ	Τ.Ε.Ι. Ή ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΩΝ ΣΧΟΛΩΝ	Α.Ε.Ι. Ή ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ /ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΑ
ΒΑΣΗ	567	281	105	181
ΣΙΓΟΥΡΑ ΝΑΙ	68,8	71,1	54,2	73,5
ΜΑΛΛΟΝ ΝΑΙ	18,6	16,8	24,6	17,8
ΜΑΛΛΟΝ ΟΧΙ	5,5	4,2	11	4,3
ΣΙΓΟΥΡΑ ΟΧΙ	5,5	7,3	4,9	2,9
ΔΑ	1,8	0,5	5,3	1,6

Όσοι άνδρες απάντησαν αρνητικά, ότι δηλαδή δεν θα στήριζαν μια προσπάθεια της συντρόφου τους για τη διεκδίκηση μιας πολιτικής θέσης, παρουσίασαν ως βασικούς λόγους τους ακόλουθους (Γράφημα 32):

- Οι γυναίκες έχουν μικρότερη ελευθερία, λόγω των οικογενειακών/ιδιωτικών υποχρεώσεων και των οικιακών τους ευθυνών, για να ασχοληθούν με την πολιτική (26,3%).
- Το ανδροκρατούμενο περιβάλλον της πολιτικής (23,6%).
- Την έλλειψη ικανοτήτων των γυναικών για να είναι αποτελεσματικές (21,7%).
- Την άποψη ότι η «θέση των γυναικών είναι στο σπίτι» (18,8%).

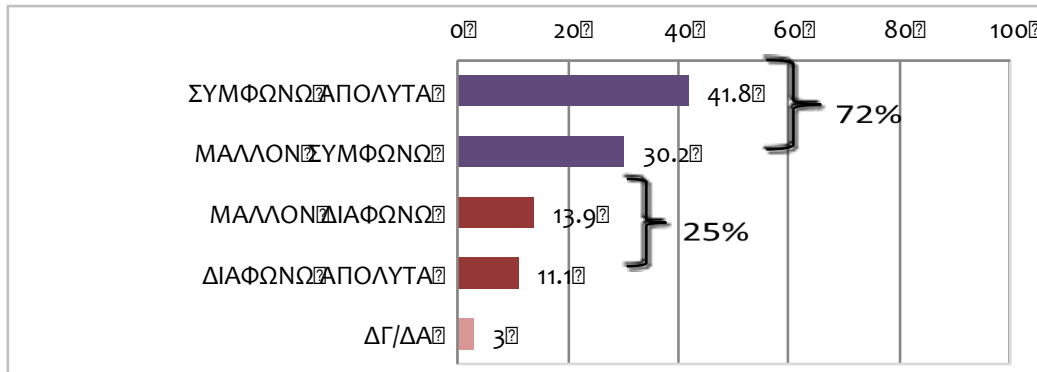

Γράφημα 32. Δηλώσεις ανδρών για τη μη υποστήριξη των συντρόφων τους σε διεκδίκηση πολιτικής θέσης

2.1.13 Συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική και ζητήματα δημοκρατίας

Η συντριπτική πλειοψηφία τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών (72%) θεωρούν ότι υπάρχει έλλειμμα δημοκρατίας, εάν δεν συμμετέχουν οι γυναίκες στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων. Η συγκεκριμένη άποψη είναι περισσότερο έντονη ανάμεσα στις γυναίκες, καθώς υποστηρίζει αυτή την άποψη το 74,9% των γυναικών σε σχέση με το 68,8% των ανδρών.

Ένας (1) στους τέσσερις (4) ερωτώμενους πιστεύει ότι δεν δημιουργεί έλλειμμα δημοκρατίας η μη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική (28,5%), και μεταξύ των γυναικών το συγκεκριμένο ποσοστό είναι 21,8% (Γράφημα 33 & Πίνακας 25).

Γράφημα 33. Έλλειμμα δημοκρατίας και συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική

Πίνακας 25. Έλλειμμα δημοκρατίας και συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική

	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΝΔΡΑΣ	ΓΥΝΑΙΚΑ
ΒΑΣΗ	1201	567	634
ΣΥΜΦΩΝΩ	72	68,8	74,9
ΔΙΑΦΩΝΩ	25	28,5	21,8
ΔΓ/ΔΑ	3	2,7	3,3

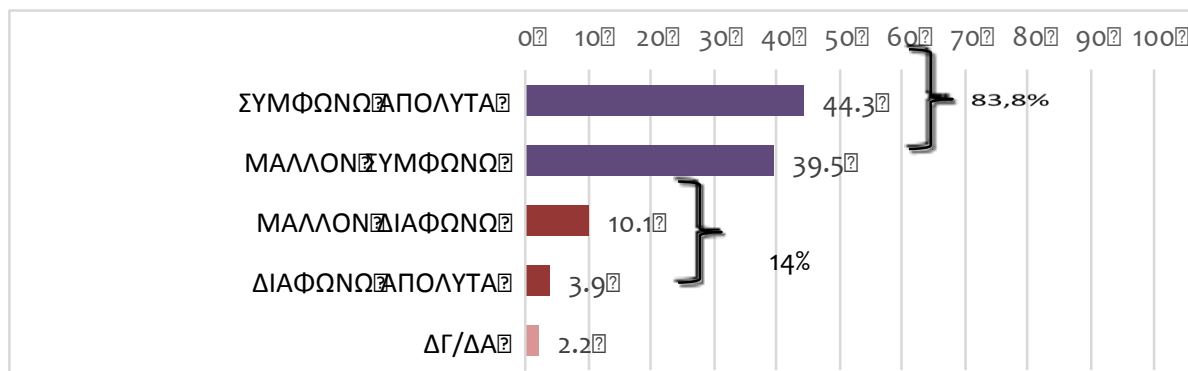
Παρατηρείται ότι οι γυναίκες από 35 έως 54 ετών συμφωνούν με την άποψη ότι έχουμε έλλειμμα δημοκρατίας εξαιτίας της μειωμένης συμμετοχής και εκπροσώπησης των γυναικών στην πολιτική με ποσοστό 83,4%-83,5%, όπως επίσης και οι γυναίκες απόφοιτες ΑΕΙ με ποσοστό 85,1%.

Αντίθετη άποψη δηλώνουν οι γυναίκες στις μεγαλύτερες ηλικίες, 55-65+ ετών, με ποσοστά 20,2% και 39,4% αντίστοιχα. Επίσης, ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι νεότερες γυναίκες με ποσοστό 10,4% δεν γνωρίζουν/δεν απαντούν, όπως επίσης και όσες είναι 65+ ετών με ποσοστό 4,2% (Πίνακας 26).

Πίνακας 26. Έλλειμμα δημοκρατίας και συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική ανά ηλικιακή κατηγορία και εκπαιδευτικό επίπεδο

	ΣΥΝΟΛΟ ΓΥΝΑΙΚΩΝ	17-24	25-34	35-44	45-54	55-64	65+	ΔΗΜΟΤΙΚΟ /ΓΥΜΝΑΣΙΟ /ΛΥΚΕΙΟ	Τ.Ε.Ι. Ή ΑΝΤΙΣΤΟΙΧΩΝ ΣΧΟΛΩΝ	Α.Ε.Ι. Ή ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ /ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΑ
ΒΑΣΗ	634	56	106	115	105	91	161	320	135	179
ΣΥΜΦΩΝΩ	74,9	82,2	79,4	83,5	83,4	77,1	56,5	66,1	82,1	85,1
ΔΙΑΦΩΝΩ	21,8	7,4	18	15,6	14,7	20,2	39,4	29,4	15,2	13,3
ΔΓ/ΔΑ	3,3	10,4	2,6	0,9	1,8	2,7	4,2	4,5	2,7	1,6

Στην ερώτηση για το αν χρειαζόμαστε γυναίκες στην πολιτική που να προωθούν τα δικαιώματα των γυναικών και την ισότητα των φύλων, το 83,8% των ερωτώμενων, δηλαδή η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος, πιστεύει ότι πρέπει να αυξηθεί η συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική, ώστε να προωθηθούν αποτελεσματικότερα τα ζητήματα των γυναικών. Μεταξύ των γυναικών με την άποψη αυτή συμφωνούν εννέα (9) στις δέκα (10) γυναίκες (87,3%), ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους άνδρες είναι 79,9% (Γράφημα 34 & Πίνακας 27).

Γράφημα 34. Ανάγκη ύπαρξης γυναικών στην πολιτική που να προωθούν θέματα ισότητας των φύλων

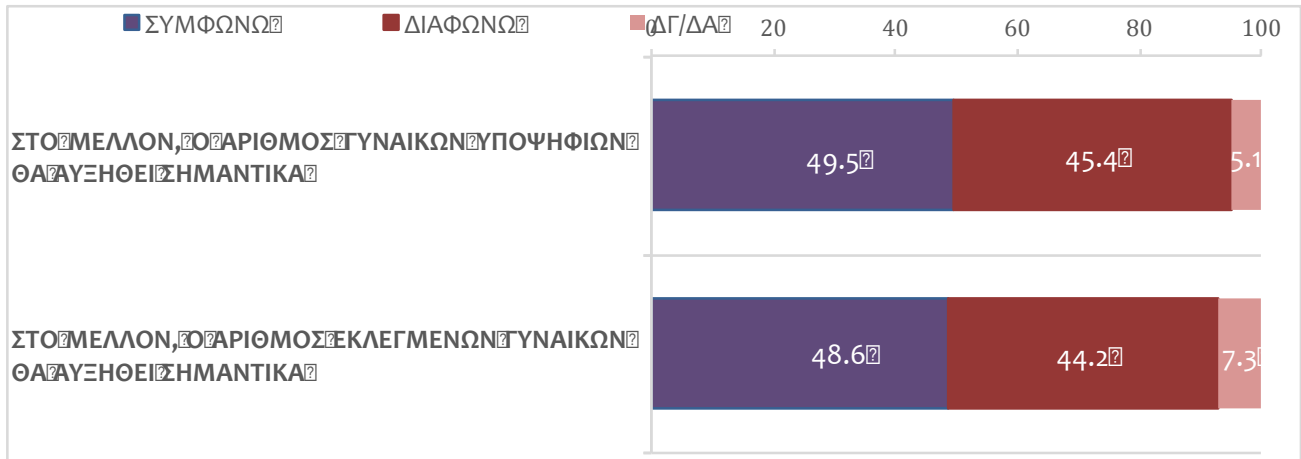
Πίνακας 27. Ανάγκη ύπαρξης γυναικών στην πολιτική που να προωθούν θέματα ισότητας των φύλων

	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΝΔΡΑΣ	ΓΥΝΑΙΚΑ
ΒΑΣΗ	1201	567	634
ΣΥΜΦΩΝΩ	83,8	79,9	87,3
ΔΙΑΦΩΝΩ	14	17,7	10,6
ΔΓ/ΔΑ	2,2	2,4	2,1

Στην ερώτηση για το αν οι ερωτώμενοι και ερωτώμενες πιστεύουν ότι στο μέλλον θα αυξηθεί σημαντικά ο αριθμός των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων, οι πολίτες είναι μοιρασμένοι/-ες ως προς την πρόβλεψη αύξησης της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική στο μέλλον (49,5%). Θετικά εκφράζεται σχεδόν ένας/μία (1) στους δύο (2) πολίτες (48,6%), ενώ δεν παρατηρείται διαφοροποίηση μεταξύ ανδρών και γυναικών (Πίνακας 28 & Γράφημα 35).

Πίνακας 28. Πρόβλεψη αύξησης της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική

	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΝΔΡΑΣ	ΓΥΝΑΙΚΑ
ΒΑΣΗ	1201	567	634
ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ, Ο ΑΡΙΘΜΟΣ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΥΠΟΨΗΦΙΩΝ ΘΑ ΑΥΞΗΘΕΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ	49,5	49,1	49,8
ΣΤΟ ΜΕΛΛΟΝ, Ο ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΚΛΕΓΜΕΝΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΘΑ ΑΥΞΗΘΕΙ ΣΗΜΑΝΤΙΚΑ	48,6	51,3	46,1

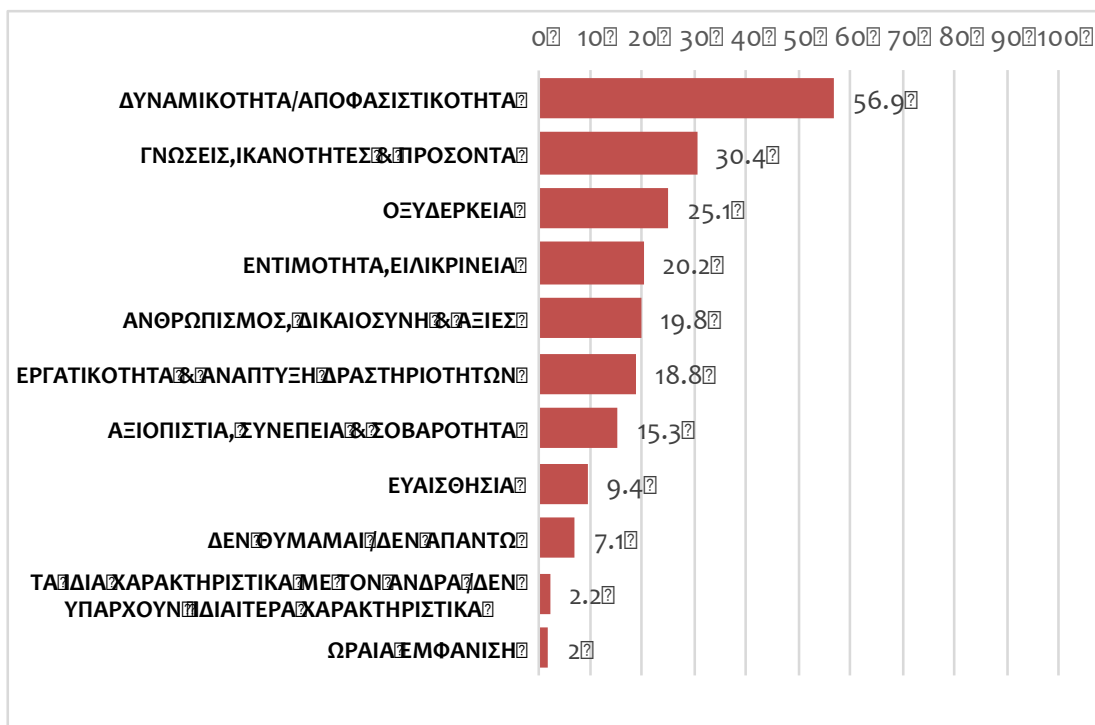

Γράφημα 35. Πρόβλεψη αύξησης της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική

2.1.14 Χαρακτηριστικά αποτελεσματικότητας των γυναικών πολιτικών

Στην ανοικτή ερώτηση που τέθηκε στους ερωτώμενους και στις ερωτώμενες σχετικά με τα χαρακτηριστικά που καθιστούν μια γυναίκα αποτελεσματική στην πολιτική, οι κύριες απαντήσεις ήταν οι εξής:

- α) δυναμικότητα/αποφασιστικότητα: 56,9%,
- β) γνώσεις, ικανότητες και προσόντα: 30,4%,
- γ) οξυδέρκεια: 25,1%,
- δ) εντιμότητα, ειλικρίνεια: 20,2%,
- ε) ανθρωπισμός, δικαιοσύνη και αξίες: 19,8%,
- στ) εργατικότητα και ανάπτυξη δραστηριοτήτων: 18,8%,
- ζ) αξιοπιστία, συνέπεια και σοβαρότητα: 15,3%, και
- η) ευαισθησία: 9,4% (Γράφημα 36).

Γράφημα 36. Χαρακτηριστικά αποτελεσματικότητας των γυναικών πολιτικών

2.1.15 Σχόλια για την έρευνα ή/και για τη θέση των γυναικών στην πολιτική

Στην ανοικτή ερώτηση που τέθηκε στους άνδρες και τις γυναίκες του δείγματος, αν θα ήθελαν να προσθέσουν ή/και να σχολιάσουν ο,τιδήποτε επί της έρευνας ή/και για τη θέση των γυναικών στην πολιτική, συγκεντρώθηκαν ιδιαίτερα θετικά σχόλια από τους/τις ερωτώμενους/-ες, τα οποία ενδεικτικά παρουσιάζονται στα παρακάτω δύο γραφήματα.

Σχόλια Ερωτώμενων για τη Θέση των Γυναικών στην Πολιτική

Η γυναίκα είναι πάντα κούτταρο της οικογένειας, γιατί αυτό μπορεί να είναι να γίνει και το κούτταρο ενός κράτους.

Ελπίζω να ενισχυθεί η παρουσία των γυναικών στην πολιτική ζωή.

Οι γυναίκες έχουν να προσέχουν να συμμετέχουν στο σύνολο των κοινωνικών δραστηριοτήτων.

Περισσότερες γυναίκες στον πολιτικό χώρο για να κοκυρέμα τη χώρα.

Women for Presidents

Ηδημοκρατία και η ισότητα είναι το παν...

Πιστεύω ότι η ισότητα ανάμεσα σε όλα τα φύλα (όχι μόνον άνδρες και γυναίκες) θα έρθει με τον καιρό. Είμαστε στη δρόμο, αλλά έχουμε ακόμα...

Η ισότητα των δύο φύλων είναι απαραίτητο να προωθηθεί και κυρίως από την παιδεία, για να μειθούν οι ανισότητες και να αποτραπεί η ανδροκρατούμενη άσοτροπία του είδους.

Οι γυναίκες πιστεύω μπορούν να είναι τα πεζοπορτα οδοί του κόσμου.

Οικυριότερο παράγοντα στην εξέλιξη ανισοτήτων και αποκρίσεων να είναι η παιδεία παιδεία από την πρώτβαθμίδα ως την τελευταία.

Σχόλια Ερωτώμενων για την Έρευνα

Πολύ ενδιαφέροντα έρευνα

ΑΥΘΟΡΜΗΤΑ

Πολύ ενδιαφέροντα έρευνα. Θα ήθελα πολύ να μάθω και τα αποτελέσματα.

Έρευνα που τρέπει να λάβουν μέρος πολλές γυναίκες.

Μου άρεσε που κατασχολήθηκαν και οι γυναίκες και η ισότητα του υπάρχει μεταξύ ανδρών και γυναικών. Ευχαριστώ που με επλξάτε.

Περισσότερες έρευνες σαν και αυτή.

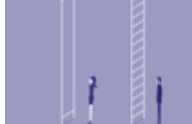

Πολύ χρήσιμη έρευνα. Η ισότητα των φύλων στην πολιτική ζωή είναι απαραίτητη.

Χαίρομαι που γίνονται έτοιμες έρευνες, ελπίζω να αξιορησιμοποιηθούν τα αποτελέσματα, έτσι ώστε να βελτιωθούν οι πολιτικές προώθηση γυναικών πολιτικές θέσεις.

Ευχάριστη και σύντομη έρευνα.

Εύκολη έρευνα Προσιτή, ευχάριστη σαφής, ακριβής και ευκολονόητη.

Πολύ ενδιαφέροντα έρευνα. Είναι ιδιαίτερα σημαντική η συμβολή και των δύο φύλων στην πολιτική ζωή και το παραγκωνισμό των γυναικών.

Πλήρες και εύστοχο ερωτηματολόγιο.

2.2 Ερμηνεία και συζήτηση για τα ευρήματα της έρευνας

Από τα πορίσματα της έρευνας αξιοσημείωτη είναι η απουσία των πολιτών –ανδρών και γυναικών- από τις διαδικασίες και δομές λήψης αποφάσεων, καθώς η συντριπτική πλειοψηφία δεν μετέχει ως μέλος σε κάποια οργάνωση ή φορέα (π.χ. πολιτικό κόμμα, συνδικαλιστική οργάνωση, κ.ά.), με τα ποσοστά να κυμαίνονται άνω του 82%. Με εξαίρεση τις φιλανθρωπικές/πολιτιστικές οργανώσεις (18,8%), η συμμετοχή των γυναικών υπολείπεται από αυτή των ανδρών, οι οποίοι είναι κυρίως μέλη πολιτικού κόμματος, με ποσοστό 17,3%.

Επιπλέον, το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό των ανδρών και των γυναικών δεν έχει συμμετάσχει ούτε έχει εκλεγεί στην πολιτική (81%). Αυτό που, επίσης, παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι ότι στα ευρήματα της έρευνας η συμμετοχή των γυναικών είτε σε οργανώσεις (π.χ. πολιτιστικές/φιλανθρωπικές ομάδες, ΜΚΟ) είτε σε πολιτικές δομές εξουσίας (π.χ. Δήμος, πολιτικά κόμματα), συσχετίζεται με το εκπαιδευτικό τους επίπεδο, το οποίο είναι υψηλό, καθώς είναι κάτοχοι πτυχίου ΑΕΙ ή/και μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών. Επιπρόσθετα, η συμμετοχή των γυναικών σε πολιτικά κόμματα αφορά τις μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες (55 ετών και άνω), ενώ η δραστηριοποίηση σε ΜΚΟ αφορά σε γυναίκες νεαρότερης ηλικίας (25-34 ετών). Και ενώ η συμμετοχή των γυναικών παρουσιάζεται πιο έντονη στην ηλικιακή κατηγορία των 25-34 ετών, η εκπροσώπηση σε πολιτικές δομές σχετίζεται με γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας (55-64 ετών).

Η μειωμένη παρουσία των γυναικών σε δομές λήψης αποφάσεων συνυφαίνεται τόσο με τη γενικότερη αντίληψη περί της υποδεέστερης κοινωνικής τους θέσης, όσο και με τη «γενικότερη μειονεκτική αντιπροσώπευση των γυναικών σε όλες τις ηγετικές ομάδες», με αποτέλεσμα οι γυναίκες να μην στερούνται εξουσίας επειδή δεν συμμετέχουν στις πολιτικές διαδικασίες λήψης των αποφάσεων, αλλά αντίθετα δεν συμμετέχουν σε αυτές «επειδή δεν έχουν εξουσία» (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002: 75). Η έξοδος των γυναικών από τον ιδιωτικό χώρο στη δημόσια σφαίρα δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκη και την ενεργή συμμετοχή τους σε πολιτικούς θεσμούς και οργανώσεις, καθώς οι δύο χώροι αντιδιαστέλλονται μέσω ενός έμφυλου καταμερισμού της παρουσίας, όπου το δημόσιο συνδέεται με τους άνδρες και το ιδιωτικό με τις γυναίκες.

Σχετικές έρευνες στην Ελλάδα συγκλίνουν στο ότι οι γυναίκες εκδηλώνουν περιορισμένο πολιτικό ενδιαφέρον, έχουν πιο διαδεδομένη αίσθηση αναποτελεσματικότητας για τη δυνητική πολιτική συμμετοχή τους (Παντελίδου-Μαλούτα, 1992, 2012) και μάλιστα, η μειωμένη παρουσία των γυναικών στις πολιτικές δομές συνιστά μία από τις εκφράσεις της αλλοτριωμένης σχέσης τους με την πολιτική (Παντελίδου-Μαλούτα, 2014α: 17). Παράλληλα, συμμετέχουν σαφώς λιγότερο σε όλες τις δομές της θεσμοθετημένης πολιτικής διαδικασίας και, ιδιαίτερα, στα πολιτικά κόμματα (Παντελίδου-Μαλούτα, 2002, 2007). Επιπρόσθετα, η σχετική έρευνα του ΚΕΘΙ που διενεργήθηκε το 2006 κατέδειξε ότι μόνον το 3,8% των ερωτώμενων προερχόταν από οικογένειες στις οποίες κάποιο μέλος είχε θέση ευθύνης στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων (Αρβανίτης, κ.ά., 2006), αναδεικνύοντας την ίδια απουσία εκπροσώπησης των πολιτών στην πολιτική.

Διαφαίνεται, ότι μετά την κατοχύρωση της τυπικής πολιτικής ισότητας, το ζήτημα της συμμετοχής και της εκπροσώπησης οφείλει να τίθεται συνεχώς, καθώς ο βαθμός συμμετοχής των πολιτών προσδιορίζει και την ποιότητα της δημοκρατίας (Καλτσόγια-Τουρναβίτη, 1999). Έτσι, η υπο-εκπροσώπευση των γυναικών σε δομές λήψης αποφάσεων, η απόστασή τους αυτή τόσο από την πολιτική όσο και από το «πολιτικό», παρά την αυξημένη ορατότητά τους στον δημόσιο βίο και παρά την τυπικά θεσμοθετημένη ισότητα, «στοιχειοθετούν έναν παραδειγματικού χαρακτήρα αποκλεισμό» (Ρεπούση, 1995: 28), θέτοντας σε διερώτηση την ίδια την ιδιότητα του πολίτη, την ποιότητα των δικαιωμάτων και τη λειτουργία της δημοκρατίας.

Αυτό, επίσης, συνδέεται και με το επόμενο εύρημα της έρευνας που αφορά την έλλειψη εμπιστοσύνης των πολιτών σε θεσμούς (π.χ. Πρόεδρο Δημοκρατίας, Βουλή, πολιτικά κόμματα, συνδικαλιστικές οργανώσεις κ.ά.), καθώς κυμαίνεται σε ποσοστά κάτω του 50%. Αξιοσημείωτο είναι ότι τα μικρότερα ποσοστά εμπιστοσύνης συγκεντρώνονται στα πολιτικά κόμματα (9,5% άνδρες και 4,1% γυναίκες) και στις συνδικαλιστικές οργανώσεις (8,6% άνδρες και 6,9% γυναίκες) Αντίθετα, τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες ερωτώμενες εκφράζουν την εμπιστοσύνη τους μόνον σε γυναικείες οργανώσεις, στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και σε φορείς της κοινωνίας των πολιτών. Μόνον οι μεγαλύτεροι/-ες σε ηλικία (55-64 ετών) φαίνεται να εμπιστεύονται σε μεγαλύτερο βαθμό τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας και τη

Βουλή/Κοινοβούλιο συγκριτικά με τις μικρότερες ηλικίες (25-34 ετών) που φαίνεται ότι εμπιστεύονται τους φορείς και τις οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών. Επιπλέον, έλλειψη εμπιστοσύνης καταγράφεται και για τους/τις πολιτικούς με ποσοστά αρκετά κάτω του 50%. Αξιοσημείωτο είναι ότι μεγαλύτερη εμπιστοσύνη εκφράζεται από τα ερευνητικά υποκείμενα στις γυναίκες πολιτικούς (20,4%) σε σχέση με τους άνδρες πολιτικούς (9,2%).

Αυτή η απόσταση στις σχέσεις πολιτών και πολιτικής – αλλά και «πολιτικού» μπορεί να σχετίζεται με τη λειτουργία του πολιτικού συστήματος και την ποιότητα της δημοκρατίας: η αποξένωση των πολιτών από τις δομές λήψης αποφάσεων, δύναται να ερμηνευθεί ως αποτέλεσμα αλλά και ως αιτία μιας πολιτικής κρίσης, η οποία αποτελεί κυρίαρχο ζήτημα στην πολιτική ατζέντα των ευρωπαϊκών και εθνικών θεμάτων. Κυριαρχεί όπως αναφέρει και η Παντελίδου-Μαλούτα (1990: 54), μια «απολιτική πρόσληψη της πολιτικής, με ποικίλες εκφράσεις, στην οποία χάνεται εντελώς το συλλογικό και το δημόσιο ως συστατικό στοιχείο της ουσίας του πολιτικού». Η εμπιστοσύνη αυτή, όμως, είναι σημαντική για τη λειτουργία της δημοκρατίας και αυτό γιατί συνδέει τους/τις πολίτες με τους θεσμούς που τους/τις εκπροσωπούν, διασφαλίζοντας έτσι τη νομιμοποίηση και την αποτελεσματικότητα μιας δημοκρατικής διακυβέρνησης (Bianco, 1994· Braithwaite & Levi, 1998).

Από τα ευρήματα του 5ου γύρου της Ευρωπαϊκής Κοινωνικής Έρευνας (ΕΚΕ) (2011) σχετικά με την εμπιστοσύνη των πολιτών στους αντιπροσωπευτικούς θεσμούς στην Ελλάδα (πολιτικοί, πολιτικά κόμματα, εθνικό κοινοβούλιο, ευρωπαϊκό κοινοβούλιο) διαπιστώνεται δυσπιστία και απαρέσκεια για τους θεσμούς, η οποία είναι εντονότερη σε περίοδο κρίσης. Η κρίση εμπιστοσύνης στους θεσμούς αποτυπώνεται και στην έρευνα του Ευρωβαρόμετρου. Από τα στοιχεία για το 2012, 2013 και 2014 προκύπτει μεγάλη έλλειψη εμπιστοσύνης στους θεσμούς αντιπροσώπευσης στην Ελλάδα και μάλιστα φαίνεται ότι η Ελλάδα αποκλίνει πολύ από τον μέσο όρο της ΕΕ, με τα πολιτικά κόμματα να λαμβάνουν τη μικρότερη εμπιστοσύνη τόσο στην Ελλάδα όσο και στην ΕΕ-28 (Σαρρής, 2015). Διαφαίνεται ότι αυτές οι στάσεις και αντιλήψεις φανερώνουν μια τάση στην ελληνική πολιτική κουλτούρα «πολιτικής αποστασιοποίησης» από τους τυπικούς πολιτικούς θεσμούς. Στην ευρωπαϊκή πολιτολογική βιβλιογραφία, ήδη από τη δεκαετία του 1980, η «κρίση»

συνιστά κοινό τόπο, με εστίαση στην αυξανόμενη απαξίωση της πολιτικής, την κομματική αποταυτοποίηση των πολιτών και τη γενικότερη μείωση της πολιτικής συμμετοχής (Παντελίδου Μαλούτα, 2014: 45). Η σημαντική αύξηση στη δυσπιστία και την απογοήτευση που εκφράζεται την πρώτη δεκαετία του 2000 από τους/τις μισούς/-ές πολίτες, είναι το κυρίαρχο στοιχείο που χαρακτηρίζει την ελληνική πολιτική κουλτούρα ως «κλίμα» της συγκεκριμένης περιόδου, στο οποίο προστίθεται η μείωση στο πολιτικό ενδιαφέρον και η αυξημένη αδιαφορία, για να εναρμονιστεί η όλη εικόνα των συνολικών πολιτικών διαθέσεων με όλα όσα γνωρίζουμε για την απομάκρυνση των πολιτών από την πολιτική (Παντελίδου-Μαλούτα, 2012).

Συνεπώς, η στάση των ερωτώμενων είναι δηλωτική μιας συγκεκριμένης πρόσληψης του πολιτικού χώρου, η οποία δεν δημιουργεί το πεδίο για να αναπτυχθεί συμμετοχική συμπεριφορά στα κοινά, αλλά ούτε και επιθυμία, όπως θα δούμε παρακάτω, προσωπικής εμπλοκής σε διαδικασίες λήψης πολιτικών αποφάσεων, γεγονός που πιθανά αποτελεί μία από τις διαστάσεις της ελλειμματικής παρουσίας τους στην πολιτική, όπως ανέδειξε και το προηγούμενο εμπειρικό εύρημα. Επιπλέον, η ακόμα μεγαλύτερη απουσία των γυναικών από τις διαδικασίες αυτές, συναντά ως εμπόδιο τις έμφυλες ανισότητες και διακρίσεις που λειτουργούν ως τελεστές ενός μακροχρόνιου αποκλεισμού των γυναικών από την ουσιαστική εμπρόθετη δράση στο πολιτικό προσκήνιο. Το ασύμπτωτο της σχέσης μεταξύ γυναικών και πολιτικής αναδεικνύεται από την έρευνα, καθώς η συντριπτική πλειοψηφία τους (89,1%) δηλώνει ότι δεν έχει σκεφθεί την ενασχόληση με τον χώρο της πολιτικής και ειδικά οι γυναίκες σε μεγαλύτερη ηλικία (65 ετών και άνω) και περιορισμένου μορφωτικού κεφαλαίου, καθώς είναι απόφοιτες δημοτικού, οπότε σε αυτή την περίπτωση το «φύλο» τέμνεται με άλλες παράλληλες περιθωριοποιήσεις που αφορούν τις μεταβλητές της εκπαίδευσης και της ηλικίας. Στην υποτιθέμενη δε εμπλοκή τους, η ενασχόλησή τους – σύμφωνα με τις απαντήσεις των γυναικών- θα αφορούσε στον δήμο, στις φιλανθρωπικές/πολιτιστικές οργανώσεις και σε αρκετά μικρότερο ποσοστό σε ΜΚΟ, στάση που δεικνύει τη μεταφορά αξιών από τον «ιδιωτικό» χώρο στον δημόσιο, καθώς φαίνεται να προτιμούν αυτούς τους χώρους ως υποδηλωτικούς ενός κύρους πιο χαμηλού συγκριτικά με άλλες δομές της πολιτικής εξουσίας, αλλά και ως μια χειρονομία παροχής προσφοράς και φροντίδας, ως εάν η καθημερινή λειτουργία του

νοικοκυριού να μην διακόπτεται. Μια ιδιαίτερη εννοιολόγηση του/της πολίτη, που φαίνεται να ταυτίζεται με τις αξίες και τις δραστηριότητες που παραδοσιακά έχουν ταυτιστεί με τις γυναίκες.

Αναφέρουν, επίσης, οι γυναίκες του δείγματος ως κίνητρα για την ενεργή συμμετοχή τους στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων τα εξής: α) το υποστηρικτικό οικογενειακό περιβάλλον, β) τις επιμορφωτικές διαδικασίες για τις υποψήφιες γυναίκες, γ) την εξεύρεση οικονομικών πόρων, δ) τις καμπάνιες ευαισθητοποίησης, ε) την υποστήριξη από τα κόμματα, και στ) την υποστήριξη από τα ΜΜΕ. Αυτά τα κίνητρα θα τα συναντήσουμε και παρακάτω είτε με τη μορφή εμποδίων είτε με τη μορφή προτάσεων προς την κατεύθυνση της αύξησης της συμμετοχής τους στην πολιτική. Άρα, η «είσοδος» των γυναικών στο πολιτικό πεδίο προϋποθέτει την εξέταση και την άρση πολλαπλών δομικών αποκλεισμών που φράζουν τη διαδρομή τους προς τον δημόσιο χώρο της πολιτικής, οι οποίοι λειτουργούν ως κοινός κανόνας, ως ηγεμονικός λόγος γύρω από τη «φυσικότητα» των έμφυλων διαφορών. Η μειωμένη παρουσία των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων προβάλλει, όντως, ως δομικό χαρακτηριστικό της ελληνικής πολιτικής, το οποίο εκφράζει εμφανώς την κατώτερη κοινωνική θέση των γυναικών στην ελληνική κοινωνία.

Εν τούτοις, τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες του δείγματος υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες μπορούν να καταξιωθούν στην πολιτική, όπως επίσης ότι είναι αναγκαίο να υπάρχει διαρκής αγώνας για την προώθηση της έμφυλης ισότητας και της ισότιμης παρουσίας των γυναικών στις δομές λήψης αποφάσεων. Ωστόσο, γύρω από τις αντιλήψεις αυτές, προκύπτει ότι οι γυναίκες -ανεξαρτήτως ηλικίας- εκφράζουν πιο ισχυρή βούληση συγκριτικά με τους άνδρες, όπως επίσης θεωρούν ότι τα κίνητρα που δίνονται στους άνδρες είναι περισσότερα σε σχέση με αυτές, ενώ παράλληλα δεν πιστεύουν πως οι άνδρες πολιτικοί αντιμετωπίζουν θετικά τις γυναίκες συναδέλφους τους.

Επιπρόσθετα, η σύγκλιση των απόψεων μεταξύ των ανδρών και των γυναικών ερωτώμενων εντοπίζεται στις ακόλουθες δηλώσεις: α) οι οικογενειακές υποχρεώσεις και οι οικιακές ευθύνες των γυναικών αποτελούν εμπόδιο στη συμμετοχή τους στην

πολιτική, β) ο προεκλογικός αγώνας είναι δυσκολότερος για τις γυναίκες από ό,τι για τους άνδρες, και γ) οι πολίτες δεν εμπιστεύονται τις γυναίκες στην πολιτική.

Πώς, όμως, μπορούν να ερμηνευθούν ορισμένες από αυτές τις θετικές προς τις γυναίκες στάσεις, καθώς η πρακτική των έμφυλων διαχωρισμών συναντάται διαρκώς σε όλο το πεδίο του «πολιτικού», με συνέπεια την πολιτική μειονεξία των γυναικών; Η «πολιτική ορθότητα» (*political correctness*) που πιθανά υποκρύπτουν αυτές οι αντιλήψεις –καθώς παρακάτω, όπως θα δούμε αλλάζουν περιεχόμενο- είναι μέρος μιας κυρίαρχης ιδεολογίας έμφυλα κατασκευασμένης που από τη μια μεριά (ανα)παράγει τους διαχωρισμούς και τις διχοτομήσεις, αλλά από την άλλη είναι και πολιτικά αποδεκτή, ενώ παράλληλα δεν έχει την ισχύ της μετατροπής των σχέσεων που δημιουργούν τις έμφυλες ιεραρχίες και ασυμμετρίες. Αφού η ιδεολογία αυτή δεν αγγίζει συγκρουσιακά τα ανακύπτοντα προβλήματα, αν και δείχνει σεβασμό προς μια ομάδα (των γυναικών) που μειονεκτεί, δεν ορίζει και δεν αλλάζει τους λόγους αυτής της υπο-εκπροσώπησης, μπορεί να εκφέρεται μέσω πολιτικά ορθών δηλώσεων, καθώς δεν αλλάζει επί της ουσίας τη συνθήκη μιας ελλειμματικής δημοκρατίας, όπου οι γυναίκες ακόμα και σήμερα δεν μπορούν να συμμετέχουν ισότιμα σε όλους τους τομείς της ζωής, και κατ' επέκταση και στον χώρο της πολιτικής ζωής. Η πολιτική αυτή ορθότητα μπορεί και να συνιστά μια φαινομενική ομοφωνία, αν και ουσιαστικά είναι μέρος αυτού που ο Μπουρντιέ (1999) ονόμασε συμβολική βία της «ανδρικής κυριαρχίας», δηλαδή την παρουσίαση των έμφυλων ιεραρχήσεων ως κάτι το φυσικό, το αμετάβλητο, το α-ιστορικό, το μη υποκείμενο στην κοινωνική αλλαγή. Αλλιώς, αν παρουσιαζόταν ο αυθαίρετος και κοινωνικά κατασκευασμένος χαρακτήρας της, θα ήταν δυσχερές ή/και αδύνατο να διατηρηθεί το καθεστώς αυτό των ταξινομήσεων.

Επίσης, αξιοσημείωτη είναι η στάση των γυναικών, καθώς 1 στις 2 ερωτώμενες συμφωνεί με την άποψη ότι οι γυναίκες δεν ενδιαφέρονται για την πολιτική όσο οι άνδρες, κυρίως σε μεγαλύτερες ηλικίες (65+ ετών). Γιατί, όπως αναφέρει η Παντελίδου-Μαλούτα (2014: 26), «αν το φύλο επιδρά στην πολιτική πρόσληψη και συμπεριφορά των ατόμων (“οι γυναίκες δεν ενδιαφέρονται για την πολιτική”), η κατεύθυνση της επίδρασης αυτής δεν είναι βέβαια α-ιστορικά δεδομένη, αλλά καθορίζεται από τον τύπο των έμφυλων σχέσεων, οι οποίες, στην εξέλιξή τους, οριοθετούν τόσο τις έννοιες άνδρας-γυναίκα, όσο και την αυστηρότητα της μεταξύ τους διάκρισης», οπότε η

αναλυτική κατηγορία «έμφυλες σχέσεις» είναι αυτή που θα μας δώσει τη δυνατότητα να ερμηνεύσουμε τα θέματα πρόσληψης των πολιτών – ανδρών και γυναικών.

Η πλειοψηφία, επίσης, των ερωτώμενων εκφράζει ισχυρές υποστηρικτικές στάσεις για τα ακόλουθα: α) έχουν ψηφίσει γυναίκες στις εθνικές, δημοτικές, περιφερειακές εκλογές και στις ευρωεκλογές, β) επιθυμούν να δουν στην περιοχή τους να εκλεγεί μια γυναίκα σε θέση πολιτικής ευθύνης, ιδίως για τη θέση της Βουλευτριάς και της Ευρωβουλευτριάς, και γ) θα ψήφιζαν γυναίκες υποψήφιες στις εκλογικές διαδικασίες. Αυτό που παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι ότι η συγκεκριμένη πλειοψηφικά καταφατική στάση και πρόθεση αλλάζει, όταν η ερώτηση λαμβάνει πιο άμεσο και προσωπικό χαρακτήρα. Στην ερώτηση προς τους άνδρες του δείγματος, για το εάν θα επιθυμούσαν η σύζυγος/σύντροφός τους να ασχοληθεί με την πολιτική, το ποσοστό στήριξης μειώνεται και έτσι, το 57% δηλώνει ότι θα συμφωνούσε με μια τέτοια επιλογή - κυρίως σε τομείς όπως είναι ο Δήμος και η φιλανθρωπική/πολιτιστική οργάνωση. Επιπλέον, στην ερώτηση για το εάν θα ήταν υποστηρικτικοί στις συντρόφους τους, το 68,8% δηλώνει τη θετική του πρόθεση. Έτσι, διαφαίνεται από τα αποτελέσματα ότι αν και οι άνδρες του δείγματος προσπαθούν να εκφράσουν «πολιτικά ορθές» δηλώσεις, εν τούτοις όταν το «φορτίο» της απόφασης προσωποποιείται, το νοητικό σχήμα της πρόσληψης μεταβάλλεται και τα έμφυλα στερεότυπα αναδύονται αλλά δεν κατονομάζονται, επικυρώνοντας έτσι μια ανδροκεντρική αντίληψη, αυτή της υποτίμησης των γυναικών. Μάλιστα, αυτό μπορεί να έχει σοβαρές πολιτικές προεκτάσεις, καθώς συνεπάγεται την ανεπάρκεια μιας απελευθερωτικής συνειδητοποίησης, διότι οι συνέπειες και οι προϋποθέσεις της αποτελεσματικότητας της συμβολικής βίας «είναι σταθερά μέσα στον χρόνο εγγεγραμμένες στο πιο προσωπικό κομμάτι των σωμάτων με τη μορφή διαθέσεων» (Μπουρντιέ, 1999: 88).

Όσοι δε άνδρες απάντησαν ότι δεν θα στήριζαν μια προσπάθεια της συντρόφου τους για τη διεκδίκηση μιας πολιτικής θέσης, παρουσίασαν ως βασικούς λόγους τους ακόλουθους: α) οι γυναίκες έχουν μικρότερη ελευθερία, λόγω των οικογενειακών υποχρεώσεων και των οικιακών τους ευθυνών, για να ασχοληθούν με την πολιτική, β) η πολιτική αποτελεί ένα ανδροκρατούμενο περιβάλλον, γ) οι γυναίκες δεν έχουν τις ικανότητες να είναι αποτελεσματικές, και δ) ο χώρος των γυναικών είναι στο σπίτι. Η

διαρκής (ανα)παραγωγή έμφυλων στερεοτύπων, προϊδεάσεων και έμφυλων κοινωνικοποιητικών προτύπων καθορίζει διαδρομές ζωής, σχέσεων και πρακτικών, ορατότητας ή μη των γυναικών στον δημόσιο χώρο, αποτελώντας έτσι μια σημαντική επιδραστική δύναμη στην πρόσληψη των ανδρών για τη θέση των γυναικών στις πολιτικές δομές. Η κοινωνική αναμονή των ανδρών που φέρουν τις εν λόγω αντιλήψεις για τις γυναίκες είναι μια ιδιότητα του πολίτη που ανήκει στους άνδρες αλλά εξαιρεί τις γυναίκες από αυτή, δομημένη σε μια συγκεκριμένη διάκριση του δημόσιου (πολιτική) και του ιδιωτικού χώρου (οίκος, οικογένεια), η οποία βέβαια συνδέεται και ιστορικά με τη συμμετοχή των ανδρών στη δημόσια σφαίρα και στον αντίστοιχο αποκλεισμό των γυναικών. Όπως επισημαίνει η Καβουνίδη (1988), αποτελεί στοχοθέτηση ο επαναπροσδιορισμός της έννοιας της ιδιότητας του πολίτη, η οποία χρειάζεται να είναι είτε ουδέτερη ως προς το φύλο είτε να αναγνωρίζει τις έμφυλες διαφορές, με ανάλογους προσδιορισμούς, ώστε να αναδειχθούν αξίες και δραστηριότητες που παραδοσιακά έχουν ταυτιστεί με τις γυναίκες.

Στην ερώτηση για το εάν οι γυναίκες στην Ελλάδα έχουν τα προσόντα και τις ικανότητες να διεκδικήσουν θέσεις υψηλής πολιτικής ευθύνης, όπως για παράδειγμα τη θέση Πρωθυπουργού και Προέδρου της Δημοκρατίας, τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες απαντούν θετικά σε συντριπτικά πλειοψηφικά ποσοστά. Εν τούτοις, όταν ρωτήθηκαν σε ποιους τομείς θεωρούν πιο αποτελεσματικούς/-ές τους άνδρες και τις γυναίκες πολιτικούς, διαφάνηκε μια σημαντική διαφοροποίηση κατά φύλο. Σύμφωνα τους/τις ερωτώμενους/-ες, οι άνδρες είναι πιο αποτελεσματικοί στα πεδία της εθνικής ασφάλειας (50,5%), της δημόσιας τάξης (41,3%), στον αγροτικό τομέα (38,2%) και την εξωτερική πολιτική (29,4%), ενώ οι γυναίκες στα θέματα πολιτισμού (39,6%), στα ζητήματα ισότητας των φύλων και ανθρωπίνων δικαιωμάτων (37,4%), στον τομέα του τουρισμού (35,8%), καθώς και στα θέματα κοινωνικής πρόνοιας και πολιτικής (33,6%). Διαφαίνεται από τις απαντήσεις ότι ακόμα και όταν αναγνωρίζεται στις γυναίκες το δικαίωμα της ανάληψης θέσεων ευθύνης και εμπλοκής στην πολιτική, ωστόσο υφέρπουν στους/στις πολίτες έμφυλες προϊδεάσεις και ισχυρά στερεότυπα που τοποθετούν τις γυναίκες σε θέσεις, οι οποίες παραπέμπουν σε μια ιεραρχική κατηγοριοποίηση των «ικανοτήτων» μεταξύ των γυναικών και των ανδρών: οι άνδρες είναι ικανοί σε «σκληρά» πεδία πολιτικής που φέρουν τις ιδιότητες της ισχύος, της

προστασίας, της ασφάλειας, του δυναμισμού και της διαπραγμάτευσης, ενώ οι γυναίκες είναι ικανές σε πεδία πολιτικής επιφορτισμένα με «οικείους» ρόλους που έχουν ήδη αναλάβει στον έμφυλα καταμερισμένο ιδιωτικό χώρο και φέρουν τις ιδιότητες της φροντίδας και της πρόνοιας. Εδώ διαφαίνεται μια αντίληψη των πολιτών που παρουσιάζει τους λόγους που έχουν αποκλείσει τις γυναίκες από τον δημόσιο χώρο ως εγγενείς ιδιότητες και χαρακτηριστικά των ικανοτήτων των γυναικών, προβαίνοντας σε μια κατανομή των πολιτικών ρόλων και πεδίων έμφυλα προσδιορισμένη, ενώ παράλληλα αναδύεται και μια αντίληψη για το πώς αντιλαμβάνονται την πολιτικότητα των γυναικών.

Μια μεταφορά της πατριαρχικής αντίληψης περί της μεγαλύτερης εξουσίας που «δικαιωματικά» αποδίδεται στους άνδρες, σε πεδία που φέρουν το ήδη αναγνωρισμένο κύρος του ανδρικού φύλου εν σχέσει με το γυναικείο φύλο, καθώς οι περισσότερες γυναίκες πολιτικοί στην Ελλάδα έχουν -κατά περιόδους- τοποθετηθεί σε υπουργεία αντίστοιχα των πεδίων πολιτικής που οι συμμετέχοντες/-ουσες στην έρευνα επισημαίνουν. Όμως, το ίδιο το φύλο συνιστά θεσμοθετημένο παράγοντα κοινωνικής ιεράρχησης, καθώς βάσει αυτού η κοινωνία ταξινομεί, κατηγοριοποιεί διχοτομικά (άνδρες-γυναίκες) και ταξινομώντας τους, τους ιεραρχεί (Delphy, 2008). Οι προσεγγίσεις για τα στερεότυπα κάνουν λόγο για φανερή και κρυφή προκατάληψη, υποστηρίζοντας ότι τα τελευταία χρόνια οι προκαταλήψεις έχουν μετασηματισθεί και δεν εκδηλώνονται εμφανώς, ωστόσο συγκαλύπτονται από «πολιτικά ορθές» στάσεις, ενώ παραμένουν ουσιαστικά ριζωμένες στη συνείδηση (Λαμπρίδης, 2004).

Ακόμα και όταν διατυπώνεται η ανοικτή ερώτηση για το ποια είναι τα χαρακτηριστικά που καθιστούν μια γυναίκα αποτελεσματική στην πολιτική, οι απαντήσεις αφορούν στα ακόλουθα: α) δυναμικότητα/αποφασιστικότητα (56,9%), β) γνώσεις, ικανότητες και προσόντα (30,4%), γ) οξυδέρκεια (25,1%), δ) εντιμότητα, ειλικρίνεια (20,2%), ε) ανθρωπισμός, δικαιοσύνη και αξίες (19,8%), στ) εργατικότητα και ανάπτυξη δραστηριοτήτων (18,8%), ζ) αξιοπιστία, συνέπεια και σοβαρότητα (15,3%), και η) ευαισθησία (9,4%). Χαρακτηριστικά, δηλαδή, που φαίνεται να εμπλέκουν τρία επίπεδα προσδοκιών των πολιτών: το πρώτο επίπεδο αφορά σε χαρακτηριστικά που θα ήθελαν να έχουν οι πολιτικοί για να κατακτηθεί ξανά η χαμένη εμπιστοσύνη τους στους πολιτικούς θεσμούς (π.χ. εντιμότητα, προσόντα, αξιοπιστία κ.ά.), το δεύτερο

επίπεδο αφορά σε χαρακτηριστικά που αναγνωρίζουν στο πρότυπο της ανδρικής κυριαρχίας (δυναμισμός και αποφασιστικότητα, που καταλαμβάνει και το μεγαλύτερο ποσοστό) και το τρίτο επίπεδο που αφορά σε χαρακτηριστικά που έχουν ήδη προηγουμένως αποδώσει στις γυναίκες και καταλαμβάνουν τα χαμηλότερα ποσοστά (π.χ. ευαισθησία, ανθρωπισμός).

Άρα, η αναγνώριση της πολιτικότητας των γυναικών και η πολιτική τους φυσιογνωμία αναμένεται από τους/τις ερωτώμενους/-ες να συγκροτηθεί μέσω της διατήρησης μιας ήδη διαμορφωμένης αντίληψης για το φύλο. Όπως αναφέρει και η Παντελίδου-Μαλούτα (2014α: 24) «Αλλά, ακόμη και όταν, για κάποιες “εξαιρετικές γυναίκες”, γίνεται αποδεκτός ο ενεργός ή και πρωταγωνιστικός ρόλος στο πολιτικό προσκήνιο και τα πολιτικά αξιώματα, και σ’ αυτήν την περίπτωση είναι φανερή η δυσκολία της αποδοχής του θεμιτού χαρακτήρα της συσχέτισης γυναίκες-πολιτική. Κι αυτό γιατί, συνήθως, είτε αμφισβητείται η γυναικεία τους υπόσταση, (βλ. για παράδειγμα την περίπτωση της Μ. Θάτσερ), είτε γίνεται αποδεκτή μέσω της ανάθεσης ειδικών αρμοδιοτήτων (δευτερεύουσας σημασίας;) που θεωρείται ότι αρμόζουν στο φύλο τους (Παιδεία, Κοινωνική Πρόνοια, Πολιτισμός κ.ά.)».

Όταν ζητήθηκε από τους/τις συμμετέχοντες/-ουσες στην έρευνα να δηλώσουν ποιοι είναι οι παράγοντες που επιδρούν αρνητικά στη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών σε δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων, οι πολίτες ανέδειξαν τους εξής: α) αρνητική στάση του οικογενειακού περιβάλλοντος (συζύγου/συντρόφου και άλλων μελών), β) μη υποστηρικτική στάση των ηγετικών οργάνων και άλλων μελών του κόμματος και γ) αρνητική στάση των ΜΜΕ απέναντι στις γυναίκες πολιτικούς. Επιπρόσθετα, σχετικά με τα εμπόδια που συναντούν οι γυναίκες πολιτικοί στη διαδρομή τους για την εκλογή, οι πολίτες θεωρούν ότι είναι τα εξής: α) αντιμετωπίζονται με δυσπιστία λόγω φύλου / υπάρχει έλλειψη ισότιμης αντιμετώπισης με τους άνδρες, β) η πολιτική είναι ανδροκρατούμενο περιβάλλον και δύσκολα μπορεί να επιβάλει την παρουσία της μια γυναίκα, γ) δεν έχουν χρόνο για την ενασχόληση με τον προεκλογικό αγώνα, λόγω οικογενειακών υποχρεώσεων, δ) δεν υποστηρίζονται από το κόμμα τους. Αξιοσημείωτο είναι στα εμπόδια αυτά, υπάρχουν διαφοροποιήσεις κατά φύλο, καθώς λαμβάνουν μεγαλύτερα ποσοστά από τις γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες, όπως επίσης ότι οι ερωτώμενες πιστεύουν ότι οι

γυναίκες υποψήφιας δεν έχουν επαρκείς οικονομικούς πόρους για να στηρίξουν την υποψηφιότητά τους, ενώ οι άνδρες του δείγματος θεωρούν ως τέταρτη σε σειρά ιεράρχησης την έλλειψη πολιτικής εμπειρίας των γυναικών.

Τα εμπόδια αυτά είναι κυρίως που επισημαίνονται από εμπειρογνώμονες στο υπό ανάλυση αντικείμενο και αφορούν σε δύο βασικές κατηγορίες: α) τα θεσμικά εμπόδια (π.χ. έλλειψη συστημάτων/μηχανισμών στήριξης και ισχυρών δικτύων για γυναίκες – εντός και εκτός των πολιτικών κομμάτων, περιορισμένη χρηματοδότηση για τις προεκλογικές εκστρατείες, κ.ά.), και β) τα εμπόδια που οφείλονται σε πολιτισμικά στερεότυπα και έμφυλες προκαταλήψεις (π.χ. η θεώρηση ότι η πολιτική είναι «ανδρικό παιχνίδι», έλλειψη υποστήριξης από τα πολιτικά κόμματα, απουσία υποστηρικτικού οικογενειακού, συγγενικού και φιλικού περιβάλλοντος κ.ά.) (Abdela, 2005). Τα εμπόδια αυτά οφείλονται σε δομικούς παράγοντες που συνδέονται με τον διαχωρισμό δημόσιου-ιδιωτικού χώρου, τον ανδροκεντρισμό της κοινωνικής διάρθρωσης και της πολιτικής διαδικασίας, όπως επίσης τον σεξισμό των προτύπων έμφυλων σχέσεων και ρόλων, καθώς και τις αναστολές των ίδιων των γυναικών, αφού η κοινωνικοποίησή τους τις οδηγεί να θέτουν σε προτεραιότητα τον ιδιωτικό έναντι του δημόσιου βίου (Παντελίδου-Μαλούτα, 2014α: 81-82). Επιπλέον, υπάρχει άμεση σχέση μεταξύ της κοινωνικής και οικονομικής κατάστασης των γυναικών στην κοινωνία και της συμμετοχής τους σε πολιτικούς θεσμούς. Τα κοινωνικοοικονομικά εμπόδια περιλαμβάνουν τη φτώχεια και την ανεργία, την έλλειψη επαρκών οικονομικών πόρων, τον αναλφαβητισμό και την περιορισμένη πρόσβαση στην εκπαίδευση, την επιλογή επαγγελμάτων και το «διπλό βάρος» της οικογένειας. Οι γυναίκες αναλαμβάνουν ένα δυσανάλογο ποσοστό των οικιακών καθηκόντων που καθιστά σχεδόν αδύνατη μια πολιτική σταδιοδρομία (Rule, 1987). Η φτώχεια είναι επίσης ένα από τα σημαντικότερα εμπόδια για την εμπλοκή των γυναικών στην πολιτική, δηλαδή η δυσανάλογη επίπτωση της φτώχειας στις γυναίκες. Λόγω της ευθύνης των γυναικών που παρέχουν φροντίδα, εργάζονται συχνά με μερική απασχόληση, η οποία έχει διαχρονική επίπτωση στο εισόδημά τους, και οι γυναίκες που εργάζονται με πλήρη απασχόληση εξακολουθούν να κερδίζουν λιγότερα από τους άνδρες (Karam, 2000).

Για την αύξηση της εμπλοκής των γυναικών στην ενεργή πολιτική διαδικασία, οι ερωτώμενοι/-ες πρότειναν ως μέτρα: α) την εκπαίδευση των νέων σε θέματα ισότητας των φύλων και ανθρωπίνων δικαιωμάτων, β) την υποστήριξη των γυναικών από τον αρχηγό του κόμματος και τα πολιτικά προγράμματα των κομμάτων, γ) την πραγματοποίηση εκστρατειών ενημέρωσης/ευαισθητοποίησης για την καταπολέμηση των έμφυλων στερεοτύπων σχετικά με την παρουσία των γυναικών στην πολιτική, και δ) υποστηρικτικά μέτρα για τη συμφιλίωση οικογενειακής/ιδιωτικής και επαγγελματικής ζωής. Επιπλέον, πρότειναν την ενίσχυση της ποσόστωσης υπέρ των γυναικών και την υποστήριξη των γυναικών από τα ΜΜΕ. Βέβαια, το ερώτημα είναι, όπως επισημαίνει η Παντελίδου-Μαλούτα (2014α), ποια είναι η στόχευση των μέτρων: η λιγότερο ασύμμετρη σχέση δημοκρατίας και φύλου, όπου θα προστεθεί ένα «γυναικείο» πρόσωπο δίπλα στο «ανδρικό», ή το πρόταγμα προς μια δημοκρατία πραγματικά -και όχι τυπικά- αδιάφορη ως προς το φύλο, αναγνωρίζοντας την έμφυλη υπόσταση των πολιτών που όμως δεν συνιστά ιεραρχική κατηγορία, με αποτέλεσμα τον πολιτικό αποκλεισμό των γυναικών;

Τέλος, στην έρευνα οι πολίτες θεωρούν ότι η θέση των γυναικών στην πολιτική έχει ενισχυθεί σημαντικά τα τελευταία 15 χρόνια (52%), ενώ ένα σημαντικό ποσοστό της τάξης του 36% πιστεύει ότι έχει ενισχυθεί σε μικρό βαθμό. Επιπλέον, η συντριπτική πλειοψηφία των ερωτώμενων υποστηρίζει ότι υπάρχει έλλειμμα δημοκρατίας, εάν δεν συμμετέχουν οι γυναίκες στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων και πιστεύει ότι πρέπει να αυξηθεί η συμμετοχή τους, ενώ είναι μοιρασμένοι/-ες ως προς την πρόβλεψη της μελλοντικής αύξησης της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική. Φαίνεται από τα ευρήματα της ποσοτικής ερευνητικής εστίασης ότι είναι αναγκαίο να διασφαλιστεί η επί της ουσίας ισότιμη πρόσβαση τόσο των ανδρών όσο και των γυναικών τόσο με όρους συμμετοχής όσο και εκπροσώπησης στην πολιτική διαδικασία, ώστε οι πολιτικές και τα μέτρα που προωθούνται να αλλάζουν παράλληλα τον ανδροκεντρικό χαρακτήρα της πολιτικής σκηνής αλλά και ευρύτερα της ελληνικής κοινωνίας. Η έμφυλη ανισότητα και οι έμφυλες διακρίσεις που συντείνουν στη γυναικεία υστέρηση είναι ιστορικά δημιουργημένες άρα και δύναμι αναστρέψιμες καταστάσεις (Αβδελά & Ψαρρά, 1997).

3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ, ΣΧΟΛΙΑΣΜΟΣ ΚΑΙ ΕΡΜΗΝΕΙΑ ΤΗΣ ΠΟΙΟΤΙΚΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ⁷⁴

3.1. Κοινωνιο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος

Επειδή βασική προτεραιότητα ήταν η επικέντρωση στην καταλληλότητα των ατόμων που θα συμμετάσχουν στην ποιοτική έρευνα και στο κατά πόσον διαθέτουν τα επιθυμητά προς διερεύνηση στοιχεία, τη γνώση/τεχνογνωσία, την εμπειρία και την επιθυμία συμμετοχής και αναστοχασμού της προσωπικής τους διαδρομής, επιλέχθηκαν γυναίκες που συμμετάσχουν ή έχουν συμμετάσχει στο παρελθόν ενεργά στην πολιτική, κατέχοντας πολιτικές θέσεις (είτε ως αιρετές/εκλεγμένες σε θέσεις ευθύνης, είτε ως οριζόμενα μέλη κυβερνητικών οργάνων και φορέων).

Το δείγμα που σχεδιάστηκε περιέλαβε ημιδομημένες και σε βάθος συνεντεύξεις με είκοσι (20) γυναίκες. Με βάση τα στοιχεία για την ηλικία των συμμετεχουσών (Πίνακας 1), παρατηρείται ότι δέκα (10) από τις είκοσι (20) ανήκουν στην ηλικία των 55 έως 65 ετών, ενώ έως 40 ετών είναι μόνο δύο (2) συμμετέχουσες. Με μια πρώτη ματιά, η εικόνα αυτή για το ηλικιακό προφίλ των συμμετεχουσών, αν και δεν είναι αντιπροσωπευτική, ανταποκρίνεται σε ό,τι ισχύει γενικώς για την πολιτική και τη χαμηλή συμμετοχή νεότερων ατόμων σε δομές και θεσμούς λήψης πολιτικών αποφάσεων.

Πίνακας 1. Ηλικία

Ηλικία	Αριθμός γυναικών
30-35	1
35-40	1
40-45	0
45-50	2
50-55	3
55-60	5
60-65	5
Άνω των 65	3
ΣΥΝΟΛΟ	20

⁷⁴ Συγγραφή: Άννα Βουγιούκα

Το εκπαιδευτικό επίπεδο των συμμετεχουσών, όπως φαίνεται και από τον Πίνακα 2, είναι πολύ υψηλό. Συγκεκριμένα, και οι είκοσι (20) συμμετέχουσες έχουν ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο και πτυχίο ΑΕΙ/ΑΤΕΙ, ενώ επτά (7) έχουν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών και πέντε (5) διδακτορικό δίπλωμα. Αυτό σε σημαντικό βαθμό αντανακλά τις γενικές αντιλήψεις για τη διασύνδεση/συσχέτιση της ενεργής συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική και ιδιαιτέρως την εκλογή σε θέσεις ευθύνης σε κεντρικό επίπεδο, με το υψηλό εκπαιδευτικό προφίλ.

Πίνακας 2. Εκπαιδευτικό επίπεδο

Εκπαιδευτικό επίπεδο	Αριθμός γυναικών
Πτυχίο ΑΕΙ/ΑΤΕΙ	20
Μεταπτυχιακός τίτλος σπουδών	7
Διδακτορικό	5

Με βάση τα στοιχεία για την οικογενειακή κατάσταση (Πίνακας 3), διαπιστώνεται ότι δεκατέσσερις (14) από τις είκοσι (20) συμμετέχουσες είναι έγγαμες, ενώ έξι (6) είναι άγαμες ή σε σχέση συμβίωσης. Παιδιά έχουν οι έντεκα (11) από τις είκοσι (20), ενώ εννέα (9) δεν έχουν παιδιά (το σύνολο των γυναικών που είναι άγαμες/σε σχέση συμβίωσης και 3 έγγαμες). Επίσης, οκτώ (8) από τις είκοσι (20) συμμετέχουσες έχουν δύο παιδιά και τρεις (3) έχουν ένα παιδί. Ενώ από το σύνολο των (11) τέκνων, τα δέκα (10) είναι ενήλικες και το ένα σε εφηβική ηλικία. Αν το στοιχείο αυτό συνδυαστεί με τα στοιχεία για την ηλικία των συμμετεχουσών στην έρευνα, διαπιστώνεται ότι δέκα (10) από τις είκοσι (20) συμμετέχουσες, ηλικίας 40 ετών και άνω, είναι γονείς ενηλίκων ατόμων.

Πίνακας 3. Οικογενειακή κατάσταση

Οικογενειακή κατάσταση	Αριθμός γυναικών
Άγαμες/ σε σχέση συμβίωσης	6
Έγγαμες	14
Έγγαμες με παιδιά	11
Ένα (1) τέκνο	3
Δύο (2) τέκνα	8
ΣΥΝΟΛΟ	20

Σε ό,τι αφορά τέλος, την εμπλοκή τους στην πολιτική διαδικασία και τη συμμετοχή τους σε δομές και θεσμούς λήψης πολιτικών αποφάσεων, σημειώνονται τα εξής στοιχεία για τις συμμετέχουσες στην έρευνα:

- εννιά (9) έχουν ή είχαν εκλεγεί βουλευτρίες στο παρελθόν,
- εννιά (9) έχουν ή είχαν θέση στην κυβέρνηση ή σε κυβερνητικό φορέα της κεντρικής διοίκησης (π.χ. υπουργοί, αναπληρώτριες υπουργοί, υφυπουργοί, γενικές γραμματείες, διοικήτριες κ.λπ.),
- τέσσερις (4) έχουν ή είχαν εκλεγεί σε οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης (περιφέρειες ή δήμους),
- πέντε (5) έχουν ή είχαν εκλεγεί σε θέσεις λήψης πολιτικών αποφάσεων σε φορείς της κοινωνίας των πολιτών (π.χ. συνδικαλιστικές οργανώσεις, μη κυβερνητικές οργανώσεις κ.λπ.),
- έντεκα (11) έχουν ή είχαν εκλεγεί ή και οριστεί σε θέση ευθύνης σε κόμμα, και
- έξι (6) έχουν ή είχαν εκλεγεί σε ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα ως διδάσκουσες ή/και σε θέση ευθύνης.

Από τα κοινωνιο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος, προκύπτει ότι το σύνολο των συμμετεχουσών έχει μεγάλη εμπειρία και θητεία στην πολιτική - και σε επίπεδο συμμετοχής σε εκλογικές διαδικασίες και σε επίπεδο εκπροσώπησης σε θέσεις λήψης πολιτικών αποφάσεων. Από την άποψη αυτή, αποτέλεσαν προνομιακές

πηγές πληροφόρησης και παραδείγματα πολιτικά σημαντικών περιπτώσεων – με δεδομένο μάλιστα ότι σε όλους ανεξαιρέτως τους προαναφερόμενους θεσμούς, οργανισμούς και φορείς, τόσο η συμμετοχή, όσο και η εκπροσώπηση των γυναικών σε θέσεις ευθύνης και λήψης αποφάσεων είναι εξαιρετικά χαμηλή.

3.2. Στάσεις και αντιλήψεις για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική

*«Περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο είδος δραστηριότητας, η πολιτική είναι εκείνη που ιστορικά είναι ταυτόσημη με την αρσενική ταυτότητα. Περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο είδος εγχειρήματος περιορίζεται σχεδόν αποκλειστικά στους άνδρες και είναι η πιο εντατική και συνειδητή αρσενική κοινωνική πρακτική από τις περισσότερες.»
(Brown, 1988: 4).*

3.2.1. Γενικές αντιλήψεις για την πολιτική και το πολιτικό

Όπως έχει προαναφερθεί, ένας από τους στόχους της ποιοτικής έρευνας ήταν η διερεύνηση των στάσεων και των αντιλήψεων των γυναικών που συμμετέχουν σε δομές πολιτικής εξουσίας, για την πολιτική παρουσία των γυναικών στη σύγχρονη συγκυρία. Στο πλαίσιο αυτό, καταγράφηκαν οι παράμετροι που έχουν επηρεάσει τα ποσοτικά δεδομένα για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών (π.χ. ρόλος ποσοστρώσεων, αγώνες φεμινιστικού κινήματος για τη χειραφέτηση και την ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας, νομοθεσία, εκστρατείες ευαισθητοποίησης κ.λπ.), ποιοτικά δεδομένα που συνδέονται ή χαρακτηρίζουν το «αποτύπωμα» της γυναικείας παρουσίας στην πολιτική, καθώς και παράμετροι που έχουν επηρεάσει τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών (π.χ. ορατότητα γυναικών στον δημόσιο βίο και στον δημόσιο λόγο, σεξισμός, έμφυλα στερεότυπα κ.λπ.). Διερευνήθηκε, επίσης, κατά πόσον στα διαφορετικά επίπεδα και πεδία πολιτικής υπάρχει διακριτή ατζέντα για την ισότητα των φύλων και κατά πόσον προβλέπεται η λογοδοσία των εκλεγμένων γυναικών ως προς τη δράση τους για την ισότητα των φύλων και τα δικαιώματα των γυναικών που εκπροσωπούν.

Τα στοιχεία που προέκυψαν από την ποιοτική έρευνα σχετικά με τις στάσεις και τις αντιλήψεις για τις γυναίκες στην πολιτική ή τη σχέση των γυναικών με την πολιτική, συνδέονται καταρχάς με την πρόσληψη αυτής καθεαυτής της έννοιας της

πολιτικής και το κατά πόσον νοείται ως κάτι διακριτό, ή ως αναπόσπαστο και αυτονόητο μέρος της ζωής τους ή πολύ περισσότερο ως επάγγελμα και καριέρα.

- «... για μένα η πολιτική δεν είναι ενασχόληση, είναι τρόπος ζωής.»
- «Δεν υπάρχει για μένα πολιτική σκηνή. Για μένα υπάρχει κάτι ενιαίο.»
- «Πάντα υπήρχε η ανησυχία, δεν υπήρχε περίπτωση να είμαι εκτός...»
- «... η πολιτική καθορίζει την καθημερινή μας ζωή και άρα, δεν μπορείς να είσαι έξω από την πολιτική...»

Στην πλειοψηφία των περιπτώσεων, και ιδιαίτερος για όσες συμμετέχουσες υπήρξαν ή είναι μέλη φεμινιστικών συλλογικοτήτων και γυναικείων οργανώσεων ή κομμάτων, η πολιτική συνιστά αναπόσπαστο μέρος της ζωής τους και *modus vivendi* και δεν εξαντλείται ούτε αφορά αποκλειστικά την εκλογή τους σε θεσμούς εκπροσώπησης ή τον ορισμό τους σε θέσεις ευθύνης, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις διαχωρίζεται η διάσταση της πολιτικής που περιλαμβάνει τη συμμετοχή σε κόμματα και κινήματα από την πολιτική ως μορφή διακυβέρνησης και άσκησης εξουσίας. Παράλληλα, σε επίπεδο αυτοπροσδιορισμού υπάρχει σαφής απόσταση από το κυρίαρχο πρότυπο του (άνδρα) επαγγελματία πολιτικού, ο οποίος ζει από την πολιτική και την έχει καταστήσει πηγή μόνιμων εσόδων, ή/και ζει για την πολιτική απολαμβάνοντας την εξουσία που ασκεί (με την έννοια που ορίζεται από τον Βέμπερ, 1987).

- «Για μένα η πολιτική δεν είναι επάγγελμα, είναι αναγκαιότητα.»
- «... δεν θεωρώ τον εαυτό μου πολιτικό, με την έννοια την παραδοσιακή, που κάποιος μπαίνει στην πολιτική και μένει πάρα πολλά χρόνια κ.λπ. ... Δεν είμαι επαγγελματίας πολιτικός.»

Με βάση αυτά, ο διαχωρισμός δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας και η στερεοτυπική και συχνά αποκλειστική ταύτιση των γυναικών με τη δεύτερη –έστω και έμμεσα– αμφισβητείται και σε επίπεδο αντιλήψεων περί της πολιτικής, αλλά και σε επίπεδο καθημερινής πρακτικής, εκ μέρους των συμμετεχουσών στην έρευνα. Η αντίληψη ότι η πολιτική αποτελεί αναπόσπαστο μέρος της ζωής και όχι συμπληρωματική ή δευτερεύουσα δραστηριότητα ανατρέπει συνολικότερα και τις αντιλήψεις για το ποιος/ποια έχει δικαίωμα να συμμετέχει, καθώς και για τους έμφυλους ρόλους, εντός και εκτός πολιτικής. Παράλληλα σημαίνει επίγνωση των δυσκολιών ισότιμης συμμετοχής και την επινόηση τρόπων και πρακτικών για τη

διαχείριση της πολλαπλότητας των στερεοτυπικών ρόλων και διαχείριση του εξαιρετικά περιορισμένου χρόνου, στην περίπτωση που υπάρχουν οικογενειακές ευθύνες και παιδιά ή άλλα εξαρτώμενα από τη φροντίδα μέλη του νοικοκυριού.

Στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας αναδείχθηκαν, επίσης, οι διαφορετικοί όροι και το περιεχόμενο που δίνεται στην πολιτική. Η πολιτική, άλλοτε ορίζεται από τις συμμετέχουσες πιο γενικά ή/και με μεγαλύτερη ασάφεια ως «ενασχόληση με τα κοινά», και άλλοτε ως «ενεργή εμπλοκή και συμμετοχή στην πολιτική» με βάση κυρίως την προσωπική τους διαδρομή και εμπειρία. Στην πρώτη περίπτωση, η ενασχόληση περιλαμβάνει κάποια πεδία ή επίπεδα πολιτικής, όπως για παράδειγμα τη συμμετοχή σε συλλόγους, εθελοντικές ή μη κυβερνητικές οργανώσεις, την ενεργοποίηση σε τοπικό επίπεδο ή για συγκεκριμένα ζητήματα της επικαιρότητας, τη συμμετοχή σε κινητοποιήσεις και κινήματα κ.λπ. (όχι πάντα με την ιδιότητα του μέλους μιας συλλογικότητας ή πολύ περισσότερο ενός κόμματος), που σύμφωνα με τις κυρίαρχες αντιλήψεις αποτελούν πιο ήπιες (*soft*) και κυρίως λιγότερο σημαντικές εκδοχές του πολιτικού έναντι της συμμετοχής ή/και εκλογής σε θέσεις εκπροσώπησης (π.χ. στο κοινοβούλιο, στην αυτοδιοίκηση, σε συνδικαλιστικές οργανώσεις κ.λπ.).

- «Είχα πάντα μια έφεση στα κοινά, παρ' όλα αυτά δεν είχα δραστηριοποιηθεί ούτε σε νεολαία, ούτε σε τίποτα.»
- «... είχα ασχοληθεί με τα κοινά, αλλά όχι οργανωμένα.»

Η «ενασχόληση με τα κοινά» αποτελεί θα μπορούσαμε να πούμε ένα είδος πιο χαλαρής και *ad hoc* πολιτικοποίησης, ενδεχομένως και λιγότερο συνειδητής ως προς το συνολικότερο πολιτικό διακύβευμα ή και ένα αρχικό στάδιο της πολιτικοποίησης που στη συνέχεια μπορεί να οδηγήσει σε πιο ενεργή συμμετοχή. Σε αρκετές περιπτώσεις αποτελεί εναλλακτική λύση για τις γυναίκες όταν η συμμετοχή στη «ενεργή πολιτική σκηνή» δεν είναι εφικτή ή «επιβάλλεται» (περιστασιακή) αποχή από αυτή, λόγω οικογενειακών ευθυνών ή επαγγελματικών περιορισμών. Ο πολιτικός βίος και η πορεία των γυναικών στην πολιτική, όπως άλλωστε και η εργασιακή τους διαδρομή/σταδιοδρομία, είναι διακεκομμένη λόγω οικογενειακών ευθυνών. Όταν δεν υπάρχει υποστήριξη και βοήθεια από τον σύντροφο ή το γενικότερο περιβάλλον ή δεν επαρκούν οι υποδομές φροντίδας, η συμμετοχή των γυναικών αναστέλλεται για

κάποια χρόνια, μέχρι να μεγαλώσουν τα παιδιά, ή στρέφεται σε λιγότερο απαιτητικές πολιτικές δραστηριότητες.

- «...μετά όμως ήμουν έγκυος στο δεύτερο παιδί, οπότε δεν ήταν δυνατόν να συνεχίσω να ασχολούμαι με την ενεργή πολιτική σκηνή...»
- «Από εκεί και μετά, για κάποια χρόνια, ασχολήθηκα με τον Σύλλογο Γονέων των σχολείων όπου πήγαιναν τα παιδιά μου και ενεργοποιήθηκα ξανά το...»

Από την άλλη, η ενεργή εμπλοκή συνδέεται με την ένταξη ως μέλους (*membership*) σε θεσμικές συλλογικότητες που συνδέονται ή επηρεάζονται από συγκεκριμένους πολιτικούς και ιδεολογικούς χώρους (π.χ. μαθητικές νεολαίες κομμάτων, φοιτητικές παρατάξεις, συνδικαλιστικές οργανώσεις, κόμματα, φεμινιστικές οργανώσεις κ.λπ.), καθώς και την πιο συστηματική ενεργοποίηση σε πολιτικό επίπεδο, με τη συμμετοχή σε εσωτερικές παραταξιακές και κομματικές διαδικασίες, την ανάληψη ευθυνών και θέσεων, τη συμμετοχή στη διοργάνωση κινητοποιήσεων, διαδηλώσεων, προεκλογικών εκστρατειών κ.λπ. και τη συγκρότηση μιας πιο δομημένης πολιτικής ταυτότητας. Συχνά, μάλιστα, η ενεργή εμπλοκή περιλαμβάνει την ένταξη και την ενεργοποίηση και στο κόμμα και στη φοιτητική ή συνδικαλιστική παράταξη και στα όργανα εκπροσώπησης που λειτουργούν στον χώρο εργασίας και σπουδών ή στον δήμο.

Από τις είκοσι (20) γυναίκες που συμμετείχαν στην έρευνα, οι οκτώ (8) έχουν συμμετάσχει ή συμμετέχουν ενεργά σε (αυτόνομες) φεμινιστικές συλλογικότητες, σε γυναικείες οργανώσεις ή σε τομέα/τμήμα ισότητας των φύλων κάποιου κόμματος. Επιπρόσθετα, ενώ το σύνολο σχεδόν των συμμετεχουσών αναγνωρίζει τον θετικό ρόλο που έχει διαδραματίσει το φεμινιστικό/γυναικείο κίνημα στην ανάδειξη, τη διεκδίκηση και την κατάκτηση σημαντικών δικαιωμάτων για τις γυναίκες και κυρίως για την ισότιμη συμμετοχή τους στην πολιτική και στην ιδιότητα του πολίτη/της πολίτιδας, μόνο τρεις (3) θεωρούν ότι ο φεμινισμός, οι αγώνες για την απελευθέρωση των γυναικών και η ενασχόληση με τα ζητήματα φύλου και ισότητας των φύλων, αποτελούν μορφή πολιτικής συμμετοχής και πολιτικοποίησης.

Αν και το σημείο εκκίνησης, η αφορμή και τα κίνητρα παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις, θα μπορούσε να ειπωθεί ότι κατά πρώτον συνδέονται με την ηλικία των συμμετεχουσών και κατά δεύτερον με τις προσωπικές τους καταβολές και

διαδρομές. Φαίνεται ότι όσες ήταν σε εφηβική ή νεαρή ηλικία την περίοδο της πρώιμης ή και ύστερης μεταπολίτευσης, πολιτικοποιούνται και εντάσσονται ενεργά σε (μαθητικές ή φοιτητικές) παρατάξεις, συνδικάτα και κόμματα λόγω της πολιτικής συγκυρίας και της δυναμικής των κομμάτων και αυτού που θα μπορούσε να ονομαστεί «κλίμα της εποχής».

- «Ήταν το κλίμα της μεταπολίτευσης, όλοι θέλανε να συμμετέχουν στην πολιτική, όλοι και όλες και στον φεμινισμό επίσης...»
- «Η πρώτη φάση στα κοινά θα έλεγα ότι ήταν στα φοιτητικά χρόνια...»
- «Εύκολο ήταν με την έννοια ότι υπήρχε μία δράση... μια κουλτούρα η οποία ευνοούσε την άμεση συμμετοχή και τη διαφοροποίηση...»

Στην περίπτωση αυτή, η πολιτική ένταξη και ενεργοποίηση γίνεται συνήθως είτε την περίοδο που είναι μαθήτριες, είτε την περίοδο που είναι φοιτήτριες και σε αρκετές περιπτώσεις αφορά τη συμμετοχή ή/και ένταξη σε φεμινιστικές συλλογικότητες και ομάδες γυναικών (που συστήνονται στο πλαίσιο του πανεπιστημίου, αλλά και σε τοπικό επίπεδο) και κυρίως τη συνειδητοποίηση των αιτιών και μορφών της έμφυλης ανισότητας. Ιδιαίτερη σημασία για όσες έρχονται σε επαφή τα χρόνια των σπουδών τους με τον φεμινισμό έχουν και οι προσωπικές τους εμπειρίες και καταβολές (π.χ. το συντηρητικό και ασφυκτικό περιβάλλον της επαρχίας σε σχέση με την Αθήνα), καθώς και οι συγκρούσεις με την πατριαρχική οικογένεια που βιώνουν οι ίδιες.

Σημαντικό ρόλο, επίσης, διαδραματίζει σε αρκετές περιπτώσεις και το κατά πόσον έχουν φοιτήσει σε προοδευτικά σχολεία που ευνοούν και ενθαρρύνουν τη συμμετοχή των κοριτσιών, όπως και το γεγονός ότι τα σχολεία της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης μέχρι το 1980 δεν είναι μεικτά, που σημαίνει ότι στις μαθητικές κοινότητες των «θηλέων» και «αρρένων» συμμετέχουν αποκλειστικά κορίτσια ή αγόρια αντίστοιχα. Η φοίτηση σε γυμνάσιο ή λύκειο θηλέων, όπως και η φοίτηση σε πανεπιστημιακές σχολές με πολύ υψηλά ποσοστά συμμετοχής γυναικών (π.χ. φιλολογία, κοινωνιολογία, παιδαγωγικά κ.λπ.), σημαίνει ότι εκ των πραγμάτων υπάρχει ζωτικός και μη ανδροκρατούμενος χώρος για την εμπλοκή των μαθητριών και φοιτητριών σε πολιτικές διαδικασίες.

Η ένταξη αυτή συνήθως συνεχίζεται και σε επόμενες φάσεις της ζωής (συνέχιση σπουδών, εργασία κ.λπ.) και συνήθως διακόπτεται ή αναστέλλεται για μεγαλύτερο ή μικρότερο διάστημα, λόγω της μητρότητας και των οικογενειακών υποχρεώσεων.

Από την άλλη, οι γυναίκες που είναι νεότερης ηλικίας εντάσσονται στην πολιτική ή/και πολιτικοποιούνται με διαφορετικό τρόπο και συνήθως σε μεγαλύτερη ηλικία, είτε μέσω της συμμετοχής τους σε συνδικαλιστικές οργανώσεις και κόμματα είτε μέσω της συμμετοχής τους σε συλλογικούς και επιστημονικούς φορείς. Ιδιαίτερη σημασία έχουν, επίσης, οι οικογενειακές καταβολές και η ενασχόληση άλλων μελών της οικογένειας με την ενεργή πολιτική και κυρίως η εκλογή τους σε θέσεις ευθύνης σε κεντρικό ή τοπικό επίπεδο, διότι δημιουργούν ένα θετικό και ενθαρρυντικό περιβάλλον και παράλληλα ένα πιο οικείο πλαίσιο για τη μύηση των νεότερων στις πολιτικές διαδικασίες. Ωστόσο, και όταν ακόμα το περιβάλλον είναι αρνητικό και η πολιτική θεωρείται «περιττή απασχόληση που φθίρει», όσες γυναίκες το έχουν αποφασίσει δεν πτοούνται και συνεχίζουν τη διαδρομή τους. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μία εκ των συμμετεχουσών:

- «Εγώ έζησα σε μια οικογένεια που δεν ήθελε με τίποτα την εμπλοκή μου στην πολιτική. Ούτε στον συνδικαλισμό... το θεωρούσαν σπατάλη. Πού πας να χαθείς, ενώ έχεις τη δυνατότητα να κάνεις αυτά κι αυτά, ας πούμε, ... αυτό όχι μόνο δεν με εμπόδισε, αλλά με “χειροτέρευσε”. Από μικρή ήμουν πολύ αποφασισμένη. Το περιβάλλον σου είναι και λιγάκι σαν το πρώτο πεδίο άσκησης. Ή θα εξοντώσει ή θα σε δυναμώσει πάρα πολύ. Και δεν σε δυναμώνει πάντα με το να συναινεί. Πολλές φορές, σε δυναμώνει με το να αντιτίθεται.»

3.2.2. Η παρουσία, το αποτύπωμα και η επίδραση των γυναικών στην πολιτική

Στην υποενότητα για την παρουσία των γυναικών στην πολιτική καταγράφονται τα βασικά εκείνα χαρακτηριστικά, που με βάση την εμπειρία και τις απόψεις των γυναικών που συμμετείχαν στην έρευνα, σκιαγραφούν πιο αναλυτικά το αποτύπωμα των γυναικών στη δημόσια σφαίρα και στον δημόσιο βίο.

i. Παρουσία και αποτύπωμα

Η παρουσία των γυναικών στην πολιτική έχει να κάνει με τη συνολικότερη πολιτική ορατότητά τους στα διαφορετικά πεδία και επίπεδα πολιτικής και τη δυνατότητα των γυναικών να «παρεισφρήσουν» σε ένα «ανδρικό οχυρό». Σε πρώτη φάση είναι ζήτημα ποσοτικό -πόσες γυναίκες συμμετέχουν και σε ποια πολιτικά πεδία και επίπεδα- το οποίο συνδέεται με την ισότιμη συμμετοχή στην πολιτική. Παράλληλα είναι και ζήτημα ποιοτικό που συνδέεται με τους όρους και τις προϋποθέσεις της ορατότητάς τους: αν και πότε τους δίνεται ο λόγος, ποια είναι τα πρότυπα που πρέπει να υιοθετήσουν για να ακουστούν, αν και πότε είναι αποδεκτές ως ισότιμες «παίκτριες» του πολιτικού παιγνίου, αν και πότε δημιουργούνται «ρωγμές» στις κυρίαρχες αναπαραστάσεις και στην κυρίαρχη πρόσληψη περί της πολιτικής.

- *«Τι αποτύπωμα; Σαφέστατα, όσο περισσότερες εμφανίζονται, τόσο περισσότερο εμπεδώνεται στο μυαλό του κοινού ψηφοφόρου ότι και οι γυναίκες μπορούν κάλλιστα να βρίσκονται σε αυτές τις θέσεις.»*

Η συνολικότερη αίσθηση των συμμετεχουσών για την παρουσία των γυναικών στην πολιτική στις παρούσες συνθήκες είναι αρκετά θετική με δεδομένο ότι, παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις, υπάρχει αύξηση των ποσοστών συμμετοχής των γυναικών σε όλα τα επίπεδα, ιδιαίτερος σε συνάρτηση με ό,τι ίσχυε στο παρελθόν.

- *«...νομίζω ότι τα νούμερα είναι πολύ ελπιδοφόρα, διότι το πιστεύω, 'διά της ποσότητας, η ποιότητα', που λέει και ο Μαρξ...»*
- *«Πολύ σημαντικό θα έλεγα το αποτύπωμα της γυναικείας παρουσίας στη βουλή. Θεωρώ ότι υπάρχουν πολύ αξιόλογες γυναίκες στη βουλή γενικώς, παρ' ότι λίγες, υπάρχουν ηχηρές φωνές που έχουν αφήσει πολύ σημαντικό στίγμα.»*

Κατά γενική ομολογία, όμως, τα βήματα που έχουν γίνει είναι μικρά και τα αποτελέσματα ισχνά, ενώ καμία συμμετέχουσα δεν θεωρεί την παρούσα εικόνα και κατάσταση ικανοποιητική.

- *«Πάλι έχουμε υπο-εκπροσώπηση. Δεν νομίζω ότι είναι, αυτό που θα έπρεπε να είναι. ... πάντως απέχουμε σημαντικά από το να πάμε στο ιδανικό, την κοινωνία των 50-50.»*
- *«Στους περιφερειακούς που έχεις 13 περιφέρειες, μόλις 2 είναι γυναίκες. Αυτό δείχνει και μια νοοτροπία... Είμαστε πίσω ακόμα.»*

- «... θεωρώ αποκαρδιωτική τη συμμετοχή σε ποσοστά στη βουλή. Δηλ. μόνο το 1/6 των βουλευτών μόνο να είναι γυναίκες. Δεν είναι δυνατόν μόνο 18% της κυβέρνησης να είναι γυναίκες-υπουργοί...»

Σε κάθε περίπτωση όπως δηλώθηκε από αρκετές συμμετέχουσες, για να εκτιμηθεί η παρουσία των γυναικών στην πολιτική, έχει σημασία και η βάση εκκίνησης της συγκριτικής αποτίμησης: αν αφετηρία είναι η στιγμή που εκλέγεται η πρώτη γυναίκα στο ελληνικό κοινοβούλιο (1953), ή τα σύγχρονα αιτήματα για τη δημοκρατία της ισότητας (*parity democracy*). Στην πρώτη περίπτωση, αυτονόητα καταλήγει κανείς στη διαπίστωση ότι πράγματι έχει συντελεστεί σημαντική πρόοδος.

Από την άλλη όμως, οι παρατηρούμενες ποσοτικές αλλαγές δεν θεωρούνται ικανοποιητικές και χαρακτηρίζονται «μικρές». Καταρχάς, επειδή το φάσμα της πολιτικής είναι πολύ ευρύ, η παρουσία των γυναικών δεν είναι με τον ίδιο τρόπο αποδεκτή σε όλα τα επίπεδα και πεδία. Για παράδειγμα, η συμμετοχή και κυρίως η εκπροσώπηση των γυναικών στον συνδικαλισμό, κατά γενική ομολογία είναι πολύ λιγότερο αποδεκτή και ορατή από ό,τι στους δήμους και στις κοινότητες που φαίνεται να αποτελούν ένα αρχικό και αποδεκτό, κάποτε και αναγνωρισμένο, σημείο εισόδου των γυναικών στην πολιτική.

- «Είναι αρνητικό πρότυπο αυτή τη στιγμή. Γιατί ο συνδικαλισμός είναι κάτι τελείως ανδροκρατούμενο»
- «Είναι πιο εύκολο, πιο δεκτικό, να δεχτούνε ότι μια γυναίκα είναι στο τοπικό επίπεδο.»

Κατά δεύτερον, υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις στο επίπεδο της αποδοχής και της ορατότητας μεταξύ αστικών κέντρων και ημιαστικών ή αγροτικών περιοχών. Για παράδειγμα, φαίνεται ότι στις επαρχιακές πόλεις είναι πολύ πιο δύσκολο για μια γυναίκα να γίνει αποδεκτή ή να κατοχυρώσει τη θέση της στον δημόσιο χώρο ή πολύ περισσότερο να αντιμετωπιστεί ισότιμα με τους άνδρες συναδέλφους της.

Η παρουσία των γυναικών στην πολιτική συνδέεται με τη διπλή προσπάθεια ή και την «υπερπροσπάθεια» που πρέπει να καταβάλλουν σε διαρκή βάση, προκειμένου να αποδείξουν την αξία τους, ακριβώς επειδή η ορατότητα των γυναικών (εκλεγμένων και πολύ περισσότερο των μη εκλεγμένων) στον δημόσιο βίο, διαμεσολαβείται και περιορίζεται με τρόπο άμεσο ή/και έμμεσο από τα κυρίαρχα πατριαρχικά και

σεξιστικά πρότυπα, τα οποία σε πολλές περιπτώσεις αναπαράγονται και από τις γυναίκες. Η απαίτηση αυτή δεν ισχύει μόνο στην πολιτική αλλά και στον επαγγελματικό στίβο, ιδιαιτέρως όταν οι γυναίκες επιδιώκουν να διαρρήξουν τη «γυάλινη οροφή» και να καταλάβουν θέσεις ευθύνης.

- «...σε όλες τις φάσεις της επαγγελματικής μου ζωής, έπρεπε να είμαι σούπερ άριστη, ενημερωμένη στην πένα και πολλές φορές ο ανταγωνισμός με έναν λίγο πιο μέτριο άνδρα έβγαινε υπέρ αυτού. Δηλαδή πρέπει να αποδείξεις δυο φορές την αξία σου, να είσαι πάντα έτοιμη...»
- «...κατανοούσα από την πρώτη στιγμή... ότι εγώ έπρεπε κάθε μέρα να δίνω εξετάσεις για το πόσο είμαι άριστη όταν οι άνδρες έπρεπε να αποδεικνύουν ότι δεν είναι άχρηστοι. Υπάρχει μια μεγάλη διαφορά.»
- «Αυτή είναι η διαφορά μας. Της γυναίκας δεν της χαρίζεται 'φύσει' η θέση της. Της χαρίζεται μέσα από το αποτύπωμα που για το ίδιο το αποτύπωμα πρέπει να κάνει διπλή δουλειά.»
- «...ξέρω πάρα πολλούς άχρηστους πολιτικούς, οι οποίοι μόνο και μόνο επειδή είναι άνδρες θεωρούν δεδομένο ότι αυτό τους δίνει δικαίωμα και ότι τους χρωστάει και η κοινωνία...»

Οι υψηλές «προδιαγραφές» για την ένταξη των γυναικών στην πολιτική και στη συνέχεια, αφού εκλεγούν ή καταλάβουν θέση ευθύνης, οι υψηλές απαιτήσεις για την απόδοσή τους, στην πράξη λειτουργούν ως μέθοδοι ελέγχου και αποκλεισμού των γυναικών ή στην καλύτερη περίπτωση ως μέσα για την απαξίωση του πολιτικού τους έργου, ακριβώς επειδή ισχύουν μονομερώς και δεν τίθενται και στην περίπτωση των ανδρών που ενδιαφέρονται να εμπλακούν στην πολιτική διαδικασία. Κυρίως όμως αναδεικνύουν τις συχνά άρρητες –αλλά σχεδόν πάντα σε ισχύ- στερεοτυπικές αντιλήψεις για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική, η οποία προσλαμβάνεται ως είσοδος σε «άντρο ανδρών» και ως εκ τούτου περιλαμβάνει (συνήθως άτυπες) διαδικασίες μύησης και εξέτασης για την υπό προϋποθέσεις αποδοχή και αναγνώρισή τους.

ii. Γυναίκες ωσει παρούσες στην πολιτική

Άρρηκτα συνδεδεμένη με την αντίληψη περί της ανοίκειας σχέσης των γυναικών με την πολιτική ή την παρείσφρηση σε οχυρό, είναι και η διαδικασία περιορισμένης/διαβαθμισμένης ορατότητας ή «αορατοποίησης» και των γυναικών –

κυρίως μέσα από άτυπους μηχανισμούς και διαδικασίες αποδοχής και αποκλεισμού, οι οποίοι συγκροτούν αυτό που στην κριτική φεμινιστική και πολιτική θεωρία έχει ονομαστεί “old boys’ culture”, η οποία ως ανδρική πολιτική κουλτούρα στηρίζεται στις λεγόμενες «λέσχες ή τα δίκτυα των ανδρών» (“old boys’ clubs/networks”).⁷⁵

Σύμφωνα με τις συμμετέχουσες στην έρευνα, η περιορισμένη ορατότητα των γυναικών πραγματοποιείται καταρχάς μέσω του αποκλεισμού των γυναικών από τα ΜΜΕ και τον δημόσιο λόγο στο πλαίσιο της εκπροσώπησης ενός πολιτικού χώρου/θεσμού ή φορέα. Σπανίως οι γυναίκες αναλαμβάνουν ρόλο εκπρόσωπου τύπου (*porte-parole*), ενώ με ευθύνη των τηλεοπτικών παραγωγών, δημοσιογράφων αλλά και των κομμάτων, σπανίως έχουμε ισότιμη εκπροσώπηση των φύλων στα πάνελ και στις ενημερωτικές εκπομπές, ιδιαιτέρως όταν τα θέματα που συζητούνται δεν ταυτίζονται με τις στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους τομείς που ενδιαφέρουν τις γυναίκες (γονεϊκότητα, ανατροφή παιδιών, κοινωνική πολιτική, πολιτισμός κ.λπ. έναντι για παράδειγμα των διεθνών σχέσεων, της οικονομίας, της επιχειρηματικότητας, των σύγχρονων τεχνολογιών κ.λπ.). Ενώ στις υψηλές θέσεις ή στις θέσεις με υψηλό κύρος, η «αορατοποίηση» πραγματοποιείται μέσω της εφαρμογής μηχανισμών γυάλινης οροφής που θέτουν τα όρια και τις βαθμίδες στις οποίες είναι αποδεκτό και εφικτό να φτάσουν οι γυναίκες.

Ο «παραγκωνισμός» των γυναικών οφείλεται επίσης και στο έλλειμμα εμπειρίας των ίδιων των γυναικών ή στο γεγονός ότι δεν αντιλαμβάνονται πώς παίζεται το παιχνίδι και ποιοι είναι οι κανόνες που πρέπει να τηρήσουν προκειμένου να διασφαλίσουν την ορατότητά τους. Συχνά από φόβο ή ανασφάλεια αναθέτουν σε έναν άνδρα να μιλήσει στη θέση τους ή από μόνες τους επιλέγουν δευτερεύοντα και συμπληρωματικό ρόλο. Όπως, όμως, αναφέρει χαρακτηριστικά μία εκ των

⁷⁵ Αρχικά ιδρύθηκαν από άνδρες της βρετανικής ελίτ που είχαν φοιτήσει σε ιδιωτικά σχολεία και στη συνέχεια δημιούργησαν λέσχες αποφοίτων (old boys’ clubs). Πρόκειται στην πραγματικότητα για άτυπα, κλειστά και πολύ ισχυρά συστήματα φιλικών σχέσεων και διασυνδέσεων μέσω των οποίων άνδρες από συγκεκριμένες κοινωνικές ή/και πολιτισμικές ομάδες και τάξεις, χρησιμοποιούν τις θέσεις ισχύος/εξουσίας ή επιρροής που κατέχουν, προκειμένου να διακινήσουν πληροφορίες, να υποστηρίξουν, να ευνοήσουν ή και να προωθήσουν άλλους άνδρες σε θέσεις υψηλού κύρους στην πολιτική, στις επιχειρήσεις ή στον επαγγελματικό στίβο. Τα δίκτυα αυτά είναι εξαιρετικά αποτελεσματικά διότι παρέχουν έναν πολύτιμο πόρο: την αλληλεγγύη – και εντέλει την πρόσβαση σε θέσεις ισχύος. Η κουλτούρα που στηρίζει και στηρίζεται σε αυτά τα δίκτυα –μόνο για άνδρες συγκεκριμένων τάξεων, καταγωγής, κ.λπ.– η οποία από τη μια νομιμοποιεί την αναγνώριση στο πλαίσιο της ομάδας, και από την άλλη αποκλείει όποιους δεν είναι μέλη του δικτύου ή της λέσχης, έχει ονομαστεί “old boys’ culture”.

συμμετεχουσών στην έρευνα, για να εκπροσωπηθεί μια γυναίκα και να έχει λόγο, θα πρέπει να το διεκδικήσει η ίδια. Αν δεν το πράξει, είναι σχεδόν βέβαιο ότι θα την εκπροσωπήσει ένας άνδρας και μάλιστα με διαδικασίες σχεδόν αστραπιαίες.

– «Αν κάποια γυναίκα δεν το διεκδικήσει να εκπροσωπήσει, έχει εκπροσωπηθεί.»

iii. Διαδικασίες «αρρενοποίησης»⁷⁶

Στενά συνδεδεμένη με την αντίληψη περί της ανοίκειας σχέσης των γυναικών με την πολιτική είναι και η διαδικασία «αρρενοποίησης ή αρσενικοποίησης» (“*masculinization*”) εκ μέρους σημαντικού ποσοστού των γυναικών, προκειμένου να γίνουν αποδεκτές σε αυτόν τον «κόντρα ρόλο» και προκειμένου να διαχειριστούν τον αποκλεισμό, το «ωσεί παρούσες» ή την «αορατοποίηση» που βιώνουν. Κατά μια έννοια, δηλαδή, οι γυναίκες και, κυρίως, όσες δεν έχουν αμφισβητήσει επί της ουσίας τα ανδροκρατικά πρότυπα στην πολιτική ή δεν έχουν επαφή με τη φεμινιστική κριτική θεωρία και τον φεμινιστικό ακτιβισμό οδηγούνται/αναγκάζονται να υιοθετήσουν ανδρικούς τρόπους συμπεριφοράς, έκφρασης ή και γλώσσας, προκειμένου να γίνουν αποδεκτές και (εν μέρει) ορατές.

Η «αρρενοποίηση» των γυναικών συνιστά επίσης και ασπίδα προστασίας στον σχεδόν εγγενή σεξισμό που χαρακτηρίζει τους πολιτικούς θεσμούς εκπροσώπησης και αποτυπώνεται με εύγλωττο τρόπο στην απαίτηση για «α-σεξουαλική ή αποσεξουαλικοποιημένη» και κατά το δυνατόν ουδέτερη ως προς το φύλο (*gender neutral*) εμφάνιση των γυναικών, όπως δηλώνουν και οι ίδιες. Από το σύνολο των συμμετεχουσών στην έρευνα, οι δεκαέξι (16) από τις είκοσι (20) αναφέρουν ότι η διαδικασία «αρρενοποίησης» ισχύει σε μεγάλο βαθμό, παρά το γεγονός ότι συχνά υπάρχουν και εξαιρέσεις ιδιαιτέρως εκ μέρος των γυναικών νεότερης ηλικίας, τουλάχιστον σε ό,τι αφορά τους «ενδεδειγμένους» ενδυματολογικούς κανόνες και τη συνολικότερη αισθητική της εμφάνισης.

Άλλοτε η «αρρενοποίηση» γίνεται αντιληπτή ως προσπάθεια απόκρυψης της θηλυκότητας με απώτερο στόχο την ανατροπή του παθητικού ή «διακοσμητικού»

⁷⁶ Η Ψαρά την ονομάζει «εξανδρισμό» (2017: 47), αλλά προτιμούμε τον όρο «αρρενοποίηση» διότι χρησιμοποιείται από τις ίδιες τις συμμετέχουσες στην έρευνα.

ρόλου που επιφυλάσσεται για τις γυναίκες πολιτικούς και άλλοτε συνιστά κίνδυνο ή πρόκληση προς ανατροπή για την πολιτική συμμετοχή, παρά την αναγνώριση ότι συνιστά ένα είδος άμυνας και τρόπο διαχείρισης του άμεσου και ορατού σεξισμού και των άκαμπτων έμφυλων στερεοτύπων για τις γυναίκες στην πολιτική.

- «Αυτή ήταν η προσπάθειά μου, να μην αρρενοποιηθώ... γιατί εκ των πραγμάτων η δυσκολία που έχεις είναι εκεί, ο σεξισμός είναι ζωντανός και κλωτσάει, όπως λένε οι Αγγλοσάξονες...»

Σε άλλες περιπτώσεις θεωρείται πιο εύκολος ρόλος, ενδεχομένως και λιγότερο απαιτητικός έναντι της προβολής και υπεράσπισης ενός διαφορετικού και προσωπικού πολιτικού λόγου ή και στοιχείο προσαρμογής σε κανόνες και πλαίσια που δεν έχουν δημιουργηθεί από γυναίκες.

Η «αρρενοποίηση» συνδέεται επίσης με τις δυσκολίες ένταξης των γυναικών σε έναν ισχυρά ανδροκρατούμενο χώρο όπως είναι η πολιτική και την περιορισμένη δυνατότητα να ανατραπεί το ανδροκρατικό μοντέλο διακυβέρνησης, με δεδομένο ότι η διαφορετική συμπεριφορά και αντιμετώπιση θεωρούνται μορφή αδυναμίας και όχι επιλογή. Ενώ σε άλλες περιπτώσεις θεωρείται μέσο επιβίωσης που υιοθετείται χωρίς πάντα να γίνεται αντιληπτό, στο πλαίσιο ενός συγκρουσιακού περιβάλλοντος με απώτερο στόχο τη διαφοροποίηση από την κυρίαρχη και στερεοτυπική αντίληψη περί της συναινετικότητας ή και της παθητικότητας των γυναικών.

- «Και εκεί είναι και το μεγάλο ζητούμενο, να μην είμαι ως πολιτικός μία γυναίκα η οποία απλώς αναπαράγει το ανδρικό πρότυπο της εξουσίας αλλά να ασκώ την εξουσία, όταν την έχω, με τον τρόπο που ξέρω εγώ και μου αρέσει εμένα και θέλω εγώ. Και δεν είναι πάντα εύκολο αυτό. Γιατί για να αντιπαρατεθείς, για να ανταπεξέλθεις, για να προχωρήσεις κάτι, για να πάρεις αποφάσεις, υπάρχουν φορές που είσαι αναγκασμένος να υιοθετήσεις.»

Οι διαδικασίες «αρρενοποίησης» διαφοροποιούνται με βάση τα επίπεδα πολιτικής συμμετοχής και εκπροσώπησης και το βαθμό έκθεσης στον δημόσιο διάλογο. Για παράδειγμα, η συμμετοχή στο κεντρικό πολιτικό επίπεδο, η έκθεση στα ΜΜΕ και η αναγνωρισιμότητα, συνδέονται πιο στενά με την «αρρενοποίηση», ενώ οι γυναίκες που εκλέγονται στην αυτοδιοίκηση χαρακτηρίζονται «πιο πολύχρωμες και δεν είναι καρμπόν με τους άνδρες».

Σε άλλες περιπτώσεις η «αρρενοποίηση» δεν αφορά εξατομικευμένα χαρακτηριστικά, αλλά μια πιο συντηρητική πολιτική και ιδεολογική τοποθέτηση. Στις

περιπτώσεις αυτές, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται, οι γυναίκες που κατεβαίνουν ως υποψήφιος στις εκλογές, επιδιώκουν να μην θυμίζουν καθόλου ότι είναι γυναίκες, ή το κάνουν προκειμένου να προβάλλουν τη στερεοτυπική εικόνα της πολιτικού, η οποία για παράδειγμα γνωρίζει να μαγειρεύει. Στην περίπτωση αυτή μπορεί η «αρρενοποίηση» να περιλαμβάνει και την αποκήρυξη του φεμινισμού, προκειμένου να αποφευχθούν τυχόν συγκρούσεις που θα είχε η προβολή μιας (φεμινιστικής) διεκδικητικής ατζέντας.

Τα τελευταία χρόνια έχουν προκύψει και αλλαγές, ιδιαιτέρως μεταξύ των νεότερων γυναικών, οι οποίες δεν επιλέγουν να υπακούσουν στα ανδρικά αισθητικά πρότυπα και δεν «καταστέλλουν» τη θηλυκότητά τους για να είναι στην πολιτική. Όταν η αμφισβήτηση αφορά και άλλες διαστάσεις της πολιτικής ταυτότητας και κυρίως την επίγνωση των ανοιχτών διακυβευμάτων της ισότητας των φύλων, εκλαμβάνεται ως δυναμική αντίδραση των νεότερων γυναικών απέναντι στην «αρρενοποίηση».

Τέλος, σε κάποιες περιπτώσεις η «αρρενοποίηση» διαχωρίζεται από την ανάπτυξη συμπεριφορών που εγγράφονται περισσότερο ως ανδρικές (γλώσσα, ύφος, στυλ) και έχουν να κάνουν με «δανεικές» ή επίκτητες δεξιότητες, οι οποίες υιοθετούνται για λόγους επιβίωσης σε ανδροκρατούμενα επαγγέλματα, με τη σημείωση ότι αυτό δεν συνιστά μίμηση ανδρικών συμπεριφορών. Από την άλλη, όμως αναγνωρίζεται πώς όταν μια γυναίκα υιοθετεί ανδρικά χαρακτηριστικά για να είναι πιο αποτελεσματική στην πολιτική, είναι πιθανό από ένα σημείο και μετά τα χαρακτηριστικά αυτά να την καθορίσουν συνολικότερα και να μην είναι απλώς «μια στολή».

iv. Πανταχού παρών σεξισμός

Στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας ο σεξισμός αναδείχθηκε αφενός ως παραβίαση των δικαιωμάτων γυναικών σε όλα τα επίπεδα και πλαίσια πολιτικής και, αφετέρου, ως ένα από τα σημαντικότερα εμπόδια στην ελεύθερη, ασφαλή, πλήρη και επί ίσοις όροις συμμετοχή των γυναικών στις πολιτικές διαδικασίες. Ο σεξισμός είναι πανταχού παρών και ισχυρός, αλλά παράλληλα αποσιωπημένος διότι καταγγέλλεται σπανίως ή

στην καλύτερη περίπτωση δεν είναι αντιληπτός ως μορφή έμφυλης βίας – συχνά και από τις γυναίκες που τον υφίστανται. Κυριαρχεί στον δημόσιο βίο και η μόνη ίσως περίπτωση να τον αποφύγει μια γυναίκα, όπως προαναφέρθηκε, είναι να αποκηρύξει τη θηλυκή/γυναικεία και έμφυλη ταυτότητά της και την έκφραση φύλου της.

Όπως σημειώνουν πολλές συμμετέχουσες, λόγω της κρίσης της δημοκρατίας και των πολιτικών λιτότητας, υπάρχει σοβαρή οπισθοχώρηση στα δικαιώματα των γυναικών και αυτό μεταξύ των άλλων έχει οδηγήσει και στην αύξηση του σεξισμού ακόμα και μέσα στο κοινοβούλιο ή στο εσωτερικό των κομμάτων.

- «Με το μνημόνιο και την κρίση δημοκρατίας, έχουμε πάει πάρα-πάρα πολύ πίσω, έχει απελευθερωθεί ο σεξιστικός λόγος, ακόμα και μέσα στο ελληνικό Κοινοβούλιο, στα social media...»
- «...έχουν αυξηθεί τα κρούσματα σεξιστικού λόγου και έχουν επανέλθει.»

Οι γυναίκες που συμμετέχουν στην πολιτική διαδικασία αντιμετωπίζουν ευθύς εξαρχής, όχι μόνο δυσπιστία και αμφισβήτηση, αλλά και σεξισμό, είτε επιδιώκουν να καταλάβουν θέσεις ευθύνης ή να συμμετάσχουν σε εκλογική διαδικασία, είτε στοχεύουν να ιδρύσουν σύλλογο, οργάνωση ή συνεταιρισμό.

- «Κοιτάξτε, το πιο απλό που ξεκινάμε και λέμε ότι “Τι δουλειά έχει αυτή τώρα που είναι με ένα παιδί να τρέχει στην πολιτική και στην περιφέρεια και δεν κάθεται σπίτι της να ασχοληθεί με το παιδί της και την οικογένειά της”, το πρώτο. Το αντιμετωπίζεις από το συγγενικό περιβάλλον, αλλά και μέσα από το ίδιο μας το κόμμα καλώς ή κακώς, και από αντιπάλους άλλων κομμάτων.»
- «Όταν μας βλέπανε, λέγανε “Πού πάνε όλες αυτές οι γυναίκες μαζί; Τι θέλουν;” Έτσι λέγανε, δεν το ήθελαν, δεν το ήθελαν.»

Ο σεξισμός περιλαμβάνει συμπεριφορές και γλωσσικές εκφράσεις που ταπεινώνουν ή υποτιμούν τις γυναίκες και επικριτικά σχόλια για την εμφάνισή τους που «αποπολιτικοποιούν» αυτή καθαυτή την πολιτική παρουσία/υπόσταση των γυναικών, οι οποίες κρίνονται για το «φαίνεσθαι» και όχι για την απόψεις και τις θέσεις τους. Δημιουργεί το πλαίσιο και τους όρους της αρνητικής ορατότητας των γυναικών στον δημόσιο βίο και υπάρχει όχι μόνο στον δημόσιο λόγο αλλά και εντός των κομμάτων.

- «Υπάρχει σεξισμός, πάρα πολύς. Τι φοράς, αν έχεις παχύνει. Σχολιάζονται τα πάντα δηλαδή, ο τρόπος που ντύνεσαι... Κριτική που δεν γίνεται ποτέ στους άνδρες.»

- «...υπάρχει και αρνητική ορατότητα πιο εύκολα, το έχω ζήσει και στο πετσί μου αυτό. Δηλαδή πιο εύκολα κατακρίνεις μια γυναίκα από τα κιλά έως τη βαφή έως το...»
- «... γιατί αυτά τα σεξιστικά περιβάλλοντα, υπάρχουν και στα κόμματα.»

Αφορά το σύνολο των γυναικών χωρίς εξαιρέσεις και εκδηλώνεται σε όλα τα επίπεδα. Ο σεξισμός θα μπορούσε να εννοιοποιηθεί και ως το «τίμημα» που καταβάλλεται, όταν οι γυναίκες δεν τηρούν τους προδιαγεγραμμένους όρους του πολιτικού παιχνιδιού, επιλέγοντας να διαταράξουν την ανδρική παντοδυναμία στον χώρο της πολιτικής. Συνδέεται άμεσα και συμπυκνώνει με τον πιο εύγλωττο τρόπο τη μη αποδοχή των γυναικών στην πολιτική και τον τρόπο προβολής τυχόν αδυναμιών, λαθών ή και λάθος χειρισμών εκ μέρους των γυναικών πολιτικών στα ΜΜΕ. Ο σεξισμός δηλαδή συνιστά και έκφραση της κυρίαρχης αντίληψης περί της πολιτικής ως «αθέμιτης» δραστηριότητας των γυναικών.

- «Αν εγώ κάνω ένα λάθος στην τηλεόραση, γίνεται *best seller* την άλλη μέρα. Αν το κάνει ένας άνδρας, περνάει... Δηλαδή υπάρχουν ευήκοα ώτα... το γεγονός ότι είπα ένα πράγμα με τον ίδιο τρόπο που το λέει ένας άνδρας, και σε μένα μπορεί να γίνει θέμα, ενώ στον άνδρα περνάει απαρατήρητο.»

Σύμφωνα με το σύνολο σχεδόν των συμμετεχουσών, ο σεξισμός στα ΜΜΕ και τελευταία στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, όχι απλώς παραβιάζει τους στοιχειώδεις κανόνες δεοντολογίας και σεβασμού της αξιοπρέπειας και της προσωπικότητας των γυναικών, αλλά συχνά παίρνει ακραίες διαστάσεις φθάνοντας σε πλήρη απαξίωση και «κράξιμο» -όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μία εκ των συμμετεχουσών- εν γένει των γυναικών και ιδιαιτέρως των γυναικών που ασχολούνται με την πολιτική.

Ο σεξισμός ενδημεί και στον συνδικαλισμό με τις κυρίαρχες αντιλήψεις για τις συνδικαλίστριες να κινούνται σε ένα δίπολο: είτε θεωρούνται «διακοσμητικές» και αδιάφορες («γλάστρες»), και επομένως άτομα που δεν έχουν πολιτική άποψη και θέση, είτε θεωρούνται ιδιοτελείς («στελεχογόμενες») και επομένως η ενασχόλησή τους με τον συνδικαλισμό έχει ως απώτερο στόχο την επαγγελματική ή πολιτική ανέλιξη. Και μάλιστα ορισμένες φορές φθάνει να γίνει μισογυνισμός. Όπως αναφέρουν οι συμμετέχουσες στην έρευνα, η ενασχόληση των γυναικών με τον συνδικαλισμό συχνά θεωρείται σχεδόν παραβατική συμπεριφορά, και για αυτό οι όροι που χρησιμοποιούνται προκειμένου να κατανοηθούν και να αιτιολογηθούν εκ μέρους

των ανδρών οι λόγοι της συμμετοχής των γυναικών στον συνδικαλισμό, είναι βαθειά σεξιστικοί και υποτιμητικοί για την υπόσταση, τη σεξουαλικότητα και την αξιοπρέπειά τους. Οι σεξιστικοί/μισογυνικοί χαρακτηρισμοί που χρησιμοποιούνται παραπέμπουν ευθέως σε εκδιδόμενες άτομα, σε γυναίκες που δεν έχουν σεξουαλικές σχέσεις ή σε λεσβίες, οι οποίες σύμφωνα με τα κυρίαρχα έμφυλα και ετεροκανονικά στερεότυπα συγκαταλέγονται στην προηγούμενη κατηγορία. Εν ολίγοις, ο ακραίος σεξισμός στην περίπτωση αυτή, συμπυκνώνει και εκφράζει το αθέμιτο και ανάρμοστο της συμμετοχής των γυναικών σε ανδροκρατούμενες πολιτικές δομές και την είσοδό τους στο «άντρο» του συνδικαλισμού, φθάνοντας στην παραβίαση της εγγενούς αξιοπρέπειας και των δικαιωμάτων των γυναικών, στη δημιουργία ταπεινωτικού περιβάλλοντος και στην αναπαραγωγή και ενίσχυση των έμφυλων στερεοτύπων.

- «Τις κοιτούσαν διαφορετικά με την έννοια... Σεξιστικά θα έλεγα. Να στο πω πολύ απλά έλεγαν “Αυτή ή π... [εκδιδόμενη] είναι, ή λεσβία” σε τέτοιο σημείο. Ή το άλλο... Θα στα πω όπως ακριβώς τα έλεγαν. “Είτε α... [χωρίς σεξουαλικές σχέσεις] ή κακο... [με κακές σεξουαλικές σχέσεις] για να ασχολείται με τον συνδικαλισμό”.

Δύο ενδιαφέροντα δεδομένα που αναδείχθηκαν από αρκετές συμμετέχουσες είναι τα εξής: Κατά πρώτον, το γεγονός ότι σε κάποιες περιπτώσεις οι αντιδράσεις και η ευαισθητοποίηση των γυναικών (ιδιαίτερως, όσων κατέχουν θέσεις ευθύνης) απέναντι στον σεξισμό που υφίστανται άλλες γυναίκες, από διαφορετικούς πολιτικούς χώρους, γίνεται με τρόπο επιλεκτικό. Αυτό αναδεικνύει την απουσία αλληλεγγύης μεταξύ των γυναικών, καθώς και το γεγονός ότι σε διακομματικό επίπεδο δεν έχει υπάρξει κοινό πλαίσιο συμφωνίας και δράσης κατά του σεξισμού. Κατά δεύτερον, ότι οι γυναίκες σε θέσεις ευθύνης έχουν καθήκον να καταγγέλλουν τον σεξισμό, ώστε να λειτουργήσουν ενθαρρυντικά και ως θετικά παραδείγματα για άλλες γυναίκες, οι οποίες δεν έχουν αυτή τη δυνατότητα λόγω της θέσης τους.

Τέλος, ιδιαίτερη σημασία από την άποψη αυτή έχει και το γεγονός ότι κάποιες από τις συμμετέχουσες, έχουν επιλέξει να αντισταθούν στον γλωσσικό σεξισμό, αξιοποιώντας το θεωρούμενο έως σήμερα αδόκιμο θηλυκό γένος για μια σειρά θέσεις ευθύνης, προκειμένου να καθιερώσουν πολιτικά την παρουσία τους. Στο πλαίσιο αυτό, αυτοπροσδιορίζονται επισήμως και υπογράφουν ως βουλευτρίες και όχι βουλευτές ή βουλευτίνες, διοικήτριες και όχι διοικητές, ως δημοτικές/περιφερειακές

σύμβουλοι και όχι δημοτικοί/περιφερειακοί σύμβουλοι. Μάλιστα σε δύο (2) περιπτώσεις οι νέοι όροι αποτύπωσης της παρουσίας των γυναικών σε θέσεις ευθύνης, μέσω της χρήσης του θηλυκού γένους, επικυρώθηκαν θεσμικά και με τη συμπερίληψή τους σε ΦΕΚ.

ν. Φεμινισμός, φεμινισμοί και επιδράσεις στην πολιτική

Οι αντιλήψεις των συμμετεχουσών στην ποιοτική έρευνα διαφέρουν αρκετά ως προς τη σημασία ή το πρόσημο του φεμινισμού και την επίδρασή του στην παρουσία των γυναικών στο σύγχρονο πολιτικό πλαίσιο και σε μεγάλο βαθμό συνδέονται με την πολιτική τους τοποθέτηση. Καταρχάς, για όσες συμμετέχουσες είναι φεμινίστριες και έχουν συμμετάσχει ενεργά σε κινήματα και ομάδες γυναικών, το πρόσημο του φεμινισμού είναι θετικό και η επίδρασή του σημαντική όχι μόνο για τις γυναίκες, αλλά και συνολικότερα για την κοινωνία.

- «... ήδη από το 1989 είχα μία μεγάλη αναζήτηση για το πώς ο φεμινισμός θα μπορούσε να βρει μία απήχηση κοινωνική.»
- «Ο φεμινισμός ήταν κυρίαρχο κομμάτι της πολιτικοποίησής μου, με την ευρεία έννοια της πολιτικής που λέμε και με το κίνημα το φεμινιστικό που θεωρούσε ότι το προσωπικό είναι πολιτικό, δεν είναι κοινωνικό.»
- «Θεωρούσαμε ότι αν ενδυναμωθούν οι γυναίκες, ενδυναμώνονται όλοι αυτοί που δεν έχουν φωνή και ο φεμινισμός μπορούσε να δράσει απελευθερωτικά και για άλλους ανθρώπους.»

Επίσης, αναγνωρίζεται η ιστορικότητα του φεμινισμού και η σύνδεσή του με συγκεκριμένα ιδεολογικά, πολιτικά και φιλοσοφικά ρεύματα, καθώς και η επίδρασή του σε ακαδημαϊκό επίπεδο με τις σπουδές φύλου και σε επίπεδο πολιτικών με την οριζόντια ένταξη της οπτικής του φύλου στον τρόπο πρόσληψης, κατανόησης και αντιμετώπισης των διαφορετικών μορφών ανισοτήτων. Επιπλέον, η ένταξη στο φεμινισμό διαφοροποιεί σημαντικά και μια σειρά από αιτήματα, όπως για παράδειγμα το αίτημα για την ποσόστωση υπέρ των γυναικών, που δεν τίθεται μόνο ως ζήτημα ποσοτικής αύξησης αλλά κυρίως ως μέσο για να υποστηριχθούν γυναίκες που είναι υπέρ της ισότητας των φύλων. Επίσης, διαφοροποιεί και τον τρόπο πρόσληψης της πολιτικής. Σε αρκετές περιπτώσεις ο φεμινισμός και η ισότητα των φύλων θεωρούνται αναπόσπαστο κομμάτι της πολιτικής που μπορεί να οδηγήσει στη χάραξη

και υλοποίηση προγραμμάτων, δράσεων και πολιτικών. Από το σύνολο των είκοσι (20) συμμετεχουσών, οι εννέα (9) έχουν εντάξει την ισότητα των φύλων στην πολιτική τους δράση ή έχουν αναλάβει πρωτοβουλίες για την υποστήριξη των δικαιωμάτων των γυναικών και των διαφορετικών ομάδων γυναικών στο πλαίσιο των αρμοδιοτήτων τους.

Από την άλλη, ακόμα και όσες δεν συμμετείχαν ενεργά στο φεμινιστικό κίνημα, αναγνωρίζουν τις θετικές του επιδράσεις αναφορικά με την ανάδειξη των πολλαπλών ανισοτήτων που βιώνουν οι γυναίκες. Θεωρούν ότι το γυναικείο κίνημα λειτούργησε ως μοχλός για την άσκηση πίεσης και τη διεκδίκηση ίσων δικαιωμάτων στην εργασία και στις αμοιβές. Πιστεύουν, ωστόσο, ότι στις παρούσες συνθήκες δεν πρωτοπορεί κυρίως διότι δεν αναδεικνύει τη διαφορά μεταξύ νομικής και ουσιαστικής ισότητας ή και επειδή πιο ειδικά θέματα (όπως η βία κατά των γυναικών) έχουν καταλάβει το σύνολο της φεμινιστικής ατζέντας. Ενώ κάποιες από τις συμμετέχουσες θεωρούν ότι η οπισθοχώρηση του γυναικείου κινήματος και σε ελληνικό και σε ευρωπαϊκό επίπεδο, οφείλεται στο ότι τα θέματα της ισότητας έχουν ενταχθεί στο γενικό πλαίσιο των δικαιωμάτων με αποτέλεσμα να χάνεται από την ατζέντα το ζήτημα των έμφυλων ανισοτήτων. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μία εκ των συμμετεχουσών πρέπει να επιστρέψουμε «στις ισότητες».

Θα πρέπει, ωστόσο, να σημειωθεί ότι σπανίως οι γυναίκες που συμμετέχουν στην πολιτική, ακόμα και όσες ανήκουν στην αριστερά ή στην κεντροαριστερά, αυτοπροσδιορίζονται ως φεμινίστριες. Μια τέτοια δήλωση θα σήμαινε αφενός ότι έχουν μια συγκεκριμένη -λίγο ως πολύ- διεκδικητική και φεμινιστική ατζέντα και αφετέρου ότι έχουν επίγνωση του ενδεχόμενου να προκύψει σύγκρουση ή και ρήξη με τον πολιτικό τους χώρο ή και το επαγγελματικό τους περιβάλλον. Επίσης, δεν είναι λίγες οι περιπτώσεις που ο φεμινισμός διαχωρίζεται από την ισότητα των φύλων ή και αποκηρύσσεται σε κάποιες περιπτώσεις εκ μέρους των γυναικών που ανήκουν σε δεξιούς ή κεντροδεξιούς χώρους, αλλά και στην παραδοσιακή αριστερά, λόγω της στρεβλής αντίληψης ότι η χειραφέτηση των γυναικών στρέφεται κατά των ανδρών ή της αντίληψης ότι η απελευθέρωση των γυναικών δεν μπορεί παρά να συνιστά μέρος της πάλης των τάξεων και όχι αυτόνομη πολιτική διεκδίκηση.

- «Κοιτάζετε τώρα, το θέμα του φεμινισμού αυτή την στιγμή κοινωνικά και μέσα στον κομματικό χώρο, είναι πάρα πολύ μεγάλο θέμα. Όταν λέμε ισότητα των φύλων ίσως περνάει πιο ομαλά.»
- «Προτιμώ άλλες λέξεις, όπως ισότητα. Δηλαδή τον φεμινισμό τον θεωρώ λίγο παρωχημένη έννοια, παρ' ότι προφανώς μάχομαι για τα δικαιώματα των γυναικών...»

Υπάρχουν όμως και αντίθετες εκτιμήσεις για την επίδραση του φεμινισμού στην Ελλάδα. Σύμφωνα με κάποιες από τις συμμετέχουσες, οι γενικότερες αντιλήψεις για τον φεμινισμό στην Ελλάδα δεν είναι θετικές, ενώ παράλληλα διαπιστώνεται ότι στη σύγχρονη εποχή καταβάλλεται συνειδητή προσπάθεια εκ μέρους των ΜΜΕ και νεοσυντηρητικών πολιτικών χώρων για την υποτίμηση ή και γελοιοποίησή του. Σημειώνεται, μάλιστα, ότι ο φεμινισμός έχει απαξιωθεί σε τέτοιο βαθμό που είναι αναγκαίο κάθε φορά που γίνεται αναφορά στον φεμινισμό να αιτιολογείται το νόημα και το περιεχόμενό του. Ενώ επισημαίνεται ότι στην Ελλάδα ο φεμινισμός ποτέ δεν γνώρισε άνθιση ως κίνημα, ούτε είχε τη μαζικότητα που είχε σε άλλες χώρες της Ευρώπης ή στην Αμερική, είτε λόγω συγκεκριμένων ιστορικών και πολιτικών ιδιαιτεροτήτων της χώρας είτε επειδή κάποια τμήματα του φεμινισμού ενσωματώθηκαν σε μεγαλύτερες και πιο ισχυρές πολιτικές ομάδες.

Σε αρκετές περιπτώσεις διαπιστώνεται ότι εκτός από τη γενική αρνητική αντίληψη και την προκατάληψη απέναντι στον φεμινισμό, προκύπτει και η γελοιογραφική παραμόρφωση της εικόνας αλλά και των απόψεων των φεμινιστριών, η οποία με τη σειρά της λειτουργεί ως μηχανισμός υπονόμησης της πολιτικής παρουσίας των γυναικών και περιθωριοποίησης του πολιτικού τους λόγου.

- «Ο φεμινισμός αντιμετωπίζεται με προκατάληψη. Πρέπει να βρεις τις ισορροπίες για να μην θεωρηθείς γραφική ή ιδιόρρυθμη. Ξέρετε είναι πολύ εύκολο να κατηγοριοποιηθείς ως γραφική. Και όταν γίνει αυτό, δεν σε ακούνε.»

Από την άλλη, ωστόσο, αναγνωρίζεται ότι οι σύγχρονες συνθήκες και η άνοδος της ακροδεξιάς και του νεοσυντηρητισμού, έχουν παράλληλα συμβάλει στην εκ νέου ανάδυση του φεμινιστικού κινήματος και κυρίως στην ανάδυση νέων φεμινισμών, που συγκροτούν συμμαχίες με άλλα κινήματα και κινητοποιούνται κατά της άρσης των δικαιωμάτων των γυναικών, αλλά και κατά του ρατσισμού και του εθνικισμού. Σε αυτό, έχει παίξει θετικό ρόλο το «κίνημα» #metoo και οι κινητοποιήσεις κατά των γυναικοκτονιών.

Τέλος, οι νεότερες σε ηλικία συμμετέχουσες, θεωρούν ότι ο φεμινισμός θα πρέπει να ανανεωθεί σε επίπεδο αιτημάτων, προσεγγίσεων και ατόμων, προκειμένου να αρθεί η αμφισημία που έχει ως έννοια στη νέα γενιά, η οποία συχνά ταυτίζει τον φεμινισμό και τις θεσμικές φεμινιστικές οργανώσεις με κάτι παρωχημένο. Τονίστηκε πως είναι επιτακτική ανάγκη, αλλά και αίτημα, το πέρασμα της σκυτάλης στις νεότερες γενιές, καθώς και η πολιτική πλαισίωση μιας σειράς σύγχρονων ζητημάτων που απασχολούν πολλές νέες γυναίκες και νέους άνδρες (π.χ. αναπαραγωγική υγεία, εξωσωματική γονιμοποίηση, σχέση των γυναικών με το δημογραφικό, νέες μορφές γονεϊκότητας κ.λπ.).

vi. Ατζέντα φύλου και λογοδοσία

Η ατζέντα φύλου περιλαμβάνει τα σύγχρονα αιτήματα για την ισότητα των φύλων και τροφοδοτείται από τις διεκδικήσεις και τη δράση των φεμινιστικών συλλογικοτήτων, των τμημάτων ισότητας των κομμάτων ή/και των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Τα τελευταία χρόνια στην ατζέντα φύλου εντάσσονται σταδιακά και ζητήματα ή αιτήματα που αφορούν την κοινότητα ΛΟΑΤΚΙ+. Όπως είναι προφανές διαφοροποιείται ανά επίπεδο και τομέα πολιτικής (π.χ. κοινοβούλιο, τοπική και περιφερειακή αυτοδιοίκηση, συνδικαλιστικοί φορείς) και επηρεάζεται αφενός από την τρέχουσα πολιτική και κοινωνική πραγματικότητα, τις σύγχρονες παραβιάσεις των δικαιωμάτων των γυναικών και εν γένει τις έμφυλες ανισότητες, οι οποίες την περίοδο της οικονομικής κρίσης έχουν αυξηθεί και ενταθεί, και αφετέρου από τις πολιτικές για την ισότητα των φύλων που χαράσσονται και υλοποιούνται σε κεντρικό και εθνικό επίπεδο από τους αρμόδιους φορείς της πολιτείας. Στην Ελλάδα αυτό που ονομάζουμε «ατζέντα φύλου ή ατζέντα της ισότητας των φύλων» έχει αναδειχθεί ως ζήτημα ή/και αιτούμενο κυρίως την τελευταία δεκαετία και πλην εξαιρέσεων δεν αποτελεί θέμα που απασχολεί τον δημόσιο διάλογο.

Οι περισσότερες από τις συμμετέχουσες στην έρευνα θεωρούν ότι τα ζητήματα της ατζέντας φύλου δεν αποφασίζονται και δεν σχεδιάζονται μέσα από μια συγκροτημένη θεσμική οδό, στο πλαίσιο ενός προγράμματος ή σχεδίου δράσης που εκπονείται από αρμόδιους φορείς ή θεσμούς (συνδικαλιστικές οργανώσεις,

παρατάξεις, κόμματα κ.λπ.), και επαφίενται αποκλειστικά στις γυναίκες πολιτικούς, οι οποίες σε αρκετές περιπτώσεις αναδεικνύουν την ατζέντα φύλου για να αναδειχθούν ή για λόγους πολιτικής ορθότητας.

- «Μεγάλη κουβέντα αυτή. Εδώ τα ίδια μας τα κόμματα δεν βάζουν πάντα τέτοιου τύπου ατζέντες.»

Σε μεγάλο βαθμό αυτό οφείλεται στην κυρίαρχη αντίληψη ότι η ατζέντα φύλου είναι αποκλειστικά ζήτημα των γυναικών ή στην αντίληψη ότι η εκλογή γυναικών σε αιρετές θέσεις ή θέσεις ευθύνης οδηγεί αυτομάτως στην ανάδειξη των θεμάτων που περιλαμβάνει η ατζέντα φύλου. Τα θεωρούμενα «γυναικεία ζητήματα», κατά γενική ομολογία, δεν αφορούν τις κυρίαρχες πολιτικές, ιδιαιτέρως σε περιόδους κρίσης και λιτότητας, ή τις αφορούν μόνο σε *ad hoc* και συγκυριακή βάση, ή από την άλλη θεωρείται αυτονόητο, ότι όλες ανεξαιρέτως οι γυναίκες πολιτικοί αγωνίζονται για τη χειραφέτηση των γυναικών και την ισότητα των φύλων.

- «Δεν βάζουν τα θέματα ισότητας ως ατζέντα οι γυναίκες πολιτικοί όσο θα έπρεπε. Γιατί ακριβώς πρέπει να το κάνουν μεμονωμένα... Αλλά επειδή η επικαιρότητα προσδιορίζεται σε μεγάλο βαθμό από την πολιτική συγκυρία που ορίζουν περισσότεροι άνδρες απ' ό,τι γυναίκες, όχι...»
- «Γιατί πιστεύουμε ως γυναίκες ότι δεν απασχολεί πολλούς..»

Από την άλλη, κάποια θέματα όπως η μητρότητα και οι πολιτικές για την οικογένεια θεωρούνται αναπόσπαστα μέρη της ατζέντας φύλου, ενδεχομένως, λόγω στερεοτυπικών αντιλήψεων που έχουν οι ίδιες οι γυναίκες για τους βασικούς έμφυλους ρόλους. Επίσης, η βία κατά των γυναικών και η υπο-εκπροσώπηση, θεωρούνται σχεδόν αποκλειστικά «γυναικεία» θέματα και όπως σημειώνεται, αν δεν τα αναδείξουν οι ίδιες οι γυναίκες, δεν θα τεθούν καθόλου.

Αν και σε γενικές γραμμές οι συμμετέχουσες στην έρευνα θεωρούν ότι σε σχέση με το παρελθόν έχει υπάρξει σημαντική πρόοδος ως προς το εύρος των θεμάτων που περιλαμβάνει η ατζέντα φύλου, διαπιστώνουν παράλληλα ότι μια σειρά σοβαρά θέματα μένουν εκτός της ατζέντας φύλου και του δημόσιου διαλόγου, διότι θεωρούνται πολύ ρηξικέλευθα (όπως η σεξουαλικότητα για παράδειγμα), ή υπάρχει ο φόβος ότι θα προκαλέσουν αρνητικές αντιδράσεις εκ μέρους των πολιτών.

- «Άρα υπάρχει μια θεντάλια θεμάτων που τη δεκαετία του '70 δεν ήταν αποδεκτό να συζητιούνται, δεν υιοθετούνταν στη ρητορική των κομμάτων...»

ενώ τώρα υιοθετούνται, υπάρχουνε, λένε ή ψελλίζουμε κάτι για αυτά τα θέματα. Υπάρχουνε και κάποια θέματα τα οποία ακόμη, επιλέγεται να μένουνε στη σιωπή. Να μην τεθούν γιατί δεν πρόκειται να ωφελήσουν.»

Σύμφωνα με κάποιες από τις συμμετέχουσες το ότι δεν τίθεται η ατζέντα φύλου θα μπορούσε να θεωρηθεί και ως ένα αρχικό στάδιο της «αρρενοποίησης» των γυναικών, ενώ σε άλλες περιπτώσεις η απουσία της ατζέντας φύλου συνδέεται με τον συντηρητισμό της κοινωνίας και τους περιορισμούς που τίθενται στις γυναίκες που συμμετέχουν στην πολιτική.

Στις συνδικαλιστικές οργανώσεις φαίνεται να είναι ακόμα πιο δύσκολο να ενταχθεί η ατζέντα φύλου στο ευρύτερο διεκδικητικό πλαίσιο, διότι τα ζητήματα αυτά τίθενται και αποφασίζονται στο κεντρικό επίπεδο. Έτσι τα ζητήματα που αφορούν την ισότητα των φύλων και την ίση μεταχείριση των γυναικών στην εργασία αναδεικνύονται περιστασιακά και με βάση τη συγκυρία. Με βάση όσα αναφέρθηκαν από τις συμμετέχουσες τα βασικά θέματα που αναδεικνύονται στο πρωτοβάθμιο συνδικαλιστικό επίπεδο είναι η προστασία της μητρότητας και η κατοχύρωση αδειών για τις έγκυες και τις μητέρες, ιδιαιτέρως τις εργαζόμενες που δεν έχουν πλήρες ωράριο ή μόνιμη θέση εργασίας, ενώ πολύ σπανιότερα η σεξουαλική παρενόχληση και η ίση αμοιβή.

Ενώ στο τοπικό (δημοτικό και περιφερειακό) επίπεδο και λόγω των δημοτικών και περιφερειακών επιτροπών ισότητας και λόγω της ένταξης γραφείου ή και τμήματος ισότητας στο οργανόγραμμα, υπάρχει θεσμική οδός για την ένταξη ζητημάτων που αφορούν την ισότητα των φύλων. Παράλληλα, η αύξηση του ποσοστού των γυναικών στο δημοτικό συμβούλιο συμβάλλει καθοριστικά στην ένταξη της ατζέντας φύλου στο τοπικό επίπεδο και επιπλέον δημιουργεί πλαίσιο για την πρόληψη και την καταπολέμηση του σεξισμού.

Από την άλλη, στο κεντρικό επίπεδο διαπιστώνεται ότι η αύξηση των γυναικών σε υψηλές θέσεις ευθύνης και στην κυβέρνηση μπορεί να συμβαδίζει με την απουσία ατζέντας για την ισότητα των φύλων ή με την ανάδειξη των διεκδικήσεων του κινήματος ΛΟΑΤΚΙ+ και την υποχώρηση των φεμινιστικών διεκδικήσεων.

Στο επίπεδο του κοινοβουλίου η προώθηση των θεμάτων ισότητας των φύλων συνιστά αρμοδιότητα της Ειδικής Μόνιμης Επιτροπής Ισότητας, Νεολαίας και

Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, η οποία διαδραματίζει αρκετά σημαντικό ρόλο ως βήμα δημόσιου διαλόγου και εν μέρει ως βήμα λογοδοσίας των αρμόδιων φορέων της πολιτείας. Όπως διαπιστώνεται όμως από τις συμμετέχουσες, τα θέματα της Επιτροπής είναι πολύ διευρυμένα και συχνά οι βουλευτές/-τριες που είναι μέλη της Επιτροπής, δεν έχουν ειδικό ενδιαφέρον για την ατζέντα φύλου.

Σε ό,τι αφορά τη λογοδοσία, σημειώνεται ότι κατά γενική ομολογία των συμμετεχουσών, οι γυναίκες πολιτικοί οφείλουν να λογοδοτούν για όσα έχουν πράξει στο πλαίσιο του ρόλου τους στα διαφορετικά επίπεδα πολιτικής, εφόσον βεβαίως έχουν ατζέντα φύλου και την έχουν θέσει υπόψη του εκλογικού σώματος και των πολιτών.

- «Ναι. Το πιστεύω αυτό, γιατί δεν μπορεί μια γυναίκα να έχει ατζέντα φύλου και να μην λογοδοτεί τι έχει κάνει σε όλη τη διάρκεια του πολιτικού της βίου, είτε είναι στο κοινοβούλιο, είτε στον δήμο, είτε στην περιφέρεια.»

Στην Ελλάδα δεν προβλέπονται θεσμοποιημένες ή τυπικές διαδικασίες λογοδοσίας. Ως εκ τούτου, η λογοδοσία –και για τα ζητήματα της ατζέντας φύλου και για το κατά πόσον οι γυναίκες που την έχουν επικαλεστεί έχουν εργαστεί σε αυτή την κατεύθυνση– γίνεται *ad hoc* και άτυπα και εξαρτάται αφενός από τους πολίτες (γυναίκες και άνδρες) και αφετέρου από τους φορείς της κοινωνίας των πολιτών που εκπροσωπούν οι γυναίκες σε θέσεις ευθύνης (συνδικαλιστική οργάνωση, κόμμα, παράταξη κ.λπ.). Σύμφωνα με κάποιες συμμετέχουσες, η λογοδοσία για τα θέματα ισότητας των φύλων θα μπορούσε να ζητηθεί εκ μέρους των φεμινιστικών/γυναικείων οργανώσεων και συλλογικοτήτων, αλλά και στην περίπτωση αυτή είναι μάλλον αδρανείς αυτές οι διαδικασίες.

Σε τοπικό επίπεδο, η λογοδοσία φαίνεται να λειτουργεί πιο αποτελεσματικά κυρίως μέσω της Δημοτικής ή Περιφερειακής Επιτροπής Ισότητας στις οποίες συμμετέχουν εκπρόσωποι γυναικείων οργανώσεων και συλλόγων και οι οποίες κάθε χρόνο καταρτίζουν τον απολογισμό τους για το Δημοτικό ή Περιφερειακό Συμβούλιο.

- Κοιτάξτε, επειδή εμείς έχουμε την Επιτροπή Ισότητας, στην οποία εκπροσωπούνται οι γυναικείοι σύλλογοι και όλες οι δημοτικές παρατάξεις σε αυτή την Επιτροπή. Επομένως, όταν κάνουμε τον απολογισμό κάθε έτους και αυτή η Επιτροπή και το Δημοτικό Συμβούλιο, εμμέσως λογοδοτούν στους γυναικείους συλλόγους, το τι έχουν πράξει.»

3.3. Αποτίμηση της υφιστάμενης κατάστασης για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική

3.3.1. Συνολικότερη αποτίμηση της υφιστάμενης κατάστασης

Στο πλαίσιο αυτής της υποενότητας καταγράφηκε η συνολικότερη εκτίμηση και αποτίμηση των συμμετεχουσών για την υφιστάμενη κατάσταση αναφορικά με τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών σε δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων. Αναδείχθηκαν και καταγράφηκαν οι απόψεις των συμμετεχουσών για όσα έχουν κατακτηθεί και όσα μένει να κατακτηθούν, προκειμένου να φθάσουμε στην ισοτιμία και στη δημοκρατία της ισότητας, για τον ρόλο που διαδραματίζουν οι ποσοστώσεις υπέρ των γυναικών και το πώς έχουν λειτουργήσει σε διαφορετικά επίπεδα και πεδία πολιτικής.

Επίσης, διερευνήθηκαν επιμέρους διαστάσεις της συμμετοχής (όπως για παράδειγμα το κατά πόσον οι γυναίκες ψηφοφόροι ψηφίζουν γυναίκες, για ποιους λόγους, υπό ποιες προϋποθέσεις κ.λπ.) και της εκπροσώπησης (όπως για παράδειγμα το κατά πόσον οι θέσεις ευθύνης ή τα χαρτοφυλάκια/portfolios που αναλαμβάνουν οι γυναίκες μετά την εκλογή τους στηρίζονται σε έμφυλα στερεότυπα κ.λπ.), οι οποίες επηρεάζουν την πολιτική παρουσία των γυναικών στο σύγχρονο πλαίσιο. Εντοπίστηκαν και καταγράφηκαν οι σημαντικότερες (θεσμικές και κοινωνικές) αλλαγές που έχουν προκύψει σε τοπικό, εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο και διερευνήθηκε ο ρόλος του γενικότερου περιβάλλοντος (κοινωνικο-οικονομικού, πολιτικού, οικογενειακού) σε συνάρτηση με τη συμμετοχή σε φορείς της κοινωνίας των πολιτικών και τον ρόλο των κομμάτων στην ενίσχυση της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών στην πολιτική.

Κοινή παραδοχή του συνόλου των συμμετεχουσών είναι ότι υπάρχει σαφής και αδιαμφισβήτητη θετική αλλαγή στην πολιτική, η οποία είναι προϊόν των αγώνων του φεμινιστικού κινήματος και των θεσμικών παρεμβάσεων και νόμων για τη διεύρυνση των δικαιωμάτων των γυναικών και την περαιτέρω κατοχύρωσή τους σε πολλά και διαφορετικά πεδία. Επίσης, οι συνολικότερες αλλαγές που έχουν να κάνουν με την

ισότητα των φύλων και τη σχέση των γυναικών με την πολιτική αναγνωρίζονται και έχουν γίνει αποδεκτές από σημαντικό μέρος του κοινωνικού συνόλου. Η κατάκτηση της ισότητας, ωστόσο, στην πολιτική συνεχίζει να παραμένει ζητούμενο και το σύνολο των συμμετεχουσών αναγνωρίζει ότι «πρέπει να γίνουν πολλά ακόμη», διότι δεν έχουμε φθάσει στο επιθυμητό σημείο.

Καταρχάς, οι αλλαγές αφορούν την αύξηση των ποσοστών συμμετοχής και εκπροσώπησης των γυναικών στο κοινοβούλιο. Μάλιστα από κάποιες συμμετέχουσες στην έρευνα, οι αλλαγές αυτές χαρακτηρίζονται θεαματικές αν συγκρίνουμε το σήμερα με τη δεκαετία του '80 και ιδιαιτέρως τα ποσοστά συμμετοχής των γυναικών στο κοινοβούλιο, τα οποία σχεδόν τριπλασιάστηκαν.

- «...νομίζω, ότι έχουν αλλάξει κάπως τα πράγματα, ενώ έχουν γίνει θεαματικές αλλαγές από τη δεκαετία του '80. Για παράδειγμα, τα ποσοστά στη βουλή στη δεκαετία του '90, ήταν 6,5%, και τώρα είναι 18%. Αυτή η μικρή αλλαγή έχει γίνει, μια μικρή αλλαγή, μέχρι να φτάσουν στο 50%, είναι τεράστια η διαφορά, οπότε την αξιολογείτε αυτή την αλλαγή, φαίνεται και από τα νούμερα.»

Αναγνωρίζεται, βέβαια, ότι οι αλλαγές που έχουν συντελεστεί σε παγκόσμιο επίπεδο είναι πολύ μεγαλύτερες και ότι στην Ελλάδα οι αλλαγές στην πολιτική δεν έχουν επηρεάσει το υψηλότερο επίπεδο. Επίσης, διαπιστώνεται ότι οι αλλαγές προκύπτουν και μέσα από συγκρούσεις.

Κατά δεύτερον, εντοπίζονται αλλαγές σε επίπεδο νοοτροπίας και στερεοτύπων, με τη διαπίστωση ότι στις παρούσες συνθήκες είναι πιο εύκολο να εκλεγεί μια γυναίκα ή και εκπροσωπήσει έναν πολιτικό χώρο. Οι αλλαγές στη νοοτροπία αφορούν επίσης τη λειτουργία του κοινοβουλίου και εν γένει τον δημόσιο διάλογο για ζητήματα φύλου, τα οποία, όπως επισημαίνεται ευαισθητοποιούν περισσότερο σε σύγκριση με τη δεκαετία του '90 και του '80, ενώ έχει ανοίξει και ο διάλογος για τον σεξισμό κατά των γυναικών στην πολιτική. Σημαντικό ρόλο στην αλλαγή των νοοτροπιών έχουν διαδραματίσει και οι ποσοτώσεις, αν και μέχρι στιγμής δεν έχουν επιφέρει θεαματικές αλλαγές στο επίπεδο της συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική και δεν έχουν ανατρέψει τις έμφυλες ανισοροπίες σε αυτό το επίπεδο. Επίσης, αναγνωρίζεται η θετική επίδραση του φεμινιστικού κινήματος των ομάδων γυναικών που δραστηριοποιήθηκαν εντός των κομμάτων (ιδιαιτέρως των κομμάτων της κεντροαριστεράς και της αριστεράς), στην αλλαγή των νοοτροπιών, καθώς και η

άνοδος του εκπαιδευτικού επιπέδου των γυναικών, που συνέβαλε στη συγκρότηση διεκδικητικής ατζέντας και σε προσωπικό, αλλά και σε πιο συλλογικό επίπεδο.

Από την άλλη, παρά το γεγονός ότι υπάρχουν θετικά αποτελέσματα ως προς τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική, από αρκετές συμμετέχουσες διαπιστώνεται παράλληλα ότι η αλλαγή αντιλήψεων δεν αφορά την πλειονότητα του κοινωνικού συνόλου, ενώ σε αρκετές περιπτώσεις διαφοροποιούνται οι κοινωνικές αλλαγές που έχουν προκύψει σε επίπεδο εμφανές και σε επίπεδο αφανές, συλλογικού υποσυνείδητου ή νοοτροπιών.

- «Υπάρχει διαφορά με το παρελθόν. Από την άλλη υπάρχουν οι πολύ βαθιές εγγραφές στο ασυνείδητο, οι πολύ βαριές, οι οποίες χρειάζονται πολύ μεγάλους χρόνους για να απαλειφθούν.»

Οι «εγγραφές» αυτές δημιουργούν σοβαρά προσωπικά προβλήματα διότι παρά τις κατακτήσεις στον δημόσιο βίο, στην καθημερινή ζωή οι γυναίκες βιώνουν αντιφάσεις και εσωτερικές συγκρούσεις, λόγω του υψηλού τιμήματος που πρέπει να καταβάλλουν για να ενταχθούν στην πολιτική.

- «Γι' αυτό σας λέω για μια ιστορία ανατροπής, αντιλήψεων και εγγραφών, κοινωνικών, στο σύνολο του κοινωνικού συνόλου, γιατί δεν μπορούν αυτές οι γυναίκες, οι λίγες... Αναρωτιέμαι, όμως, με τι τεράστιο κόστος συμβαίνει αυτό που φαίνεται ότι κατακτήθηκε. Σε μικρό ποσοστό, αλλά κατακτήθηκε. Δεν νομίζω ότι είναι το ίδιο κόστος που πληρώνουν οι άνδρες με τις γυναίκες σε αυτό το επίπεδο.»

Παρά τις θετικές αλλαγές που έχουν συντελεστεί, διαπιστώνεται ότι και στις σύγχρονες συνθήκες οι νέες γυναίκες συχνά έχουν έλλειψη αυτοπεποίθησης ή/και χαμηλή αυτοεκτίμηση και δεν παίρνουν εύκολα τον λόγο στον δημόσιο διάλογο ή σε εσωκομματικές διαδικασίες, είτε λόγω έλλειψης εμπειρίας, είτε επειδή το συνολικότερο πλαίσιο δεν είναι υποστηρικτικό και κυριαρχείται από έμφυλα στερεότυπα για τον ρόλο των γυναικών στην πολιτική.

- «Οι νέες γυναίκες που συμμετέχουν στη Νεολαία δεν έχουν το ίδιο θάρρος. Αντιμετωπίζουν ακόμα αυτό το αίσθημα της κατωτερότητας, της έλλειψης εμπειρίας και έλλειψης αυτοπεποίθησης.»

Από την άλλη, διαπιστώνεται ότι οι θετικές εξελίξεις σε ένα πεδίο (π.χ. στην πολιτική) δεν οδηγούν αναγκαία ή δεν συνεπάγονται θετικές εξελίξεις και σε ένα άλλο

(π.χ. στην εργασία). Συχνά, μάλιστα, η κατοχύρωση της θέσης των γυναικών στην πολιτική συμβαίνει παράλληλα με την επιδείνωση της θέσης τους στην αγορά εργασίας. Επομένως, για να αποτιμηθεί επί της ουσίας η πρόοδος ή οι αλλαγές που έχουν προκύψει στο πεδίο της ισότητας των φύλων θα πρέπει να στηριζόμαστε σε μια πιο ολιστική και οριζόντια προσέγγιση για τις έμφυλες ανισότητες. Το γεγονός αυτό συνδέεται άμεσα με την κρίση (θεσμική και οικονομική) και τις πολιτικές λιτότητας, οι οποίες σε ολόκληρη την Ευρώπη και στην Ελλάδα είχαν εξαιρετικά αρνητικές επιπτώσεις στα δικαιώματα των γυναικών και οδήγησαν σε «πισωγύρισμα». Σύμφωνα με αρκετές από τις συμμετέχουσες στην έρευνα, σε συνθήκες οξυμένης κρίσης και πολύ υψηλής ανεργίας, οι γυναίκες αποδέχονται την επιδείνωση των όρων εργασίας τους και σε επίπεδο ωραρίων και σε επίπεδο αμοιβών, για λόγους επιβίωσης.

- «Είναι αγώνας, αγώνας διαρκείας. Επίσης υπάρχει πισωγύρισμα με την κρίση... Ενώ πριν από την κρίση χρέους παλεύαμε για ίση εργασιακή αμοιβή, η ανεργία ανάγκασε τις γυναίκες να αποδέχονται οποιαδήποτε δουλειά, με οποιοδήποτε κόστος...»
- «Με το μνημόνιο και με την κρίση δημοκρατίας, έχουμε πάει πάρα-πάρα πολύ πίσω.»

Ενώ οι επισφαλείς συνθήκες εργασίας και ο φόβος της απόλυσης έχουν αρνητική επίδραση και στην ενεργή συμμετοχή των γυναικών στον συνδικαλισμό και ιδιαιτέρως στη συμμετοχή στα πρωτοβάθμια σωματεία. Για αυτό, όπως επισημαίνεται, είναι αναγκαίο να είμαστε σε διαρκή επαγρύπνηση. Ο κατακερματισμός της ελληνικής κοινωνίας που ξεκίνησε από το πεδίο της οικονομίας και έχει συμπεριλάβει το σύνολο των τομέων του δημόσιου βίου και της πολιτικής, δημιουργούν συνθήκες που ευνοούν την άρση των κατακτήσεων και των δικαιωμάτων.

Στον χώρο του συνδικαλισμού η αλλαγή των νοοτροπιών συνδέεται με το υψηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο όσων συμμετέχουν στην πολιτική, την ένταξη των γυναικών στην αγορά εργασίας με πιο ισότιμους όρους (πριν την κρίση) και τις αλλαγές που έχουν προκύψει στους έμφυλους ρόλους εντός της οικογένειας. Από την άλλη διαπιστώνεται ότι τα βήματα που έχουν γίνει στον χώρο του συνδικαλισμού είναι μικρά και δεν διευκολύνουν την πολιτική συμμετοχή των γυναικών, ενώ η νομική ισότητα και η κατοχύρωση βασικών εργασιακών δικαιωμάτων, δεν

συνεπάγεται αυτομάτως την άρση των έμφυλων διακρίσεων σε επίπεδο (διοικητικών ή συνδικαλιστικών) αποφάσεων.

Πολλές από τις συμμετέχουσες στην έρευνα τονίζουν ότι δεν αρκεί η θεσμική/νομική κατοχύρωση της ισότητας αν δεν διασφαλιστεί παράλληλα ότι όσα προβλέπει η νομοθεσία πράγματι ισχύουν και εφαρμόζονται στην πράξη. Αναδεικνύουν, δηλαδή, τη διάσταση μεταξύ νομικής και ουσιαστικής ισότητας (*legal & substantive equality*).

- “Κοιτάζετε, ναι έχουν αλλάξει πράγματα. Π.χ. νομοθετικά θα έλεγε κανείς η ισοτιμία στην Ελλάδα είναι κατοχυρωμένη εδώ και πάρα πολλά χρόνια. Αλλά στην πράξη όμως;
- «Αν πάρουμε τη διάσταση τη θεσμική, έχουν γίνει τα περισσότερα, σχεδόν όλα. Όχι όλα, αλλά σχεδόν όλα. Η διάσταση της πράξης όμως απέχει πάρα πολύ. Αυτή είναι η πρώτη γενική διαπίστωση...»

Εν κατακλείδι, όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μία εκ των συμμετεχουσών στην έρευνα, η αποτίμηση της συμμετοχής και εκπροσώπησης των γυναικών στην πολιτική συνδέεται άρρηκτα με το κατά πόσον έχει επιτευχθεί ουσιαστική ισότητα των φύλων στον δημόσιο και ιδιωτικό βίο, σε όλα τα πεδία και επίπεδα. Μόνο όταν η ισότητα εμπεδωθεί στο επίπεδο της καθημερινότητας και γίνει τρόπος ζωής θα υπάρξει η δυνατότητα της ίσης εκπροσώπησης και της πολιτικής αντιπαράθεσης, στο πλαίσιο συγκεκριμένων πολιτικών και προγραμμάτων.

- «Κοίτα για να προχωρήσει μια γυναίκα στην πολιτική σκηνή, πρέπει να έχεις αυτό που λέμε εμείς, σε όλα τα επίπεδα ουσιαστική ισότητα, δεν αρκεί μόνο η νομική ισότητα. Δηλαδή αυτό που έχεις διεκδικήσει με νομικό τρόπο, οι νόμοι που έχεις ψηφίσει... όσο αυτό θα προχωράει, θα μπαίνει στην παιδεία και θα μεγαλώνουν με διαφορετικό τρόπο, οι νέοι άνθρωποι, θα μοιράζονται πράγματα, θα υπάρχει συμφιλίωση, θα υπάρχει σεβασμός στην προσωπικότητα της γυναίκας, σιγά-σιγά θα αλλάζει και αυτό. Και σιγά-σιγά, όταν αλλάξει και αυτό το σύστημα, θα μπορείς να ασχολείσαι με την πολιτική, με την ουσιαστική έννοια του όρου, να είναι ο τρόπος ζωής σου, αυτό που πιστεύεις...»

3.3.2. Κατακτήσεις και ανοιχτά αιτήματα

Στο επίπεδο της πολιτικής η πιο σοβαρή κατάκτηση των τελευταίων ετών φαίνεται να είναι η θεσμοθέτηση της ποσόστωσης - σε πρώτη φάση στις δημοτικές και

νομαρχιακές εκλογές, το 2001.⁷⁷ Ωστόσο, παράλληλα με τη θεσμική κατοχύρωση της ποσόστωσης, σημαντικό ρόλο έχουν διαδραματίσει και μια σειρά από άλλες αλλαγές (θεσμικές και κοινωνικές) που συνέβαλαν στον μερικό ή συνολικότερο μετασχηματισμό των αντιλήψεων και νοοτροπιών.

Από την άλλη, αυτά που δεν έχουν κατακτηθεί είναι η ουσιαστική ισότητα σε όλα τα πεδία και επίπεδα πολιτικής, στον δημόσιο και στον ιδιωτικό βίο. Σύμφωνα με τις περισσότερες συμμετέχουσες στην έρευνα, για να επιτευχθεί η ισότητα σε όλα τα επιμέρους πεδία είναι αναγκαίο να τίθεται διαρκώς η έμφυλη προσέγγιση και να υπάρχει δημόσιος διάλογος για να μην υπάρξει υποχώρηση ή θεωρηθεί δεδομένο ότι κατακτήθηκαν όλα.

i. Ο ρόλος των ποσοστώσεων

Κοινή παραδοχή του συνόλου των συμμετεχουσών στην έρευνα είναι ότι οι ποσοστώσεις έχουν συμβάλει θετικά στην αύξηση της συμμετοχής των γυναικών σε δομές πολιτικής εξουσίας και λήψης πολιτικών αποφάσεων. Αυτό αποτυπώνεται εν μέρει και στο επίπεδο της εκπροσώπησης, με την εκλογή περισσότερων γυναικών στην αυτοδιοίκηση, στο εθνικό και στο ευρωπαϊκό κοινοβούλιο. Η ποσόστωση όχι μόνο παράγει απτά και σημαντικά αποτελέσματα, αλλά επιπλέον διαπαιδαγωγεί σε μια διαφορετική πολιτική κουλτούρα και εν δυνάμει θέτει ένα διαφορετικό πλαίσιο για την εκπροσώπηση. Παράλληλα, συμβάλλει στο να έρθουν οι γυναίκες στο προσκήνιο της πολιτικής και δημιουργεί πιο ευνοϊκές προϋποθέσεις για να αλλάξει η κοινωνική δυναμική, ενώ σε επίπεδο πολιτείας αποτελεί δέσμευση με μεγάλη ιδεολογική σημασία για την ισότητα των φύλων και την ισόρροπη εκπροσώπηση ανδρών και γυναικών στην πολιτική.

Ως αίτημα η ποσόστωση συνδέθηκε αφενός με τις αρχές της δημοκρατίας και της ισότητας και αφετέρου με τον φεμινισμό, ιδιαίτερα από τα αριστερά κόμματα, με την έννοια της υποστήριξης υποψηφίων γυναικών που θα προβάλλουν

⁷⁷ Με το άρθρο 75, παρ. 1 του Ν.2910/2001 (ΦΕΚ 91/Α'/2.5.2001), καθιερώθηκε η υποχρεωτική, κατ' ελάχιστο στο 1/3, συμμετοχή από κάθε φύλο ως υποψηφίων στα ψηφοδέλτια των Νομαρχιακών και Δημοτικών εκλογών.

φεμινιστικές διεκδικήσεις. Επίσης, τέθηκε ως αίτημα όχι μόνο για τις εκλογικές αλλά και για τις εσωκομματικές διαδικασίες.

Σε μικρότερα ή χαμηλότερα επίπεδα, διαπιστώνεται ότι είναι καθοριστική η επίδραση της ποσόστωσης, διότι προσδιορίζει ποιος είναι ο συγκεκριμένος αριθμός γυναικών που θα πρέπει να συμπεριληφθεί στα ψηφοδέλτια και αυτό με τη σειρά του οδήγησε σε κινητοποίηση, προκειμένου να εντοπιστούν οι γυναίκες που θα θέσουν υποψηφιότητα και θα ενταχθούν στο ψηφοδέλτιο. Η ποσόστωση δηλαδή λειτουργεί πιο αποτελεσματικά και η αριθμητική αύξηση του ποσοστού των γυναικών αποτυπώνεται με πιο σαφή τρόπο σε πιο μικρά σχήματα και σε πιο στενούς κύκλους (π.χ. δημοτικές κοινότητες, πρωτοβάθμια σωματεία κ.λπ.).

Επίσης, αναγνωρίζεται ότι ένα ποσοστό γυναικών συμμετέχει σε εκλογικές διαδικασίες χωρίς να το έχουν σκεφτεί ή να το έχουν αποφασίσει εκ των προτέρων - όπως χαρακτηριστικά αναφέρει μία εκ των συμμετεχουσών, «μπήκε έτσι, σκούντα-σπρώξε». Από την άλλη, όμως, υπάρχουν περιπτώσεις γυναικών που μπήκαν στην πολιτική και συνειδητοποίησαν ότι τους ενδιαφέρει η ενεργή συμμετοχή, ενώ κάποιες από τις γυναίκες που εκλέχθηκαν έδωσαν στη συνέχεια πολύ καλά δείγματα γραφής, αξιοποιώντας θετικά την ευκαιρία που τους δόθηκε.

Επιπλέον, λόγω της ποσόστωσης, η οποία διασφαλίζει πιο ισότιμες προϋποθέσεις για τη συμμετοχή των γυναικών, έχουν προκύψει αλλαγές και στο επίπεδο της νοοτροπίας. Έτσι ολοένα και περισσότερο οι υποψήφιοι συμμετέχουν έχοντας αξιώσεις και δεν αποδέχονται να συμπεριληφθούν απλώς και μόνο για να συμπληρωθεί ένα ψηφοδέλτιο. Παράλληλα, αλλάζουν και οι αντιλήψεις του εκλογικού σώματος και ένας σημαντικός αριθμός ψηφοφόρων εξετάζει την πιθανότητα να ψηφίσει και άνδρες και γυναίκες ή/και να εκλέγει γυναίκες.

- «Τα στεγανά σπάνε σιγά-σιγά και υπάρχει αποδοχή από το εκλογικό σώμα, που σε πολύ μεγάλο ποσοστό πια, εξετάζει εξίσου την πιθανότητα να ψηφίσει έναν άνδρα και μια γυναίκα. Δεν ξεκινάει με το στερεότυπο ότι θα ψηφίσω κάποιον. Πολύ μεγάλο ποσοστό θα ψηφίσει άνδρα ή γυναίκα, ανάλογα με τα άλλα χαρακτηριστικά που βλέπει. Ικανότητες, ειλικρίνεια, αν πείθει...»
- «Δεν άλλαξαν ταυτόχρονα με την ποσόστωση και οι νοοτροπίες. Όμως ήταν ένα εργαλείο πολύ χρήσιμο και παραμένει χρήσιμο και νομίζω έχει κάνει δουλειά, έχουν βγει γυναίκες αρκετές, έχουμε καταφέρει να έχουμε γυναίκες...»

Από την άλλη, ωστόσο, εντοπίζονται διαφοροποιήσεις μεταξύ βουλευτικών και δημοτικών/περιφερειακών εκλογών σε ό,τι αφορά τις ποσοστώσεις. Στο εθνικό επίπεδο, λόγω του μικρότερου αριθμού υποψηφίων για τις βουλευτικές εκλογές, υπάρχει μεγάλος, ενδεχομένως και μεγαλύτερος αριθμός γυναικών από τον απαιτούμενο. Αντιθέτως στο τοπικό επίπεδο, όπου απαιτείται πολύ μεγάλος αριθμός υποψηφίων είναι πιθανό να ενταχθούν στο ψηφοδέλτιο φίλες, γνωστές και συγγενείς, προκειμένου να καλυφθεί η απαιτούμενη ποσόστωση. Ενώ σημειώνεται ότι η εκλογή, ιδιαιτέρως στο κοινοβούλιο, εξαρτάται και από άλλους παράγοντες όπως είναι η αναγνωρισιμότητα, η εκλογική αυτοτέλεια, η ύπαρξη πόρων κ.λπ. που δεν επηρεάζονται από τις ποσοστώσεις. Η ποσόστωση, δηλαδή, συνήθως δεν λειτουργεί αποτελεσματικά αν δεν υπάρχει αναγνωρισιμότητα ή καταξίωση. Για αυτό και σπανίως εκλέγονται με ποσόστωση γυναίκες που δεν έχουν ασχοληθεί ποτέ με την πολιτική ή δεν είναι καταξιωμένες ή γνωστές από τον χώρο εργασίας ή ενασχόλησής τους.

Σημαντική επισήμανση που έγινε από τις περισσότερες συμμετέχουσες είναι και το γεγονός ότι η ποσόστωση στις υποψηφιότητες και στα ψηφοδέλτια δεν αποτυπώνεται στο ίδιο ποσοστό στην εκλογή γυναικών, αφενός διότι το εκλογικό σώμα δεν ψηφίζει με κριτήρια φύλου και αφετέρου διότι τα έμφυλα στερεότυπα στην πολιτική είναι πολύ ισχυρά, κάποτε και πολύ άκαμπτα.

- «Παρά ταύτα από το 40%, θα βγουν 15%, γιατί δεν μπορεί να βγει ποσόστωση στις θέσεις των εκλεγμένων, είναι αντισυνταγματικό και επίσης ο κόσμος, οι ψηφοφόροι, δεν έχουνε τη συνείδηση, ότι πρέπει να ψηφίσουνε και 40% γυναίκες σε αυτούς που ψηφίζουνε. Ψηφίζουνε με άλλα κριτήρια, όχι με τα κριτήρια του φύλου. Και τα κριτήρια τα άλλα, είναι σύμφωνα με τα στερεότυπα της πολιτικής, που οι άνδρες θεωρούνται ότι είναι καλύτεροι πολιτικοί και αυτό εκφράζεται στην ψήφο και αντί για 40%, θα βγούνε 15%.»

Παρά τη θετική επίδραση των ποσοστώσεων δεν έχουν αυξηθεί σημαντικά τα ποσοστά των εκλεγμένων γυναικών, σε εθνικό/κεντρικό επίπεδο, αλλά κυρίως στην τοπική και περιφερειακή αυτοδιοίκηση. Οι ποσοστώσεις συμβάλλουν στο να γίνει το πρώτο βήμα για τη συμμετοχή, αλλά είναι μάλλον δύσκολο να ανατρέψουν τα ισχύοντα εμπόδια και τους στερεότυπους έμφυλους ρόλους, ιδιαιτέρως για τις νεότερες γυναίκες με ευθύνες φροντίδας. Για αυτό και σύμφωνα με αρκετές από τις

συμμετέχουσες στην έρευνα, θα πρέπει η ποσόστωση να συνδυάζεται με μέτρα κοινωνικής πολιτικής, μέτρα που θα στοχεύουν στην εξισορρόπηση εργασιακού και προσωπικού/οικογενειακού βίου, για την επιμόρφωση των γυναικών που ενδιαφέρονται να θέσουν υποψηφιότητα σε κάποια εκλογική διαδικασία κ.λπ. Μάλιστα, μία εκ των συμμετεχουσών, η οποία θεωρεί ότι η ποσόστωση δεν επιλύει το ζήτημα της ανισοτιμίας και επιπλέον δεν λειτουργεί υποστηρικτικά για τη συμμετοχή των γυναικών στα κοινά, τονίζει ιδιαίτερος τη σημασία της λήψης μέτρων που θα συμβάλλουν στο να βγουν οι γυναίκες από το σπίτι, διότι θεωρεί ότι η ταύτιση των γυναικών με τον ιδιωτικό χώρο και οι πολλαπλοί τους ρόλοι είναι οι βασικές αιτίες της χαμηλής συμμετοχής και εκπροσώπησης των γυναικών στην πολιτική. Παράλληλα, είναι αναγκαίο να ληφθούν μέτρα και πρωτοβουλίες για την ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των πολιτών, προκειμένου το μέτρο των ποσοστώσεων να ενταχθεί στη συνολικότερη εκλογική διαδικασία και κουλτούρα.

Ένα άλλο θέμα που τέθηκε από τις περισσότερες συμμετέχουσες σε σχέση με τις ποσοστώσεις είναι το γεγονός ότι δεν είναι υποχρεωτική η εφαρμογή της σε όργανα λήψης αποφάσεων της κοινωνίας των πολιτών (κόμματα, παρατάξεις, συνδικαλιστικές οργανώσεις, συλλόγους, μη κυβερνητικές οργανώσεις) και αυτό σημαίνει ότι η (πιο) ισότιμη συμμετοχή των γυναικών επαφίεται στους αρχηγούς των κομμάτων, στις ηγετικές ομάδες και εν γένει στους κομματικούς μηχανισμούς. Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι ακόμα και όταν προτείνονται γυναίκες με πολιτικά κριτήρια, είναι πιθανό η ηγεσία του κόμματος να μη ανταποκριθεί θετικά και να επιλέξει γυναίκες που δεν έχουν σχέση με την πολιτική, απλώς και μόνο προκειμένου να συμπληρωθεί το ψηφοδέλτιο. Από την άλλη, ωστόσο, η ποσόστωση μπορεί να λειτουργήσει και ως μέσο για την οριοθέτηση των μηχανισμών εσωτερικής αναρρίχησης που λειτουργούν στο πλαίσιο των κομμάτων. Εφόσον είναι υποχρεωτική, τουλάχιστον στο επίπεδο των εκλογών, τα κόμματα είναι υποχρεωμένα να διασφαλίσουν έναν συγκεκριμένο αριθμό υποψήφιων γυναικών.

Ένα επιπλέον ενδιαφέρον στοιχείο που αναδείχθηκε στο πλαίσιο της ποιοτικής έρευνας είναι ότι αρκετές από τις συμμετέχουσες, παρότι υποστηρίζουν το μέτρο της ποσόστωσης, δεν θεωρούν τιμητική την εκλογή με ποσόστωση.

- «Ναι, πολλές γυναίκες πολιτικοί θεωρούν ότι η ποσόστωση δεν τις τιμά, ότι τις προσβάλλει. Θεωρούν ότι η ποσόστωση διακρίνει. Εγώ πάλι θεωρώ ότι πρέπει να υπάρχουν θετικές διακρίσεις για τις γυναίκες σε θέσεις ευθύνης, εφόσον δεν υπάρχει ίση συμμετοχή. Είναι ένα μέσον ακριβώς για να ενισχύσεις σε επίπεδο κοινωνίας διαφορετικές αντιλήψεις.»
- «...μου ζήτησαν να είμαι υποψήφια στην κεντρική επιτροπή και την πρώτη φορά εκλέχθηκα με ποσόστωση. Δεν μπορείτε να φανταστείτε πόσο με πείραξε. Την επόμενη φορά τρεχάτε ποδαράκια μου και εκλέχθηκα χωρίς ποσόστωση, αυτό ήταν ένα βήμα. Πιστεύω λοιπόν στην ποσόστωση ως μέτρο μετάβασης.»

Ακριβώς επειδή η ποσόστωση έχει λειτουργήσει θετικά, το σύνολο σχεδόν των γυναικών που συμμετείχαν στην έρευνα θεωρούν ότι θα πρέπει να συνεχιστεί μέχρι να φθάσουμε στην ισόρροπη συμμετοχή, στο 50/50 και σε επίπεδο εκπροσώπησης και όχι μόνο υποψηφιότητας.

Τέλος, με αφορμή την πρόσφατη νομοθετική αύξηση της ποσόστωσης υπέρ των γυναικών (40% τουλάχιστον) σε όλες τις εκλογικές διαδικασίες, πολλές από τις συμμετέχουσες στην έρευνα έκαναν την εκτίμηση ότι θα υπάρξει πιο αυστηρή κριτική για τις γυναίκες που θα ενταχθούν στα ψηφοδέλτια και στη συνέχεια θα εκλεγούν. Ενώ θεωρούν ότι η πρώτη θητεία με την αυξημένη ποσόστωση υπέρ των γυναικών και την αναμενόμενη αύξηση των εκλεγμένων γυναικών, θα είναι δύσκολη ιδιαιτέρως στην αυτοδιοίκηση όπου θα ισχύσει παράλληλα με την απλή αναλογική, λόγω των αναμενόμενων συγκρούσεων σε επίπεδο (δημοτικών και περιφερειακών) συμβουλίων. Επειδή, λοιπόν, οι γυναίκες δεν έχουν μάθει να συγκρούονται, υπάρχει ενδεχόμενο να μην μπορέσουν να διαχειριστούν αποτελεσματικά τα νέα δεδομένα.

ii. Η γυάλινη οροφή και το έμφυλο πρόσημο των χαρτοφυλακίων

Η γυάλινη οροφή ισχύει και στην περίπτωση της πολιτικής και των δομών λήψης πολιτικών αποφάσεων. Συνδέεται στενά με δύο σημαντικές διαστάσεις της συμμετοχής των γυναικών: αφενός με τη γενικότερη υπο-εκπροσώπηση των γυναικών σε όλα τα επίπεδα πολιτικής (εθνικό, περιφερειακό και τοπικό) και αφετέρου με την εντός της πολιτικής αυστηρή ιεράρχηση των τομέων και χαρτοφυλακίων. Τα χαρτοφυλάκια διαχωρίζονται σε αυτά που θεωρούνται υψηλού κύρους/σκληροπυρηνικά ή «πρωτοκλασάτα» και στερεοτυπικά «ανδρικά»

(οικονομικά, εξωτερική πολιτική, άμυνα, ανάπτυξη κ.λπ.) και σε αυτά που θεωρούνται λιγότερο σημαντικά/ήπια ή «δευτεροκλασάτα» και στερεοτυπικά «γυναικεία» (πολιτισμός, κοινωνική πολιτική, παιδεία κ.λπ.). Συχνά, ο ορισμός σε θέσεις ευθύνης που συνδέονται με πιο ήπια αντικείμενα είναι και ένας τρόπος «απενεργοποίησης» των γυναικών.

Συνιστά κοινή παραδοχή των συμμετεχουσών στην έρευνα ότι η γυάλινη οροφή αποτελεί ένα από τα πιο σοβαρά εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες στην πολιτική.

– «Υπάρχει γυάλινη οροφή στην πολιτική όσον αφορά στα αξιώματα.»

Η γυάλινη οροφή, αν και αόρατη σε έναν βαθμό, είναι ορατή σε όλες τις θέσεις ευθύνης, διοικητικές, συνδικαλιστικές και πολιτικές και σε όλες τις βαθμίδες, και πολύ πιο ισχυρή, σχεδόν αδιαπέραστη, στα υψηλότερα επίπεδα.

Στις συνδικαλιστικές οργανώσεις, όσο πιο υψηλή είναι η βαθμίδα, τόσο μικρότερη είναι η συμμετοχή των γυναικών. Για παράδειγμα στις τριτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις συμμετέχουν και εκλέγονται ελάχιστες γυναίκες. Σύμφωνα με κάποιες από τις συμμετέχουσες το ζήτημα της υπο-εκπροσώπησης στην περίπτωση αυτή συνδέεται κυρίως με τους στερεότυπους έμφυλους ρόλους στο νοικοκυριό και την οικογένεια και όχι με τη γυάλινη οροφή. Στις εκλογικές διαδικασίες των συνδικαλιστικών παρατάξεων υπάρχει επίσης αξιολόγηση και «ξεσκαρτάρισμα» (screening) των υποψηφίων και δίνεται «γραμμή» για εκείνους και εκείνες που θα πρέπει να ψηφιστούν. Είναι σαφές ότι μέσω αυτής της διαδικασίας ουσιαστικά προαποφασίζεται, πόσες και ποιες υποψήφιες, πόσοι και ποιοι υποψήφιοι, θα ενισχυθούν προκειμένου να εκλεγούν σε θέση ευθύνης.

Στο υψηλότερο επίπεδο λήψης των αποφάσεων οι γυναίκες κατά γενική ομολογία είναι πολύ λιγότερες ακόμα και σε χώρους ή τομείς όπου ποσοτικά είναι πολύ πάνω από τον μέσο όρο. Στο ανώτατο επίπεδο, οι ιεραρχίες είναι πολύ ισχυρές και εκτός από το φύλο καθορίζονται και από άλλους παράγοντες (π.χ. σχέση με τους μηχανισμούς, προβολή έργου, ηλικία κ.λπ.) που σε κάθε περίπτωση δυσκολεύουν ακόμα περισσότερο τις γυναίκες.

Η γυάλινη οροφή λειτουργεί ως ένα είδος (άτυπης) φύλαξης της πύλης εισόδου (*gatekeeping*) στην πολιτική εξουσία ή τουλάχιστον σε ανώτερες βαθμίδες λήψης πολιτικών αποφάσεων και ταυτοχρόνως ως μέσο διαίωξης των έμφυλων στερεοτύπων. Παράλληλα εκφράζει τον βαθμό (μη) εξάλειψης των έμφυλων στερεοτύπων για τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική, καθορίζοντας ποιες θέσεις εξουσίας ή ευθύνης είναι κοινωνικά αποδεκτό να κατέχουν οι γυναίκες.

- «Μπορεί να είναι αποδεκτό η γυναίκα να προοδεύει, να συμμετέχει, αλλά υπάρχει ένα ταβάνι. Ως εκεί. Η κοινωνία αποδέχεται μια γυναίκα να γίνει άντε και δημοτική σύμβουλος.»

Η γυάλινη οροφή ισχύει και στην περίπτωση των κομμάτων με δεδομένο ότι ο συνήθης ρόλος που επικυλάσσεται για τις γυναίκες είναι ο οργανωτικός και η δουλειά στα «μετόπισθεν». Επίσης, σε κάποια κόμματα (συνήθως της αριστεράς) η θέση ευθύνης θεωρείται «χρέωση» και όχι τόσο ατομική επιλογή ή πολύ περισσότερο αποτέλεσμα εσωκομματικής ή άλλης εκλογικής διαδικασίας. Το άτομο αναλαμβάνει ένα καθήκον και οφείλει να το φέρει σε πέρας. Επομένως, σύμφωνα με όσα κατατέθηκαν στο πλαίσιο της έρευνας, στην περίπτωση αυτή δεν τίθεται θέμα διεκδίκησης ή πολύ περισσότερο γυάλινης οροφής.

Στον αντίποδα των συνδικαλιστικών οργανώσεων και των κομμάτων, σύμφωνα με κάποιες συμμετέχουσες, είναι οι μη κυβερνητικές οργανώσεις, οι οποίες θεωρούνται πρότυπα πολιτικής δράσης και χώροι πολιτικής που κυριαρχούνται από τις γυναίκες και σε επίπεδο εργαζόμενων και σε επίπεδο ηγεσίας.

- «Οι μη κυβερνητικές οργανώσεις έχουν ανέβει σαν πρότυπα πολιτικής δράσης και ειδικά τώρα με το προσφυγικό, έχουν ανέβει πάρα πολύ. Εκεί είναι γυναίκες παντού. Και οι *leaders* και οι εργαζόμενοι είναι γυναίκες.»

Σχετικά με το ζήτημα των χαρτοφυλακίων ή αρμοδιοτήτων, η άποψη της πλειοψηφίας των συμμετεχουσών στην έρευνα είναι πως κάτι τέτοιο δεν ισχύει με απόλυτο τρόπο, ούτε στο επίπεδο του κοινοβουλίου, ούτε σε άλλα επίπεδα. Δεν αποτελεί κανόνα ότι οι γυναίκες επιλέγουν αντικείμενα που «ταιριάζουν» με τις στερεοτυπικές αντιλήψεις για τα ενδιαφέροντά τους και ούτε ορίζονται κατά αποκλειστικότητα σε θέσεις ευθύνης που ανταποκρίνονται στο «γυναικείο προφίλ».

Συχνά τα «ήπια» ή λιγότερο σημαντικά χαρτοφυλάκια ανατίθενται σε γυναίκες επειδή θεωρούνται ανασφαλείς ή και έχουν λιγότερη εμπειρία. Από την άλλη, και οι ίδιες οι γυναίκες συχνά προτιμούν ένα πιο «ελαφρύ» χαρτοφυλάκιο, διότι νοιώθουν πιο ασφαλείς ότι θα μπορέσουν να το διαχειριστούν. Σε άλλες περιπτώσεις θεωρείται ζήτημα νοοτροπίας και ευρύτερων κοινωνικών αντιλήψεων, οι οποίες σε μεγάλο βαθμό επιβεβαιώνονται, τουλάχιστον σε επίπεδο υπουργών.

- «Μάλλον αυτό είναι θέμα νοοτροπίας. Ομολογώ ότι υπάρχει διάχυτη μια αντίληψη ότι οι γυναίκες θα πάρουνε πιο light χαρτοφυλάκια, να το πούμε έτσι.»

Αναγνωρίζεται, ωστόσο, ότι υπάρχουν διαφοροποιήσεις που έχουν να κάνουν με την «τάση» των γυναικών να επιλέγουν συγκεκριμένα θέματα ή τομείς στο κοινοβούλιο, αλλά αυτό δεν σημαίνει τον αποκλεισμό τους από άλλους τομείς και θέσεις. Επίσης, διαπιστώνεται ότι η Ελλάδα υστερεί σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρώπης όπου, είναι σχεδόν αυτονόητο ότι οι γυναίκες μπορούν να τεθούν επικεφαλής σε υπουργεία που θεωρούνται απαιτητικά και υψηλού κύρους.

Δεν απουσιάζουν, όμως, και οι στερεοτυπικές αντιλήψεις για την «ευαισθησία των γυναικών» σε σχέση με την κοινωνική πολιτική και τις πολιτικές για τα παιδιά, παρά το γεγονός ότι τονίζεται πως τα χαρτοφυλάκια σε επίπεδο κυβέρνησης είναι θέμα καταμερισμού ευθυνών και όχι επιλογής με βάση το βιολογικό φύλο των μελών της κυβέρνησης. Σε κάποιες περιπτώσεις, μάλιστα, η στερεοτυπική αντίληψη για την έμφυλη διάσταση της «ευαισθησίας» συνδέεται με αίτημα της εκλογής γυναικών, προκειμένου να αναλάβουν τα συναφή κοινωνικά χαρτοφυλάκια στη συνέχεια.

Κάποιες από τις συμμετέχουσες στην έρευνα, υιοθετούν μια πιο ενδιάμεση θέση και υποστηρίζουν ότι από τη μια πλευρά υπάρχουν τομείς πολιτικής με τους οποίους οι γυναίκες νοιώθουν πιο εξοικειωμένες, λόγω των στερεότυπων έμφυλων ρόλων τους, αλλά από την άλλη, επειδή υπάρχει μια δυναμική εξέλιξη στις επιστήμες και στα επαγγέλματα και οι γυναίκες αποκτούν εξειδίκευση σε νέα πεδία, είναι αναμενόμενο ότι στο μέλλον θα εξοικειωθούν και με μη στερεοτυπικά θέματα.

- «Ναι, νομίζω ότι υπάρχουν πράγματα στα οποία εμείς οι γυναίκες αισθανόμαστε... όχι πιο οικεία, μας έλκουν πιο πολύ απ' ό,τι οι άνδρες. Χωρίς αυτό όμως να είναι κλισέ... Αυτό, όμως, αλλάζοντας οι ρόλοι και μπαίνοντας

ολοένα και περισσότερες γυναίκες και σε επαγγέλματα και επιστημονικές κατηγορίες που ήταν ανδροκρατούμενες, αλλάζει κι αυτό σιγά σιγά...»

Από την άλλη, αρκετές από τις συμμετέχουσες στην έρευνα θεωρούν ότι η διάσταση του φύλου παίζει καθοριστικό ρόλο με δεδομένο ότι τις σημαντικές και ανώτατες θέσεις ευθύνης τις καταλαμβάνουν άνδρες. Αυτό δεν σημαίνει ότι μια γυναίκα που έχει διασυνδέσεις με την ηγετική ομάδα του κόμματος δεν θα έχει πρόσβαση σε θέσεις υψηλού κύρους οι οποίες στερεοτυπικά δεν «ταιριάζουν» στις γυναίκες. Και στην περίπτωση αυτή, ωστόσο, υπάρχει όριο μέχρι πού μπορεί να φτάσει μια γυναίκα.

- «Το θέμα του φύλου, παίζει εξ' αρχής, δεν το συζητάμε. Συνήθως, τις θέσεις ευθύνης τις μεγάλες, τις καταλαμβάνουν άνδρες. Τώρα αν έχεις καλύτερες διασυνδέσεις ως γυναίκα, θα πάρεις και κάποια πράγματα, αν δεν έχεις, δεν θα πάρεις. Αλλά δεν θα γίνεις υπουργός, θα γίνεις υφυπουργός. Εξού και τα αποτελέσματα που έχουμε, πόσοι είναι οι υπουργοί, ελάχιστες γυναίκες.»

Σε επίπεδο κυβέρνησης, όπου οι υπουργοί επιλέγονται με βάση τις γνώσεις και τις ικανότητές τους, σύμφωνα με τις περισσότερες συμμετέχουσες, οι γυναίκες συχνά έχουν χαρτοφυλάκια που θεωρούνται «ανδρικά», όπως είναι η εθνική άμυνα ή τα οικονομικά, αλλά και στην περίπτωση αυτή ορίζονται σε θέση υφυπουργού ή αναπληρώτριας υπουργού και όχι στη θέση της υπουργού.

Στο επίπεδο της αυτοδιοίκησης και εφόσον δίνεται αυτή η δυνατότητα, η πλειοψηφία των γυναικών επιλέγει θέσεις που –άμεσα ή έμμεσα– συνδέονται με τους στερεοτυπικούς τους ρόλους, διότι νοιώθουν πιο ασφαλείς και θεωρούν ότι θα τα καταφέρουν καλύτερα. Οι επιλογές των εκλεγμένων γυναικών στο τοπικό επίπεδο σε μεγάλο βαθμό είναι απόρροια και συνδέονται με τα θέματα για τα οποία ενδιαφέρονται ή για τα οποία ενεργοποιούνται οι γυναίκες στο πλαίσιο της καθημερινότητας και των έμφυλων ρόλων τους, πριν την εκλογή τους. Για αυτό συχνά στις αντιδημαρχίες κοινωνικής πολιτικής επικεφαλής είναι γυναίκες αντιδήμαρχοι. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν υπάρχουν και εξαιρέσεις. Ωστόσο, όταν η εκπροσώπηση σε επίπεδο δήμου είναι πιο ισόρροπη ως προς τα φύλα, η κατανομή ευθυνών στηρίζεται πολύ λιγότερο σε στερεοτυπικές αντιλήψεις και οι γυναίκες είναι ορατές και σε μη «αναμενόμενες» θέσεις.

Και στην περίπτωση της κυβέρνησης και στην περίπτωση της τοπικής αυτοδιοίκησης έχει σημασία ο ρόλος που διαδραματίζει ο εκάστοτε επικεφαλής (ο πρωθυπουργός, ο περιφερειάρχης ή ο δήμαρχος) που έχει την αποκλειστική σχεδόν ευθύνη και εξουσία να ορίσει τις συνεργάτιδες και τους συνεργάτες του. Διότι όταν το ποσοστό πλησιάζει το 50/50 εκ των πραγμάτων αλλάζει η δυναμική. Η αύξηση των ποσοστών των γυναικών και σε συνδυασμό με την πολιτική βούληση, μπορεί και να αλλάξουν εντελώς την κυρίαρχη εικόνα. Όταν τα ποσοστά των εκλεγμένων γυναικών είναι υψηλά και υπάρχει η πολιτική βούληση για αναλογική εκπροσώπηση, δίνονται θέσεις ευθύνης στις γυναίκες και η ευκαιρία να «πλοηγηθούν» και να δοκιμαστούν σε ανδροκρατούμενους χώρους. Τα αποτελέσματα είναι συνήθως θετικά και για τις ίδιες, αλλά κυρίως για τον φορέα ή τον οργανισμό.

Τέλος, στην κατανομή των χαρτοφυλακίων έχει σημασία αν οι ίδιες οι γυναίκες διεκδικούν θέσεις ευθύνης και «μπαίνουν στο παιχνίδι» με βάση την προγενέστερη δραστηριοποίηση, εμπειρία και εξειδίκευσή τους. Η διεκδίκηση συνδέεται στενά με τη γνώση για τους μηχανισμούς επιλογής, τους όρους του πολιτικού παιχνιδιού και τον τρόπο προβολής του εαυτού. Συνήθως οι γυναίκες δεν γνωρίζουν τις πολιτικές διαδικασίες, ιδιαιτέρως τις αφανείς, και επιπλέον δεν έχουν μάθει να διεκδικούν θέσεις και πόστα. Όπως είναι προφανές, αυτό δυσκολεύει ακόμα περισσότερο την εξέλιξή τους στην πολιτική.

iii. Έμφυλες διαστάσεις στην άσκηση της πολιτικής

Σε σχέση με την πολιτική στάση και τις πρακτικές των γυναικών πολιτικών έναντι των ανδρών πολιτικών διαπιστώθηκε ότι σε μεγάλο βαθμό οι γυναίκες είναι εγκλωβισμένες σε ένα δίπολο που συνδέεται αφενός με τις στερεοτυπικές αντιλήψεις για τη χαλαρή, ευγενική, μειλίχια και χαμηλών τόνων «γυναικεία φύση» και αφετέρου με τις κυρίαρχες και συνήθως επιθετικές ή και «μάτσο» (*macho*) πρακτικές των ανδρών. Στην πρώτη περίπτωση είναι πιθανό, αν έχουν θέση ευθύνης ή συντονιστικό ρόλο στο πλαίσιο ενός διοικητικού ή πολιτικού οργάνου, να μην καταφέρουν να επιβληθούν και να χαρακτηριστούν υπερβολικά χαλαρές. Στη δεύτερη περίπτωση κινδυνεύουν να χαρακτηριστούν «στρίγκλες». Εν ολίγοις, είτε αποκλίνουν, είτε

συγκλίνουν προς το ανδρικό πρότυπο μέσω των πρακτικών τους, επικρίνονται και συνήθως θεωρούνται ανεπαρκείς.

Οι γενικότερες αντιλήψεις του συνόλου σχεδόν των συμμετεχουσών στην έρευνα για τη στάση και τις πρακτικές των γυναικών στην πολιτική είναι εξαιρετικά θετικές. Οι γυναίκες θεωρούνται πιο υπεύθυνες και πιο παραγωγικές από τους άνδρες, οι οποίοι ασχολούνται περισσότερο με τις δημόσιες σχέσεις – ένα πεδίο που κατέχουν πολύ καλύτερα από τις γυναίκες και στο οποίο έχουν τη δυνατότητα να διαθέσουν χρόνο. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει και μία εκ των συμμετεχουσών, οι γυναίκες πράττουν (*doers*) και οι άνδρες αποφασίζουν (*decision-makers*), τεκμηριώνοντας την άποψη ότι οι γυναίκες επιλύουν κρίσεις, είναι πιο ικανές από τους άνδρες και στηρίζονται σε ανοιχτές διαδικασίες διοίκησης.

Επίσης, θεωρείται ότι οι γυναίκες κινούνται με γνώμονα την πράξη και προσαρμόζονται πιο εύκολα στις καταστάσεις και για αυτό είναι πιο αποτελεσματικές στο έργο τους.

- «Είμαστε πιο πρακτικές, ακριβώς γιατί έχουμε μάθει, όχι πολλά λόγια, πράξη. Είμαστε πολύ πιο πρακτικές, πολύ πιο προσαρμοστικές κι όπως συμβαίνει στις επιχειρήσεις, αυτή η πρακτικότητα είναι αυτή που κάνει τις γυναίκες εκεί όπου πάνε να κάνουν δουλειά.»

Κρίνοντας από την προσωπική τους εμπειρία αρκετές συμμετέχουσες θεωρούν ότι οι γυναίκες που έχουν διαφορετική αντίληψη για την πολιτική παράγουν πιο θετικά αποτελέσματα και είναι πιο αποδοτικές σε αυτό που κάνουν από τους άνδρες συναδέλφους τους και στο χαμηλό και στο υψηλό επίπεδο.

Παράλληλα, διαπιστώνονται διαφοροποιήσεις μεταξύ των γυναικών που έχουν διαφορετικές αξίες και αρχές και δεν επιθυμούν να μπουν στο πολιτικό παιχνίδι με τους κυρίαρχους όρους, και των γυναικών που είναι καταξιωμένες ή θεωρούνται «πρωτοκλασάτες», οι οποίες φαίνεται να μην έχουν ενδοιασμούς ή και ηθικούς φραγμούς.

- «Γυναίκες που είναι “πρωτοκλασάτες” δεν έχουν κανένα ενδοιασμό σε τέτοια γιατί έχουν μάθει ότι το παιχνίδι της πολιτικής είναι αυτό και έτσι θα παίξουμε. Γυναίκες που μπαίνουν με άλλους όρους, προσπαθούν να προασπιστούν κάποιες αρχές και αξίες που έχουν και δεν θέλουν να μπουν σε αυτό. Νομίζω ναι, έχουν περισσότερο έναν ηθικό φραγμό.»

Σε μεγάλο βαθμό οι αντιλήψεις για τις γυναίκες (στην πολιτική) θα μπορούσαν να θεωρηθούν στερεοτυπικές και ουσιοκρατικές. Οι συμμετέχουσες στην έρευνα, συχνά αναφέρουν χαρακτηριστικά των γυναικών που θεωρείται ότι τα έχουν από τη «φύση» τους -συμμετοχικότητα, διαλλακτικότητα, προσφορά κ.λπ.- και τα συνδέουν με τις ποιότητες που απαιτούνται στο πλαίσιο της μητρότητας.

- «Αν υιοθετείς αντρικούς ρόλους ή τους δικούς σου, από τη φύση σου. Γιατί οι γυναίκες από τη φύση τους είναι συμμετοχικές και διαλλακτικές και της προσφοράς και της κοινωνικότητας με αυτόν τον τρόπο. Βοηθάνε τον συνάνθρωπό τους. Η πλειονότητα δεν λέω, αλλά αυτό είναι, το ότι μεγαλώνεις ένα παιδί...»

Ή συνδέεται η πιο σφαιρική και ολοκληρωμένη προσέγγιση των γυναικών για τα πράγματα, με τη δημιουργία οικογένειας και την απόκτηση παιδιών. Για αυτό ίσως προκαλεί έκπληξη όταν στο χώρο της πολιτικής διαπιστώνεται ότι υπάρχει ανταγωνισμός όχι μόνο μεταξύ ανδρών και γυναικών, αλλά και μεταξύ των γυναικών, - ένα ζήτημα που δεν έχει απασχολήσει ούτε τα κόμματα, ούτε τις γυναίκες πολιτικούς.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της πολιτικής στάσης των γυναικών, σύμφωνα με τις συμμετέχουσες στην έρευνα, είναι ότι σέβονται τις διαδικασίες περισσότερο από τους άνδρες συναδέλφους, δεν χρησιμοποιούν προσβλητικούς χαρακτηρισμούς και τρόπους για να τεκμηριώσουν τις όποιες διαφωνίες τους και επιλύουν ταχύτερα τα θέματα που προκύπτουν. Γενικά, θεωρείται ότι οι γυναίκες σε θέσεις ευθύνης διαχειρίζονται με διαφορετικό τρόπο τις κρίσεις, χωρίς επιθετικότητα σε επίπεδο λόγων και πράξεων ή συμπεριφορών και με σεβασμό στους υφισταμένους τους.

- «Μια γυναίκα, δεν “ξεκατινιάζεται” δημόσια, σέβεται τη διαδικασία. Οι άνδρες δεν το έχουν σε τίποτα και με τη γλώσσα του σώματος, να δείξουν και μια επιθετικότητα μεταξύ τους, όταν αντιδικούν, φωνές, θέματα που οι γυναίκες δεν τα επιλέγουν, θεωρώ, ούτε στην καθημερινότητά τους, ούτε στην οικογένειά τους.»
- «... συζητάμε επί ώρες για να λύσουμε ένα θέμα που θα μπορούσαμε να το λύσουμε σε 10 λεπτά.»

Ένα άλλο χαρακτηριστικό των γυναικών στην πολιτική είναι η αίσθηση του καθήκοντος που φθάνει μέχρι του σημείου της ενοχής σε περίπτωση που δεν τα καταφέρουν. Παράλληλα, επειδή ο χώρος της πολιτικής είναι ένας χώρος στον οποίο

δεν είναι αποδεκτές οι γυναίκες, όσες εμπλέκονται είναι πολύ αφοσιωμένες και καταβάλλουν πολύ μεγαλύτερη προσπάθεια, όχι μόνον από φιλοδοξία αλλά και επειδή θέλουν να καταξιωθούν και να αφήσουν ένα αποτύπωμα. Και όταν στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας εφευρίσκονται αντισυμβατικές ή και ρηξικέλευθες λύσεις, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση των δημοτικών λαχανόκηπων, των ανταλλακτηρίων ρούχων και βιβλίων κ.λπ., τα εγχειρήματά τους αντιμετωπίζονται σκωπτικά ή γελοιοποιούνται.

- «...αναλάβαμε στην κορύφωση των οικονομικών δυσκολιών και της νέας φτώχειας που απλώθηκε στη χώρα, να δημιουργήσουμε δομές... συλλογή τροφίμων, κοινωνικό παντοπωλείο, ανταλλακτήριο ρούχων, βιβλίων... δημοτικοί λαχανόκηποι... Από τότε το δούλεμα πήγαινε σύννεφο. Σε όλα τα τοπικά μέσα, στις εφημερίδες, ειρωνεία “η κυρία με τα ραπανάκια, τις ντομάτες.” Τέτοια πράγματα...»

iv. Ψήφος στις γυναίκες από τις γυναίκες

Γενικά, σύμφωνα με όσα καταγράφηκαν στο πλαίσιο της έρευνας, οι γυναίκες ψηφίζουν γυναίκες περισσότερο από ό,τι στο παρελθόν, και αυτό σε μεγάλο βαθμό συνιστά κατάκτηση από την άποψη ότι μέσω των ποσοστρώσεων έχει αυξηθεί σημαντικά τις τελευταίες δεκαετίες η ορατότητα και ο αριθμός των υποψήφιων γυναικών στις εκλογικές διαδικασίες.

Από την άλλη, φαίνεται να κερδίζει έδαφος μεταξύ των γυναικών ψηφοφόρων η πρακτική να ψηφίζουν γυναίκες επειδή θεωρούν ότι θα εκπροσωπηθούν καλύτερα από τις γυναίκες στη βάση του βιολογικού τους φύλου. Επίσης, θεωρείται λογικό οι γυναίκες να ψηφίζουν γυναίκες, επειδή θεωρούν ότι οι υποψήφιες μπορούν να κατανοήσουν περισσότερο τα προβλήματά τους και είναι εξ αντικειμένου πιο ευαίσθητοποιημένες λόγω του (βιολογικού) φύλου τους.

- «Σαφέστατα ναι. Γιατί σου λέει ότι μια γυναίκα... άλλος την θεωρεί πιο ευαίσθητο ον, άλλος την θεωρεί πιο κοινωνικό ον, άλλος -άλλη μάλλον- την θεωρεί πολύ πιο κοντά στα δικά της προβλήματα. Ε, φυσικά θα ψηφίσει και γυναίκα. Λογικό είναι.»

Διαπιστώνεται, επίσης, ότι και οι γυναίκες ψηφοφόροι και οι υποψήφιοι, ψηφίζουν γυναίκες, πολύ περισσότερο σήμερα. Άλλωστε, όταν η εκλογή αφορά υψηλότερες βαθμίδες και θέσεις, εντείνεται ο πολιτικός ανταγωνισμός και με τις γυναίκες συνυποψήφιοι.

- «Ναι, το εκλογικό κοινό ψηφίζει γυναίκες και οι υποψήφιοι ψηφίζουν γυναίκες και αλληλοψηφίζονται. Άρα λοιπόν ναι, απλά όσο πάμε ψηλά στα κλιμάκια, επειδή λίγες γυναίκες κατορθώνουν να ανέλθουν, εκεί λοιπόν υπάρχει και η ενδογυναικεία...»

Η ψήφιση γυναικών, ωστόσο, γίνεται υπό προϋποθέσεις και όρους που έχουν να κάνουν με την πολιτική τοποθέτηση, την ατζέντα, την αναγνωρισιμότητα και την καταξίωση των υποψηφίων. Επίσης, εξαρτάται από τα προβλεπόμενα για τη σταυροδοσία (αν προβλέπονται ένας ή περισσότεροι σταυροί προτίμησης) και τις έδρες/τον αριθμό των εκλεγόμενων στην εκάστοτε εκλογική περιφέρεια, και από το κατά πόσον έχει πείσει ότι ενδιαφέρεται για τα προβλήματα των γυναικών και τις έμφυλες ανισότητες – στον βαθμό βεβαίως που αυτό είναι κάτι που λαμβάνεται υπόψη από τις ψηφοφόρους.

Από την άλλη, αρκετές από τις συμμετέχουσες στην έρευνα θεωρούν ότι οι γυναίκες δεν ψηφίζουν γυναίκες διότι δεν είναι ευαισθητοποιημένες στα ζητήματα φύλου. Ή ψηφίζουν γυναίκες περιστασιακά και όχι επειδή είναι συνειδητοποιημένες ή πιστεύουν ότι ψηφίζοντας περισσότερες γυναίκες θα αυξηθούν τα ποσοστά εκπροσώπησης των γυναικών και θα έχουμε μια πιο ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών στην πολιτική.

- «Δεν νομίζω ότι υπάρχει συνείδηση, ότι πρέπει να ψηφίζουμε γυναίκες με μεγάλο πάθος. Δεν νομίζω, γιατί θα φαινότανε στο αποτέλεσμα.»

3.3.3. Αλλαγές ανά επίπεδο πολιτικής

Η αποτίμηση των αλλαγών ανά επίπεδο πολιτικής συνδέεται με τη συνολικότερη εκτίμηση και αίσθηση των συμμετεχουσών στην έρευνα, η οποία στηρίζεται αφενός στην προσωπική εμπειρία, την επαγγελματική διαδρομή και την πολιτική συμμετοχή τους σε ποικίλα πεδία και επίπεδα πολιτικής και, αφετέρου, στις πιο ειδικές τους

γνώσεις για τα ποιοτικά κυρίως ή τα ποσοτικά δεδομένα της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών σε κεντρικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο.

i. Ευρωπαϊκό επίπεδο

Η γενικότερη αποτίμηση για την ισότητα των φύλων σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι θετική ιδιαιτέρως για την περίοδο πριν την οικονομική κρίση και αρκετά επικριτική για την πρόσφατη περίοδο. Σύμφωνα με αρκετές από τις συμμετέχουσες, είναι σαφές ότι ενώ έχει αυξηθεί η συμμετοχή των γυναικών σε δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων σε μια σειρά από δικαιώματα των γυναικών καταγράφονται σοβαρές παραβιάσεις ή και οπισθοχωρήσεις. Για παράδειγμα, διαπιστώνονται σημαντικές έμφυλες ανισότητες στις αμοιβές, στασιμότητα στην άρση του οριζόντιου και κάθετου διαχωρισμού στην εργασία, πολύ μεγάλη αύξηση της ανεργίας των γυναικών και ιδιαιτέρως των νέων γυναικών, πολύ μεγάλη αύξηση της επισφαλούς εργασίας και, βέβαια, αύξηση της έμφυλης βίας και του σεξισμού.

- «Η έκθεση, η περσινή της Επιτροπής Ισότητας της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, δείχνει ότι στην πρώτη εικοσαετία του 21ου αιώνα έχουμε απόλυτη στασιμότητα σε όλα τα θέματα τα σχετιζόμενα με τις γυναίκες. Από τους μισθούς, το επάγγελμα, την ανεργία. Απόλυτη στασιμότητα. Για την περίπτωση των γυναικών, η στασιμότητα είναι οπισθοδρόμηση. Καθαρά.»

Η κριτική που ασκείται στην Ευρωπαϊκή Ένωση αφορά επίσης την υποβάθμιση της διάστασης του φύλου (*gender mainstreaming*) σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η οποία έχει αρνητικές επιπτώσεις στη χάραξη και την εφαρμογή οριζόντιων πολιτικών για την ισότητα των φύλων.

- «Το ίδιο και με τη διάσταση του *gender mainstreaming*, που δυστυχώς υποβάθμισαν εντελώς εκ μέρους της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, βγήκε από το να μετράει ως κριτήριο ή να μοριοδοτεί, με την αντίστοιχη λογική της ποσόστωσης, την ένταξη της διάστασης του φύλου στις επιμέρους πολιτικές και σπουδές κ.λπ.»

Οι θετικές αναφορές των συμμετεχουσών στην Ευρώπη και στην Ευρωπαϊκή Ένωση συνδέονται με τη συμμετοχή σε διεθνή και διακρατικά συνέδρια και κυρίως με την ανταλλαγή καλών πρακτικών για θέματα ισότητας των φύλων, κατανομής των ευθυνών φροντίδας, καθώς και την εφαρμογή των ποσοστώσεων στην κυβέρνηση,

στις συνδικαλιστικές οργανώσεις κ.λπ. Επίσης, υπάρχει θετική αποτίμηση των εμπειριών και της τεχνογνωσίας που έχουν προκύψει στο πλαίσιο ευρωπαϊκών διακρατικών προγραμμάτων κατάρτισης και ευαισθητοποίησης για την αύξηση της συμμετοχής των γυναικών και των συναφών δράσεων των ευρωπαϊκών κομμάτων (π.χ. coaching & mentoring) στο πλαίσιο των ευρωεκλογών. Γενικώς, οι περισσότερες συμμετέχουσες στην έρευνα θεωρούν ότι οι χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης στις οποίες έχουν κατακτηθεί σημαντικά δικαιώματα για τις γυναίκες και είναι πιο κατοχυρωμένη η ισότητα των φύλων ανεβάζουν τον πήχη για το εγχώριο αλλά και το συνολικότερο ευρωπαϊκό επίπεδο, συμβάλλοντας στην επίγνωση του δρόμου που θα πρέπει να διανυθεί για να φτάσουμε σε ικανοποιητικά επίπεδα.

Σε ό,τι αφορά ειδικότερα τα ζητήματα της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών, το σύνολο σχεδόν των συμμετεχουσών θεωρεί εξαιρετικά θετική την ποσόστωση 40% τουλάχιστον για την υποψηφιότητα στις ευρωεκλογές, επισημαίνοντας την αναμενόμενη αύξηση των ποσοστών συμμετοχής των γυναικών στα ψηφοδέλτια για τις ευρωεκλογές. Σημαντικό δεδομένο, σύμφωνα με αρκετές από τις συμμετέχουσες, είναι και το γεγονός ότι ο στόχος για το 50/50 και την ίση συμμετοχή ή τη δημοκρατία της ισότητας (*parity democracy*) έχει τεθεί από μεγάλο αριθμό σοσιαλιστικών και αριστερών κομμάτων του ευρωκοινοβουλίου και από την πλειοψηφία των μεγάλων ευρωπαϊκών μη κυβερνητικών και γυναικείων οργανώσεων.

ii. Κεντρικό/Εθνικό επίπεδο

Όπως έχει προαναφερθεί, η γενική αποτίμηση των συμμετεχουσών στην έρευνα για την υφιστάμενη κατάσταση αναφορικά με τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών σε κεντρικό/εθνικό επίπεδο είναι θετική, ιδιαιτέρως αν οι συγκρίσεις αφορούν όσα έχουν συντελεστεί τις τελευταίες δεκαετίες στη χώρα. Ωστόσο, αν και έχουν προκύψει σημαντικές αλλαγές ή και άλματα σε κάποιες περιπτώσεις, απέχουμε σημαντικά από την ίση εκπροσώπηση.

Επίσης, παρά τις αλλαγές στη δυναμική της οικογένειας και στις σύγχρονες συνθήκες ζωής, δεν έχουν ανατραπεί οι στερεότυποι έμφυλοι ρόλοι και ο υπερβολικός

φόρτος εργασίας που επωμίζονται οι γυναίκες λόγω των πολλαπλών τους ρόλων. Αυτό στην πράξη έχει δύο επιπτώσεις. Από τη μια, οι γυναίκες ταυτίζονται στερεοτυπικά με την οικογένεια και επομένως με τον ιδιωτικό χώρο, και ως εκ τούτου ο δημόσιος χώρος και επομένως η πολιτική, ιδιαιτέρως σε κεντρικό πολιτειακό επίπεδο, δεν θεωρείται πεδίο που «εμπίπτει στην αρμοδιότητά τους», αλλά προνομιακός χώρος δράσης των ανδρών. Και από την άλλη, σημαίνει ότι οι γυναίκες (αντικειμενικά) δεν διαθέτουν τον απαιτούμενο ελεύθερο χρόνο για να ασχοληθούν με πολιτικές δραστηριότητες ή πολύ περισσότερο για να εμπλακούν ενεργά με την πολιτική. Είναι χαρακτηριστικό ότι οι γυναίκες που έχουν παιδιά μικρής ηλικίας συνήθως απέχουν από την πολιτική στο κεντρικό επίπεδο ή συμμετέχουν υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις (υποστήριξη γονικής οικογένειας και συντρόφου/συζύγου, επαρκείς πόροι για την κάλυψη των αναγκών φροντίδας κ.λπ.), οι οποίες σε μεγάλο βαθμό συνδέονται με την κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκουν.

Παράλληλα, το πολιτικό περιβάλλον και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης κυριαρχούνται από σεξιστικά στερεότυπα σε επίπεδο συμπεριφορών, στάσης, ήθους και γλώσσας/απεύθυνσης, τα οποία στοχεύουν όχι μόνο στην απαξίωση των γυναικών και στην «αορατοποίηση» της πολιτικής τους παρουσίας -μέσω των διαρκών αρνητικών και υποτιμητικών σχολίων για τη εμφάνιση, την αισθητική και τον πολιτικό τους λόγο- αλλά και στον έλεγχο του πλαισίου δράσης τους, της διαδρομής και της γενικότερης εξέλιξής τους ως δρώντων πολιτικών υποκειμένων.

Ακριβώς επειδή η πολιτική θεωρείται κατεξοχήν ανδρικό προνόμιο ή/και «οχυρό» των ανδρών, οι κανόνες αποδοχής και καταξίωσης των γυναικών είναι εξαιρετικά αυστηροί, ενίοτε και άκαμπτοι. Και κατά τη φάση ένταξης, αλλά και μετά, λειτουργώντας ως μοντέλο αποτρεπτικά για όσες δεν είναι πραγματικά αποφασισμένες να συγκρουστούν για να προχωρήσουν ή δεν έχουν τις απαιτούμενες αντοχές και «γερό στομάχι». Εκτός από τον γενικευμένο σεξισμό οι γυναίκες, ιδιαιτέρως στο κεντρικό επίπεδο, έχουν να αντιμετωπίσουν σκληρές ιεραρχίες, τη γυάλινη οροφή, την περιορισμένη και υπό όρους πρόσβαση σε υψηλού κύρους χαρτοφυλάκια, την περιορισμένη δυνατότητα προβολής του έργου τους, αλλά και την ενοχή για την παραμέληση των ευθυνών φροντίδας – με δεδομένο ότι τα στερεότυπα

για τον κομβικό ρόλο της μητρότητας αφορούν και τις ίδιες τις γυναίκες και όχι μόνον τους άνδρες.

Στην πράξη σημαίνει επιμονή και υπερπροσπάθεια εκ μέρους των γυναικών, προκειμένου να καταξιωθούν, διαρκή έκθεση σε σεξιστικά, «τοξικά» ή «νοσηρά» περιβάλλοντα και δυνατότητα αποτελεσματικής διαχείρισης αφενός των μέσων μαζικής ενημέρωσης και της κυρίαρχης σεξιστικής εικόνας των γυναικών, και αφετέρου των μηχανισμών που λειτουργούν εντός των κομμάτων, οι οποίοι επίσης είναι ανδροκρατούμενοι και ανδροκρατικοί. Σημαίνει, επίσης, περιορισμένη δυνατότητα εισαγωγής ενός διαφορετικού μοντέλου στην άσκηση πολιτικής και υψηλό κίνδυνο «αρρενοποίησης», προκειμένου να γίνουν (πιο) αποδεκτές στην πολιτική.

Στο κεντρικό πολιτικό επίπεδο, οι όροι ένταξης και παραμονής είναι αυστηρότεροι από αυτούς που ισχύουν στο περιφερειακό και τοπικό επίπεδο, το οποίο σε αρκετές περιπτώσεις λειτουργεί και ως σημείο εισόδου στην πολιτική.

Τέλος, κατά γενική ομολογία των συμμετεχουσών στην έρευνα, ο συνδικαλισμός συνιστά το πλέον άκαμπτο πεδίο για την ενεργή πολιτική συμμετοχή των γυναικών. Θεωρείται ως ο κατεξοχήν ανδροκρατούμενος και ανδροκεντρικός πολιτικός χώρος στον οποίο έχουν συντελεστεί οι λιγότερες αλλαγές τις τελευταίες δεκαετίες σε επίπεδο συμμετοχής και κυρίως σε επίπεδο εκπροσώπησης των γυναικών, ιδιαιτέρως στις δευτεροβάθμιες και τριτοβάθμιες συνδικαλιστικές οργανώσεις, ακόμα και στην περίπτωση επαγγελματικών κλάδων όπου οι γυναίκες υπερτερούν αριθμητικά. Είναι επίσης ο χώρος όπου, λόγω του τρόπου με τον οποίο λειτουργούν οι παρατάξεις και του *gatekeeping*, είναι εξαιρετικά δύσκολο να εισέλθουν και να δραστηριοποιηθούν συνδικαλίστριες με αιτήματα για την ισότητα των φύλων. Συνήθως τα αιτήματα που αφορούν τις εργαζόμενες γυναίκες τίθενται σε *ad hoc* βάση, με επικέντρωση στην προστασία της μητρότητας, ενώ είναι ελάχιστες οι περιπτώσεις που έχει απασχολήσει τις συνδικαλιστικές ηγεσίες η μειωμένη αριθμητική παρουσία των γυναικών σε πρωτοβάθμιο και δευτεροβάθμιο επίπεδο και η σχεδόν πλήρης απουσία και αορατότητά τους στο τριτοβάθμιο επίπεδο λόγω της γυάλινης οροφής που είναι ιδιαιτέρως αδιαπέραστη στον συνδικαλισμό. Εν ολίγοις, οι έμφυλες ανισότητες και αντίστοιχα η ισότητα των φύλων στην αγορά εργασίας (του ιδιωτικού και του

δημόσιου τομέα) μάλλον δεν θεωρούνται πολιτικά ζητήματα και ως εκ τούτου σπανίως αποτελούν μέρος της σύγχρονης συνδικαλιστικής ατζέντας. Το πλαίσιο λειτουργίας και οι ισχύοντες κανόνες για όσες επιθυμούν να εμπλακούν είναι ιδιαίτερος αυστηροί και εξαντλητικοί – απαιτείται μακροχρόνια ενασχόληση, εξαντλητικά ωράρια εργασίας, ταύτιση με το κυρίαρχο σεξιστικό πρότυπο, περιορισμένη αναγνώριση του συντελούμενου έργου και ελάχιστες πιθανότητες εξέλιξης και εκλογής σε υψηλότερες θέσεις ευθύνης. Για αυτό και ο συνδικαλισμός ως ένα απόλυτο «οχυρό» είναι ένα σχεδόν απολύτως αποθαρρυντικό πεδίο για την ενεργή πολιτική συμμετοχή των γυναικών.

iii. Περιφερειακό/Τοπικό επίπεδο

Η γενική αποτίμηση των συμμετεχουσών στην έρευνα για την υφιστάμενη κατάσταση αναφορικά με τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο είναι θετική.

Κατά πρώτον, διότι η συμμετοχή των γυναικών στην τοπική αυτοδιοίκηση είναι πιο αποδεκτή και ως εκ τούτου οι γυναίκες είναι πιο ορατές και σε θέσεις ευθύνης – ιδιαίτερος σε επίπεδο δημοτικών, κοινοτικών και περιφερειακών συμβουλίων και πολύ λιγότερο σε θέσεις δημαρχισσών ή περιφερειάρχισσών. Κατά δεύτερον, διότι το τοπικό επίπεδο σε αρκετές περιπτώσεις αποτελεί σημείο εκκίνησης για την πιο ενεργή πολιτική δραστηριοποίηση των γυναικών, λειτουργώντας άλλοτε ως μοντέλο και άλλοτε ως μεταβατικό στάδιο. Κατά τρίτον, διότι τα ποσοστά εκπροσώπησης έχουν αυξηθεί αρκετά, χωρίς αυτό βεβαίως να σημαίνει ότι δεν υπάρχει υπο-εκπροσώπηση.

Η θετική αποτίμηση στηρίζεται, επίσης, στη διαπίστωση ότι στο τοπικό επίπεδο η συμμετοχή στην πολιτική και η ενασχόληση με τα κοινά πραγματοποιείται σε πιο οικείο και πιο άμεσο πλαίσιο. Η εγγύτητα στους πολίτες (άνδρες και γυναίκες) δίνει τη δυνατότητα αντιμετώπισης των άμεσων και πρακτικών προβλημάτων της καθημερινότητας με τα οποία οι γυναίκες είναι πιο εξοικειωμένες. Η μικρή κλίμακα φαίνεται να ευνοεί περισσότερο την πολιτική συμμετοχή των γυναικών και, επιπλέον, αφήνει περισσότερα περιθώρια για αυτενέργεια και για την ανάληψη πρωτοβουλιών, δεδομένο που τη διαφοροποιεί σημαντικά από τη σκηνή της κεντρικής πολιτικής.

Επίσης, η μικρή κλίμακα ευνοεί την ανάπτυξη κοινωνικών δράσεων και παρεμβάσεων σε εθελοντικό επίπεδο στις οποίες οι γυναίκες έχουν μεγάλη εμπειρία διότι αποτελούν πεδία μακρόχρονης και συστηματικής δραστηριοποίησής τους.

Από την άλλη, η αίσθηση που κυριαρχεί είναι ότι το τίμημα που καταβάλλεται για την κάλυψη αυτών των θέσεων από μέρους των γυναικών είναι πολύ υψηλό, συγκρινόμενο με το αντίστοιχο των ανδρών. Το τίμημα, μεταξύ άλλων, αφορά την έλλειψη ελεύθερου χρόνου, τη μη απαλλαγή από τις στερεοτυπικές ευθύνες φροντίδας του νοικοκυριού και της οικογένειας και την απουσία οικονομικών πόρων, ιδιαίτερος στις περιπτώσεις των μη αμειβόμενων θέσεων ευθύνης στην αυτοδιοίκηση (για παράδειγμα στην περίπτωση των προέδρων των συμβουλίων των δημοτικών κοινοτήτων). Αυτό σημαίνει μεγάλο φόρτο εργασίας η οποία παρέχεται εθελοντικά, αλλά και εξεύρεση τρόπων ανταπόκρισης στις τρέχουσες επαγγελματικές ανάγκες, προκειμένου να καλυφθούν τα έξοδα προς το ζην και οι άλλες υποχρεώσεις που έχουν οι εκλεγμένες σε θέσεις ευθύνης. Όταν αυτοί οι όροι δεν εξυπηρετούνται με κάποια εξωγενή στήριξη (γονείς, σύζυγο/σύντροφο, εισοδήματα), η συμμετοχή των γυναικών στην τοπική αυτοδιοίκηση καθίσταται εξαιρετικά δυσχερής και έχει συγκεκριμένη διάρκεια ζωής. Μάλιστα είναι χαρακτηριστικό ότι οι γυναίκες νεαρής ηλικίας αποχωρούν μετά την πρώτη θητεία για «να βρουν δουλειά ή να κάνουν παιδιά ή να κάνουν μεταπτυχιακό», ή όταν κάνουν όλα αυτά «αισθάνονται εξοντωμένες» και δεν συνεχίζουν.

Παράλληλα και παρά το γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια, λόγω της αύξησης του αριθμού των εκλεγμένων γυναικών, αυτό αλλάζει, διαπιστώνεται ότι οι γυναίκες αναλαμβάνουν περισσότερο αντικείμενα ή τομείς που στερεοτυπικά ταυτίζονται με τους κυρίαρχους έμφυλους ρόλους, ενώ και στην περίπτωση της τοπικής αυτοδιοίκησης ισχύει η γυάλινη οροφή και οι γυναίκες μπορούν να φθάσουν μέχρι ενός σημείου. Τέλος, και στο επίπεδο της αυτοδιοίκησης υπάρχει σεξισμός και υποτίμηση των γυναικών και της πολιτικής τους παρουσίας, αλλά οι όροι και η κλίμακα διαφέρουν σημαντικά από τους αντίστοιχους του κεντρικού επιπέδου.

3.3.4. Ο ρόλος του γενικότερου περιβάλλοντος – κίνητρα και αντικίνητρα

i. Κοινωνικο-πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο

Το γενικότερο κοινωνικο-πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο επηρεάζουν σημαντικά το ενδιαφέρον και την επιθυμία ανδρών και γυναικών να εμπλακούν στην πολιτική. Στην περίπτωση των γυναικών και με βάση τα δεδομένα της ποιοτικής έρευνας, καταλυτικό ρόλο για τη συμμετοχή των περισσότερων, ιδιαιτέρως όσων είναι μεσήλικες, έπαιξε το «κλίμα» της μεταπολίτευσης και στη συνέχεια οι δεκαετίες του '80 και '90, στη διάρκεια των οποίων υψηλά ποσοστά νέων (γυναικών και ανδρών) πολιτικοποιούνται και εντάσσονται σε κόμματα ή αυτόνομες πολιτικές ομάδες. Την περίοδο αυτή γνωρίζουν άνοδο διαφορετικά κινήματα, φοιτητικές/συνδικαλιστικές παρατάξεις, νέοι πολιτικοί σχηματισμοί, αυτόνομες ομάδες, και συγκροτούνται οι πρώτες γυναικείες οργανώσεις και φεμινιστικές ομάδες σε επίπεδο πανεπιστημιακών σχολών αλλά και σε τοπικό ή εθνικό επίπεδο. Ήταν η εποχή της αμφισβήτησης και της άμεσης συμμετοχής, η οποία ευνόησε σημαντικά τη συμμετοχή και την εμπλοκή των γυναικών με την πολιτική.

Στον αντίποδα αυτής της εποχής βρίσκεται η πιο σύγχρονη εποχή, το ξεκίνημα της οποίας χονδρικά ορίζεται στις αρχές της δεκαετίας του 2000, η οποία πλην εξαιρέσεων σε επίπεδο νέων συλλογικοτήτων και κινήματων είναι εποχή αμφισβήτησης της συλλογικής δράσης και έκφρασης δυσπιστίας απέναντι στις υφιστάμενες και *mainstream* πολιτικές δομές (κόμματα, συνδικαλιστικές και φοιτητικές παρατάξεις κ.λπ.). Παράλληλα, είναι η εποχή της ανόδου των μη κυβερνητικών οργανώσεων οι οποίες, σε αρχική φάση, φαίνεται να υιοθετούν ένα διαφορετικό πλαίσιο πολιτικής δράσης και κοινωνικής παρέμβασης, το οποίο έλκει περισσότερο τις γυναίκες που ενδιαφέρονται για τα κοινά, ενδεχομένως επειδή είναι λιγότερο ιεραρχικό και πιο δημοκρατικό σε επίπεδο διαδικασιών λήψης αποφάσεων από τα κόμματα ή τις παρατάξεις. Δεν είναι τυχαίο, επίσης, ότι στη συντριπτική πλειοψηφία των μη κυβερνητικών οργανώσεων υπερτερούν αριθμητικά οι γυναίκες - και σε επίπεδο διοίκησης/ηγεσίας και σε επίπεδο εργαζόμενων.

Επιπλέον, την περίοδο αυτή αρχίζουν σταδιακά να επιδεινώνονται σοβαρά οι συνθήκες στην αγορά εργασίας και να υποχωρούν σε θεσμικό, αλλά και πραγματικό επίπεδο, μια σειρά από κατοχυρωμένα δικαιώματα, ως αποτέλεσμα των πολιτικών λιτότητας και της εξελισσόμενης οικονομικής κρίσης. Οι πιο ευάλωτες κοινωνικές ομάδες και ιδιαιτέρως όσες και όσοι εργάζονται στον ιδιωτικό τομέα (μετανάστριες, μετανάστες, επισφαλώς εργαζόμενες/-οι, μονογονείς με χαμηλά εισοδήματα, άτυπα εργαζόμενες κ.λπ.) υφίστανται πρώτες τις αρνητικές επιπτώσεις και την απώλεια των δικαιωμάτων τους, βιώνοντας μεγάλες -κάποτε και ακραίες- διακρίσεις και ανισότητες. Η διάσταση του φύλου παίζει καταλυτικό ρόλο, καθώς διαπλέκεται οριζόντια με την κοινωνική τάξη, τη θέση στην αγορά εργασίας, την ηλικία, τη φυλή/εθνοτική καταγωγή, την οικογενειακή κατάσταση κ.λπ., οδηγώντας σε πολλαπλές διακρίσεις και ανισότητες.

Το σύγχρονο κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο, το οποίο ορίζεται από τις δριμείες οικονομικές επιπτώσεις της λιτότητας στις ζωές των πολιτών σε συνδυασμό με τη διαρκή αναζήτηση μέσων για διασφάλιση ενός στοιχειώδους επιπέδου διαβίωσης, σε μεγάλο βαθμό λειτουργούν ως αντικίνητρα για τη συμμετοχή των γυναικών (και των ανδρών) στην πολιτική και πολύ περισσότερο για τη δυνατότητά τους να συμμετέχουν ενεργά σε θεσμούς πολιτικής εκπροσώπησης. Όπως αναφέρουν αρκετές από τις συμμετέχουσες στην έρευνα, ο φόβος της απόλυσης αποτρέπει τις γυναίκες, ιδιαιτέρως τις μερικώς ή ευέλικτα απασχολούμενες, από την ενεργή συμμετοχή σε σωματείο. Παράλληλα, οι ελαστικές μορφές εργασίας, οι οποίες έχουν εξαπλωθεί και ισχύουν σε μεγάλα τμήματα της αγοράς εργασίας, συχνά με το επιχείρημα ότι επιτρέπουν στις γυναίκες να συνδυάσουν την εργασία με τον ελεύθερο χρόνο και τις οικογενειακές τους υποχρεώσεις, επί της ουσίας επιβάλλονται με όρους επισφάλειας, εξαιρετικά χαμηλών αμοιβών και εξαντλητικών όρων εργασίας. Οι εργασιακές αυτές συνθήκες υπονομεύουν στην πράξη τη δυνατότητα των γυναικών να δράσουν αυτόνομα και ελεύθερα και, επιπλέον, δημιουργούν σοβαρά αντικίνητρα για τη συμμετοχή τους στην πολιτική. Παράλληλα, η συντηρητικοποίηση που παγιώνεται σε κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο και η ταυτόχρονη ισχυροποίηση της ακροδεξιάς ατζέντας, της ξενοφοβίας και του ρατσισμού, και στην Ελλάδα και σε άλλες χώρες της Ευρώπης, δημιουργούν ένα εξαιρετικά αρνητικό πλαίσιο και θέτουν

σε ευθεία αμφισβήτηση τα δικαιώματα των γυναικών (π.χ. προσπάθεια απαγόρευσης των αμβλώσεων σε χώρες της Ευρώπης, κατάργηση της προστασίας των εγκύων ή μητέρων στον εργασιακό χώρο κ.λπ.).

Σε αυτά τα κοινωνικο-πολιτικά συμφραζόμενα, έχει υποβαθμιστεί σημαντικά η ισότητα των φύλων στον δημόσιο διάλογο, είτε επειδή τα σχετικά θέματα κατηγοριοποιούνται ως «δευτερεύοντα» και άνευ σημασίας είτε επειδή θεωρούνται ανεπίκαιρα και «εκτός πραγματικότητας». Η αντίληψη περί της ήσσονος σημασίας της ισότητας των φύλων σε χαλεπούς καιρούς συνεπικουρείται και από τη διάχυτη αίσθηση ότι τα βασικά ζητήματα και αιτήματα της φεμινιστικής ατζέντας έχουν επιλυθεί, εφόσον η νομική και θεσμική κατοχύρωση της ισότητας των φύλων έχει, σε σημαντικό βαθμό, ολοκληρωθεί.

Μοναδικές θετικές ή/και ελπιδοφόρες εξαιρέσεις σε ό,τι αφορά τις νέες συνθήκες είναι κατά πρώτον, η συμμετοχή σε νέες και άτυπες δομές αλληλεγγύης και συλλογικότητες που συγκροτούνται σε επίπεδο βάσης και «από τα κάτω» για την αντιμετώπιση της νέας φτώχειας, όπου η συμμετοχή των γυναικών είναι μαζική και εξαιρετικά ενεργή. Κατά δεύτερον, είναι η «νέα πνοή» ή η δυναμική που φαίνεται να αποκτούν οι διάφορες (κυρίως άτυπες και αυτόνομες) φεμινιστικές συλλογικότητες που αντιδρούν και εκφράζουν την πολιτική τους αντίθεση στις σύγχρονες νεοσυντηρητικές, εθνικιστικές και ακροδεξιές πολιτικές δυνάμεις, συχνά συμμαχώντας με άλλα κινήματα (αντιρατσιστικά, οικολογικά κ.λπ.) στα οποία συμμετέχουν και άνδρες, ή/και την ΛΟΑΤΚΙ+ ακτιβιστική κοινότητα, στις οποίες συμμετέχουν ενεργά νέες γυναίκες με άλλους όρους και διαφορετικό πλαίσιο από αυτό που έχουμε γνωρίσει μέχρι στιγμής. Το κατά πόσον το διαφορετικό αυτό πολιτικό κλίμα ή πλαίσιο θα επιφέρει ευρύτερες ανακατατάξεις και θα συμπαρασύρει σε μη αναμενόμενες κατευθύνσεις τις φεμινιστικές διεκδικήσεις αλλά και τους όρους της συμμετοχής των γυναικών στο πολιτικό γίγνεσθαι, σύμφωνα με αρκετές από τις συμμετέχουσες στην έρευνα, είναι ένα ερώτημα που παραμένει ανοιχτό.

ii. Οικογένεια και στενό κοινωνικό περιβάλλον

Με βάση όσα διαπιστώνονται από τις συμμετέχουσες στην έρευνα, το οικογενειακό και στενότερο κοινωνικό περιβάλλον επηρεάζουν εντόνως την ένταξη των γυναικών σε πολιτικές διαδικασίες με πολλούς και διαφορετικούς τρόπους. Κατά πρώτον, μέσω της «οικογενειακής παράδοσης», με την έννοια ότι η συμμετοχή στην πολιτική άλλων μελών της οικογένειας ή του ευρύτερου περιβάλλοντος λειτουργεί εν δυνάμει ως θετικό παράδειγμα για τις γυναίκες, διασφαλίζοντας παράλληλα το πλαίσιο για τη μύησή τους στην πολιτική διαδικασία, αλλά και το συμβολικό κεφάλαιο που απαιτείται για την ενεργή εμπλοκή τους. Η «οικογενειακή παράδοση» διαφοροποιείται εντελώς από αυτό που ονομάζεται «πολιτικό τζάκι» και καταγωγή από αριστοκρατική οικογένεια, τα μέλη της οποίας ασχολούνται συστηματικά ή και «επαγγελματικά» με την πολιτική. Μάλιστα σε κάποιες περιπτώσεις σημειώνεται ότι μέχρι πρόσφατα, ιδιαιτέρως σε (μεγάλες) επαρχιακές πόλεις, ήταν σχεδόν αδιανόητο ότι θα μπορούσε να εκλεγεί μια γυναίκα σε θέση πολιτικής εξουσίας (κυρίως στο κεντρικό αλλά και στο τοπικό επίπεδο) αν δεν ανήκε σε «πολιτικό τζάκι». Το γεγονός ότι στη σημερινή εποχή μπορεί να εκλεγεί και μια εργαζόμενη (με οικογένεια και παιδιά) συνιστά θετικό παράδειγμα και για άλλες γυναίκες που ενδιαφέρονται να εμπλακούν ενεργά στην πολιτική.

Το οικογενειακό περιβάλλον στο οποίο υπάρχει ενασχόληση με την πολιτική, είτε σε επίπεδο εκλογής είτε σε επίπεδο συζητήσεων και καθημερινότητας, φαίνεται ότι δημιουργεί αίσθημα «φυσικής» συνέχειας στα νεότερα μέλη και υψηλή αξιακή καταχώριση της δράσης, καθιστώντας το εγχείρημα εύκολο ή/και αναμενόμενο. Από το σύνολο των είκοσι (20) συμμετεχουσών στην έρευνα, οι έξι (6) προέρχονται από οικογενειακό περιβάλλον όπου υπάρχει αυτή η παράδοση και συνεχίζεται από τα νεότερα μέλη και τις συμμετέχουσες στην έρευνα.

Κατά δεύτερον, το οικογενειακό περιβάλλον επηρεάζει θετικά τη δυνατότητα συμμετοχής και κυρίως τη δυνατότητα ενεργής εμπλοκής των γυναικών στην πολιτική και την εκλογή τους σε θέσεις ευθύνης, μέσω της (πρακτικής ή και υλικής) υποστήριξης των γυναικών, προκειμένου να αντεπεξέλθουν στους πολλαπλούς

στερεοτυπικούς ρόλους, ιδιαιτέρως σε σχέση με τη φροντίδα και την ανατροφή των παιδιών. Η συμμετοχή της γονικής οικογένειας (των γυναικών κυρίως, αλλά και των ανδρών) και ιδιαιτέρως των «γιαγιάδων» στη φροντίδα των παιδιών, σε συνδυασμό με τη συναίνεση/συμφωνία του συζύγου ή συντρόφου, ο οποίος συχνά αναλαμβάνει μέρος των ευθυνών, συνιστούν βασικές προϋποθέσεις για την ενεργή πολιτική συμμετοχή των γυναικών. Στις περιπτώσεις αυτές, η μητρότητα ως στερεοτυπική κοινωνική επιταγή ή «αποστολή» των γυναικών συνιστά ζήτημα που αφορά την ευρύτερη οικογένεια και όχι μόνον τους/τις άμεσα ενδιαφερόμενους/-ες γονείς.

Η οικογένεια δεν διαδραματίζει πάντα θετικό ρόλο στη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική. Συχνά η ενασχόληση και εμπλοκή στην πολιτική θεωρείται «χαμένος χρόνος» και «σπατάλη», και τότε η στάση της οικογένειας δεν είναι υποστηρικτική. Σύμφωνα με τα δεδομένα της έρευνας, η πλειοψηφία των συμμετεχουσών δεν επηρεάστηκε από τις αντιλήψεις της οικογένειας, ούτε άλλαξαν την απόφασή τους να ενταχθούν ενεργά στην πολιτική. Μάλιστα, σε κάποιες περιπτώσεις, οι αρνητικές αντιδράσεις της οικογένειας ενδυνάμωσαν τις αποφάσεις των νεαρών γυναικών και συνέβαλαν ουσιαστικά στη χειραφέτηση και στην αυτονόμησή τους από το πατριαρχικό πλαίσιο.

iii. Συμμετοχή σε συλλόγους, σωματεία, κόμματα

Η πρότερη δραστηριοποίηση στην πολιτική, με την ευρεία έννοια του όρου, η οποία συμπεριλαμβάνει τη συμμετοχή/ένταξη σε συλλόγους, σωματεία, εθελοντικές οργανώσεις, αλλά και σε μαθητικές/φοιτητικές και συνδικαλιστικές παρατάξεις και οργανώσεις, καθώς και σε κόμματα, συνιστά σοβαρό κίνητρο και σε μεγάλο βαθμό ευνοεί και διευκολύνει τη συνέχιση αυτής της πορείας προς πιο *mainstream* επιλογές. Η εμπειρία θεωρείται θετική διότι, εκτός από μέσο πολιτικοποίησης, συνιστά και μέσο συσσώρευσης εμπειρίας, εξοικείωσης με την έκθεση στον δημόσιο διάλογο και την άρθρωση πολιτικών επιχειρημάτων στο πλαίσιο της πολιτικής διεργασίας, συμβάλλοντας παράλληλα στην ενίσχυση της αυτοπεποίθησης και στην αντιμετώπιση των φόβων και της δειλίας που συχνά έχουν οι γυναίκες όταν πρέπει να απευθυνθούν σε ευρύτερο κοινό.

Με βάση όσα καταγράφηκαν στο πλαίσιο της έρευνας, καταλυτικό ρόλο σε αυτή τη διαδρομή διαδραματίζει η συμμετοχή και η ένταξη σε γυναικεία οργάνωση ή φεμινιστική ομάδα. Ο φεμινισμός και ο φεμινιστικός ακτιβισμός στις περιπτώσεις αυτές θεωρείται αναπόσπαστο μέρος του πολιτικού γίνεσθαι και όχι μία ενασχόληση μεταξύ άλλων, ενώ η ισότητα των φύλων ή η εξάλειψη της έμφυλης ανισότητας σε όλα τα πεδία του δημόσιου και ιδιωτικού βίου αντιμετωπίζονται ως μείζονα πολιτικά ζητήματα. Σε αρκετές περιπτώσεις, μάλιστα, η εμπειρία στον φεμινιστικό ακτιβισμό τροφοδοτεί (και εν μέρει τροφοδοτείται από) τη μετέπειτα επαγγελματική διαδρομή των συμμετεχουσών στην έρευνα, μέσω της χάραξης πολιτικών και της υλοποίησης προγραμμάτων και δράσεων για πιο γενικά ή/και ειδικά ζητήματα ισότητας των φύλων.

Από την άλλη, η συμμετοχή σε πολιτικές συλλογικότητες και κυρίως η συμμετοχή σε κόμματα συνεπάγεται (υπό όρους) την εξοικείωση των γυναικών με τους όρους του πολιτικού παιχνιδιού, με το ποιοι είναι οι κυρίαρχοι και κυρίως με τον τρόπο λειτουργίας των εσωκομματικών μηχανισμών εξουσίας. Επειδή, όμως, τα κόμματα είναι ανδροκρατούμενοι και ανδροκεντρικοί οργανισμοί και ιδιαίτερα ανταγωνιστικοί χώροι για το σύνολο των μελών τους, συχνά διαδραματίζουν αρνητικό ρόλο στη συμμετοχή και την ένταξή τους στην ενεργή πολιτική δράση.

Γενικά, η αντίληψη των συμμετεχουσών στην έρευνα για τις κομματικές διεργασίες και πρακτικές είναι αρνητική και επικριτική. Κατά πρώτον, διότι η συμμετοχή των γυναικών περιορίζεται στα χαμηλότερα επίπεδα της κομματικής ιεραρχίας και σε οργανωτικά καθήκοντα. Κατά δεύτερον, διότι υπάρχει διάσταση μεταξύ θεωρίας και πράξης σε ό,τι αφορά την προώθηση της ισότητας των φύλων. Ενώ σε επίπεδο ρητορείας τα γυναικεία ή φεμινιστικά αιτήματα προβάλλονται και συμπεριλαμβάνονται στη συνολικότερη πολιτική ατζέντα των κομμάτων, στην πράξη η υποστήριξή τους είναι αποσπασματική και ελλειμματική. Σύμφωνα με τις συμμετέχουσες στην έρευνα, τα κόμματα δεν προωθούν αποτελεσματικά τα θέματα ισότητας των φύλων, καθώς, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων, τα φεμινιστικά/γυναικεία τμήματα των κομμάτων υπολειτουργούν ή δεν έχουν καταφέρει να αρθρώσουν στιβαρό, αποτελεσματικό, κριτικό και διεκδικητικό λόγο για μια σειρά από θέματα

που αφορούν την παρουσία των γυναικών στον δημόσιο βίο ή προσβάλλουν την αξιοπρέπειά τους.

3.4. Παράγοντες που παρεμποδίζουν τη συμμετοχή των γυναικών στην ενεργή πολιτική διαδικασία και συντείνουν στον αποκλεισμό τους από την πολιτική

«Η μεροληψία κατά των γυναικών στους πολιτικούς θεσμούς είναι τόσο εμπεδωμένη και τόσο παρούσα, που έχει γίνει σχεδόν άορατη.»
(Celis & Lovenduski, 2018: 157)

3.4.1. Γενικές επισημάνσεις

Όπως έχει αναφερθεί και σε προηγούμενες ενότητες, είναι αναγκαίο να διαχωρίζουμε την εν γένει συμμετοχή στην πολιτική από την εκπροσώπηση των γυναικών σε δομές πολιτικής εξουσίας και λήψης αποφάσεων, προκειμένου να κατανοήσουμε σε βάθος τις διαφορετικές διαστάσεις που περιλαμβάνουν και κυρίως για να εντοπίσουμε τους παράγοντες που παρεμποδίζουν την εμπλοκή των γυναικών στην πολιτική διαδικασία. Η συμμετοχή συνιστά το αρχικό βήμα, το πρώτο στάδιο, αλλά και την *sine qua non* προϋπόθεση για την πολιτική ορατότητα/παρουσία και την περαιτέρω πορεία των γυναικών (και των ανδρών βεβαίως) στην πολιτική – δηλαδή για την εκλογή και την εκπροσώπησή τους σε δομές πολιτικής εξουσίας. Αν ορίζαμε με άλλους όρους τη συμμετοχή, θα λέγαμε ότι είναι το σύνολο των γυναικών που εισέρχονται, εντάσσονται ή συμμετέχουν σε πολιτικούς θεσμούς (κόμματα, παρατάξεις, οργανώσεις, μη κυβερνητικές οργανώσεις, επαγγελματικούς συλλόγους κ.λπ.), ή η «προσφορά γυναικών» (*“supply” of women entering politics*). Όπως διαπιστώθηκε στο πλαίσιο της έρευνας, οι δυσκολίες και οι περιορισμοί, καταρχάς αφορούν τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική και την ένταξη σε πολιτικούς θεσμούς.

Από την άλλη η εκπροσώπηση, και ιδιαιτέρως η ουσιαστική εκπροσώπηση (*substantive representation*), συνδέεται κυρίως με την εξέταση διαστάσεων που αφορούν τη δυνατότητα των γυναικών να επηρεάσουν την πολιτική ατζέντα και τις πολιτικές αποφάσεις που λαμβάνονται, και όχι με το κατά πόσον οι γυναίκες που έχουν εκλεγεί σε δομές πολιτικής εξουσίας εκπροσωπούν τις γυναίκες ως «κοινωνική

κατηγορία», με δεδομένο ότι «η μόνη κατηγοριακή αναφορά στην εκπροσώπηση των πολιτών στο πλαίσιο της Δημοκρατίας, είναι η ιδεολογική που εκφράζεται ως κομματική αναφορά» (Παντελίδου-Μαλούτα, 2014: 101). Έχει σημασία να κατανοήσουμε, αν, πότε, με ποιες προϋποθέσεις και από ποιες τίθεται και προωθείται η φεμινιστική ατζέντα και αναδεικνύεται ως μείζον πολιτικό ζήτημα η εξάλειψη των έμφυλων ανισοτήτων. Εν ολίγοις, έχει σημασία να εξετάσουμε αν οι γυναίκες (και ιδιαιτέρως οι φεμινίστριες) πολιτικοί, όχι ως κοινωνική/κοινωνιολογική αλλά ως πολιτική κατηγορία, μπορούν και υπό ποιες προϋποθέσεις να συμβάλουν στην ανατροπή των στερεοτυπικών έμφυλων ρόλων και στην αντιμετώπιση ή και την εξάλειψη των έμφυλων ανισοτήτων.

Ανεξάρτητα από τα παραπάνω, ωστόσο, η καταγραφή και η ανάλυση των εμποδίων και των δυσκολιών που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες στο πλαίσιο της εκπροσώπησής τους σε πολιτικές δομές εξουσίας, έχει σημασία, προκειμένου να κατανοηθεί σε βάθος το φαινόμενο της υπο-εκπροσώπησης και για να σχεδιαστούν μέτρα πολιτικής για την αντιμετώπισή του και κυρίως για την ισότιμη πρόσβαση και συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική. Με βάση τα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας οι παράγοντες που παρεμποδίζουν την ισότιμη συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική διαδικασία ή συντείνουν στον ιδιότυπο αλλά υπαρκτό και δομικό αποκλεισμό τους από την πολιτική, έχουν ενταχθεί σε τρεις βασικές κατηγορίες: α) στους δομικούς και κοινωνικούς παράγοντες, β) στον εγγενή ανδροκεντρισμό της πολιτικής διαδικασίας, και γ) στη διαπαιδαγώγηση και την κοινωνικοποίηση (Παντελίδου-Μαλούτα, 2014: 81-82).

3.4.2. Δομικοί και κοινωνικοί παράγοντες που παρεμποδίζουν την είσοδο και τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική

i. Η πολιτική ως αποκλειστικό πεδίο δράσης των ανδρών

Ο θεσμοθετημένος διαχωρισμός δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας και η στερεοτυπική ταύτιση των γυναικών με τη δεύτερη, συνιστά τον πιο σοβαρό παράγοντα αποκλεισμού των γυναικών από την πολιτική. Ενώ η ιδιωτική σφαίρα περιλαμβάνει θεμελιώδεις διαστάσεις για την ύπαρξη και αναπαραγωγή των γυναικών, χωρίς τις οποίες δεν μπορεί να διατηρηθεί η ζωή, στις δυτικές κοινωνίες έχει διαχωριστεί σε

επίπεδο ιδεολογικό και πρακτικό από την πολιτική και τη δημόσια σφαίρα και, κυρίως, έχει εννοιοποιηθεί ως δευτερεύουσα και συμπληρωματική. Ο ιεραρχικός αυτός διαχωρισμός σημαίνει, επίσης, και την επικυριαρχία του ορατού συλλογικού/δημόσιου επί του αόρατου ιδιωτικού/οικογενειακού.

Σύμφωνα με τις εμμένουσες κυρίαρχες αντιλήψεις, από τη στιγμή που οι γυναίκες έχουν ταυτιστεί με την ιδιωτική σφαίρα, και επομένως έχουν συγκεκριμένο πεδίο δραστηριότητας, δεν μπορούν να έχουν θέση στην πολιτική και στη δημόσια σφαίρα, η οποίες «δικαιωματικά» ανήκουν στους άνδρες. Στην καλύτερη περίπτωση και στο πλαίσιο της Δημοκρατίας, μπορούν να έχουν θέση, αλλά υπό συγκεκριμένες προϋποθέσεις που ορίζονται από το ανδροκρατικό πλαίσιο, διότι η πολιτική είναι «κόντρα ρόλος» για τις γυναίκες. Αυτό αντανακλάται όχι μόνο σε αριθμητικό επίπεδο και στα χαμηλά ποσοστά συμμετοχής των γυναικών σε όλους ανεξαιρέτως τους χώρους και τα πεδία πολιτικής, παρά τις επιμέρους διαφοροποιήσεις (κοινοβούλιο, αυτοδιοίκηση, συνδικαλισμός, διοίκηση κ.λπ.), αλλά και στο γεγονός ότι σπανίως απασχολεί τον δημόσιο διάλογο η συνολικότερη σημασία της σφαίρας της αναπαραγωγής και ο ρόλος των γυναικών σε αυτή.

Όπως είναι προφανές, ο διαχωρισμός αυτός και η σχεδόν απόλυτη ταύτιση των ανδρών με την πολιτική, αποθαρρύνει όσες γυναίκες επιθυμούν να ασχοληθούν με τα κοινά και την ενεργή πολιτική δράση. Ευτυχώς όχι όλες.

Το ότι η πολιτική θεωρείται προνομιακό πεδίο δράσης των ανδρών είναι σαφές και από το γεγονός ότι όσες γυναίκες εισέρχονται ή «παρεισφρέουν» σε αυτό το πεδίο, θα πρέπει εξαρχής να διεκδικήσουν «ζωτικό χώρο», προκειμένου να εδραιώσουν την παρουσία τους. Παράλληλα απουσιάζουν τα θετικά πρότυπα (*role models*) γυναικών που ασχολούνται ενεργά με την πολιτική, με την κυρίαρχη στερεοτυπική εικόνα να κινείται μεταξύ σεξισμού και γελοιογράφησης, απαξιώνοντας και κυρίως «αποπολιτικοποιώντας» τον πολιτικό λόγο των γυναικών.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό της ταύτισης της πολιτικής με τους άνδρες είναι ο υπαρκτός κίνδυνος της «αρρενοποίησης» των γυναικών προκειμένου να γίνουν ορατές και αποδεκτές. Η «αρρενοποίηση» ορίζει το πλαίσιο αποδοχής μιας γυναίκας στην πολιτική: πρέπει να απαρνηθεί την προσωπική της έμφυλη ταυτότητα και έκφραση φύλου και να «υποταχθεί» στο κυρίαρχο ανδροκρατικό μοντέλο,

αποδεχόμενη τον έλεγχο της σεξουαλικότητας και της πολιτικής της υπόστασης. Σε διαφορετική περίπτωση θα υφίσταται τον σεξισμό και την υποτίμηση. Το πλαίσιο αυτό λειτουργεί αποθαρρυντικά για όσες αποφασίσουν να ενταχθούν σε δομές πολιτικής εξουσίας και ιδιαιτέρως για όσες δεν αποδέχονται τους όρους που θέτει το ανδροκρατικό πολιτικό σύστημα.

ii. Έμφυλες ανισότητες και διακρίσεις

Οι έμφυλες ανισότητες και διακρίσεις στην αγορά εργασίας και στη μη αμειβόμενη φροντίδα, αλλά εν γένει σε κοινωνικό επίπεδο, συγκροτούν ένα εξαιρετικά αρνητικό πλαίσιο για τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική. Σύμφωνα με αρκετές συμμετέχουσες, μέσα σε συνθήκες οικονομικής κρίσης και δραματικά υψηλών ποσοστών ανεργίας, είναι εξαιρετικά δύσκολο για τις γυναίκες να στραφούν στην ενεργή πολιτική συμμετοχή, μεταξύ των άλλων, διότι επιστρέφουν στον ιδιωτικό/οικιακό χώρο.

Εκτός από την «επιστροφή» των ανέργων γυναικών στην ιδιωτική σφαίρα, η οικονομική κρίση επιδείνωσε δραματικά τους υλικούς όρους διαβίωσης, αλλά και τις διαθέσιμες κοινωνικές παροχές και υποστηρικτικές δομές, αλλάζοντας σε σημαντικό βαθμό τις προτεραιότητες και τη διάθεση για συμμετοχή στα κοινά. Οι νέες συνθήκες στην αγορά εργασίας και η εξάπλωση των επισφαλών και ευέλικτων μορφών εργασίας, στις οποίες υπερ-εκπροσωπούνται οι γυναίκες, δημιουργούν επιπλέον δυσκολίες στη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική. Ο βασικός λόγος είναι ότι οι συνθήκες εργασίας είναι τόσο εκμεταλλευτικές και οι θέσεις εργασίας τόσο χαμηλά αμειβόμενες που όχι μόνο δεν υπάρχει χρόνος για ενασχόληση με την πολιτική, αλλά πολύ περισσότερο δεν υπάρχουν υλικές προϋποθέσεις.

Επίσης, οι διακρίσεις που υφίστανται οι γυναίκες στο πλαίσιο της οικιακής σφαίρας και η ανισότιμη κατανομή των οικογενειακών ευθυνών θέτουν φραγμούς στο δικαίωμά τους να αφοσιωθούν σε πολιτικές δραστηριότητες και οριοθετούν τις δυνατότητές τους – και επομένως σε μεγάλο βαθμό και την εξέλιξή τους. Οι διακρίσεις κατά των γυναικών αποτυπώνονται με εύγλωττο τρόπο στην ανισότιμη πρόσβαση

των γυναικών σε πόρους κομβικής σημασίας όπως είναι ο χρόνος, τα πολιτικά δίκτυα και οι οικονομικοί πόροι.

Το ζήτημα του χρόνου, ο οποίος συνήθως είναι «ανύπαρκτος» ή στην καλύτερη περίπτωση «πιεστικός», αναδείχθηκε από το σύνολο σχεδόν των συμμετεχουσών στην έρευνα. Τονίστηκε, ιδιαιτέρως, ότι ο χρόνος συνδέεται ευθέως με τις στερεοτυπικές αντιλήψεις για τους έμφυλους ρόλους και τις αξιολογικές κρίσεις για τον ενδεδειγμένο ή κοινωνικά αποδεκτό τρόπο διάθεσης του χρόνου εκ μέρους των γυναικών και το γεγονός ότι η ύπαρξη ή η έλλειψη του χρόνου επηρεάζει άμεσα, κάποτε και καταλυτικά τη δυνατότητα ή και την ελευθερία των γυναικών να συμμετάσχουν στην πολιτική διαδικασία. Εν ολίγοις, η ύπαρξη ελεύθερου χρόνου, συνιστά μία από τις βασικές προϋποθέσεις για τη συμμετοχή των γυναικών σε πολιτικές, πολιτιστικές, συνδικαλιστικές και άλλες δραστηριότητες.

Το ζήτημα της ανισότιμης πρόσβασης των γυναικών σε οικονομικούς πόρους, επίσης, αναδείχθηκε από αρκετές συμμετέχουσες, τόσο αναφορικά με το υψηλό κόστος της προεκλογικής εκστρατείας όσο και αναφορικά με τις μη αμειβόμενες και χαμηλές θέσεις ευθύνης στην τοπική αυτοδιοίκηση. Η πρόσβαση σε οικονομικούς πόρους καθορίζει τη δυνατότητα συμμετοχής και εκπροσώπησης των γυναικών σε αιρετές θέσεις, κυρίως στο κεντρικό επίπεδο όπου οι δαπάνες είναι πολύ μεγαλύτερες, αλλά και στο περιφερειακό/τοπικό. Όταν δεν προβλέπεται η υποστήριξη των υποψηφίων εκ μέρους του κόμματος, οι γυναίκες που δεν ανήκουν σε υψηλές εισοδηματικές ομάδες, δεν έχουν οικονομική στήριξη από την οικογένεια, ή δεν στρέφονται σε ιδιωτικές χορηγίες, ουσιαστικά δεν μπορούν να συμμετάσχουν στις εκλογικές διαδικασίες. Επίσης, σε επίπεδο κοινωνικών αντιλήψεων δεν είναι αποδεκτό για τις γυναίκες να αξιοποιούν το οικογενειακό ταμείο για να συμμετάσχουν σε πολιτικές διαδικασίες, επειδή η ενασχόληση των γυναικών με την πολιτική θεωρείται δραστηριότητα ασύμβατη με τον έμφυλο ρόλο τους.

iii. Έμφυλα στερεότυπα και έμφυλοι ρόλοι

Ένα μείζον σε βαρύτητα ζήτημα που απασχολεί έντονα τις συμμετέχουσες στην έρευνα και επιδρά αρνητικά στη συμμετοχή των γυναικών σε πολιτικές διαδικασίες,

είναι η πολλαπλότητα και πολυδιάσπαση των στερεοτυπικών έμφυλων ρόλων στο πλαίσιο της πατριαρχικής οικογένειας και η ανισότιμη κατανομή της οικιακής εργασίας και των ευθυνών στον ιδιωτικό βίο. Οι στερεοτυπικοί αυτοί ρόλοι, στους οποίους εκτίθεται το σύνολο σχεδόν των γυναικών, είτε προσωπικά λόγω της δικής τους οικογένειας, είτε μέσω του ευρύτερου οικογενειακού/συγγενικού περιβάλλοντος λόγω της ανάγκης για τη φροντίδα εξαρτημένων/ηλικιωμένων μελών της ευρύτερης οικογένειας (εξ αίματος ή εξ αγχιστείας), συνιστούν δηλαδή μια επιπλέον κατηγορία παραγόντων που παρεμποδίζουν την ισότιμη πολιτική συμμετοχή των γυναικών. Εγκλωβίζουν τις γυναίκες σε ένα ασφυκτικό πλαίσιο φροντίδας των εξαρτημένων μελών της οικογένειας, δημιουργούν πολλαπλές πιέσεις, συνεπάγονται υπερβολικό φόρτο εργασίας (αμειβόμενης και μη αμειβόμενης) και έλλειψη χρόνου, καθιστώντας την ενασχόληση με την πολιτική εγχείρημα αδιανόητο ή εξαιρετικά αντίξοο σε αυτό το πλαίσιο.

Οι ευθύνες φροντίδας σε αρκετές περιπτώσεις και ιδιαιτέρως στο πλαίσιο της κρίσης δεν αφορούν μόνο τα παιδιά, αλλά και τα ηλικιωμένα ή εξαρτώμενα μέλη της οικογένειας. Εν ολίγοις, η φροντίδα στο πλαίσιο του νοικοκυριού είναι μια διάσταση που αφορά πολύ μεγάλο κομμάτι του ενήλικου βίου των γυναικών – και λόγω των ανεπαρκών κοινωνικών δομών, αλλά και λόγω των έμφυλων στερεοτύπων. Στο πλαίσιο αυτό, η ένταξη στην ενεργή πολιτική δράση συνεπάγεται «θυσίες» ή επιλογές εκ μέρους των γυναικών –καθώς επηρεάζουν και άλλα μέλη της οικογένειας- και σπανίως βασίζονται στην ελεύθερη βούληση, ιδιαιτέρως όταν η οικονομική κατάσταση της οικογένειας δεν επιτρέπει την αξιοποίηση αμειβόμενης εργασίας για την κάλυψη αυτών των αναγκών.

Ο έμφυλος ρόλος που διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο στο πλαίσιο αυτό είναι η μητρότητα. Η κοινωνική πρόσληψη της μητρότητας και η στερεοτυπική ταύτιση των γυναικών με τη μητρότητα και τη φροντίδα των παιδιών, αναπαράγεται συστηματικά σε επίπεδο κοινωνικών αντιλήψεων και από τους άνδρες και από τις γυναίκες. Παρά τις αλλαγές που έχουν προκύψει τις τελευταίες δεκαετίες και τα νέα μοντέλα οικογένειας που έχουν προσφάτως αναγνωριστεί και νομοθετικά, η μητρότητα συνεχίζει να αποτελεί σχεδόν αδιαπραγμάτευτο στοιχείο της ταυτότητας των γυναικών και συχνά είναι σε πλήρη αντίθεση με τον πολιτικό τους ρόλο. Ενώ οι

γυναίκες βιώνουν και εσωτερικές συγκρούσεις όταν θεωρούν ότι δεν επιτελούν σωστά τον μητρικό τους ρόλο λόγω των πολλαπλών τους (πολιτικών) δραστηριοτήτων και ευθυνών. Ή και όταν πρέπει να αποφασίσουν αν και με ποιες προϋποθέσεις μπορούν να συνεχίσουν την πολιτική τους διαδρομή και να θέσουν και πάλι υποψηφιότητα στις εκλογές. Όταν με άλλα λόγια προκύπτουν συγκρούσεις ανάμεσα στους διαφορετικούς ρόλους – πολιτικό, γονικό, επαγγελματικό κ.λπ. και πρέπει να αποφασίσουν αν θα παραμείνουν ή όχι στην ενεργή πολιτική δράση.

Σε κάποιες περιπτώσεις, οι συμμετέχουσες στην έρευνα θεωρούν ότι η μητρότητα συνεπάγεται διαφορετικό σημείο εκκίνησης για τις γυναίκες και σε ό,τι αφορά την ένταξή τους στην αγορά εργασίας και σε ό,τι αφορά τη συμμετοχή τους στην πολιτική, και υποστηρίζουν ότι η ανεπαρκής στήριξη των μητέρων εκ μέρους της πολιτείας, οδηγεί σε ανισότητες επειδή ακριβώς τα προβλήματα επιλύονται σε βάρος των γυναικών.

Και στην περίπτωση των νέων γυναικών, η ταύτιση με τη μητρότητα συνιστά ανασταλτικό παράγοντα για την ενεργή πολιτική συμμετοχή. Αυτό αποτυπώνεται στο μέσο όρο ηλικίας των γυναικών που έχουν εκλεγεί στο κεντρικό κυρίως πολιτικό επίπεδο - οι περισσότερες είναι άνω των 40 ετών. Επιπλέον, σύμφωνα με την ποιοτική έρευνα, οι γυναίκες πολιτικοί που είναι μητέρες, εισέρχονται πιο ενεργά στην πολιτική, όταν τα παιδιά τους αρχίζουν να ανεξαρτητοποιούνται, συνήθως όταν φθάσουν ή ξεπεράσουν την εφηβική ηλικία. Ενώ, συχνά, όταν η πολιτική δραστηριοποίηση έχει ξεκινήσει σε πιο νεαρή ηλικία και πριν τη μητρότητα, διακόπτεται εντελώς ή αναστέλλεται για κάποια χρόνια, μέχρι να μεγαλώσουν τα παιδιά.

Στο πλαίσιο της έρευνας, το κοινωνικό στερεότυπο της μητρότητας αμφισβητήθηκε από ελάχιστες συμμετέχουσες, και συγκεκριμένα από τέσσερις (4), σύμφωνα με τις οποίες, όταν οι γυναίκες –μη εξαιρουμένων όσων συμμετέχουν στην πολιτική– αποφασίσουν ότι δεν επιθυμούν να βιώσουν τη μητρότητα, το δικαίωμα στην αυτοδιάθεση δεν γίνεται αποδεκτό και απαξιώνεται η αυτόνομη δράση τους. Ενώ, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε μία από τις συμμετέχουσες στην έρευνα, όχι μόνο επικρίθηκε επειδή δεν ήθελε να γίνει μητέρα, αλλά θεωρήθηκε και «διαταραγμένη».

iv. *Ανεπαρκείς δομές κοινωνικής φροντίδας και δυσκολίες στην εναρμόνιση του πολιτικού και προσωπικού/οικογενειακού βίου*

Η απουσία επαρκών δομών κοινωνικής φροντίδας και αποτελεσματικών πολιτικών στήριξης της κοινωνικής μέριμνας αναγνωρίστηκε ως ένα από τα πιο σοβαρά εμπόδια για τη συμμετοχή των γυναικών στις πολιτικές διαδικασίες, από το σύνολο σχεδόν των συμμετεχουσών στην έρευνα. Ειδικά για τις νέες γυναίκες που είναι μητέρες ή επιθυμούν να γίνουν μητέρες και παράλληλα ενδιαφέρονται να εμπλακούν στην ενεργή πολιτική δράση, η ύπαρξη επαρκών δομών συνιστά προϋπόθεση για την πιο ενεργή συμμετοχή τους αλλά και την παραμονή τους στην πολιτική. Στο πλαίσιο αυτό, είναι αναγκαίο να δημιουργηθούν σύγχρονες και ευέλικτες δομές που θα λειτουργούν με διευρυμένα ωράρια και θα ανταποκρίνονται στις ιδιαίτερες ανάγκες των πολιτικών που είναι μητέρες και στις απαιτήσεις του πολιτικού τους ρόλου.

Συναφείς με τις δυσκολίες που δημιουργεί η ανεπάρκεια των δομών κοινωνικής φροντίδας, είναι και οι δυσκολίες που συνδέονται με τη συμφιλίωση πολιτικού και προσωπικού/οικογενειακού βίου ισχύουν και για τις γυναίκες πολιτικούς, είτε έχουν εκλεγεί στο κοινοβούλιο, είτε έχουν εκλεγεί στην αυτοδιοίκηση, και ιδιαίτερος για όσες είναι μητέρες με παιδιά σε νεαρή ηλικία. Οι απαιτήσεις είναι μεγάλες, οι ρυθμοί της πολιτικής πολύ έντονοι και δεν υπάρχουν καθορισμένα ωράρια εργασίας. Η έλλειψη ελεύθερου χρόνου, λόγω των στερεοτυπικών ευθυνών φροντίδας σε συνδυασμό με τις ανελαστικές απαιτήσεις της πολιτικής εμπλοκής, δημιουργούν επιπλέον εμπόδια για την ισότιμη συμμετοχή των γυναικών στις πολιτικές διαδικασίες και από ένα σημείο και μετά καθορίζουν τους όρους παραμονής τους στην ενεργή πολιτική δράση.

3.4.3. *Ο εγγενής ανδροκεντρισμός της πολιτικής διαδικασίας (old boys' culture)*

Ο ανδροκεντρισμός της πολιτικής διαδικασίας εκφράζεται καταρχάς στο επίπεδο των κομμάτων και στον τρόπο με τον οποίο τα κόμματα λειτουργούν ως βασικοί φύλακες/φρουροί (*gatekeepers*) των πολιτικών αξιωμάτων, μέσω διαδικασιών και μηχανισμών «στρατολόγησης», επιλογής και υποστήριξης των υποψηφίων.

Αφορά ειδικότερα τις διαδικασίες στελέχωσης (αν και πώς για παράδειγμα, ενδιαφέρονται να προσελκύσουν γυναίκες στις τάξεις τους), τις εσωκομματικές πρακτικές και τους μηχανισμούς μέσω των οποίων επιλέγονται και υποστηρίζονται τα στελέχη που συμμετέχουν σε εκλογικές διαδικασίες, τις αρμοδιότητες και ευθύνες που αναλαμβάνουν οι γυναίκες στο εσωκομματικό πλαίσιο (αν είναι στερεοτυπικές, περιορισμένες ή οι γυναίκες έχουν ισότιμη πρόσβαση σε θέσεις ευθύνης και αξιώματα), και βέβαια τις εσωκομματικές αποφάσεις για την ίση εκπροσώπηση (50/50) ανδρών και γυναικών (αν δηλαδή προβλέπεται κάτι τέτοιο στο καταστατικό και σε τι βαθμό ισχύει στο πλαίσιο των εσωκομματικών οργάνων και διαδικασιών).

Στο πλαίσιο αυτό, θεωρείται εξαιρετικά σημαντικός ο ρόλος του/της αρχηγού του κόμματος, καθώς στο εγχώριο πολιτικό σύστημα τα κόμματα είναι απολύτως προσωποπαγή και οι επιλογές της ηγεσίας τους εν πολλοίς καθορίζουν το πολιτικό *modus vivendi*, δημιουργώντας παράλληλα πρότυπα για την ηγεσία και το αποδεκτό προφίλ ενός ηγέτη. Η γενικότερη αντίληψη των συμμετεχουσών στην έρευνα είναι ότι αν μια πρόταση δεν υποστηριχθεί από τον αρχηγό του κόμματος δεν θα προχωρήσει. Για αυτό και ο ρόλος του αρχηγού ενός κόμματος έχει καθοριστική σημασία για την προώθηση των γυναικών σε θέσεις ευθύνης.

Πρακτικές και διαδικασίες φύλαξης των υψηλών θέσεων ευθύνης (*gatekeeping*), λειτουργούν και στο πλαίσιο των παρατάξεων και συνδικαλιστικών οργανώσεων. Στη περίπτωση αυτή «υπάρχει γραμμή» μέσω της οποίας κατευθύνονται σε μεγάλο βαθμό τα αποτελέσματα των ψηφοφοριών και επιλέγονται αυτοί που θα εκπροσωπήσουν μια παράταξη.

Ο ανδροκεντρισμός εκφράζεται επίσης μέσω των γενικότερων μηχανισμών της εξουσίας, οι οποίοι όχι μόνο ανδροκρατούνται, αλλά αναπαράγουν και μια συγκεκριμένη πολιτική κουλτούρα, η οποία είναι αναγνωρίσιμη από τους άνδρες ακόμα και όταν ανήκουν σε διαφορετικούς πολιτικούς χώρους, διότι έχει κοινά και ευδιάκριτα χαρακτηριστικά, περιλαμβάνει συγκεκριμένους κώδικες επικοινωνίας και ανταλλαγής πληροφοριών, αναγνωρίσιμες και αποδεκτές στάσεις και συμπεριφορές και, κυρίως, δημιουργεί το πλαίσιο για τη συγκρότηση συμμαχιών. Η πολιτική αυτή κουλτούρα ορίζει τους όρους του πολιτικού παιχνιδιού και αναπαράγει τα έμφυλα

στερεότυπα για τον τρόπο διακυβέρνησης και διαχείρισης της ηγεσίας και των θέσεων ευθύνης.

Επιπλέον ο ανδροκεντρισμός της πολιτικής διαδικασίας εκφράζεται και σε επίπεδο εκλογικού συστήματος. Στην περίπτωση αυτή, μεταξύ άλλων αφορά το κατά πόσον το εκλογικό σύστημα είναι αναλογικό ή πλειοψηφικό, το αν προτιμώνται άνδρες ή γυναίκες υποψήφιοι/-ες στις μονοεδρικές εκλογικές περιφέρειες, το κατά πόσον προβλέπεται υποχρεωτική ποσόστωση υπέρ των γυναικών και σε ποιο επίπεδο εφαρμόζεται (σε επίπεδο εκλογικής περιφέρειας ή χώρας) κ.λπ. Όπως έχει αποδειχθεί από σχετικές έρευνες αλλά και στην πράξη, τα αναλογικά (ή αναλογικότερα) εκλογικά συστήματα, συμβάλλουν με πιο αποτελεσματικό τρόπο στην εκλογή γυναικών, από ό,τι τα πλειοψηφικά εκλογικά συστήματα. Άλλωστε το κατά πόσον το εκλογικό σύστημα αποτελεί ή όχι θεσμικό εμπόδιο, αποτυπώνεται στη συνέχεια και στην κατά φύλο σύνθεση του κοινοβουλίου, όπου επίσης ο ανδροκεντρισμός είναι η κυρίαρχη πολιτική κουλτούρα.

Δύο φαινόμενα στενά συνδεδεμένα με τον ανδροκεντρισμό της πολιτικής διαδικασίας είναι αφενός η γυάλινη οροφή και αφετέρου η ιεράρχηση των χαρτοφυλακίων ή τομέων/αρμοδιοτήτων που αναλαμβάνουν οι γυναίκες. Όπως έχει προαναφερθεί σε προηγούμενη υποενότητα, η γυάλινη οροφή αποτελεί ένα από τα πιο σοβαρά εμπόδια που αντιμετωπίζουν οι γυναίκες στην πολιτική και είναι ορατή σε όλα τα πεδία πολιτικής και σε όλες τις θέσεις ευθύνης. Από την άλλη, αν και η ιεράρχηση των χαρτοφυλακίων και τομέων που αναλαμβάνουν οι γυναίκες δεν ανταποκρίνεται με απόλυτους όρους στο «γυναικείο προφίλ» ή στις «γυναικείες» κλίσεις και ευαισθησίες, συχνά αποτυπώνει στερεοτυπικά χαρακτηριστικά για τους έμφυλους ρόλους, τις δεξιότητες και τα ταλέντα των γυναικών. Εν ολίγοις, η ταύτιση των γυναικών με τα ζητήματα του οίκου, τη σφαίρα της αναπαραγωγής και τους στερεότυπους ρόλους της φροντίδας, φαίνεται να τις ακολουθεί ακόμα και όταν τα στεγανά και οι συναφείς έμφυλες προτεραιοποιήσεις αρχίζουν διαρρηγνύονται.

Στην πιο ήπια εκδοχή του ο ανδροκεντρισμός της πολιτικής αποτυπώνεται στη δυσπιστία με την οποία αντιμετωπίζονται οι γυναίκες από τις ανδροκεντρικές πολιτικές δομές, ως προς την αποτελεσματικότητα, τις γνώσεις, το πολιτικό τους κριτήριο. Συνήθως όμως εκφράζεται με τον σεξισμό, ο οποίος είναι εγγενής και

πανταχού παρόν στις πολιτικές διαδικασίες, σε όλα τα επίπεδα και πεδία της πολιτικής και δημόσιας ζωής. Ο σεξισμός είναι ακραίος στα ΜΜΕ και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, τα οποία αναπαράγουν κυρίως αρνητικές, στερεοτυπικές και σεξιστικές εικόνες για τις γυναίκες γενικώς και ιδιαιτέρως για τις γυναίκες πολιτικούς, υπονομεύοντας συστηματικά τον πολιτικό τους λόγο και τη δυνατότητα ισότιμης πρόσβασης και απεύθυνσης των γυναικών στους πολίτες (άνδρες και γυναίκες) και συχνά παίρνει μισογυνικές διαστάσεις και σε επίπεδο μέσων ενημέρωσης, αλλά και σε επίπεδο συνδικαλισμού.

3.4.4. Διαπαιδαγώγηση και κοινωνικοποίηση

Ο τρόπος διαπαιδαγώγησης μπορεί, επίσης, να είναι παράγοντας που παρεμποδίζει ή τουλάχιστον δεν ενθαρρύνει την πολιτική συμμετοχή των γυναικών, ιδιαιτέρως όταν, όπως συμβαίνει συχνά, τις ωθεί να προτάσσουν το ιδιωτικό έναντι του δημόσιου, να αμφισβητούν τις ικανότητές τους, να έχουν αναστολές, αλλά και να βάζουν τις επιθυμίες τους σε δεύτερη μοίρα. Και αυτό παρά τις αδιαμφισβήτητες θετικές αλλαγές που έχουν προκύψει τις τελευταίες δύο τουλάχιστον δεκαετίες.

Αυτό που κυρίως δεν μαθαίνουν οι γυναίκες μέσω της κοινωνικοποίησής τους είναι να διεκδικούν στον δημόσιο χώρο και να αρθρώνουν τον δικό τους δημόσιο λόγο σε ισότιμη βάση. Ωστόσο, η κοινωνικοποίηση των γυναικών δεν τις οδηγεί μόνο να αμφισβητούν αν έχουν το δικαίωμα να έχουν δημόσιο λόγο, αλλά και να εγκαταλείπουν πιο εύκολα την πολιτική λόγω του φόρτου εργασίας που συνεπάγονται οι πολλαπλοί στερεοτυπικοί ρόλοι τους. Παράλληλα, επειδή οι γυναίκες δεν διαπαιδαγωγούνται στο να εκτίθενται στον δημόσιο χώρο, συχνά νοιώθουν ανασφαλείς ή βιώνουν αισθήματα κατωτερότητας, είτε λόγω της έλλειψης αυτοπεποίθησης, είτε λόγω της έλλειψης εμπειρίας, αντιμετωπίζοντας συχνά μεγάλες δυσκολίες όταν πρέπει να απευθυνθούν σε ευρύ κοινό. Οι δυσκολίες διαχείρισης του δημόσιου λόγου φαίνεται να είναι μεγαλύτερες όταν στην έλλειψη εμπειρίας προστίθεται και το νεαρό της ηλικίας των γυναικών που συμμετέχουν στην πολιτική.

Από την άλλη, και οι ίδιες οι γυναίκες συμμετέχουν στην αναπαραγωγή της πατριαρχίας μέσω της διαπαιδαγώγησης των παιδιών τους σε στερεοτυπικούς

έμφυλους ρόλους και κυρίως στην ταύτιση των ανδρών με τον δημόσιο χώρο και την πολιτική. Αν και το γεγονός αυτό αναγνωρίζεται από αρκετές συμμετέχουσες στην έρευνα δεν έχει τεθεί ως ζήτημα προβληματισμού στη δημόσια ατζέντα. Στο πλαίσιο αυτό, έχει ενδιαφέρον να σημειωθεί ότι σε αρκετές περιπτώσεις οι «βεβαιότητες» που τροφοδοτούνται/αναπαράγονται μέσω της κοινωνικοποίησης και οι κοινωνικές προσδοκίες για τους έμφυλους ρόλους, ανατρέπονται όταν οι γυναίκες έρθουν αντιμέτωπες με την πραγματικότητα. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε πολλές περιπτώσεις οι συμμετέχουσες στην έρευνα συνειδητοποίησαν ότι η κοινωνικοποίησή τους είχε συμβάλει στην άκριτη αποδοχή των έμφυλων ανισοτήτων, όταν ήρθαν αντιμέτωπες με τις πραγματικές συνθήκες ζωής, τις πολλαπλές ευθύνες που συνεπάγονται οι στερεοτυπικοί έμφυλοι ρόλοι και το «ανέφικτο» της εκπλήρωσης όλων των προσδοκιών και όλων των απαιτήσεων.

Εν κατακλείδι, ωστόσο, αυτό που έχει σημασία και τονίζεται από τις περισσότερες συμμετέχουσες στην έρευνα, είναι το γεγονός ότι παρά τις εμπεδωμένες κοινωνικές αντιλήψεις για τους έμφυλους ρόλους, οι δυσκολίες και τα εμπόδια μπορούν να ξεπεραστούν από τις γυναίκες που επιθυμούν να εμπλακούν ενεργά με την πολιτική, φτάνει να θέσουν ως στόχο τους την αντιμετώπισή τους.

–«Παρόλα αυτά υπάρχουν δυσκολίες γιατί είναι ριζωμένες αυτές οι αντιλήψεις. Όχι όμως ανυπέρβλητες. Το κύριο είναι, μια γυναίκα που θα ασχοληθεί με τα κοινά, να έχει στόχο με τις θέσεις της και με την τακτική της, να μην επιτρέψει κανένα τέτοιο εμπόδιο να μπει στην πορεία της όποια και αν είναι αυτή.»

–«... αυτά είναι εμπόδια που συνεχίζουν να υπάρχουν. Υπάρχουν τα στερεότυπα και δεν φεύγουν εύκολα αυτά, δεν εξαφανίζονται έτσι, επειδή αποφασίσαμε να κάνουμε ισότητα. Πρέπει να το πολεμάμε και εμείς.»

3.5. Αποθησαυρίζοντας την προσωπική διαδρομή και εμπειρία

Σε ό,τι αφορά τις αντιλήψεις των συμμετεχουσών στην έρευνα για τις τυπικές και άτυπες διαδικασίες μύησης στην πολιτική, οι οποίες αφορούν αυτό που συχνά ονομάζεται μέντορινγκ (*mentoring*), προέκυψαν τα δύο βασικά δεδομένα. Κατά πρώτον, υπάρχει διάθεση για συμβολή στη μύηση των λιγότερο έμπειρων γυναικών με δεδομένο ότι οι περισσότερες από τις συμμετέχουσες αναγνωρίζουν την αξία της συνμάθησης. Κατά δεύτερον, διαπιστώθηκε ότι υπάρχουν δύο τρόποι για να γίνει

αυτό: αφενός με οργανωμένο ή/και θεσμικό τρόπο, μέσω της καθοδηγητικής επιμόρφωσης (*coaching*), η οποία πραγματοποιείται σε ομαδική βάση και περιλαμβάνει ομιλίες, διαλέξεις από επαγγελματίες ή μη, συζητήσεις με βιωματικά και συμβουλευτικά στοιχεία, και αφετέρου με *mentoring* βιωματικού τύπου, που πραγματοποιείται σε προσωπική βάση, μεταξύ γυναικών που ανήκουν στον ίδιο ή σε συναφή (κομματικό, συνδικαλιστικό, εθελοντικό κ.λπ.) χώρο.

Όσον αφορά τον πρώτο τύπο, το *coaching*, αρκετές από τις συμμετέχουσες στην έρευνα και ιδιαιτέρως όσες έχουν ασχοληθεί πιο εξειδικευμένα με θέματα ισότητας των φύλων, θεωρούν ότι τέτοιου τύπου δράσεις είναι αναγκαίες προκειμένου «να στηρίζεις, να συμβουλέψεις και να καθοδηγήσεις τις νέες γυναίκες», ώστε να ανταπεξέλθουν καλύτερα στους ρόλους και τις επιλογές τους, με την προϋπόθεση ότι θα αξιοποιηθεί η ψυχοκοινωνική ενδυνάμωση. Από την άλλη, αν και διαπιστώνεται ότι το *coaching*, θα μπορούσε να αξιοποιηθεί για την ενδυνάμωση και την ενημέρωση των γυναικών στο πλαίσιο μιας συνεργατικής διαδικασίας μάθησης, η γενικευμένη εντύπωση είναι πως για διάφορους λόγους δεν έχει αποδώσει όπως σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Αντιθέτως, οι κομματικές εκδηλώσεις με ομιλίες και διαλέξεις από γυναίκες πολιτικούς που στη συνέχεια, στη διάρκεια των συζητήσεων, μοιράστηκαν τις εμπειρίες τους με το γυναικείο κοινό, είχαν μεγάλη συμμετοχή και επιτυχία.

Ως προς τη δεύτερη μέθοδο μύησης, που αφορά το προσωπικό/βιωματικό *mentoring*, καταγράφονται δύο διαφορετικές απόψεις. Οι μεγαλύτερης ηλικίας γυναίκες θεωρούν ότι δεν μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά, διότι η συμμετοχή στην πολιτική δεν είναι τεχνικό ζήτημα, αλλά ζήτημα εμπειρίας και τεχνογνωσίας, που για να μεταδοθεί πρέπει να υπάρχουν κοινά σημεία επαφής και κοντινές διαδρομές σε ηλικιακό και σε εμπειρικό επίπεδο. Ενώ από την άλλη, κάποιες από τις συμμετέχουσες, έχουν στάση υποστηρικτική και συναισθηματική, με έντονο το στοιχείο της φροντίδας και της ενδυνάμωσης και παρέχουν ατύπως *mentoring* στο στενό, προσωπικό ή/και επαγγελματικό τους περιβάλλον, χωρίς να τίθενται άλλα κριτήρια για να το πράξουν, πέραν της προσωπικής τους διάθεσης.

Γενικά, φαίνεται ότι οι διαδικασίες μύησης των νεοεισερχόμενων στην πολιτική μπορούν να λειτουργήσουν κυρίως σε εξατομικευμένο επίπεδο και κατά περίπτωση,

εκεί που δύο ή περισσότερες γυναίκες θα ταιριάξουν, ακολουθώντας μια παράλληλη πορεία.

Το σύνολο των γυναικών που συμμετείχαν στην ποιοτική έρευνα και έχουν ή είχαν στο παρελθόν ενεργή πολιτική δράση ή θέση ευθύνης, θεωρούν ότι η πολιτική δραστηριότητα είναι μια δραστηριότητα που «αξίζει τον κόπο και τις δυσκολίες», διότι δίνει την ευκαιρία να παρέμβεις στην πραγματικότητα και να την αλλάξεις, διευρύνει τη ματιά μας για τα πράγματα και συμβάλλει στην ωρίμανση και στην εξέλιξή μας εφόσον «με την πολιτική σου ανοίγεται ολόκληρο το γίγνεσθαι».

Η ενεργή συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική συμβάλλει ουσιαστικά στην ενίσχυση της αυτοπεποίθησής τους και εν δυνάμει στη χειραφέτηση και αυτόνομη δράση τους, φτάνει «να βγουν απ' το σπίτι, να σταθούν στα πόδια τους». Ταυτοχρόνως, η εμπλοκή στην πολιτική είναι και τρόπος για τη νοηματοδότηση της ζωής, εφόσον «χωρίς όραμα κοινό, δεν βγαίνει πέρα η καθημερινότητα».

Οι βασικές «συμβουλές» ή οδηγίες πλεύσης που δίνονται στις γυναίκες που θα ήθελαν να ασχοληθούν με την πολιτική αφορούν τρία πεδία.

Το πρώτο πεδίο αφορά, την αυτογνωσία, την αυτεπίγνωση και την ανάγκη να μη απολέσεις αυτό που είσαι - εντός της πολιτικής, αλλά και λόγω της πολιτικής ενασχόλησης και εμπλοκής.

- «Να κάνεις αυτό που θέλεις... Και όχι αυτό που θέλουν οι άλλοι από εσένα.»
- «Η ενασχόληση με τα κοινά είναι πολύ σημαντικό πράγμα και για τη δική σου αυτογνωσία και δημιουργικότητα και για να προσφέρεις στο κοινωνικό σύνολο...»
- «Κράτα τα δικά σου στοιχεία, μην χάσεις τον εαυτό σου, τίμησε το φύλο σου, μείνε εναλλακτική, κάνε αυτό που θες εσύ...»

Το δεύτερο πεδίο αφορά την αντοχή και τη δύναμη που πρέπει να επιδείξουν οι γυναίκες, γνωρίζοντας εξ αρχής ότι η πολιτική είναι χώρος σκληρός, ανδροκρατούμενος και ανδροκεντρικός, και για αυτό θα δεχτούν επιθέσεις, υπονόμηση και σκληρό ανταγωνισμό.

- «Να ξέρεις ότι η πολιτική είναι δρόμος αντοχής, όχι ταχύτητας...»
- «Να' χεις γερό στομάχι, να αντέχεις το bullying, να ξέρεις ότι όσο πιο πολύ σε χτυπάνε, τόσο πιο πολύ μετράς».

Και το τρίτο αφορά την ανάγκη να ξεπεράσεις τα εμπόδια, γνωρίζοντας ότι έχουν προηγηθεί και άλλες πριν από σένα.

–«Προχώρα, ρίχνε τοίχους, μην λοξοδρομείς από τις δυσκολίες, γίνε το πρότυπο των επόμενων γενιών...»

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η ματιά μας είναι μερική, αποσπασματική, ελλιπής και υποκειμενική. Από την άλλη, συμφωνώντας με την Μπάτλερ (2009), που δηλώνει ότι: «Αν και ανακαλύπτω διαρκώς τις συνθήκες που με διαμορφώνουν δεν είμαι σε θέση να διανοηθώ απολύτως και στο σύνολό τους τις συνθήκες μέσα από τις οποίες διαμορφώνομαι. Ούτε η διαμόρφωση αυτή σταματάει να συμβαίνει. Έτσι οποιαδήποτε προσπάθεια να κατανοηθούν οι συνθήκες αυτές στο παρόν δεν μπορούν να λάβουν εντελώς υπόψη τους το ‘τώρα’», δηλώνουμε και εμείς ότι προτιμούμε την «ανησυχία» της κίνησης, από την «ησυχία» του κλεισίματος.

4.1. Συμπεράσματα ποσοτικής έρευνας⁷⁸

Από τη διεξαγωγή της ποσοτικής έρευνας προκύπτουν σημαντικά ευρήματα, τα οποία μας θέτουν το καθήκον του αναστοχασμού. Η απομάκρυνση των γυναικών από τις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων, η περιορισμένη συμμετοχή τους και η ακόμα μεγαλύτερη μειωμένη εκπροσώπησή τους σε θέσεις πολιτικής ευθύνης, φαίνεται ότι δεν αποτελούν την «εξαίρεση από τον κανόνα», αλλά την πραγματική διάσταση μιας ελλειμματικής δημοκρατίας, όπου οι γυναίκες δεν έχουν αποκτήσει την πλήρη και ουσιαστική ιδιότητα του πολίτη, καθώς συνιστά μια πολύπλοκη διαδικασία που εμπλέκει έμφυλα στερεότυπα, έμφυλες ασυμμετρίες και έμφυλες ανισότητες και διατέμνεται με πολλαπλές κοινωνικές διακρίσεις.

Η συγκρότηση των γυναικών ως ενεργά πολιτικά υποκείμενα με εμπρόθετη δράση προσκρούει σε μια σειρά από δομικούς αποκλεισμούς και περιθωριοποιήσεις των γυναικών στα περισσότερα πεδία της κοινωνικής, οικονομικής και πολιτικής ζωής. Παρά τις αλλαγές που έχουν σημειωθεί τις τελευταίες δεκαετίες, το πρόβλημα της έμφυλης συγκρότησης του πολιτικού πεδίου παραμένει, όπως επίσης και τα έμφυλα πρότυπα με τα οποία κοινωνικοποιούνται τόσο οι γυναίκες όσο και οι άνδρες. Η μειωμένη παρουσία των γυναικών στις πολιτικές διαδικασίες –παρά τα μέτρα που έχουν υιοθετηθεί και τις πρωτοβουλίες που έχουν αναληφθεί– θέτει προς συζήτηση

⁷⁸ Συγγραφή: Ματίνα Παπαγιαννοπούλου

και διεκδίκηση το αίτημα για άρση της εμφυλοποιημένης εξουσίας του πολιτικού συστήματος και κατ' επέκταση των έμφυλων εξουσιαστικών σχέσεων και της ανδρικής ηγεμονικής κυριαρχίας. Η ισότιμη εκπροσώπηση των ανδρών και των γυναικών μπορεί να συνιστά μια αναγκαία συνθήκη, αλλά δεν είναι ικανή από μόνη της για την επίτευξη της πραγματικής ισότητας.

Τα ευρήματα της ποσοτικής έρευνας δύνανται να αποτελέσουν ένα από τα πολλά πλαίσια προς την ερμηνεία και την κατανόηση των προαναφερόμενων θεμάτων. Οι στάσεις των πολιτών και οι αντιλήψεις τους μπορεί να είναι δηλωτικές μιας συγκεκριμένης πρόσληψης του πολιτικού, αλλά μπορεί να είναι επίσης μέρος της ίδιας της (ανα)παραγωγής των έμφυλων προϋδεάσεων για το υπάρχον σύστημα των έμφυλων σχέσεων στην πολιτική και στην κοινωνία γενικότερα. Και ενώ μπορεί να φαίνεται ότι πλέον οι αντιλήψεις των πολιτών είναι πιο προσανατολισμένες προς την προώθηση της ενεργούς συμμετοχής των γυναικών, ωστόσο μπορεί να είναι δηλωτικές μιας πολιτικής ορθότητας που από τη μια μεριά φαίνεται να κατανοεί την πολιτική μειονεξία των γυναικών, αλλά από την άλλη δεν δημιουργεί τις προϋποθέσεις επιθυμίας και ανάπτυξης συμμετοχικής παρουσίας των γυναικών σε δομές λήψης αποφάσεων. Πολλαπλά εμπόδια, θεσμικά και πολιτισμικά, φαίνεται να φράζουν την είσοδο και την παραμονή των γυναικών στις πολιτικές διαδικασίες και στις πολιτικές δομές. Το ασύμπτωτο της σχέσης «γυναίκες-πολιτική» αναδεικνύεται σε όλα τα ευρήματα της έρευνας και μας αναθέτει την ευθύνη να συζητήσουμε περαιτέρω για την εννοιολόγηση μιας δημοκρατίας που δεν πρέπει να αποδέχεται πολλαπλούς αποκλεισμούς.

Αναλυτικότερα:

- Κοινωνιοδημογραφικό προφίλ του δείγματος: Το 47,2% είναι άνδρες και το 52,8% είναι γυναίκες, το 68,8% διαμένει σε αστική περιοχή και το 61,9% του δείγματος είναι έγγαμο ή έχει σύμφωνο συμβίωσης. Το 36,9% έχει δύο παιδιά, ενώ το 17,7% έχει ένα παιδί. Η πλειονότητα των παιδιών των ερωτώμενων είναι 30 ετών και άνω (44%). Το 35,8% των ερωτώμενων έχει απολυτήριο Λυκείου, το 30,8% έχει πτυχίο ΑΕΙ ή ΤΕΙ. Επιπλέον, σχετικά με την επαγγελματική τους κατάσταση, το 24,6% των ερωτώμενων είναι ιδιωτικοί/-ές υπάλληλοι, το 23,6% συνταξιούχοι και το 13,9% είναι αυτοαπασχολούμενοι/-ες.

- Πολιτικές τοποθετήσεις: Οι ερωτώμενοι/-ες απάντησαν ότι ανήκουν στη δεξιά (10,7%), στην κεντρο-δεξιά (11%), στο κέντρο (18,2%), στην κεντροαριστερά (16%), στην αριστερά (12,5%) και σε τίποτα από τα προαναφερόμενα το 16,5%, ενώ ένα ποσοστό της τάξης του 15,1% δεν ξέρει/δεν απαντά.
- Προσωπική συμμετοχή και εκπροσώπηση στην πολιτική: Παρατηρείται ότι είναι σημαντική η απουσία των πολιτών από τις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων και ιδιαίτερα των γυναικών. Η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος δεν μετέχει σε κάποια οργάνωση/φορέα (π.χ. πολιτικό κόμμα, συνδικαλιστική οργάνωση, κ.ά.), με ποσοστά να κυμαίνονται άνω του 82%. Με εξαίρεση τις φιλανθρωπικές/πολιτιστικές οργανώσεις (18,8%), η συμμετοχή των γυναικών υπολείπεται από αυτή των ανδρών, οι οποίοι είναι κυρίως μέλη πολιτικού κόμματος, με ποσοστό 17,3%. Επιπλέον, το συντριπτικά μεγαλύτερο ποσοστό των ανδρών και των γυναικών δεν έχει συμμετάσχει ούτε έχει εκλεγεί στην πολιτική (81%). Αυτό που, επίσης, παρουσιάζει ενδιαφέρον είναι ότι η συμμετοχή των γυναικών είτε σε οργανώσεις (π.χ. πολιτιστικές/φιλανθρωπικές ομάδες, ΜΚΟ) είτε σε πολιτικές δομές εξουσίας (π.χ. Δήμος, πολιτικά κόμματα), συσχετίζεται με το εκπαιδευτικό τους επίπεδο, το οποίο είναι υψηλό (κάτοχοι πτυχίου ΑΕΙ ή/και μεταπτυχιακού τίτλου σπουδών). Επιπρόσθετα, η συμμετοχή των γυναικών σε πολιτικά κόμματα αφορά τις μεγαλύτερες σε ηλικία γυναίκες (55 ετών και άνω), ενώ η δραστηριοποίηση σε ΜΚΟ αφορά σε γυναίκες νεαρότερης ηλικίας (25-34 ετών). Και ενώ η συμμετοχή των γυναικών παρουσιάζεται πιο έντονη στην ηλικιακή κατηγορία των 25-34 ετών, η εκπροσώπηση σε πολιτικές δομές σχετίζεται με γυναίκες μεγαλύτερης ηλικίας (55-64 ετών). Συμπεραίνεται ότι, αν και έχει κατοχυρωθεί η τυπική πολιτική ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών, το ζήτημα της προώθησης της ουσιαστικής ισότητας των φύλων, όπως επίσης της συμμετοχής και της εκπροσώπησης χρειάζεται να τίθεται συνεχώς ως αίτημα, καθώς η περιορισμένη παρουσία των γυναικών στην πολιτική αναδεικνύει ένα σοβαρό δημοκρατικό έλλειμμα.
- Εμπιστοσύνη των πολιτών σε πολιτικούς θεσμούς: Η εμπιστοσύνη των πολιτών για μια σειρά από θεσμούς (π.χ. Πρόεδρο της Δημοκρατίας,

Βουλή/Κοινοβούλιο, πολιτικά κόμματα κ.ά.) διαμορφώνεται σε επίπεδα αρκετά κάτω του 50%. Τόσο οι άνδρες όσοι και οι γυναίκες εμπιστεύονται περισσότερο τις γυναικείες οργανώσεις/συνδέσμους (32,5% και 41,1% αντίστοιχα). Ακολουθούν με σειρά ιεράρχησης, ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας (32,1% και 29,1% αντίστοιχα) και η κοινωνία των πολιτών (25,8% και 21,5% αντίστοιχα). Αξιοσημείωτα είναι τα πολύ μικρά ποσοστά των ερωτώμενων που εμπιστεύονται τα πολιτικά κόμματα (9,5% άνδρες και 4,1% γυναίκες) και τις συνδικαλιστικές οργανώσεις (8,6% άνδρες και 6,9% γυναίκες), καθώς καταλαμβάνουν τις τελευταίες θέσεις με μονοψήφια ποσοστά.

- **Εμπιστοσύνη των γυναικών σε πολιτικούς θεσμούς:** Από τις γυναίκες του δείγματος, η μεγαλύτερη εμπιστοσύνη παρατηρείται στις γυναικείες οργανώσεις και συνδέσμους όπου οι ηλικίες 25-34 και 55-64 ετών παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ποσοστό (50,3% και 43,7% αντίστοιχα). Αξιοσημείωτη είναι και η εμπιστοσύνη στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας με τις μεγαλύτερες ηλικίες (65+ ετών) και τις ηλικίες 55-64 ετών να παρουσιάζουν τα μεγαλύτερα ποσοστά 52,2% και 38,4% αντίστοιχα). Πολύ και απόλυτη εμπιστοσύνη στην κοινωνία των πολιτών εκφράζουν οι γυναίκες σε ηλικίες 25-34 ετών, με ποσοστό 30%, καθώς επίσης και οι ηλικίες 45-54 ετών με ποσοστό 27,5%.
- **Εμπιστοσύνη των πολιτών σε πολιτικούς:** Η εμπιστοσύνη των πολιτών στους άνδρες και στις γυναίκες πολιτικούς διαμορφώνεται, επίσης, όπως και παραπάνω, σε επίπεδα αρκετά κάτω του 50%. Αξίζει να σημειωθεί ότι μεγαλύτερη εμπιστοσύνη -απόλυτα και μέτρια- καταγράφεται στις γυναίκες πολιτικούς (20,4%) σε σχέση με τους άνδρες (9,2%). Το σημαντικότερο ποσοστό των γυναικών δεν εμπιστεύεται τους άνδρες πολιτικούς (λίγο έως καθόλου: 51,7%), ενώ εμπιστεύεται μέτρια τις γυναίκες πολιτικούς (41,5%). Διαφαίνεται από τα ευρήματα ότι η περιορισμένη παρουσία των πολιτών στις δομές λήψης αποφάσεων, είναι αποτέλεσμα αλλά και αιτία μιας πολιτικής κρίσης, η οποία αποτελεί κυρίαρχο θέμα στην πολιτική ατζέντα ευρωπαϊκών και εθνικών θεμάτων, με βασικούς άξονες την απαξίωση της πολιτικής, την

κομματική απο-ταυτοποίηση των πολιτών και τη γενικότερη μείωση της πολιτικής συμμετοχής.

- **Πρόθεση των γυναικών για προσωπική ενασχόληση με την πολιτική:** Η συντριπτική πλειοψηφία των γυναικών υποστηρίζει ότι δεν έχει σκεφθεί την ενασχόληση με την πολιτική (89,1%), ενώ μόνο το 8,4% έχει σκεφθεί να συμμετάσχει σε δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων. Το μεγαλύτερο ποσοστό όσων έχουν σκεφθεί την ενασχόλησή τους με την πολιτική συγκεντρώνεται στις ηλικίες 35-44 ετών (14,4%) και κυρίως με επίπεδο εκπαίδευσης ΑΕΙ ή μεταπτυχιακά (15,4%). Μικρότερο ενδιαφέρον για συμμετοχή στην πολιτική δήλωσαν οι μεγαλύτερες ηλικίες με ποσοστό μόλις 0,6%. Οι βασικοί τομείς ενδιαφέροντος είναι ο Δήμος/το Δημοτικό Συμβούλιο (46,3%), η φιλανθρωπική/πολιτιστική οργάνωση (37,4%) και η δράση σε ΜΚΟ (9,9%).
- **Κίνητρα για την ενεργή συμμετοχή των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων:** Οι γυναίκες του δείγματος υποστηρίζουν ότι σημαντικοί παροτρυντικοί παράγοντες αποτελούν: α) το υποστηρικτικό οικογενειακό περιβάλλον (33,5%), β) οι επιμορφωτικές διαδικασίες για τις υποψήφιες γυναίκες (26,3%), γ) η εξεύρεση οικονομικών πόρων για τη στήριξη της υποψηφιότητας των γυναικών (22,1%), δ) οι εκστρατείες ενημέρωσης/ευαισθητοποίησης του πληθυσμού για τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική (20,3%), ε) η υποστήριξη από τα πολιτικά κόμματα, από τον/την αρχηγό του κόμματος και τα πολιτικά προγράμματα των κομμάτων (16,5%), και στ) η υποστήριξη από τα ΜΜΕ (14,8%).
- **Στάση των ανδρών απέναντι στην πιθανή ενασχόληση των γυναικών στην πολιτική:** Οι άνδρες του δείγματος θα επιθυμούσαν η σύντροφός τους να ασχοληθεί με την πολιτική (57%) και ιδίως στον Δήμο/Δημοτικό Συμβούλιο (57,3%). Τα ποσοστά των ανδρών που θα έβλεπαν τη σύντρόφό τους στη θέση του Βουλευτή ή στην Περιφέρεια είναι αρκετά χαμηλότερα (16%). Επιπλέον, στην πλειοψηφία τους (87,4%), οι άνδρες θα ήταν υποστηρικτικοί στην απόφαση των συντρόφων τους να ασχοληθούν με την πολιτική. Το 11% των ανδρών που δεν θα επιθυμούσε τη συμμετοχή των συντρόφων τους στην

πολιτική υποστηρίζει ότι οι βασικοί λόγοι αφορούν τις οικογενειακές υποχρεώσεις που έχουν οι γυναίκες, ότι ο χώρος της πολιτικής είναι ανδροκρατούμενος, ότι υπάρχει έλλειψη ικανοτήτων στις γυναίκες και ότι «η θέση των γυναικών είναι στο σπίτι». Διαφαίνεται ότι τα έμφυλα στερεότυπα καθορίζουν σε σημαντικό βαθμό την «ορατότητα» ή μη των γυναικών στον δημόσιο χώρο, αποτελώντας έτσι μια σημαντική επιδραστική δύναμη στην πρόσληψη των ανδρών για τη θέση των γυναικών στις πολιτικές δομές.

- **Θετικές και αρνητικές κρίσεις για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική:** Η πλειοψηφία του δείγματος υποστηρίζει ότι οι γυναίκες μπορούν να καταξιωθούν στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων (άνδρες: 86,8% και γυναίκες: 94,8%), ότι χρειάζεται συνεχής αγώνας από όλους και όλες για τη διασφάλιση της ισότητας των φύλων (άνδρες: 89,5% και γυναίκες: 93,4%), όπως επίσης ότι οι γυναίκες έχουν όλες τις δεξιότητες να αναλάβουν υψηλές θέσεις πολιτικής ευθύνης (άνδρες: 86% και γυναίκες: 93,1%). Όμως, οι ερωτώμενες πιστεύουν σε μεγαλύτερο βαθμό ότι χρειάζεται οι γυναίκες να εκπροσωπούνται περισσότερο στην πολιτική και πως στους άνδρες δίνονται περισσότερα κίνητρα για συμμετοχή στην πολιτική από ό,τι στις γυναίκες. Βασική αιτία των εμποδίων και των δυσκολιών για τις γυναίκες που επιθυμούν να συμμετάσχουν στην πολιτική είναι οι οικογενειακές/ιδιωτικές τους υποχρεώσεις και οι οικιακές τους ευθύνες, άποψη που μοιράζονται τόσο οι γυναίκες όσο και οι άνδρες. Επιπρόσθετα, οι ερωτώμενοι/-ες πιστεύουν ότι ο προεκλογικός αγώνας είναι δυσκολότερος για τις γυναίκες από ό,τι για τους άνδρες, αλλά και ότι οι πολίτες δεν εμπιστεύονται τις γυναίκες στην πολιτική. Διαφαίνεται ότι πολλές από τις θετικές κρίσεις εντάσσονται σε μια στάση «πολιτικής ορθότητας» που όμως ούτε ανατρέπει τις έμφυλες ανισότητες ούτε και έχει την ισχύ της μεταβολής των έμφυλων ασυμμετριών, καθώς η πολιτική απουσία των γυναικών παραμένει κυρίαρχη.
- **Στήριξη των γυναικών υποψηφίων στις εκλογικές διαδικασίες:** Η πλειοψηφία των ανδρών και των γυναικών έχει ψηφίσει γυναίκες στις εθνικές, δημοτικές και περιφερειακές εκλογές, καθώς και στις ευρωεκλογές, με ποσοστά άνω

του 60%. Οι γυναίκες έχουν ψηφίσει κατά κύριο λόγο γυναίκες σε δημοτικές εκλογές (72%) και σε εθνικές εκλογές (66%) και το 62% έχει ψηφίσει γυναίκες σε ευρωεκλογές και περιφερειακές εκλογές.

- Συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική και ζητήματα δημοκρατίας: Με ισχυρά πλειοψηφικά ποσοστά, τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες, συμφωνούν ότι θα ήθελαν να δουν στην περιοχή τους να εκλεγεί μια γυναίκα σε θέση πολιτικής ευθύνης, ιδίως για τη θέση της Βουλευτριάς (άνδρες: 84,2% και γυναίκες: 90,8%) και της Ευρωβουλευτριάς (άνδρες: 80,7% και γυναίκες: 90,3%). Το 85,6% των γυναικών και το 73,1% των ανδρών υποστηρίζει ότι μια γυναίκα μπορεί να διεκδικήσει τη θέση Πρωθυπουργού και αντίστοιχα, το 80,7% των γυναικών και το 71,3% των ανδρών δηλώνει ότι μπορεί να καταλάβει τη θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας. Η συντριπτική πλειοψηφία του δείγματος (72%) θεωρεί ότι υπάρχει έλλειμμα δημοκρατίας, εάν δεν συμμετέχουν οι γυναίκες στην πολιτική. Παρατηρείται ότι οι γυναίκες από 35 έως 54 ετών συμφωνούν με την άποψη ότι έχουμε έλλειμμα δημοκρατίας στις μέρες μας, σε ποσοστό 83,4% - 83,5%, όπως επίσης και το 85,1% των γυναικών που έχουν πανεπιστημιακή μόρφωση. Αντίθετη άποψη δηλώνουν οι γυναίκες στις μεγαλύτερες ηλικίες, 55-65+ ετών, με ποσοστά 20,2% και 39,4% αντίστοιχα, καθώς και οι απόφοιτες πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης (29,4%).
- Αποτελεσματικότητα ανδρών-γυναικών πολιτικών σε τομείς ενασχόλησης: Εν τούτοις, όταν οι άνδρες και οι γυναίκες του δείγματος ρωτήθηκαν σε ποιους τομείς θεωρούν πιο αποτελεσματικούς/-ές τους/τις πολιτικούς, διαφάνηκε μια σημαντική διαφοροποίηση κατά φύλο. Σύμφωνα τους/τις ερωτώμενους/-ες, οι άνδρες είναι πιο αποτελεσματικοί στα πεδία της εθνικής ασφάλειας (50,5%), της δημόσιας τάξης (41,3%), στον αγροτικό τομέα (38,2%) και την εξωτερική πολιτική (29,4%), ενώ οι γυναίκες στα θέματα πολιτισμού (39,6%), στα ζητήματα ισότητας των φύλων και ανθρωπίνων δικαιωμάτων (37,4%), στον τομέα του τουρισμού (35,8%), καθώς και στα θέματα κοινωνικής πρόνοιας και πολιτικής (33,6%). Διαφαίνεται ότι ακόμα και αν αναγνωρίζεται στις γυναίκες το δικαίωμα της ανάληψης θέσεων ευθύνης στην πολιτική, ωστόσο

υφέρπουν στους/στις πολίτες έμφυλες προΐδεάσεις και στερεότυπα που συνδέονται με τους ρόλους των γυναικών των ανδρών στον ιδιωτικό και δημόσιο βίο. Οι τομείς αποτελεσματικότητας των ανδρών είναι συνδεδεμένοι με τις ιδιότητες της ισχύος, της προστασίας, της ασφάλειας, του δυναμισμού και της διαπραγμάτευσης, συγκριτικά με αυτούς των γυναικών που συνδέονται με θέματα φροντίδας και πρόνοιας.

- **Χαρακτηριστικά αποτελεσματικότητας των γυναικών πολιτικών:** Οι πολίτες θεωρούν ότι τα χαρακτηριστικά που καθιστούν μια γυναίκα αποτελεσματική στην πολιτική, είναι τα εξής: α) δυναμικότητα/αποφασιστικότητα: 56,9%, β) γνώσεις, ικανότητες και προσόντα: 30,4%, γ) οξυδέρκεια: 25,1%, δ) εντιμότητα, ειλικρίνεια: 20,2%, ε) ανθρωπισμός, δικαιοσύνη και αξίες: 19,8%, στ) εργατικότητα και ανάπτυξη δραστηριοτήτων: 18,8%, ζ) αξιοπιστία, συνέπεια και σοβαρότητα: 15,3%, και η) ευαισθησία: 9,4%. Οι κοινωνικές προσδοκίες των ερωτώμενων φαίνεται ότι συνδέονται με την ανάγκη ανάκτησης εμπιστοσύνης στους θεσμούς (π.χ. εντιμότητα, προσόντα, αξιοπιστία κ.ά.), καθώς και αναγνώρισης του προτύπου της ανδρικής κυριαρχίας (δυναμισμός, αποφασιστικότητα).
- **Ανασταλτικοί παράγοντες για την πολιτική συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών:** Το 47,3% των γυναικών και το 40,7% των ανδρών υποστηρίζει ότι η αρνητική στάση του οικογενειακού περιβάλλοντος συντείνει στην περιορισμένη παρουσία των γυναικών στην πολιτική. Επίσης, το 42,4% των ανδρών και το 40% των γυναικών δηλώνει ότι η συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική επηρεάζεται αρνητικά από τη στάση των ηγετικών οργάνων και άλλων μελών του κόμματος, αλλά και τη στάση των ΜΜΕ, η οποία επίσης αναγνωρίζεται (κυρίως από τις γυναίκες: 28,8%) ως πρόβλημα.
- **Εμπόδια για την εκλογή των γυναικών:** Τα εμπόδια που συναντούν οι γυναίκες κατά την προσπάθεια της εκλογής τους είναι τα ακόλουθα: α) αντιμετωπίζονται με δυσπιστία λόγω φύλου (52,8%), β) η πολιτική είναι ανδροκρατούμενο περιβάλλον (41,5%), γ) δεν έχουν αρκετό χρόνο να ασχοληθούν με τον προεκλογικό αγώνα, λόγω οικογενειακών υποχρεώσεων (25,5%), δ) δεν υποστηρίζονται από το κόμμα τους (21,9%). Ενδιαφέρον

παρουσιάζει ότι οι γυναίκες δηλώνουν ότι δεν έχουν επαρκείς οικονομικούς πόρους για να στηρίξουν την υποψηφιότητά τους (20,3%), ενώ οι άνδρες θεωρούν ως τέταρτη σε σειρά ιεράρχησης την έλλειψη πολιτικής εμπειρίας των γυναικών σε ποσοστό 23,5%. Στην περαιτέρω διερεύνηση των αποτελεσμάτων βάσει ηλικιακής κατηγορίας διαπιστώνεται ότι, σύμφωνα με τις γυναίκες ερωτώμενες, οι δύο βασικότερες δυσκολίες που καταγράφονται είναι ότι αντιμετωπίζονται με δυσπιστία λόγω του φύλου τους με το υψηλότερο ποσοστό 69,7% να σημειώνεται στις νεότερες ηλικίες 17-24 ετών, καθώς και ο ανδροκρατικός και ανδροκρατούμενος χαρακτήρας της πολιτικής με τα υψηλότερα ποσοστά να καταγράφονται στις νεότερες ηλικίες 17-24 ετών (69,7% και 51,7% αντίστοιχα). Η επόμενη δυσκολία αφορά στην έλλειψη χρόνου των γυναικών για να ασχοληθούν με τον προεκλογικό τους αγώνα (γυναίκες σε ηλικίες 65+ ετών σε ποσοστό 40,7%). Ακολουθεί η άποψη ότι οι γυναίκες δεν υποστηρίζονται αρκετά από το κόμμα τους, όπως δηλώνουν όσες είναι σε ηλικίες 25-34 ετών με ποσοστό 30,1%. Διαφαίνεται ότι τόσο θεσμικά εμπόδια (π.χ. έλλειψη υποστηρικτικών μηχανισμών για γυναίκες, περιορισμένη χρηματοδότηση για τις προεκλογικές εκστρατείες, κ.ά.), όσο και εμπόδια που συνδέονται με τα πολιτισμικά στερεότυπα και τις έμφυλες προκαταλήψεις (π.χ. έλλειψη υποστήριξης από τα πολιτικά κόμματα, απουσία υποστηρικτικού οικογενειακού, συγγενικού και φιλικού περιβάλλοντος κ.ά.) είναι αυτά που κυριαρχούν στις αντιλήψεις των πολιτών και ιδίως των γυναικών.

- *Μέτρα για την αύξηση συμμετοχής και εκπροσώπησης των γυναικών στην πολιτική:* Τα υποστηρικτικά μέτρα που προτείνονται είναι τα ακόλουθα: α) εκπαίδευση των νέων σε θέματα ισότητας των φύλων και ανθρωπίνων δικαιωμάτων (35,8%), β) υποστήριξη από τον αρχηγό του κόμματος και τα πολιτικά προγράμματα των κομμάτων (35,7%), γ) πραγματοποίηση εκστρατειών ενημέρωσης/ευαισθητοποίησης για την εξάλειψη των έμφυλων στερεοτύπων και των διακρίσεων σχετικά με τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική (31,1%), και δ) μέτρα διευκόλυνσης για τη συμφιλίωση οικογενειακής/ιδιωτικής και επαγγελματικής ζωής (25,6%). Επιπρόσθετα,

άλλες ενέργειες που προτείνονται από τους/τις ερωτώμενους/-ες είναι η περαιτέρω ενίσχυση της ποσόστωσης υπέρ των γυναικών (24,3%) και η υποστήριξη των γυναικών από τα ΜΜΕ (22%). Καταγράφεται ότι το 41,3% των γυναικών σε ηλικίες 35-44 ετών, θεωρούν σημαντικότερο ως μέτρο, την περαιτέρω ενίσχυση της ποσόστωσης υπέρ των γυναικών υποψηφίων. Τέλος, οι νεότερες ηλικίες προτείνουν την ενίσχυση των εκστρατειών ενημέρωσης για τις γυναίκες υποψήφιας, σε ποσοστά 57,1% οι ηλικίες 17-24 και 36,8% οι ηλικίες 25-34 ετών.

- Εκτιμήσεις για τη θέση των γυναικών σε υψηλές θέσεις πολιτικής ευθύνης: Οι πολίτες θεωρούν ότι η θέση των γυναικών στην πολιτική έχει ενισχυθεί σημαντικά τα τελευταία 15 χρόνια (52%), ενώ ένα σημαντικό ποσοστό της τάξης του 36% πιστεύει ότι έχει ενισχυθεί σε μικρό βαθμό. Επίσης, το 83,8% των ερωτώμενων υποστηρίζει ότι πρέπει να αυξηθεί η συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική, ώστε να προωθηθούν τα δικαιώματα των γυναικών και η ισότητα των φύλων. Στην ερώτηση για το αν οι ερωτώμενοι και ερωτώμενες πιστεύουν ότι στο μέλλον θα αυξηθεί σημαντικά ο αριθμός των γυναικών στις δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων, οι πολίτες είναι μοιρασμένοι/-ες ως προς την πρόβλεψη αύξησης της μελλοντικής συμμετοχής των γυναικών στην πολιτική (49,5%). Θετικά εκφράζεται σχεδόν ένας/μία (1) στους/στις δύο (2) πολίτες (48,6%), ενώ δεν παρατηρείται διαφοροποίηση μεταξύ ανδρών και γυναικών.

4.2. Συμπεράσματα ποιοτικής έρευνας⁷⁹

Τα ευρήματα της ποιοτικής εστίασης αποτυπώνουν τις αντιλήψεις και τις στάσεις που προκύπτουν από την εμπειρία και την ενεργή εμπλοκή των συμμετεχουσών στην έρευνα σε διαφορετικά πεδία και επίπεδα πολιτικής και αναδύθηκαν μέσω του αναστοχασμού της συνολικότερης πολιτικής διαδρομής τους. Συνδέονται με τις προσωπικές τους εμπειρίες και τις ιδεολογικές τους τοποθετήσεις, καθώς και με το γενικότερο κοινωνικο-οικονομικό, πολιτικό και πολιτισμικό πλαίσιο που καθόρισε

⁷⁹ Συγγραφή: Άννα Βουγιούκα

τους όρους και τις προϋποθέσεις της συμμετοχής και της εκπροσώπησής τους σε δομές πολιτικές εξουσίας και λήψης πολιτικών αποφάσεων. Είναι διαδρομές ποικίλες και αρκετά διαφοροποιημένες που έχουν καθοριστεί από το σημείο εκκίνησης καθεμιάς, τα κίνητρα που τις ώθησαν να ασχοληθούν με την πολιτική, τις προσωπικές και οικογενειακές τους καταβολές και την «πολιτική γενιά» στην οποία ανήκουν – με την έννοια των γεγονότων μιας συγκεκριμένης χρονικής περιόδου, κατά τη διάρκεια της οποίας κοινωνικοποιήθηκαν και η οποία είχε καθοριστική σημασία για τη διαμόρφωση και την παγίωση των μετέπειτα πολιτικών στάσεων και αντιλήψεών τους (Κακεπάκη, 2017: 122).

Παρά τις διαφοροποιήσεις, ωστόσο, και το γεγονός ότι τα ευρήματα των ποιοτικών συνεντεύξεων δεν διεκδικούν αντιπροσωπευτικότητα και γενίκευση ως προς την ισχύ τους, αποτυπώνουν με σαφή τρόπο τη ζώσα πραγματικότητα της περιορισμένης και υπό όρους πρόσβασης των γυναικών στην πολιτική διαδικασία, αλλά και τους μηχανισμούς αποκλεισμού τους από θεμελιώδεις λειτουργίες της δημοκρατίας, όταν επιχειρούν να ξεπεράσουν τα όρια και το καθορισμένο πλαίσιο. Παράλληλα, αναδεικνύουν το ασύμβατο της θεωρούμενης ακόμα και σήμερα, ανοίκειας σχέσης των γυναικών με την πολιτική, τα εμμέμοντα έμφυλα και άκαμπτα στερεότυπα και τον σεξισμό, που καθορίζουν όχι μόνο τις προϋποθέσεις εισόδου, αρχικής ένταξης και παραμονής στην πολιτική, αλλά και τη διάρκεια του πολιτικού βίου των γυναικών, το τίμημα που οφείλουν να καταβάλλουν για εμπλακούν πολιτικά, το σημείο «τερματισμού» ή το μέχρι πού μπορούν να φθάσουν, καθώς και τους κανόνες που ισχύουν για να είναι παρούσες στον δημόσιο λόγο, στα μέσα μαζικής ενημέρωσης και κοινωνικής δικτύωσης, κυρίως με όρους ανισοτιμίας και υποτίμησης.

Το σημαντικότερο, όμως, εύρημα της ποιοτικής έρευνας, που συναντά τα αντίστοιχα ευρήματα και συμπεράσματα της ποσοτικής έρευνας, είναι πως παρά τις θετικές θεσμικές εξελίξεις και κατακτήσεις, η δημοκρατία δεν έχει καταφέρει να διασφαλίσει την ισοελευθερία για την πολιτική συμμετοχή και εμπλοκή των γυναικών στην πολιτική, παρά μόνο ως εξαίρεση, ως ποσόστωση και ως περιστασιακή και *ad hoc* δυνατότητα πολιτικής αυτοπραγμάτωσης, στερώντας ουσιαστικά το δικαίωμα της εμπρόθετης και ενεργής πολιτεϊότητας από το μισό του πληθυσμού. Στο πλαίσιο

αυτό, τα ευρήματα των δύο ερευνητικών εστιάσεων αποτελούν το έναυσμα για να ξανασκεφτούμε το διαρκές επίδικο της ισότιμης πολιτικής εμπλοκής των γυναικών ως πεδίο κριτικής των υφιστάμενων κοινωνικών και πολιτικών σχέσεων, των κατεστημένων ανδροκρατικών βεβαιοτήτων και προδιαγραφών της ίδιας της δημοκρατικής πολιτικής και πολιτειότητας.

Αναφορικά με τα κοινωνιο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος της ποιοτικής έρευνας, παρατηρείται ότι δέκα (10) από τις είκοσι (20) συμμετέχουσες ανήκουν στη ηλικία των 55 έως 65 ετών, ενώ έως 40 ετών είναι δύο (2). Επίσης, και οι είκοσι (20) συμμετέχουσες έχουν ανώτατο εκπαιδευτικό επίπεδο, επτά (7) έχουν μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών και πέντε (5) διδακτορικό δίπλωμα. Δεκατέσσερις (14) είναι έγγαμες και έξι (6) είναι άγαμες ή σε σχέση συμβίωσης, ενώ παιδιά έχουν οι έντεκα (11) από τις είκοσι (20). Τέλος, εννιά (9) έχουν ή είχαν εκλεγεί βουλευτρίες, εννιά (9) έχουν ή είχαν θέση στην κυβέρνηση ή σε φορέα της κεντρικής διοίκησης, τέσσερις (4) έχουν ή είχαν εκλεγεί σε οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης, πέντε (5) έχουν ή είχαν εκλεγεί σε θέσεις λήψης πολιτικών αποφάσεων σε φορείς της κοινωνίας των πολιτών, έντεκα (11) έχουν ή είχαν εκλεγεί ή οριστεί σε θέση ευθύνης σε κόμμα και έξι (6) έχουν ή είχαν εκλεγεί σε ανώτατο εκπαιδευτικό ίδρυμα.

Τα συμπεράσματα της ποιοτικής έρευνας, αφορούν τρία ευρύτερα πεδία: α) στάσεις και αντιλήψεις για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική, β) αποτίμηση της υφιστάμενης κατάστασης, και γ) παράγοντες που παρεμποδίζουν τη συμμετοχή των γυναικών στην ενεργή πολιτική διαδικασία και συντείνουν στον αποκλεισμό τους από την πολιτική.

Σε ό,τι αφορά το πρώτο πεδίο, τα ευρήματα για τις γενικές αντιλήψεις για την πολιτική και το πολιτικό και ιδιαιτέρως η πρόσληψη και εννοιολόγηση της πολιτικής, είναι τα εξής:

- Η πολιτική θεωρείται αναπόσπαστο ή/και αυτονόητο μέρος της ζωής (όχι μόνο των ανδρών, αλλά και των γυναικών), που δεν εξαντλείται, ούτε συνδέεται αποκλειστικά με την εκλογή σε θεσμούς εκπροσώπησης ή τον ορισμό σε θέσεις ευθύνης. Σε αρκετές περιπτώσεις, διαχωρίζεται η διάσταση της πολιτικής που περιλαμβάνει τη συμμετοχή σε κόμματα και κινήματα, από την πολιτική ως μορφή διακυβέρνησης και άσκησης εξουσίας. Παράλληλα,

αμφισβητείται η στερεοτυπική ταύτιση των γυναικών με την ιδιωτική σφαίρα και οι αντιλήψεις για το ποιος/-α έχει δικαίωμα να συμμετέχει στην πολιτική με βάση τους προκαθορισμένους έμφυλους ρόλους, εντός και εκτός της δημόσιας σφαίρας. Άλλοτε ορίζεται πιο γενικά ή και με μεγαλύτερη ασάφεια ως ενασχόληση με τα κοινά και άλλοτε ως ενεργή εμπλοκή. Η ενασχόληση με τα κοινά περιλαμβάνει κάποια πεδία ή επίπεδα πολιτικής, που σύμφωνα με τις κυρίαρχες αντιλήψεις αποτελούν πιο ήπιες και κυρίως λιγότερο σημαντικές εκδοχές του πολιτικού έναντι της συμμετοχής ή/και της εκλογής σε θέσεις εκπροσώπησης. Συχνά αποτελεί και ένα είδος πιο χαλαρής και *ad hoc* πολιτικοποίησης ή και ένα αρχικό στάδιο της πολιτικοποίησης που στη συνέχεια μπορεί να οδηγήσει σε πιο ενεργή συμμετοχή. Άλλοτε αποτελεί εναλλακτική λύση για τις γυναίκες όταν η συμμετοχή στην ενεργή πολιτική σκηνή δεν είναι εφικτή ή «επιβάλλεται» αποχή από αυτή, λόγω οικογενειακών ευθυνών ή επαγγελματικών περιορισμών. Από την άλλη, η ενεργή εμπλοκή συνδέεται με την ένταξη ως μέλους σε θεσμικές συλλογικότητες που συνδέονται ή επηρεάζονται από συγκεκριμένους πολιτικούς και ιδεολογικούς χώρους, καθώς και την πιο συστηματική ενεργοποίηση σε πολιτικό επίπεδο, καθώς και τη συγκρότηση μιας πιο δομημένης πολιτικής ταυτότητας. Επίσης, παρά τα εμπόδια και τους περιορισμούς, οι γυναίκες που ενδιαφέρονται για την πολιτική και την ανταλλάσσονται ως αναπόσπαστο μέρος του βίου τους, εισέρχονται στην πολιτική και εντάσσονται σε πολιτικές δομές και φορείς της κοινωνίας των πολιτών, συμμετέχοντας ενεργά σε κινήματα, εθελοντικές ή φεμινιστικές συλλογικότητες, καθώς και στο τοπικό επίπεδο (σε δήμους και κοινότητες) που φαίνεται να είναι πεδίο πιο ανοιχτό για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών και σημείο πιο αποδεκτής εισόδου των γυναικών στις πολιτικές διαδικασίες. Παράλληλα, έχουν επίγνωση ότι για να κατοχυρώσουν τη θέση τους, θα πρέπει να δώσουν μάχες, να συγκρουστούν, να διαχειριστούν εξαιρετικά δυσμενείς απέναντι στις γυναίκες συνθήκες στην πολιτική και να αντέξουν. Από την άλλη, η διαδρομή των γυναικών που δεν ανήκουν σε υψηλές εισοδηματικές τάξεις, στην πολιτική, όπως και στην

αγορά εργασίας, συνήθως δεν είναι γραμμική/ευθύγραμμη, αλλά διακεκομμένη με μεγάλα διαστήματα αποχής, είτε λόγω της απουσίας ενισχυτικού (οικογενειακού, πολιτικού, οικονομικού) περιβάλλοντος και υποστηρικτικών κοινωνικών δομών είτε λόγω της αποθάρρυνσης.

- Σημαντικό τέλος εύρημα στην ενότητα αυτή είναι και το δεδομένο ότι σπανίως ο φεμινισμός, οι αγώνες για την απελευθέρωση των γυναικών ή η ενασχόληση με τα ζητήματα φύλου και την ισότητα των φύλων, θεωρούνται μορφή πολιτικής συμμετοχής και πολιτικοποίησης.

Σε ό,τι αφορά το αποτύπωμα των γυναικών στην πολιτική, τα συμπεράσματα που προκύπτουν για τα βασικά ποιοτικά χαρακτηριστικά της παρουσίας και της επίδρασης των γυναικών στην πολιτική είναι τα εξής:

- Η συνολικότερη πολιτική ορατότητα των γυναικών στα διαφορετικά πεδία και επίπεδα πολιτικής, είναι ποσοτικό ζήτημα (πόσες γυναίκες συμμετέχουν και σε ποια πολιτικά πεδία και επίπεδα), αλλά κυρίως είναι ποιοτικό ζήτημα, που συνδέεται με τους όρους και τις προϋποθέσεις της ορατότητάς τους (αν και τότε τους δίνεται ο λόγος, ποια είναι τα πρότυπα που πρέπει να υιοθετήσουν για να ακουστούν, αν και τότε είναι αποδεκτές ως ισότιμες «παίκτριες» του πολιτικού παιγνίου, αν και τότε δημιουργούνται «ρωγμές» στις κυρίαρχες αναπαραστάσεις και στην κυρίαρχη πρόσληψη περί της πολιτικής). Οι αλλαγές αφορούν κυρίως τα ποσοτικά δεδομένα και κατά γενική ομολογία δεν είναι ικανοποιητικές, ενώ, επειδή το φάσμα της πολιτικής είναι πολύ ευρύ, η παρουσία των γυναικών δεν είναι με τον ίδιο τρόπο αποδεκτή σε όλα τα επίπεδα και πεδία και υπάρχουν σημαντικές διαφοροποιήσεις μεταξύ αστικών κέντρων και ημιαστικών ή αγροτικών περιοχών. Ένα άλλο ποιοτικό χαρακτηριστικό της παρουσίας των γυναικών στην πολιτική είναι οι υψηλές «προδιαγραφές» για την ένταξή τους στην πολιτική και στη συνέχεια, αφού εκλεγούν ή καταλάβουν θέση ευθύνης, οι υψηλές απαιτήσεις για την απόδοσή τους. Οι προδιαγραφές αυτές συνιστούν άτυπες διαδικασίες μύησης για την υπό προϋποθέσεις αποδοχή και αναγνώρισή τους, οι οποίες στην πράξη λειτουργούν ως μέθοδοι ελέγχου και αποκλεισμού των γυναικών ή ως μέσα για την απαξίωση του πολιτικού τους

έργου και είναι απόρροια του τρόπου πρόσληψης της εμπλοκής των γυναικών στην πολιτική ως είσοδος σε «άντρο ανδρών». Επίσης, οι γυναίκες είναι ωσεί παρούσες στην πολιτική λόγω μηχανισμών και διαδικασιών που οδηγούν στην περιορισμένη ορατότητα ή/και στην «αορατοποίησή» τους, είτε μέσω του αποκλεισμού τους από τα ΜΜΕ και τον δημόσιο λόγο, είτε μέσω μηχανισμών γυάλινης οροφής, που θέτουν τα όρια και τις βαθμίδες στις οποίες είναι αποδεκτό και εφικτό να φτάσουν οι γυναίκες. Ενώ, ποιοτικό χαρακτηριστικό της πολιτικής παρουσίας των γυναικών είναι και η διαδικασία «αρρενοποίησης ή αρσενικοποίησης» εκ μέρους σημαντικού ποσοστού των γυναικών, προκειμένου να γίνουν αποδεκτές σε αυτόν τον «κόντρα ρόλο» και προκειμένου να διαχειριστούν τον αποκλεισμό, το «ωσεί παρούσες» ή την «αορατοποίηση» που βιώνουν.

- Ένα εξαιρετικά σημαντικό συμπέρασμα της ποιοτικής έρευνας είναι ότι ο σεξισμός είναι πανταχού παρών σε όλα τα επίπεδα και πλαίσια της πολιτικής. Κυριαρχεί στον δημόσιο βίο, αλλά και στα πολιτικά κόμματα και αφορά το σύνολο των γυναικών χωρίς εξαιρέσεις. Παράλληλα είναι αποσιωπημένος, διότι καταγγέλλεται σπανίως ή δεν είναι αντιληπτός ως μορφή έμφυλης βίας. Περιλαμβάνει συμπεριφορές, χειρονομίες και γλωσσικές εκφράσεις που υποτιμούν τις γυναίκες και «αποπολιτικοποιούν» την πολιτική τους υπόσταση, δημιουργώντας το πλαίσιο και τους όρους της αρνητικής ορατότητας των γυναικών στον δημόσιο βίο.
- Παρά τις διαφοροποιήσεις ως προς τη σημασία του φεμινισμού, η συνολικότερη εκτίμηση για την επίδρασή του είναι θετική. Παράλληλα, διαπιστώνεται ότι στις σύγχρονες συνθήκες καταβάλλεται προσπάθεια εκ μέρους νεοσυντηρητικών και ακροδεξιών δυνάμεων να δημιουργήσουν αρνητική εικόνα για τον φεμινισμό, επιχειρώντας τη γελοιογραφική παραμόρφωση των φεμινιστικών προταγμάτων και των απόψεων των φεμινιστριών, με στόχο την υπονόμηση της πολιτικής παρουσίας των γυναικών και την περιθωριοποίηση του πολιτικού τους λόγου.
- Τα ζητήματα της ατζέντας φύλου, πλην ελαχίστων εξαιρέσεων (π.χ. βία κατά των γυναικών, μητρότητα, οικογένεια), σπανίως προβάλλονται –και από τις

γυναίκες που έχουν θέσεις ευθύνης- και σπανίως αποτελούν μέρος του δημόσιου διαλόγου ή της διεκδικητικής ατζέντας των φορέων της κοινωνίας των πολιτών. Εν πολλοίς, η ισότητα των φύλων θεωρείται επιμέρους και δευτερεύον ζήτημα και στην πλειοψηφία των περιπτώσεων οι πολιτικές για την προώθηση/ενίσχυση της ισότητας των φύλων διασυνδέεται και διαπερνά κεντρικούς τομείς της πολιτικής (π.χ. παιδεία, υγεία, οικονομία, ασφάλιση, περιβάλλον κ.λπ.) μόνο σε *ad hoc* βάση. Επίσης, τα ζητήματα της ατζέντας φύλου δεν αποφασίζονται και δεν σχεδιάζονται μέσα από μια συγκροτημένη θεσμική οδό, αλλά επαφίενται αποκλειστικά στις γυναίκες πολιτικούς, οι οποίες σε αρκετές περιπτώσεις αναδεικνύουν την ατζέντα φύλου για να αναδειχθούν ή για λόγους πολιτικής ορθότητας.

Τα συμπεράσματα για την αποτίμηση της υφιστάμενης κατάστασης για τη συμμετοχή και την εκπροσώπηση των γυναικών στην πολιτική είναι τα εξής:

- Υπάρχει σαφής και αδιαμφισβήτητη θετική αλλαγή στην πολιτική, η οποία είναι προϊόν των αγώνων του φεμινιστικού κινήματος και των θεσμικών παρεμβάσεων και νόμων για τη διεύρυνση των δικαιωμάτων των γυναικών και την περαιτέρω κατοχύρωσή τους σε πολλά και διαφορετικά πεδία. Επίσης, οι συνολικότερες αλλαγές που έχουν να κάνουν με την ισότητα των φύλων και τη σχέση των γυναικών με την πολιτική αναγνωρίζονται και έχουν γίνει αποδεκτές από σημαντικό μέρος του κοινωνικού συνόλου. Η κατάκτηση της ισότητας, ωστόσο, στην πολιτική συνεχίζει να παραμένει ζητούμενο. Από την άλλη, το σύνολο των συμμετεχουσών αναγνωρίζει ότι η κατάκτηση της *de facto*/ουσιαστικής ισότητας των φύλων σε όλα τα επίπεδα πολιτικής (εθνικό, περιφερειακό και τοπικό) παραμένει ζητούμενο. Η πολιτική παραμένει χώρος ανδροκρατούμενος και ανδροκρατικός, όπου κατ' εξαίρεση ή με εξαιρετικά περιοριστικούς όρους δίνεται η δυνατότητα ισότιμης δραστηριοποίησης των γυναικών. Απτή απόδειξη συνιστά το γεγονός ότι η εκπροσώπηση των γυναικών είναι εξαιρετικά χαμηλή στο σύνολο των δομών λήψης πολιτικών αποφάσεων, παρά τις θετικές εξελίξεις και την εφαρμογή του μέτρου των ποσοτώσεων σε επίπεδο υποψηφιοτήτων.

- Η «ορατότητα» και παρουσία των γυναικών στον δημόσιο χώρο και στα ΜΜΕ σπανίως γίνεται με όρους ισοτιμίας και χωρίς τη χρήση σεξιστικών όρων και απαξιωτικών ή υποτιμητικών αναφορών, ενώ σε καμία περίπτωση δεν συνιστά κανόνα η ισόρροπη εκπροσώπηση των φύλων σε εκπομπές διαλόγου, ανταλλαγής απόψεων και πληροφόρησης για τα τρέχοντα ζητήματα της πολιτικής.
- Αν και εντοπίζονται αλλαγές σε επίπεδο νοοτροπίας και στερεοτύπων, εφόσον στις παρούσες συνθήκες είναι αρκετά πιο εύκολο να εκλεγεί μια γυναίκα ή και εκπροσωπήσει έναν πολιτικό χώρο, οι νέες γυναίκες συχνά έχουν έλλειψη αυτοπεποίθησης ή/και χαμηλή αυτοεκτίμηση και δεν παίρνουν εύκολα τον λόγο στον δημόσιο διάλογο ή σε εσωκομματικές διαδικασίες.
- Η πιο σοβαρή κατάκτηση των τελευταίων ετών είναι η θεσμοθέτηση της ποσόστωσης, ενώ στόχος παραμένει η ισόρροπη συμμετοχή, το 50/50, τόσο σε επίπεδο υποψηφιοτήτων όσο και σε επίπεδο εκπροσώπησης. Από την άλλη, επειδή η ποσόστωση δεν αποτυπώνεται στην εκλογή γυναικών, το μέτρο αυτό θα πρέπει να συνδυάζεται με άλλα μέτρα (κοινωνικής πολιτικής, εξισορρόπησης εργασιακού και προσωπικού/ οικογενειακού βίου, επιμόρφωσης κ.λπ.). Επίσης, η μη υποχρεωτική η εφαρμογή της ποσόστωσης σε όργανα λήψης αποφάσεων της κοινωνίας των πολιτών, σημαίνει ότι η ισότιμη συμμετοχή των γυναικών επαφίεται στους αρχηγούς των κομμάτων, στις ηγετικές ομάδες και εν γένει στους κομματικούς μηχανισμούς.
- Η γυάλινη οροφή στην περίπτωση της πολιτικής συνδέεται με δύο σημαντικές διαστάσεις της συμμετοχής των γυναικών: αφενός με τη γενικότερη υποεκπροσώπηση των γυναικών σε όλα τα επίπεδα πολιτικής (εθνικό, περιφερειακό και τοπικό), και αφετέρου με την -εντός της πολιτικής- αυστηρή ιεράρχηση των τομέων και χαρτοφυλακίων. Τα χαρτοφυλάκια διαχωρίζονται σε αυτά που θεωρούνται υψηλού κύρους και στερεοτυπικά «ανδρικά» (οικονομικά, εξωτερική πολιτική, άμυνα, ανάπτυξη κ.λπ.) και σε αυτά που θεωρούνται λιγότερο σημαντικά και στερεοτυπικά «γυναικεία» (πολιτισμός, κοινωνική πολιτική, παιδεία κ.λπ.). Η γυάλινη οροφή, είναι ορατή σε όλες τις

θέσεις ευθύνης, διοικητικές, συνδικαλιστικές και πολιτικές και σε όλες τις βαθμίδες και είναι σχεδόν αδιαπέραστη στα ανώτατα επίπεδα. Λειτουργεί ως ένα είδος (άτυπης) φύλαξης της πύλης εισόδου (*gatekeeping*) στην πολιτική εξουσία ή τουλάχιστον σε ανώτερες βαθμίδες λήψης πολιτικών αποφάσεων και ταυτοχρόνως ως μέσο διαίωσης των έμφυλων στερεοτύπων. Η γυάλινη οροφή ισχύει και στην περίπτωση των κομμάτων, με δεδομένο ότι ο συνήθης ρόλος που επιφυλάσσεται για τις γυναίκες είναι ο οργανωτικός και η δουλειά στα «μετόπισθεν».

Τα συμπεράσματα για τις αλλαγές που έχουν συντελεστεί ανά επίπεδο πολιτικής είναι τα εξής:

- Η γενικότερη αποτίμηση για την ισότητα των φύλων σε ευρωπαϊκό επίπεδο είναι θετική ιδιαιτέρως για την περίοδο πριν την οικονομική κρίση και αρκετά επικριτική για την πρόσφατη περίοδο, ιδιαιτέρως λόγω της υποβάθμισης της διάστασης του φύλου (*gender mainstreaming*) σε ευρωπαϊκό επίπεδο, η οποία έχει αρνητικές επιπτώσεις στη χάραξη και την εφαρμογή οριζόντιων πολιτικών για την ισότητα των φύλων. Όπως είναι θετική σε κεντρικό/ εθνικό επίπεδο, όταν οι συγκρίσεις αφορούν όσα έχουν συντελεστεί τις τελευταίες δεκαετίες στη χώρα. Ωστόσο, παρά τις αλλαγές, δεν έχουν ανατραπεί οι στερεότυποι έμφυλοι ρόλοι, οι γυναίκες συνεχίζουν να ταυτίζονται στερεοτυπικά με την οικογένεια και επομένως με τον ιδιωτικό χώρο, και ως εκ τούτου δεν διαθέτουν τον απαιτούμενο ελεύθερο χρόνο για να ασχοληθούν με πολιτικές δραστηριότητες ή πολύ περισσότερο για να εμπλακούν ενεργά με την πολιτική. Επίσης, στο κεντρικό πολιτικό επίπεδο οι όροι ένταξης και παραμονής είναι αυστηρότεροι από αυτούς που ισχύουν στο περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Θετική είναι επιπλέον και η γενική αποτίμηση για την υφιστάμενη κατάσταση αναφορικά με τη συμμετοχή και εκπροσώπηση των γυναικών σε περιφερειακό και τοπικό επίπεδο. Κατά πρώτον, διότι οι γυναίκες είναι πιο ορατές σε θέσεις ευθύνης και κατά δεύτερον, διότι το τοπικό επίπεδο σε αρκετές περιπτώσεις αποτελεί σημείο εκκίνησης για την πιο ενεργή πολιτική δραστηριοποίηση των γυναικών. Η θετική αποτίμηση στηρίζεται, επίσης, στη διαπίστωση ότι στο τοπικό επίπεδο η συμμετοχή στην πολιτική και

η ενασχόληση με τα κοινά πραγματοποιείται σε πλαίσιο πιο οικείο και πιο άμεσο.

Τα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας σχετικά με τον ρόλο που διαδραματίζει το συνολικότερο περιβάλλον είναι τα εξής:

- Το γενικότερο κοινωνικο-πολιτικό και οικονομικό πλαίσιο επηρεάζουν σημαντικά το ενδιαφέρον και την επιθυμία ανδρών και γυναικών να εμπλακούν στην πολιτική. Καταλυτικό ρόλο για τη συμμετοχή των περισσότερων γυναικών, ιδιαιτέρως όσων είναι μεσήλικες, έπαιξε το «κλίμα» της μεταπολίτευσης και τα υψηλά ποσοστά πολιτικοποίησης. Δεν ισχύει το ίδιο για την πιο σύγχρονη εποχή, η οποία πλην εξαιρέσεων είναι εποχή αμφισβήτησης της συλλογικής δράσης και έκφρασης δυσπιστίας απέναντι στις υφιστάμενες και *mainstream* πολιτικές δομές (κόμματα, συνδικαλιστικές και φοιτητικές παρατάξεις κ.λπ.). Επίσης, το σύγχρονο κοινωνικο-πολιτικό πλαίσιο και οι δριμεείς οικονομικές επιπτώσεις της λιτότητας στις ζωές των πολιτών σε συνδυασμό με τη διαρκή αναζήτηση μέσων για διασφάλιση ενός στοιχειώδους επιπέδου διαβίωσης, σε μεγάλο βαθμό λειτουργούν ως αντικίνητρα για τη συμμετοχή των γυναικών (και των ανδρών) στην πολιτική και πολύ περισσότερο για τη δυνατότητά τους να συμμετέχουν ενεργά σε θεσμούς πολιτικής εκπροσώπησης. Επιπρόσθετα, το οικογενειακό και στενότερο κοινωνικό περιβάλλον επηρεάζουν την ένταξη των γυναικών σε πολιτικές διαδικασίες με διαφορετικούς τρόπους. Για παράδειγμα, είτε μέσω της «οικογενειακής παράδοσης» που μπορεί να διασφαλίσει το αναγκαίο συμβολικό κεφάλαιο για την ενεργή εμπλοκή τους, είτε μέσω της (πρακτικής ή και υλικής) υποστήριξης των γυναικών, προκειμένου να αντεπεξέλθουν στους πολλαπλούς στερεοτυπικούς ρόλους, ιδιαιτέρως σε σχέση με τη φροντίδα και την ανατροφή των παιδιών. Από την άλλη, η οικογένεια δεν διαδραματίζει πάντα θετικό ρόλο στη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική και συχνά η ενασχόληση και εμπλοκή στην πολιτική θεωρείται «χαμένος χρόνος» και «σπατάλη». Από την άλλη, η πρότερη δραστηριοποίηση στην πολιτική με την ευρεία έννοια του όρου, συνιστά σοβαρό κίνητρο και σε μεγάλο βαθμό ευνοεί και διευκολύνει τη συνέχιση αυτής της πορείας προς πιο *mainstream* επιλογές.

Καταλυτικό ρόλο σε αυτή τη διαδρομή, διαδραματίζει η συμμετοχή και η ένταξη σε γυναικεία οργάνωση ή φεμινιστική ομάδα. Παράλληλα, η συμμετοχή σε πολιτικές συλλογικότητες και κυρίως η συμμετοχή σε κόμματα, συνεπάγεται την (υπό όρους) εξοικείωση των γυναικών με τους όρους του πολιτικού παιχνιδιού, το ποιοι είναι οι κυρίαρχοι και κυρίως με τον τρόπο λειτουργίας των εσωκομματικών μηχανισμών εξουσίας.

Τα ευρήματα της ποιοτικής έρευνας σε ό,τι αφορά τους δομικούς και κοινωνικούς παράγοντες που παρεμποδίζουν την είσοδο και τη συμμετοχή των γυναικών στην ενεργή πολιτική διαδικασία και συντείνουν στον αποκλεισμό τους από την πολιτική, είναι τα εξής:

- Ο θεσμοθετημένος διαχωρισμός δημόσιας και ιδιωτικής σφαίρας, η στερεοτυπική ταύτιση των γυναικών με τη δεύτερη και η συνακόλουθη εννόηση της πολιτικής ως αποκλειστικού και προνομιακού πεδίου δράσης των ανδρών, δημιουργούν το πλαίσιο και τους όρους του αποκλεισμού των γυναικών από την πολιτική. Όσες γυναίκες εισέρχονται ή «παρεισφρεύουν» σε αυτό το πεδίο, θα πρέπει εξαρχής να διεκδικήσουν «ζωτικό χώρο» προκειμένου να εδραιώσουν την παρουσία τους. Παράλληλα απουσιάζουν τα θετικά πρότυπα (*role models*) γυναικών που ασχολούνται ενεργά με την πολιτική, με την κυρίαρχη στερεοτυπική εικόνα να κινείται μεταξύ σεξισμού και γελοιογράφησης, απαξιώνοντας και κυρίως «απολιτικοποιώντας» τον πολιτικό λόγο των γυναικών.
- Οι έμφυλες ανισότητες και διακρίσεις στην αγορά εργασίας και στη μη αμειβόμενη φροντίδα, αλλά εν γένει σε κοινωνικό επίπεδο, συγκροτούν ένα εξαιρετικά αρνητικό πλαίσιο για τη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική. Οι νέες συνθήκες στην αγορά εργασίας και η εξάπλωση των επισφαλών και ευέλικτων μορφών εργασίας, στις οποίες υπερ-εκπροσωπούνται οι γυναίκες, δημιουργούν επιπλέον δυσκολίες στη συμμετοχή των γυναικών στην πολιτική. Επίσης, οι διακρίσεις που υφίστανται οι γυναίκες στο πλαίσιο της οικιακής σφαίρας και η ανισότιμη κατανομή των οικογενειακών ευθυνών θέτουν φραγμούς στο δικαίωμά τους να αφοσιωθούν σε πολιτικές δραστηριότητες, οριοθετούν τις δυνατότητές τους και αποτυπώνονται με εύγλωττο τρόπο στην

ανισότιμη πρόσβαση των γυναικών σε πόρους κομβικής σημασίας, όπως είναι ο χρόνος, τα πολιτικά δίκτυα και οι οικονομικοί πόροι.

- Η πολλαπλότητα και πολυδιάσπαση των στερεοτυπικών έμφυλων ρόλων στο πλαίσιο της πατριαρχικής οικογένειας και η ανισότιμη κατανομή της οικιακής εργασίας και των ευθυνών στον ιδιωτικό βίο, στους οποίους εκτίθεται το σύνολο σχεδόν των γυναικών, είτε προσωπικά λόγω της δικής τους οικογένειας, είτε μέσω του ευρύτερου οικογενειακού/συγγενικού περιβάλλοντος, συνιστούν δηλαδή μια επιπλέον κατηγορία παραγόντων που παρεμποδίζουν την ισότιμη πολιτική συμμετοχή των γυναικών. Στο πλαίσιο αυτό, ο έμφυλος ρόλος που διαδραματίζει πρωταγωνιστικό ρόλο είναι η μητρότητα, η οποία συνεχίζει να αποτελεί σχεδόν αδιαπραγμάτευτο στοιχείο της ταυτότητας των γυναικών και συχνά είναι ή προσλαμβάνεται ως ρόλος που βρίσκεται σε πλήρη αντίθεση με τον πολιτικό τους ρόλο.
- Επίσης, η έλλειψη επαρκών δομών κοινωνικής φροντίδας και αποτελεσματικών πολιτικών στήριξης της κοινωνικής μέριμνας, αναγνωρίστηκε ως ένα από τα πιο σοβαρά εμπόδια για τη συμμετοχή των γυναικών στις πολιτικές διαδικασίες. Ειδικά για τις νέες γυναίκες που είναι ή επιθυμούν να γίνουν μητέρες και παράλληλα ενδιαφέρονται να εμπλακούν στην ενεργή πολιτική δράση, η ύπαρξη επαρκών δομών συνιστά προϋπόθεση για την πιο ενεργή συμμετοχή τους αλλά και την παραμονή τους στην πολιτική.
- Καταλυτικό ρόλο για τον ιδιότυπο, αλλά υπαρκτό και δομικό αποκλεισμό των γυναικών από την πολιτική διαδραματίζει και ο εγγενής ανδροκεντρισμός της πολιτικής διαδικασίας. Ο ανδροκεντρισμός της πολιτικής διαδικασίας εκφράζεται καταρχάς στο επίπεδο των πολιτικών κομμάτων και στον τρόπο με τον οποίο τα κόμματα λειτουργούν ως βασικοί φύλακες/φρουροί (*gatekeepers*) των πολιτικών αξιωμάτων, μέσω διαδικασιών και μηχανισμών «στρατολόγησης», επιλογής και υποστήριξης των υποψηφίων. Στο πλαίσιο αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικός ο ρόλος του/της αρχηγού του κόμματος και οι επιλογές της ηγεσίας τους. Πρακτικές και διαδικασίες φύλαξης των υψηλών θέσεων ευθύνης (*gatekeeping*), λειτουργούν και στο πλαίσιο των παρατάξεων

και συνδικαλιστικών οργανώσεων. Εκφράζεται επίσης μέσω των γενικότερων μηχανισμών της εξουσίας, οι οποίοι όχι μόνο ανδροκρατούνται, αλλά αναπαράγουν και μια συγκεκριμένη πολιτική κουλτούρα, η οποία ορίζει τους όρους του πολιτικού παιχνιδιού και αναπαράγει τα έμφυλα στερεότυπα για τον τρόπο διακυβέρνησης και διαχείρισης της ηγεσίας και των θέσεων ευθύνης. Ο ανδροκεντρισμός της πολιτικής διαδικασίας εκφράζεται και σε επίπεδο εκλογικού συστήματος και αφορά το κατά πόσον το εκλογικό σύστημα είναι αναλογικό ή πλειοψηφικό, το αν προτιμώνται άνδρες ή γυναίκες υποψήφιοι/-ες στις μονοεδρικές εκλογικές περιφέρειες, το κατά πόσον προβλέπεται υποχρεωτική ποσόστωση υπέρ των γυναικών και σε ποιο επίπεδο εφαρμόζεται (σε επίπεδο εκλογικής περιφέρειας ή χώρας) κ.λπ. Τέλος, φαινόμενα στενά συνδεδεμένα με τον ανδροκεντρισμό της πολιτικής διαδικασίας είναι η γυάλινη οροφή και η ιεράρχηση των χαρτοφυλακίων ή τομέων/αρμοδιοτήτων που αναλαμβάνουν οι γυναίκες, όπως και ο τρόπος αντιμετώπισης των γυναικών από τις ανδροκεντρικές πολιτικές δομές – στην καλύτερη περίπτωση με δυσπιστία, αλλά συνήθως με σεξιστικές συμπεριφορές και πρακτικές, με δεδομένο ότι ο σεξισμός είναι εγγενής και πανταχού παρόν στις πολιτικές διαδικασίες, σε όλα τα επίπεδα και πεδία της πολιτικής και δημόσιας ζωής και ακραίος στα ΜΜΕ και στα μέσα κοινωνικής δικτύωσης.

- Τέλος, η διαπαιδαγώγηση και κοινωνικοποίηση των γυναικών αποτελούν ένα άλλο πεδίο παραγόντων που παρεμποδίζει ή τουλάχιστον δεν ενθαρρύνει την πολιτική συμμετοχή των γυναικών. Οι γυναίκες λόγω της διαπαιδαγώγησής τους συχνά προτάσσουν το ιδιωτικό έναντι του δημοσίου, αμφισβητούν τις ικανότητές τους ή και τα δικαιώματά τους, έχουν αναστολές και βάζουν τις επιθυμίες τους σε δεύτερη μοίρα. Αυτό που κυρίως δεν μαθαίνουν είναι να διεκδικούν και να συγκρούονται στον δημόσιο χώρο και να αρθρώνουν τον δικό τους δημόσιο λόγο σε ισότιμη βάση.

5. ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Σε μεγάλο βαθμό οι προτάσεις πολιτικής που αναδείχθηκαν και καταγράφηκαν στο πλαίσιο των δύο ερευνητικών εστιάσεων –ποσοτικής και ποιοτικής– συγκλίνουν με τις προτάσεις που έχουν προκύψει στο πλαίσιο των πρόσφατων ερευνών που έχουν πραγματοποιηθεί στην Ευρωπαϊκή Ένωση.

Συγκεκριμένα, με βάση την έρευνα του Ευρωπαϊκού Ινστιτούτου για την Ισότητα των Φύλων (EIGE, 2016) για την ισότητα των φύλων στις δομές εξουσίας και λήψης πολιτικών αποφάσεων με βάση τους στρατηγικούς στόχους και τους δείκτες της Πλατφόρμας Δράσης του Πεκίνου (BPF), στα κράτη-μέλη της ΕΕ, τα προτεινόμενα μέτρα για την αύξηση της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών είναι τα εξής:

- Προώθηση νομοθετικών πρωτοβουλιών και στοχευμένων μέτρων από τα πολιτικά κόμματα και τα διοικητικά συμβούλια των επιχειρήσεων σε συνδυασμό με άλλου τύπου κίνητρα (διαβούλευση, κατάρτιση, προγράμματα mentoring, πιο διαφανείς διαδικασίες επιλογής υποψηφίων κ.λπ.).
- Ενίσχυση του δημόσιου διαλόγου και των πολιτικών πρωτοβουλιών για την ισότητα των φύλων σε δομές λήψης αποφάσεων άλλων τομέων. Είναι αναγκαίο να ανοίξει ο διάλογος για την υπο-εκπροσώπηση των γυναικών και στον αθλητισμό, στα ΜΜΕ, στην έρευνα κ.λπ., τόσο της συμβολικής και διαπαιδαγωγικής σημασίας αυτών των τομέων όσο και του ισχυρού ρόλου που διαδραματίζουν στη διαμόρφωση των κοινωνικών αντιλήψεων και στάσεων.
- Έκκληση για θεσμική αλλαγή στον επιχειρηματικό τομέα και την εμπλοκή των επιχειρήσεων σε δραστηριότητες που δημιουργούν περισσότερες ευκαιρίες για την επαγγελματική εξέλιξη των γυναικών, όπως επίσης και την ισότιμη συμμετοχή και εκπροσώπησή τους σε θέσεις ευθύνης.
- Επιτάχυνση της προόδου για την εξισορρόπηση εργασιακού και προσωπικού βίου. Προϋπόθεση είναι ο σχεδιασμός και η εφαρμογή πολιτικών που είναι φιλικές για την οικογένεια, μέτρων που θα ενισχύουν την πιο ισότιμη

κατανομή των ευθυνών φροντίδας μεταξύ ανδρών και γυναικών, καθώς και η δημιουργία θέσεων εργασίας και δομών για τη φροντίδα των παιδιών σύμφωνα με τους στόχους της Βαρκελώνης.⁸⁰

- Καταπολέμηση των έμφυλων στερεοτύπων σε όλους τους τομείς πολιτικής.
- Ανταλλαγή εμπειριών, γνώσεων, στρατηγικών και καλών πρακτικών μεταξύ των κρατών-μελών (EIGE, 2016: 24).

Επίσης, οι κυριότερες συστάσεις και προτάσεις που έχουν προκύψει στο πλαίσιο της πιο πρόσφατης έρευνας του Συμβουλίου της Ευρώπης (Council of Europe, 2017), για την ισόρροπη συμμετοχή ανδρών και γυναικών σε θέσεις λήψης αποφάσεων και την αποτίμηση των εξελίξεων στο πεδίο αυτό είναι οι εξής:

- Είναι αναγκαίο να ενισχυθεί περισσότερο η δέσμευση για την επίτευξη ισόρροπης συμμετοχής γυναικών και ανδρών στην πολιτική και στα όργανα λήψης αποφάσεων.
- Απαιτούνται στρατηγικές, πολιτικές και νομοθετικά μέτρα προκειμένου να επιτευχθεί ο στόχος για συμμετοχή και εκπροσώπηση 40% από κάθε φύλο που έχει τεθεί από τη Σύσταση του ΣτΕ.
- Είναι αναγκαία η θεσμοθέτηση κατά φύλο ποσοστώσεων ή συστημάτων ισότητας, καθώς και η εφαρμογή ποσοστώσεων από τα πολιτικά κόμματα.
- Θα πρέπει να εξετάζονται τα πλεονεκτήματα των αναλογικών εκλογικών συστημάτων έναντι των πλειοψηφικών.
- Θα πρέπει να ληφθούν πρωτοβουλίες για τη συμπερίληψη των αρχών της ισότητας των φύλων στο θεσμικό πλαίσιο για τη λειτουργία των πολιτικών κομμάτων και στους νόμους για τη χρηματοδότησή τους, προκειμένου οι σχετικές προβλέψεις να υποστηρίζουν την ενεργή δέσμευση των πολιτικών κομμάτων για την αύξηση της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών.

⁸⁰ Το 2002 το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Βαρκελώνης έθεσε δύο στόχους όσον αφορά τη διαθεσιμότητα οικονομικά προσιτών δομών παιδικής φροντίδας υψηλής ποιότητας για παιδιά προσχολικής ηλικίας: α) την κάλυψη του 90% των παιδιών ηλικίας από 3 ετών έως την ηλικία υποχρεωτικής σχολικής φοίτησης, και β) την κάλυψη του 33% των παιδιών ηλικίας κάτω των 3 ετών.

- Θα πρέπει να εξετάζονται και να αντιμετωπίζονται τυχόν έμφυλες προκαταλήψεις στις διαδικασίες επιλογής και ανάδειξης των υποψηφίων εντός των πολιτικών κομμάτων.
- Θα πρέπει η κατάρτιση ή η επιμόρφωση να μην απευθύνεται μόνο στις υποψήφιες γυναίκες, αλλά και στους αρχηγούς των κομμάτων και στα στελέχη που είναι αρμόδια για την επιλογή των υποψηφίων για τις εκλογικές αναμετρήσεις.
- Τα εξειδικευμένα μέτρα για την επίτευξη της ισόρροπης συμμετοχής στην πολιτική και τα όργανα λήψης αποφάσεων θα πρέπει να αποτελούν μέρος μιας ευρύτερης στρατηγικής για την προώθηση της ισότητας των φύλων σε όλα τα πεδία πολιτικής (Council of Europe, 2017:12).

Τέλος, σύμφωνα με την έρευνα του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου και της Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Γυναικών και την Ισότητα των Φύλων (European Parliament/ FEMM Committee, 2019), οι βραχυπρόθεσμες και μεσοπρόθεσμες προτάσεις για την αύξηση της συμμετοχής και εκπροσώπησης των γυναικών,⁸¹ είναι οι εξής:

Προτάσεις προς τα πολιτικά κόμματα:

- Εφαρμογή ποσοτώσεων 50/50 με σύστημα εναλλαγής ανδρών / γυναικών στις λίστες του κόμματος.
- Διασφάλιση της διαφορετικότητας στη σύνθεση των επιτροπών επιλογής υποψηφίων ή/και επιμόρφωση σε θέματα ισότητας και διαφορετικότητας.
- Διασφάλιση συγκεκριμένων και καθορισμένων κονδυλίων για τις εκστρατείες των υποψηφίων γυναικών.
- Παροχή ευρείας γκάμας προγραμμάτων επιμόρφωσης και αναβάθμισης προσόντων για την ανάπτυξη των δεξιοτήτων, την απόκτηση εμπειρίας και τη δικτύωση των γυναικών που ενδιαφέρονται να εμπλακούν στην πολιτική.
- Διασφάλιση κινήτρων για τη συμμετοχή των γυναικών στα πολιτικά κόμματα.

⁸¹ Σημειώνεται ότι η έρευνα πραγματοποιήθηκε και δημοσιεύτηκε το 2019, με αφορμή τις εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο και για αυτό περιλαμβάνει και μια σειρά άμεσα εφαρμόσιμες προτάσεις και συστάσεις. Με δεδομένο ότι έχουν ήδη ολοκληρωθεί οι εκλογές για το Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, θα αναφερθούμε μόνον στις βραχυπρόθεσμες και μεσοπρόθεσμες προτάσεις.

- Διασφάλιση ότι οι εσωκομματικές πρακτικές και διαδικασίες στηρίζονται στον σεβασμό των γυναικών και ενισχύουν την εξισορρόπηση εργασίας και προσωπικής ζωής.
- Διασφάλιση ότι οι επικοινωνιακές εκστρατείες μεταφέρουν με σαφήνεια τις δεσμεύσεις και το πρόγραμμα του κόμματος για τα δικαιώματα των γυναικών και την ατζέντα για την ισότητα των φύλων.

Προτάσεις προς τα κράτη-μέλη:

- Παροχή καθορισμένων κονδυλίων για τη χρηματοδότηση της προεκλογικής προετοιμασίας και της εκστρατείας των υποψήφιων γυναικών, καθώς και για τη διευκόλυνση της αναβάθμισης των δεξιοτήτων τους, τη δικτύωση και την οργάνωση.
- Αν τα ποσοστά συμμετοχής και εκπροσώπησης των γυναικών συνεχίζουν να είναι χαμηλά, να εξεταστεί η δυνατότητα θεσμοθέτησης ποσοστώσεων με συστήματα εναλλαγής ανδρών/γυναικών στις λίστες των κομμάτων, με πρόβλεψη για νομικές κυρώσεις στην περίπτωση που τα κόμματα δεν συμμορφώνονται.

Προτάσεις προς τους ευρωπαϊκούς θεσμούς:

- Προώθηση της δημοκρατίας της ισότητας (*parity democracy*) στην ΕΕ και παρακολούθηση της προόδου που συντελείται μέσω της συλλογής και δημοσιοποίησης δεδομένων.
- Δράση για την εφαρμογή καλών πρακτικών για την εξισορρόπηση εργασίας και προσωπικής ζωής και προώθηση περισσότερων γυναικών σε ανώτερες ηγετικές θέσεις.
- Χρηματοδότηση μελέτης για την αποτίμηση των αναγκών των πολιτικών κομμάτων που εκπροσωπούνται στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, με στόχο την πραγματοποίηση εξειδικευμένων προγραμμάτων αναβάθμισης των δεξιοτήτων των γυναικών σε εθνικό επίπεδο.
- Εξέταση της δυνατότητας συντονισμού ενός διεθνούς προγράμματος mentoring με στόχο τη διάχυση των καλών πρακτικών που έχουν αναδειχθεί

για την κατά φύλο ισόρροπη συμμετοχή στην πολιτική (European Parliament/FEMM Committee, 2019: 9-10).

Οι προτάσεις πολιτικής που καταγράφηκαν στο πλαίσιο της (ποσοτικής και ποιοτικής) έρευνας εμπίπτουν συνολικά σε επτά (7) επιμέρους ενότητες. Αφορούν αφενός την πολιτεία και τους θεσμικούς φορείς και αφετέρου την κοινωνία των πολιτών και ιδιαιτέρως τα πολιτικά κόμματα και τις φεμινιστικές/γυναικείες οργανώσεις. Παράλληλα, καλύπτουν ένα σχετικά ευρύ φάσμα στοχεύσεων στις οποίες συγκαταλέγεται η αλλαγή των στερεοτυπικών αντιλήψεων και στάσεων για τους έμφυλους ρόλους και τη γονεϊκότητα, η διεύρυνση του θετικού μέτρου των ποσοτώσεων, η ενίσχυση του κοινωνικού κράτους και, βέβαια, ο ρόλος των αρμόδιων θεσμικών φορέων της πολιτείας στην ενδυνάμωση των γυναικών.

Αναλυτικότερα οι προτάσεις πολιτικής έχουν ως εξής:

1. *Μέτρα και πολιτικές για την αλλαγή των αντιλήψεων και των στάσεων για τους έμφυλους ρόλους*

Προκειμένου να μετασχηματιστούν οι αντιλήψεις για τους έμφυλους ρόλους, είναι καταρχάς αναγκαίο, οι σχετικές πολιτικές να στοχεύσουν και να απευθυνθούν κυρίως στη νέα γενιά και ιδιαιτέρως στα μέλη της εκπαιδευτικής κοινότητας (μαθήτριες/μαθητές, εκπαιδευτικούς και γονείς). Στο πλαίσιο αυτό, προτείνονται τα ακόλουθα:

- Εμπλουτισμός ή/και αλλαγή των προγραμμάτων/μαθημάτων που διδάσκονται σε όλες τις τάξεις της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, με στόχο τη συμπερίληψη θεμάτων για την ισότητα των φύλων σε συστηματική βάση και ως αναπόσπαστο μέρος των προγραμμάτων σπουδών.
- Ένταξη μαθημάτων στην πρωτοβάθμια και στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση για τη σεξουαλική αγωγή και τη σεξουαλικότητα, στη βάση διεπιστημονικών προσεγγίσεων.
- Υλοποίηση προγραμμάτων ευαισθητοποίησης και ενημέρωσης για τα ανθρώπινα, κοινωνικά, πολιτικά κ.ά. δικαιώματα ανδρών και γυναικών και την ισότητα των φύλων (π.χ. μέσω ημερίδων, αφιερωμάτων, φεστιβάλ,

διαγωνισμών, εκστρατειών ενημέρωσης κ.λπ.) σε όλες τις βαθμίδες εκπαίδευσης.

- Υλοποίηση προγραμμάτων ευαισθητοποίησης και εκστρατειών ενημέρωσης του γενικού πληθυσμού στη βάση μακροχρόνιου σχεδιασμού, για τα ανθρώπινα, κοινωνικά, πολιτικά κ.ά. δικαιώματα ανδρών και γυναικών και ειδικότερα για την ανάγκη αύξησης της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών σε πολιτικές θέσεις και σε δομές λήψης αποφάσεων. Τα προγράμματα αυτά έχουν ιδιαίτερη σημασία ενόψει του υπαρκτού πλέον κινδύνου οπισθοχώρησης, λόγω των νεοσυντηρητικών και ρατσιστικών ιδεολογιών και πρακτικών που φαίνεται να κατακτούν έδαφος και αποδοχή στο κοινωνικό και πολιτικό επίπεδο.
- Διοργάνωση συνεδρίων, διαλέξεων, σεμιναρίων και προγραμμάτων επιμόρφωσης, σε συνεργασία με ερευνητικά και ακαδημαϊκά ιδρύματα και οργανώσεις της κοινωνίας των πολιτών, που θα απευθύνονται σε ειδικές/στοχευμένες ομάδες πληθυσμού, αλλά και στον γενικό πληθυσμό, με στόχο να ανοίξει ο δημόσιος διάλογος για την ατζέντα της ισότητας των φύλων και να συζητηθούν οι αιτίες αποκλεισμού των γυναικών από την πολιτική, αλλά και τα μέτρα για ενίσχυση της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών σε δομές πολιτικής εξουσίας.

Ενίσχυση και υποστήριξη των γυναικείων συλλόγων και φεμινιστικών ομάδων και οργανώσεων, ιδιαιτέρως εκείνων που δραστηριοποιούνται στην επαρχία, προκειμένου να διαδραματίσουν ενεργό ρόλο στη χειραφέτηση των γυναικών και στην ευαισθητοποίηση των τοπικών κοινωνιών για την ισότητα των φύλων, αλλά και για επιμέρους σοβαρά κοινωνικά φαινόμενα όπως είναι η έμφυλη βία, οι γυναικοκτονίες, ο σεξισμός κ.λπ.

2. Μέτρα και πολιτικές που θα συμβάλλουν στην αλλαγή και στην προώθηση σύγχρονων αντιλήψεων για τη γονεϊκότητα

Είναι αναγκαίο να υπάρξει αλλαγή στις στερεοτυπικές κοινωνικές αντιλήψεις σχετικά με τη γονεϊκότητα και αλλαγή στην αντίληψη ότι η φροντίδα των παιδιών, αλλά και των άλλων μελών της οικογένειας, αποτελούν αποκλειστική ευθύνη των

γυναικών, στάσεις οι οποίες αναπαράγονται και από τους άνδρες και από τις γυναίκες. Για τον λόγο αυτό, προτάθηκαν τα εξής θεσμικά μέτρα:

- Θεσμοθέτηση προνοιακών και οικονομικών κινήτρων για τον/τη γονέα που επιλέγει να ασχοληθεί με την ανατροφή και τη φροντίδα των παιδιών (π.χ. ως ένα είδος κοινωνικού μισθού).
- Θεσμοθέτηση ειδικών διευκολύνσεων πρόσβασης/χρήσης κοινωνικών αγαθών πολιτισμού, αθλητισμού, παιδείας (π.χ. φθηνότερα/δωρεάν εισιτήρια, προγράμματα κοινωνικού πολιτισμού και αθλητισμού κ.λπ.) ειδικά για άνδρες γονείς (θετικά μέτρα).

3. Μέτρα και πολιτικές για τη διεύρυνση της εφαρμογής του μέτρου των ποσοστώσεων

Η πλειοψηφία των συμμετεχουσών/-όντων στην έρευνα θεωρεί ότι η ποσόστωση έχει συμβάλει αποφασιστικά στην αύξηση της πολιτικής συμμετοχής και εκπροσώπησης των γυναικών, διότι δημιουργεί ένα ηθικό πρότυπο για την ισοτιμία και την ισότητα και εκτιμούν ότι είναι σημαντικός ο κοινωνικός αντίκτυπος του συγκεκριμένου θετικού μέτρου. Μάλιστα, εκφράζεται και η άποψη ότι στο άμεσο μέλλον θα φτάσουμε στο 50/50, διότι, παρά τις κατά καιρούς προβαλλόμενες ενστάσεις ή τις δυσκολίες, η κοινωνία έχει ωριμάσει.

Βασική προϋπόθεση είναι το μέτρο της ποσόστωσης να συνδυάζεται και λειτουργεί παράλληλα με τις κοινωνικές πολιτικές (για την οικογένεια, τα παιδιά και τα άτομα με ανάγκες φροντίδας). Επίσης, προϋπόθεση για την αποτελεσματικότητα των ποσοστώσεων είναι η αλλαγή στάσης εκ μέρους των κομμάτων και των παρατάξεων που σε αρκετές περιπτώσεις εντάσσουν στα ψηφοδέλτιά τους γυναίκες, προκειμένου να επιτευχθεί ο απαιτούμενος αριθμός υποψηφίων και όχι επειδή είναι υπέρ του μέτρου ή υπέρ της ισότητας των φύλων.

Για να λειτουργήσει αποτελεσματικότερα και να διευρυνθεί η εφαρμογή του προτείνονται τα εξής:

- Διενέργεια ερευνών για την υπο-εκπροσώπηση των γυναικών σε δομές λήψης πολιτικών αποφάσεων και ευρεία διάχυση και δημοσιοποίηση των αποτελεσμάτων, με στόχο την άσκηση πίεσης στους κοινωνικούς φορείς και

στις συνδικαλιστικές οργανώσεις προκειμένου να εφαρμοστεί το μέτρο της ποσόστωσης.

- Εκστρατεία ενημέρωσης με στόχο να εφαρμοστεί το μέτρο της ποσόστωσης από κόμματα, συνδικαλιστικές οργανώσεις, συλλογικότητες της κοινωνίας των πολιτών κ.λπ. Στόχος της εκστρατείας θα πρέπει, επίσης, να είναι η ενημέρωση για τη σημασία και τη λειτουργία της ποσόστωσης, προκειμένου να διασαφηνιστούν παρανοήσεις, λανθασμένες εντυπώσεις ή στρεβλώσεις σχετικά με τη ποσόστωση.
- Υποστήριξη των φεμινιστικών και γυναικείων οργανώσεων, μέσω ειδικών προγραμμάτων και δράσεων, προκειμένου να προωθήσουν την εφαρμογή των ποσοστώσεων σε μεγαλύτερο εύρος πολιτικών και κοινωνικών φορέων και συλλόγων, προκειμένου να συμβάλουν στον εντοπισμό αδυναμιών κατά την εφαρμογή των ποσοστώσεων.
- Θεσμοθέτηση διαδικασιών για την παρακολούθηση και την αποτίμηση της αποτελεσματικότητας του μέτρου των ποσοστώσεων σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο με στόχο την αντιμετώπιση των δυσλειτουργιών ή στρεβλώσεων.

4. Μέτρα για την ενίσχυση του κοινωνικού κράτους και των δομών κοινωνικής φροντίδας και πρόνοιας

Όπως έχει προαναφερθεί, ένα μείζον σε βαρύτητα ζήτημα που επιδρά αρνητικά στη συμμετοχή των γυναικών σε πολιτικές διαδικασίες, είναι η πολλαπλότητα και πολυδιάσπαση των στερεοτυπικών έμφυλων ρόλων στο πλαίσιο της οικογένειας και η ανισότιμη κατανομή των ευθυνών στον ιδιωτικό βίο. Αναγνωρίζεται παράλληλα ότι το ζήτημα αυτό δεν μπορεί να λυθεί άμεσα, αλλά κυρίως μέσα από μεσομακροπρόθεσμες στρατηγικές και μέτρα, ενώ για την άρση των αιτιών και την αλλαγή αντιλήψεων και νοοτροπιών, απαιτούνται παρεμβάσεις άλλου τύπου και μακράς πνοής.

Από την άλλη, η πολιτεία μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά με τη λήψη συγκεκριμένων μέτρων, όπως για παράδειγμα είναι τα εξής:

- Δημιουργία περισσότερων απογευματινών δομών για παιδιά προσχολικής και σχολικής ηλικίας – με δωρεάν πρόσβαση.
- Δημιουργία περισσότερων δομών σε δημοτικό ή/και κεντρικό επίπεδο για τη φροντίδα ηλικιωμένων και εξαρτώμενων ατόμων – με δωρεάν πρόσβαση.

5. Προτάσεις που αφορούν τα πολιτικά κόμματα

Οι συμμετέχουσες/-οντες στην έρευνα κατά πλειοψηφία θεωρούν ότι τα κόμματα μπορούν να διαδραματίσουν εξαιρετικά σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση της συμμετοχής και κυρίως της εκπροσώπησης των γυναικών σε πολιτικές θέσεις ευθύνης. Στο πλαίσιο αυτό προτείνονται τα εξής:

1) Σε εσωκομματικό επίπεδο

- Ενίσχυση των τομέων/τμημάτων ή ομάδων ισότητας των φύλων των κομμάτων και αξιοποίησή τους στον δημόσιο λόγο και στην εκπροσώπηση των κομμάτων.
- Ένταξη κατώτατου ορίου ποσόστωσης (40% τουλάχιστον με βάση την ισχύουσα νομοθεσία για το σύνολο των εκλογικών διαδικασιών) στα καταστατικά των κομμάτων και ευαισθητοποίηση των ηγετικών στελεχών, προκειμένου να συμβάλουν στην εκλογή περισσότερων γυναικών σε θέσεις ευθύνης.
- Ενεργοποίηση των ηγετικών στελεχών (ανδρών και γυναικών) και των προέδρων/αρχηγών των κομμάτων, με στόχο την ισότιμη συμμετοχή των γυναικών στα εσωκομματικά όργανα, στους εσωκομματικούς μηχανισμούς και σε θέσεις ευθύνης.
- Δέσμευση και διασφάλιση ότι σε όλες τις εσωκομματικές διαδικασίες, δημόσιες εκδηλώσεις, πάνελ, περιοδείες, συμμετοχές σε ενημερωτικές εκπομπές και συζητήσεις στα ΜΜΕ, οι γυναίκες που είναι μέλη και στελέχη του κόμματος, θα συμμετέχουν ισότιμα και ενεργά και θα είναι ορατές, με στόχο την ενίσχυση της δημόσιας παρουσίας των γυναικών και της εξοικείωσής τους με τον δημόσιο λόγο.

- Υιοθέτηση μέτρων τύπου zipper (εναλλαγή γυναίκας/άνδρα στα ψηφοδέλτια του κόμματος), όπου είναι εφικτό, προκειμένου να δίνεται και στίγμα για την ίση πρόσβαση ανδρών και γυναικών σε θέσεις ευθύνης.
- Διοργάνωση συνεδρίων, ημερίδων, εκδηλώσεων κ.λπ. για τα μέλη του κόμματος (για την ποσόστωση, αλλά και γενικότερα θέματα που αφορούν την πολιτική συμμετοχή των γυναικών και την ισότητα των φύλων), σε συνεργασία με τα αρμόδια τμήματα ή τις ομάδες ισότητας των φύλων των κομμάτων.
- Διοργάνωση επιμορφωτικών σεμιναρίων για ζητήματα επικοινωνίας και ΜΜΕ για τα μέλη και στελέχη του κόμματος (γυναίκες και άνδρες).

II) Διακομματικές δράσεις

- Σύσταση διακομματικών ομάδων/επιτροπών που θα ασχοληθούν με τα ΜΜΕ και τα μέσα κοινωνικής δικτύωσης, προκειμένου να αποφασιστεί μια κοινή στρατηγική για τον χειρισμό και την αντιμετώπιση του σεξισμού, αλλά και του αποκλεισμού των γυναικών από τη δημόσια ζωή και προκειμένου να αποφασιστεί πώς θα ασκηθεί πίεση προς το Εθνικό Συμβούλιο Ραδιοτηλεόρασης (ΕΣΡ) για να διαδραματίσει πιο αποτελεσματικά τον ρόλο του.
- Σύσταση Διακομματικής Ομάδας/Επιτροπής γυναικών με στόχο την προώθηση θεμάτων ισότητας των φύλων αλλά και την ανίχνευση θεμάτων εκτός της κομματικής ατζέντας, στα οποία γυναίκες διαφορετικών δημοκρατικών ιδεολογικών προσανατολισμών, θα μπορούσαν να συνεργαστούν και να δράσουν από κοινού (π.χ. ένταξη της οπτικής του φύλου στις προτάσεις για την επίλυση του δημογραφικού ζητήματος, περιορισμένη συμμετοχή γυναικών σε πάνελ στα ΜΜΕ, βία κατά των γυναικών, πρόληψη και αντιμετώπιση του σεξισμού κ.λπ.).

III) Παρεμβάσεις και δράσεις που απευθύνονται στο κοινωνικό σύνολο

- Διοργάνωση εκστρατειών ενημέρωσης και ευαισθητοποίησης για τον γενικό πληθυσμό (για την ποσόστωση, αλλά και γενικότερα θέματα που αφορούν την πολιτική συμμετοχή των γυναικών και την ισότητα των φύλων), σε συνεργασία με τα αρμόδια τμήματα ή τις ομάδες ισότητας των φύλων των κομμάτων.
- Διοργάνωση σεμιναρίων και προγραμμάτων επιμόρφωσης με στόχο τη μείωση και τον έλεγχο του ανταγωνισμού, κατά το πρότυπο των ευρωπαϊκών δομών.
- Προγράμματα ενδυνάμωσης των γυναικών που επιθυμούν να συμμετάσχουν σε εκλογικές διαδικασίες (σε τοπικό, περιφερειακό ή εθνικό επίπεδο).

6. Προτάσεις που αφορούν τις φεμινιστικές και γυναικείες οργανώσεις

Οι συμμετέχουσες στην ποιοτική έρευνα εκτιμούν ότι είναι αναγκαίο το φεμινιστικό κίνημα να ξαναβρεί έναν πιο ζωνφό βηματισμό. Μεταξύ των άλλων προτείνονται τα εξής για την ανανέωση του φεμινιστικού κινήματος:

- Αλλαγή προσώπων που έχουν μακρά θητεία σε ηγετικές θέσεις, ιδιαιτέρως στις θεσμικές γυναικείες οργανώσεις και συμπερίληψη νέων προσώπων.
- Επαναπροσδιορισμός και εμπλουτισμός της ατζέντας και των δράσεων των γυναικείων και φεμινιστικών οργανώσεων με επίκαιρα θέματα που απασχολούν τις νεότερες σε ηλικία γυναίκες (ή/και άνδρες).
- Διοργάνωση δράσεων που θα απευθύνονται στη νέα γενιά και ιδιαιτέρως σε όσες/όσους είναι μεταξύ 20 και 30 ετών.
- Διοργάνωση σεμιναρίων, εκδηλώσεων και εκστρατειών ενημέρωσης με αποκλειστική ευθύνη των γυναικών για το περιεχόμενο, την οργάνωση και την εκτέλεση των σχεδιαζόμενων δραστηριοτήτων – «όλη η διαδρομή γυναίκες».
- Διεύρυνση των συνεργασιών και ανταλλαγών με τις φεμινιστικές συλλογικότητες που έχουν συγκροτηθεί τα τελευταία χρόνια και γενικώς άνοιγμα σε πιο καινοτόμες προσεγγίσεις των φεμινιστικών διεκδικήσεων.

7. Θεσμοθέτηση διαδικασιών ενημέρωσης, ενδυνάμωσης και μύησης στην πολιτική διαδικασία

Οι αρμόδιοι θεσμικοί φορείς της πολιτείας (Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας) σε συνεργασία με το κοινοβούλιο, τις περιφερειακές και τις τοπικές δομές ισότητας των φύλων, τους φορείς της αυτοδιοίκησης και της κοινωνίας των πολιτών, μπορούν να συμβάλουν ουσιαστικά στην αύξηση της συμμετοχής και της εκπροσώπησης των γυναικών στο σύνολο των πολιτικών διαδικασιών και θέσεων πολιτικής ευθύνης, υπό την προϋπόθεση ότι θα σχεδιάσουν ολοκληρωμένες και πολυδιάστατες πολιτικές και θα συμβάλουν στη θεσμοθέτηση διαδικασιών ενημέρωσης, ενδυνάμωσης και μύησης στην πολιτική διαδικασία.

Επιπλέον, κρίνεται αναγκαία η διοργάνωση σεμιναρίων, εργαστηρίων και επιμορφωτικών προγραμμάτων ευρείας κλίμακας σε εθνικό, περιφερειακό και τοπικό επίπεδο σε τακτική βάση, με στόχο την εξοικείωση των γυναικών με τις πολιτικές διαδικασίες και τη συστηματική υποστήριξη και ενδυνάμωση των γυναικών που ενδιαφέρονται να εμπλακούν ενεργά στην πολιτική.

Ελληνόγλωσση

- Αβδελά, Ε. (2014). «Το φύλο στην ιστορία. Ελληνικές αναπαραστάσεις», *Μνήμων*, 19, 225-232, text at:
<https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/mnimon/article/viewFile/8070/7964.pdf>
- Αβδελά, Ε. & Ψαρρά, Α. (επιμ.) (1997). *Σιωπηρές ιστορίες. Γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια.
- Αβδελά, Ε. & Ψαρρά, Α. (επιμ.) (1985). *Ο φεμινισμός στην Ελλάδα του μεσοπολέμου*, Αθήνα: Γνώση.
- Abdela, L. (2005). *Εγχειρίδιο εκπαιδευτών/-τριών. Επικοινωνιακές δεξιότητες για τις γυναίκες στην πολιτική*, Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Αθανασάτου, Ι. (2014). *Εθνικές και ευρωπαϊκές πολιτικές: 4^η θεματική ενότητα εκπαιδευτικού υλικού*, Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Αθανασίου, Α. (2018). «Το “να γίνεσαι φεμινίστρια” ως κριτική επιτελεστικότητα του πολιτικού», στο Ντ. Βαΐου & Α. Ψαρρά (επιμ.), (2018). *Πρακτικά Ημερίδας – Εννοιολογήσεις και πρακτικές του φεμινισμού. Μεταπολίτευση και «μετά»*. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 19-32.
- Αθανασίου, Α. (2006). «Εισαγωγή. Φύλο, εξουσία και υποκειμενικότητα μετά το “δεύτερο κύμα”», στο Α. Αθανασίου (επιμ.) (2006). *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*. Αθήνα: Νήσος, 13-138.
- Αρβανίτης, Κ., Βλαχογιάννη, Γ., Μαντά Μ., Ξυδοπούλου, Ε. & Παπαγιαννοπούλου, Μ. (2006). *Η συμμετοχή των γυναικών στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων*, Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Βαρίκα, Ε. (2006). «Φυσικοποίηση της κυριαρχίας και νόμιμη εξουσία στην κλασική πολιτική θεωρία», στο Α. Αθανασίου (επιμ.) (2006). *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*. Αθήνα: Νήσος, 511-542.
- Βέμπερ, Μ. (1987). *Η πολιτική ως επάγγελμα*, Αθήνα: Παπαζήση.
- Bryson, V. (2005). *Φεμινιστική πολιτική θεωρία*, Αθήνα: Μεταίχμιο.
- ΓΠ - Γενική Γραμματεία Ισότητας (2004). *Εθνικές προτεραιότητες και άξονες δράσης για την ισότητα των φύλων (2004-2008)*, Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης.
- ΓΠ - Γενική Γραμματεία Ισότητας (2002). «Γιατί πρέπει να ψηφίζεις. Διαφωτιστικόν φυλλάδιον δια τας Ελληνίδας εκλογείς, του Υπουργείου Εσωτερικών (1953)», Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης.

- ΓΠ- Γενική Γραμματεία Ισότητας, (2002). Συμμετοχή των γυναικών στα ψηφοδέλτια σε αναλογία τουλάχιστον 1/3 επί του συνολικού αριθμού των υποψηφίων Συμβούλων. Συγκριτικά ποσοστά εκλεγμένων γυναικών Νομαρχιακών, Δημοτικών και Κοινοτικών Συμβούλων ανά την Ελλάδα. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Ισότητας.
- ΓΠ - Γενική Γραμματεία Ισότητας (2001). Οδηγός υπηρεσιών: Ισότητα – ανάπτυξη – ειρήνη, Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών, Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης.
- ΓΠ - Γενική Γραμματεία Ισότητας (2000). 4^η & 5^η Εθνική Έκθεση της Ελλάδας. Περίοδος 1994-2000. Προς την επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των γυναικών, Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης.
- ΓΠ - Γενική Γραμματεία Ισότητας (1999). Εθνική Έκθεση της Ελλάδας προς την Επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των γυναικών, Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης.
- ΓΠ - Γενική Γραμματεία Ισότητας (1986). Πρώτη Έκθεση της Ελλάδος προς την Επιτροπή του ΟΗΕ για την εξάλειψη κάθε μορφής διάκρισης σε βάρος των γυναικών «N.1342/83», Αθήνα: Υπουργείο Προεδρίας της Κυβέρνησης.
- ΓΠΦ - Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (2019). Ποσόστωση ευρωψηφοδελτίων 2019: 20^ο Ενημερωτικό σημείωμα του Παρατηρητηρίου της ΓΠΦ, Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών.
- ΓΠΦ - Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (2019α). Αποτελέσματα αυτοδιοικητικών και ευρωπαϊκών εκλογών 2019: 21^ο Ενημερωτικό σημείωμα του Παρατηρητηρίου της ΓΠΦ, Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών.
- ΓΠΦ - Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (2017). Εθνικό Σχέδιο Δράσης για την Ισότητα των Φύλων 2016-2020, Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών, text at: <http://www.isotita.gr/wp-content/uploads/2017/04/ESDIF.pdf>
- ΓΠΦ - Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, (2016). 20 Ενημερωτικό σημείωμα Παρατηρητηρίου Γενικής Γραμματείας Ισότητας των Φύλων, Αθήνα: ΓΠΦ.
- ΓΠΦ – Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, (2012α). Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για την Ουσιαστική Ισότητα των Φύλων 2010-2013. Απολογιστική έκθεση Νοέμβριος 2009 – Ιούνιος 2012, Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών, Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης, text at: <http://www.mariastratigaki.gr/home/wp-content/uploads/2012/10/APOLOGISTIKI-EKTHESI-NOV09-JUNE12.pdf>
- ΓΠΦ - Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων, (2012). Στοιχεία για τη συμμετοχή των γυναικών στις εθνικές εκλογές της 6ης Μαΐου 2012, Διεύθυνση Προγραμματισμού, Ανάπτυξης και Απασχόλησης της ΓΠΦ, Ομάδα Εργασίας: Αγορίτσα, Χρ., Κωνσταντάρα, Δ., Παπαδοπούλου, Β. & Τζώρτζη Ευγ. Αθήνα: ΓΠΦ.
- ΓΠΦ - Γενική Γραμματεία Ισότητας των Φύλων (2010). Εθνικό Πρόγραμμα Δράσης για την Ουσιαστική Ισότητα των Φύλων 2010-2013, Αθήνα: Υπουργείο Εσωτερικών,

Αποκέντρωσης και Ηλεκτρονικής Διακυβέρνησης, text at: http://old.isotita.gr/var/uploads/HOME%20PAGE/ETHNIKO%20PROGRAMMA_MAY-2011.pdf

- Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Α. (2002). «Κατακτώντας την πολιτική ισότητα», *Η Καθημερινή, Επτά Ημέρες: Γυναίκα και πολιτική*, 15.12.2002, 20-23.
- Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου, Α. (1998). Η ιστορική στροφή του ΣΤΕ προς την πραγματική ισότητα - Σχόλιο στις αποφάσεις ΟλΣΕ 1933/98 και 1917-1929/98, *ΤοΣ*, σ. 773 επ.
- ΕΕΔΑ - Εθνική Επιτροπή για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου (2004). *Παρατηρήσεις της Εθνικής Επιτροπής για τα Δικαιώματα του Ανθρώπου επί του Σχεδίου της Πρώτης Έκθεσης της Ελληνικής Δημοκρατίας για το Διεθνές Σύμφωνο για τα Ατομικά και Πολιτικά Δικαιώματα (ΔΣΑΠΔ)*, Αθήνα.
- Ζόμπολα, Μ., Βασαρδάνης, Μ., Κοζυράκης, Γ. & Ρουφαγάλη, Α. (2001). *Το γυναικείο δυναμικό της τοπικής αυτοδιοίκησης – Γυναίκες αιρετές σε όλη την Ελλάδα*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Ινστιτούτο Κοινωνικής Καινοτομίας ΕΠΕ, Ινστιτούτο Κοινωνικής Πολιτικής - ΕΚΚΕ, (2007). *Μελέτη της εθνικής και διεθνούς βιβλιογραφίας σε θέματα ισότητας και εκπόνηση καταλόγου βιβλιογραφίας θεμάτων ισότητας για τον εμπλουτισμό των βιβλιοθηκών των ΤΕΕ και των ΙΕΚ της χώρας*. Αθήνα: Γενική Γραμματεία Ισότητας, Υπουργείο Εσωτερικών Δημόσιας Διοίκησης και Αποκέντρωσης, text at: <http://repository.edulll.gr/edulll/handle/10795/1154>
- Καβουνίδα, Τ. (1998). «Κοινωνικός αποκλεισμός, ιδιότητα του πολίτη και φύλο», στο *Κοινωνικές Ανισότητες και Κοινωνικός Αποκλεισμός*, Πρακτικά συνεδρίου, Αθήνα: Ίδρυμα Σάκη Καραγιωργα.
- Κακεπάκη, Μ. (2019). «Η έμφυλη διάσταση της αντιπροσώπευσης. Οι γυναίκες ως μικρή πλειοψηφία», στο Ν. Δεμερτζής, Μ. Κακεπάκη, Γ. Καραγιάννης & Φ. Κουντούρη (2019). *Η πολιτική αντιπροσώπευση στη σύγχρονη Ελλάδα. Χαρακτηριστικά και φυσιολογία των μελών του Ελληνικού Κοινοβουλίου, 1996-2015*. Αθήνα: Παπαζήσης, 109-134.
- Κακεπάκη, Μ. (2017). Μεταβολές στην ελληνική πολιτική κουλτούρα, 1988-2005: από τη γενιά του πολιτικού ενδιαφέροντος στη γενιά της πολιτικής αδιαφορίας. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 28(1): 111-128, text at: <http://dx.doi.org/10.12681/hpsa.14664>
- Κακεπάκη, Μ. (2013). «Είναι ένας τρόπος για να ακουστεί η φωνή μου»: Έμφυλες διαστάσεις της συλλογικής και ατομικής δράσης στην Αθήνα της κρίσης. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 41: 35-59, text at: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hpsa/article/view/14535>
- Καλτσόγια-Τουρναβίτη Ν. (1999). Υποαντιπροσώπευση γυναικών και δημοκρατία. Η συνταγματικότητα των ποσοστώσεων, στο Κέντρο Γυναικείων Μελετών και Ερευνών – Διοτίμα, *Το φύλο των δικαιωμάτων. Εξουσία, γυναίκες και ιδιότητα του πολίτη*, Αθήνα: Νεφέλη, 461-477.

- Καντσά, Β. & Παπαταξιάρχης, Ε. (2010). «Χρήσεις του φύλου στις κοινωνικές επιστήμες. Ένας συγκριτικός ελληνικός απολογισμός», στο Β. Καντσά, Β. Μουτάφη & Ε. Παπαταξιάρχης (2010). Φύλο και κοινωνικές επιστήμες στην Ελλάδα. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 1-50.
- Καραγεώργου, Μ. & Παπαγιαννοπούλου, Μ. (2013). Οδηγός για την ενίσχυση της θέσης των γυναικών στις συνδικαλιστικές δομές, Αθήνα: ΙΜΕ ΓΣΕΒΕΕ.
- ΚΕΘΙ - Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας (2014). Ευρωεκλογές 2014. Έργο «Ενθάρρυνση και Υποστήριξη της Συμμετοχής των Γυναικών σε Θέσεις Πολιτικής Ευθύνης και Εκπροσώπησης σε Εθνικό και Ευρωπαϊκό Επίπεδο Πολιτικής», ΕΠ Διοικητική Μεταρρύθμιση 2007-2013.
- Κυριακίδου, Μ. (2006). Η πολιτικοποίηση της ψυχής. Έμφυλες προσεγγίσεις της τοπικής δημοκρατίας. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Λαμπρίδης, Α.Ε. (2004). Στερεότυπο, προκατάληψη, κοινωνική ταυτότητα: Μελετώντας τις δυναμικές της κοινωνικής αναπαράστασης για τους τσιγγάνους. Αθήνα: Gutenberg.
- Μοσχοβάκου, Ν. (2015). Έκθεση: «Κατά φύλο παρουσίαση των υποψηφιοτήτων και των αποτελεσμάτων των Βουλευτικών Εκλογών του Σεπτεμβρίου 2015», Έργο: «Ενθάρρυνση και Υποστήριξη της Συμμετοχής των Γυναικών σε Θέσεις Πολιτικής Ευθύνης και Εκπροσώπησης σε Εθνικό και Ευρωπαϊκό Επίπεδο Πολιτικής», Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, text at: http://www.gynaikes-politiki.gr/sites/default/files/publications/file_attachments/ekloges_sept_2015.pdf
- Μπάτλερ, Τζ. (2009). «Επαν-ορίζοντας το “κανονικό”»: φεμινισμός και ριζοσπαστική αριστερά». Συνέντευξη στην Αθηνά Αθανασίου, Εφημερίδα: «Η Αυγή / Ενθέματα», 13/12/2009, text at: <http://archive.avgi.gr/ArticleActions/show.action?articleID=511625>
- Μπουρντιέ, Π. (1999). Η ανδρική κυριαρχία, Αθήνα: Στάχυ.
- ΟΗΕ (1979). Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών, Νέα Υόρκη, text at: https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26233
- Μοσχοβάκου, Ν. & Χατζηαντωνίου, Λ. (2018). Οδηγός προς τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας για την εξάλειψη του σεξισμού και των έμφυλων διακρίσεων. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, text at: https://kethi.gr/wp-content/uploads/2018/03/%CE%9F%CE%94%CE%97%CE%93%CE%9F%CE%A3_mme_publication.pdf
- Mouffe, Ch. (2006). «Ο φεμινισμός, η έννοια του πολίτη και η ριζοσπαστική δημοκρατική πολιτική», στο Α. Αθανασίου (επιμ.) (2006). Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική. Αθήνα: Νήσος, 591-621.
- Mohanty, Ch.T. (2006). «Φεμινιστικές συναντήσεις: Εν-τοπίζοντας την πολιτική της εμπειρίας», στο Α. Αθανασίου (επιμ.) (2006). Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική. Αθήνα: Νήσος, 473-508.
- Νικολακόπουλος, Η. & Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (1988). Έρευνα για την πολιτική συμπεριφορά των γυναικών. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών & Γενική

Γραμματεία Ισότητας.

- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2018). «Τι μάθαμε για την έμφυλη ανισότητα: Από τη θεωρία στην πολιτική», στο Ντ. Βαΐου & Α. Ψαρρά (2018). *Εννοιολογήσεις και πρακτικές του φεμινισμού. Μεταπολίτευση και «μετά»*. Πρακτικά ημερίδας. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία, 39-49.
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ., (2014α). *Δομές πολιτικής εξουσίας. 2η θεματική ενότητα εκπαιδευτικού υλικού*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2014). *Φύλο – κοινωνία - πολιτική: 1^η θεματική ενότητα εκπαιδευτικού υλικού*, Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2012). *Πολιτική συμπεριφορά: Θεωρία, έρευνα και ελληνική πολιτική*. Αθήνα: Σαββάλας
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2010). «Η «ανισότητα των φύλων» ως πρόβλημα πολιτικής. Άρρητες παραδοχές της σύγχρονης πολιτικής ανάλυσης», στο Β. Καντσά, Β. Μουτάφη, & Ε. Παπαταξιάρχης (2010). *Φύλο και κοινωνικές επιστήμες στην Ελλάδα*. Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 257-273.
- Παντελίδου-Μαλούτα (2007α). *Κρατικός φεμινισμός, πολιτικές για την έμφυλη ισότητα και κοινωνικές αντιλήψεις*. *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 29: 5-39, text at: <https://ejournals.epublishing.ekt.gr/index.php/hpsa/article/view/14645>
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2007). *Μισός αιώνας γυναικείας ψήφου – Μισός αιώνας γυναίκες στη Βουλή*. Β' έκδοση. Αθήνα: Ίδρυμα της Βουλής των Ελλήνων για τον Κοινοβουλευτισμό και τη Δημοκρατία.
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (2002). *Το φύλο της δημοκρατίας: Ιδιότητα του πολίτη και έμφυλα υποκείμενα*, Αθήνα: Σαββάλας.
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (1996). «Φεμινιστικό κίνημα, φεμινιστική θεωρία και ιδιότητα του πολίτη», *Ελληνική Επιθεώρηση Πολιτικής Επιστήμης*, 8: 154-180.
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (1993). *Πολιτική συμπεριφορά*, Αθήνα-Κομοτηνή: Εκδ. Αντ. Σάκκουλας.
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (1992). *Γυναίκες και πολιτική. Η πολιτική φυσιογνωμία των Ελληνίδων*, Αθήνα: Gutenberg.
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (1990). *Ελληνική πολιτική κουλτούρα: όψεις και προσεγγίσεις*, *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 75 (Α): 18-57.
- Παντελίδου-Μαλούτα, Μ. (1987). «Γυναίκες και πολιτική. Γυναίκες και πολιτική επιστήμη», *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών*, 65: 3-22.
- Παπαγιαννοπούλου, Μ. (2013). *Ενδυνάμωση των γυναικών και αναβάθμιση δεξιοτήτων. Ενίσχυση της συμμετοχής τους σε θέσεις ευθύνης σε συνδικαλιστικές δομές και φορείς λήψης αποφάσεων*. Αθήνα: ΙΜΕ / ΓΣΕΒΕΕ.
- Παπαγιαννοπούλου, Μ. (2006). «Η εμπειρική διερεύνηση της συμμετοχής των γυναικών στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων στην Ελλάδα -Β' Μέρος»,

- στο Α. Αρβανίτης, Κ. Βλαχογιάννη, κ.ά. (2006). *Η συμμετοχή των γυναικών στα κέντρα λήψης πολιτικών αποφάσεων*. Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας, 121-255.
- Παππάς, Θ. (2002). *Η μεθοδολογία της επιστημονικής έρευνας στις ανθρωπιστικές επιστήμες*, Αθήνα: Καρδαμίτσα.
- Παρασκευόπουλος, Ι. (1999). *Ερωτηματολόγιο διαπροσωπικής και ενδοπροσωπικής προσαρμογής*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Ρεπούση, Μ. (1995). «Το υποκείμενο των δικαιωμάτων. Το φύλο της πολιτικής. Οι αποκλεισμοί της δημοκρατίας», *Σύγχρονα Θέματα*, 57: 28-31.
- Robson, C. (2007). *Η έρευνα του πραγματικού κόσμου* (μτφρ. Β. Νταλάκου και Κ. Βασιλικού, επιμ. Κ. Μιχαλοπούλου). Αθήνα: Gutenberg
- Σαμίου, Δ. (2006). *Γυναίκες, φύλο και πολιτική (τέλη 18^{ου} – αρχές 21^{ου} αιώνα). Ιστοριογραφικές και πολιτολογικές βιβλιογραφικές προσεγγίσεις: Μια εισαγωγή*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου, Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας και Ιστορίας, Π.Μ.Σ. “Γυναίκες και Φύλα: Ανθρωπολογικές και Ιστορικές Προσεγγίσεις”, text at: <http://www1.aegean.gr/gender-postgraduate/Documents/%CE%9C%CE%B5%CE%BB%CE%AD%CF%84%CE%B7%20%CE%A3%CE%B1%CE%BC%CE%AF%CE%BF%CF%85.pdf>
- Σαμίου, Δ. (1989). «Τα πολιτικά δικαιώματα των Ελληνίδων (1864-1952)», *Μνήμων*, 12, 161-172.
- Σαρρής, Ν. (2015). «Η αναθεώρηση του Συντάγματος. Κρίση εμπιστοσύνης στους θεσμούς και στη δημοκρατία», στο Ν. Δεμερτζής & Γεωργαράκης (επιμ.), *Το πολιτικό πορτραίτο της Ελλάδας. Κρίση και αποδόμηση του πολιτικού*, Αθήνα: Gutenberg-Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 589-611.
- Scott, W.J. (2006). «Αποδομώντας τα δίλημμα “ισότητα ή διαφορά”, ή αλλιώς, η χρησιμότητα της μεταδομιστικής θεωρίας για το φεμινισμό» στο Α. Αθανασίου (επιμ.) (2006). *Φεμινιστική θεωρία και πολιτισμική κριτική*. Αθήνα: Νήσος, 142-166.
- Σκοτ, Τζ. (1997). «Το φύλο: μια χρήσιμη κατηγορία της ιστορικής ανάλυσης», στο Ε. Αβδελά & Α. Ψαρρά (επιμ.), *Σιωπηρές ιστορίες. Γυναίκες και φύλο στην ιστορική αφήγηση*, Αθήνα: Αλεξάνδρεια, 285-327.
- Στρατηγάκη, Μ. (2002). «Για να αποφασίζουν και οι Ευρωπαίες», *Εφημερίδα: Η Καθημερινή-Επτά Ημέρες*, 15.12.2002, 24-25.
- Συμβούλιο της ΕΕ (2011). *Συμπεράσματα του Συμβουλίου της 7ης Μαρτίου 2011 σχετικά με το Ευρωπαϊκό Σύμφωνο για την Ισότητα των Φύλων (2011-2020)*, text at: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XG0525\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52011XG0525(01)&from=EN)
- Τεπέρογλου, Ε. & Ψαρά, Μ. (2001). *Γυναίκες και πολιτική. Μελέτη βιβλιογραφικής επισκόπησης*, Αθήνα: Κέντρο Ερευνών για Θέματα Ισότητας.
- Τζωρτζόπουλος, Π. (1991). *Οργάνωση και διεξαγωγή δειγματοληπτικών ερευνών*. Αθήνα: Οικονομικό Πανεπιστήμιο.
- Wright, E.O. (2018). *Ρεαλιστικές ουτοπίες*, μτφρ. Λ. Κωτσονόπουλος, Αθήνα: Ασίνη.

Ψαρρά, Α. (2017). «Γυναίκες στο κυνήγι της ηδονής και της ψήφου: Οι φεμινίστριες στον κομμουνιστικό λόγο του Μεσοπολέμου», στο Α. Ψαρρά (2017). «Κι έγινα μπολσεβίκια». Έμφυλοι απόηχοι του Οκτώβρη στην Ελλάδα. Αθήνα: Εφημερίδα των Συντακτών, 43-75.

Ξενόγλωσση

Ackerly, B. & True, J. (2018). "With or without feminism? Researching gender and politics in the 21st century", *European Journal of Politics and Gender*, 1(1-2): 259-78, text at: DOI: 10.1332/251510818X15272520831210

Ackerly, B. & True, J. (2010). *Doing Feminist Research in Political and Social Science*. Basingstoke, Hampshire: Palgrave Macmillan.

Adcock, Ch. (2010). "The politician, the wife, the citizen, and her newspaper", *Feminist Media Studies*, 10(2): 135-159, text at: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/14680771003672254>

Bianco, W. (1994). *Trust: Representatives and Constituents*, Ann Arbor: University of Michigan Press.

Braithwaite, V. & Levi, M. (eds) (1998). *Trust and Governance*, New York: Russell Sage Foundation.

Bedford, K. (2009). *Developing Partnerships: Gender, Sexuality and the Reformed World Bank*, Minneapolis: University of Minnesota Press.

Brooks, A. & Hesse-Biber Sh.N. (2007). "An invitation to feminist research", in: Hesse-Biber, Sharlene Nagy (2007). *Feminist Research Practice: A Primer*. Thousand Oaks: Sage Publications: 1-24.

Brown, W. (1988). *Manhood of Politics: A Feminist Reading in Political Theory*. Totowa, N.J.: Rowman & Littlefield.

Bulter, J. (2004). *Undoing Gender*. New York: Routledge.

Butler, J. (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

Celis, K. (2008). "Gendering representation", in: G. Goertz & A. Mazur (eds) (2008). *Politics, Gender and Concepts*. Cambridge: CUP, 71-93.

Celis, K. & Childs, S. (2011). "The substantive representation of women: What to do with conservative claims?" *Political Studies*, 60: 213-225.

Celis, K. & Lovenduski, J. (2018). Power struggles: gender equality in political representation, *European Journal of Politics and Gender*, 1(1-2): 149-66, text at: DOI: 10.1332/251510818X15272520831085

- Childs, S. & Lovenduski, J. (2013). “Political representation”, in: Waylen, G. Celis, K., Kantola, J. & Weldon, L. (eds.) (2013). *The Oxford Handbook of Gender and Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Childs, S. & Krook M. (2008). Critical mass theory and women’s political representation. *Political Studies*, 56(10): 725-736.
- Childs, S. & Krook, M. (2006). “Gender and politics: the state of the art”, *Politics*, 26(1): 18–28.
- Council of Europe (2019). *Preventing and Combating Sexism. Recommendation CM/Rec (2019)1*, adopted by the Committee of Ministers of the Council of Europe, 27/03/2019, text at: <https://rm.coe.int/prems-055519-gbr-2573-cmrec-2019-1-web-a5/168093e08c>
- Council of Europe (2018). *Gender Equality Strategy 2018-2023*, Strasbourg, text at: <https://rm.coe.int/strategy-en-2018-2023/16807b58eb>
- Council of Europe (2017). *Balanced Participation of Women and Men in Decision-Making. Analytical Report – 2016 Data*. Gender Equality Commission (GEC). Strasbourg: Council of Europe, text at: <https://rm.coe.int/analytical-report-data-2016-/1680751a3e%20>
- Council of Europe (2017a). *Regional Study on Women’s Political Representation in the Eastern Partnership Countries*. 2nd edition. Strasbourg: Council of Europe, text at: <https://rm.coe.int/regional-study-on-women-s-political-representation-in-the-eastern-part/168070b6a4>
- Council of Europe (2010). *Parity Democracy: A Far Cry from Reality. Comparative Study on the Results of the First and Second Rounds of Monitoring of Council of Europe Recommendation Rec (2003) 3, on Balanced Participation of Women and Men in Political and Public Decision-Making*. Analysis prepared by R. Tavares da Silva, Portugal. Strasbourg: Council of Europe, text at: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=0900001680591672>
- Cowell-Meyers, K. (2003). “*Sheer Numbers.*” Paper presented at the annual meeting of the American Political Science Association, Philadelphia, August 31-September 3.
- Crenshaw, K. (1991). “Mapping the margins: intersectionality, identity politics, and violence against women of color”, *Stanford Law Review*, 43(6): 1241–99, text at: http://ec.msvu.ca:8080/xmlui/bitstream/handle/10587/942/Crenshaw_article.pdf?sequence=1
- Crenshaw, K (1989). “Demarginalizing the intersection of race and sex: a black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics”, *University of Chicago Legal Forum*, 1(8): 139–67, text at: <https://chicagounbound.uchicago.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1052&context=ucf>
- Creswell, J.W. & Plano, Cl. (2010), *Designing and Conducting Mixed Methods Research*. 2nd ed., London: SAGE Publications, Inc.
- Delphy, Ch. (2008). *Classer, dominer: Qui sont les “autres”?*, Paris: La fabrique.

- Demo, V. & Segal, MT. (eds) (2017). *Gender Panic, Gender Policy*. London: Emerald Publishing
- Dovi, S. (2007). *The Good Representative*. Malden, USA: Blackwell.
- Elomäki, A., Kantola, J., Koivunen, A., Ylöstalo, H. (2018). “Affective virtuosity: Challenges for governance feminism in the context of the economic crisis”, *Gender, Work & Organization*, Special Issue Article, 1–18, text at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/full/10.1111/gwao.12313>
- Eräranta, K. & Kantola, J. (2016). “The europeanization of Nordic gender equality: A Foucauldian analysis of reconciling work and family in Finland”. *Gender, Work and Organization*, 23(4): 414-430, text at: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/gwao.12136>
- Eschle, C., Maignuashca, B. (2018). “Theorising feminist organising in and against neoliberalism: beyond co-optation and resistance?”, *European Journal of Politics and Gender*, 1(1-2): 223–39.
- European Commission (2018). *EU Gender Action Plan II Gender Equality and Women’s Empowerment: Transforming the Lives of Girls and Women through EU External Relations 2016-2020. Annual implementation report 2017*, Brussels, text at: https://ec.europa.eu/europeaid/sites/devco/files/eu_gap_2017.pdf
- European Commission (2017). *Special Eurobarometer 465. Gender Equality 2017. Gender Equality, Stereotypes, and Women in Politics*. Brussels.
- European Commission (2016). *Strategic Engagement for Gender Equality 2016-2019*, Luxembourg, text at: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/24968221-eb81-11e5-8a81-01aa75ed71a1/language-en>
- European Commission, (2015). *Report for the Forum on the Future of Gender Equality in the European Union*. DG Justice and Consumers, Unit D.2 (Gender Equality).
- European Commission (2013). *Women and Men in Leadership Positions in the European Union 2013. A review of the Situation and Recent Progress*. Directorate General for Justice. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Commission (2010). *Strengthening the Commitment to Equality between Women and Men: a Women’s Charter*, text at: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=LEGISSUM:em0033>
- European Commission (2009). *Women in European Politics – Time for Action*. Directorate-General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities Unit G1. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities.
- European Institute for Gender Equality (EIGE) (2016). *Gender Equality in Power and Decision-Making Review of the Implementation of the Beijing Platform for Action in the EU Member States. Main findings*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, text at: <https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-power-and-decision-making-main-findings#downloads-wrapper>

- European Institute for Gender Equality (EIGE) (2015a). *Study on Good Practices. Women in Power and Decision-Making. Advancing Women in Political Decision-Making — Way Forward*, text at: <https://eige.europa.eu/publications/advancing-women-political-decision-making-way-forward-study-good-practices-women-power-and-decision-making>
- European Institute for Gender Equality (EIGE) (2015). *Gender Equality in Power and Decision-Making Review of the Implementation of the Beijing Platform for Action in the EU Member States*. Report. Luxembourg: Publications Office of the European Union, text at: <https://eige.europa.eu/publications/gender-equality-power-and-decision-making-report>
- European Institute for Gender Equality/ EIGE (2015b). *Beijing+20: The Platform for Action (BPfA) and the European Union Area G: Women in Power and Decision-Making*, text at: <https://eige.europa.eu/publications/beijing20-factsheet-area-g-women-power-and-decision-making>
- European Institute for Gender Equality/ EIGE (2015c). *Beijing + 20: The 4th Review of the Implementation of the Beijing Platform for Action in the EU Member States*. Luxembourg: Publications Office of the European Union, text at: <https://eige.europa.eu/sites/default/files/documents/MH0414886ENN.PDF>
- European Institute for Gender Equality (EIGE) (2014). *Women and Political Decision-Making - Online Discussion Report*, Belgium, text at: http://www.forschungsnetzwerk.at/downloadpub/MH0213843ENC_PDF.Web_.pdf
- European Parliament (2019). *Women in Politics: A Global Perspective*. Briefing, EPRS - European Parliamentary Research Service, text at: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635543/EPRS_BRI\(2019\)635543_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2019/635543/EPRS_BRI(2019)635543_EN.pdf)
- European Parliament/ FEMM Committee (2019). *Women in Political Decision-Making in View of the Next European Elections*. Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs Directorate General for Internal Policies of the Union PE 608.863 - February 2019. Authors: K. MacCracken, A. Fitzsimons, S. Marquez, M. Druciarek – Opcit Research. European Union, Brussels, text at: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/608863/IPOL_STU\(2019\)608863_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2019/608863/IPOL_STU(2019)608863_EN.pdf)
- European Parliament/ FEMM Committee (2014). *A New Strategy for Gender Equality Post 2015. Compilation of In-depth Analyses*. Policy Department for Citizens' Rights and Constitutional Affairs Directorate General for Internal Policies of the Union. Authors: F. Beveridge, F. Cengiz, E. Drywood, M. Corsi, D. Szelewa, E. Lépinard, L. Altan, P. Debusscher. Brussels: European Union, text at: [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/509984/IPOL_STU\(2014\)509984_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2014/509984/IPOL_STU(2014)509984_EN.pdf)
- European Parliament/ FEMM Committee (2013). *Women in Decision-Making: The Role of the New Media for Increased Political Participation / Study*. Brussels: European Union, text at:

[http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/493010/IPOL-FEMM_ET\(2013\)493010_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2013/493010/IPOL-FEMM_ET(2013)493010_EN.pdf)

- Fonow, M. & Cook, J. (2005). "Feminist methodology: New applications in the academy and public policy". *Signs Journal of Women in Culture and Society*. 30(4): 2211-2236.
- Gundula, L. (2018). "Post-democracy and gender: new paradoxes and old tensions", *Journal of Social Theory*, 19 (1): 28-46, text at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/1600910X.2018.1461669>
- Haraldsson, A. & Wängnerud, L. (2018). "The effect of media sexism on women's political ambition: evidence from a worldwide study". *Feminist Media Studies*, text at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/14680777.2018.1468797>
- Hoskyns, C. (1996). *Integrating Gender Women, Law and Politics in the European Union*. London: Verso.
- Hughes, M. & Paxton, P. (2008). "Continuous change, episodes, and critical periods: a framework for understanding women's political representation over time", *Politics & Gender*, 4: 233-64.
- Inter-Parliamentary Union/ IPU (2016). *Sexism, Harassment and Violence against Women Parliamentarians*, Geneva: IPU, text at: <https://www.ipu.org/resources/publications/reports/2016-10/sexism-harassment-and-violence-against-women-parliamentarians>
- Inter-Parliamentary Union/IPU (2008). *Equality in Politics: A Survey of Women and Men in Parliaments. Reports and Documents No 54*. Switzerland: PCL, Lausanne, text at: <http://archive.ipu.org/PDF/publications/equality08-e.pdf>
- Inter-Parliamentary Union/IPU & Council of Europe Parliamentary Assembly (2018). *Sexism, Harassment and Violence against Women in Parliaments in Europe*. Geneva: IPU, text at: www.ipu.org/resources/publications/reports/2018-10/sexism-harassment-and-violence-against-women-in-parliaments-in-europe
- Kantola, J. (2019). "Women's organizations of political parties: Formal possibilities, informal challenges and discursive controversies", *NORA - Nordic Journal of Feminist and Gender Research*, 27(1): 4-21, text at: <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/08038740.2018.1529703>
- Kantola, J. & Lombardo, E. (2017). "Feminist political analysis: exploring hegemonies, silences, and novelties". *Feminist Theory*, 18(3): 1323-1341.
- Kantola, J. & Lombardo, E. (2016). "Gender and politics studies within European political science: contributions and challenges". *Italian Political Science*, 11(2): 1-5.
- Karam, A. (2000). *Beijing + 5: Women's Political Participation: Review of Strategies and Trends in United Nations Development Program, Women's Political Participation and Good Governance: 21st Century Challenges*, UNDP, 15-26.
- Kathlene, L. (1994). "Power and influence in state legislative policymaking: The interactions of gender and position in committee hearing debates". *American Political Science Review*, 88(3): 560-76.

- Krook, M. (2010). "Women's representation in parliament: A qualitative comparative analysis. *Political Studies*, 58: 886–908, text at: http://www.mlkrook.org/pdf/Krook_PS_2010.pdf
- Krook, M. (2009). *Quotas for Women in Politics: Gender and Candidate Selection Reform Worldwide*, Oxford: OUP.
- Krook, M. (2001). *Promoting Gender Balanced Decision-Making in the European Union*. Paper presented at the European Community Studies Association International Conference, Madison, May-June 2001.
- Lombardo, E. & Forest M. (eds.) (2012). *The Europeanization of Gender Equality Policies: A Discursive-Sociological Approach*, Basingstoke, UK: Palgrave Macmillan.
- Lovenduski, J. & Guadagnini, M. (2010). "Political Representation", in: McBrideand, D. & Mazur, A. (eds), *The Politics of State Feminism*. Philadelphia: Temple University Press.
- Marczyk, G., DeMatteo, D. & Festinger, D. (2005). *Essentials of Research Design and Methodology*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Mazur, A. (2002). *Theorizing Feminist Politics*. Oxford and New York, NY: Columbia University Press.
- Neuman, W.L. (2007). *Basics of Social Research - Qualitative and Quantitative Approaches*, 2nd ed., Boston: Pearson Education.
- Parliamentary Assembly/Council of Europe, (2010). *Recommendation 1899 (2010)1 Final Version. Increasing Women's Representation in Politics through the Electoral System*, text at: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=17812&>
- Paternotte, D. (2018). "Coming out of the political science closet: the study of LGBT politics in Europe", *European Journal of Politics and Gender*, 1(1-2): 55–74.
- Phillips, A. (1995). *The Politics of Presence. The Political Representation of Gender, Ethnicity, and Race*. Oxford: Clarendon Press
- Pitkin, H.F. (1967). *The Concept of Representation*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Prügl, El. (2007). "Gender and EU politics", in: Knud Erik Jørgensen, Mark A. Pollack, and Ben Rosamond (eds.), *The Handbook of European Union Politics*. London: Sage.
- Puar, J.K. (2012). "I would rather be a cyborg than a goddess": Becoming Intersectional in Assemblage Theory, *philoSOPHIA*, 2(1): 49-66. State University of New York Press.
- Rosenthal, C.S. (1998). *When women lead: Integrative leadership in state legislatures*. New York: Oxford University Press.
- Rule, W. (1987). "Electoral systems, contextual factors and women's opportunities for parliament in 23 democracies", *Western Political Quarterly*, 40(3): 477–498.
- Scott, J. (1996). *Only Paradoxes to Offer: French Feminists and the Rights of Man*, Cambridge-London: Harvard University Press.

- Stetson, D. (ed) (2001). *Abortion Politics, Women's Movements, and the Democratic State: A Comparative Study of State Feminism*. New York, NY: Oxford University Press.
- Tripp, A.M. & Hughes, M.H. (2018). "Methods, methodologies and epistemologies in the study of gender and politics", *European Journal of Politics and Gender*, 1(1-2): 241-257, text at: DOI: 10.1332/251510818X15272520831201
- UN – United Nations (1995). *Beijing Declaration and Platform for Action*, New York, text at:
http://beijing20.unwomen.org/~media/headquarters/attachments/sections/csw/pfa_e_final_web.pdf
- UN INSTRAW (2007). *Gender Research: A How-To Guide*, United Nations International Research & Training Institute for the Advancement of Women, text at:
<http://genderaveda.cz/wp-content/uploads/2017/10/gender-research-a-how-to-guide.pdf>
- Verloo, M. (2018). *Varieties of Opposition to Gender Equality in Europe*, New York, NY: Routledge.
- Volden, C., Wiseman, A. & Wittmer, D.E. (2016). "Women's issues and their fates in the US Congress", *Political Science Research and Methods*, 32: 1-18, text at: doi: 10.1017/prsm.2016
- Waylen, G., Celis, K., Kantola, J. & Weldon, S.L. (eds) (2013). *Gender and Politics: Concepts and Methods. The Oxford Handbook of Gender and Politics*. Oxford: Oxford University Press.

ΧΡΗΣΙΜΕΣ ΙΣΤΟΣΕΛΙΔΕΣ

- **Council of Europe**, Achieving Balanced Participation of Women and Men in Political and Public Decision-Making, [https://www.coe.int/en/web/genderequality/balanced-participation#%2216805331%22:\[1\]}](https://www.coe.int/en/web/genderequality/balanced-participation#%2216805331%22:[1]})
- **ΕΕ–Ισότητα μεταξύ ανδρών και γυναικών**, <http://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/59/equality-between-men-and-women>
- **EIGE, Advancing women in political decision-making - Way forward - Study on good practices - Women in power and decision-making**, <https://eige.europa.eu/publications/advancing-women-political-decision-making-way-forward-study-good-practices-women-power-and-decision-making>
- **EIGE, Gender Statistics Database**, <https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/browse/bpfa>
- **EU Gender Action Plan 2016-2020**, <https://europa.eu/capacity4dev/public-gender/minisite/eu-gender-action-plan-2016-2020>
- **Inter-Parliamentary Union (IPU) – Gender equality**, <https://ipu.org/our-work/gender-equality>
- **UN, 17 Στόχοι βιώσιμης ανάπτυξης**, https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=36
- **UN, Σύμβαση για την εξάλειψη όλων των μορφών διακρίσεων κατά των γυναικών**, https://www.unric.org/el/index.php?option=com_content&view=article&id=26233